

AKADEMIA POLONIJNA
POLONIA UNIVERSITY

Polonia University in Czestochowa

International scientific and practical conference

**LEGAL SCIENCES: RESEARCH
AND EUROPEAN INNOVATIONS**

April 23–24, 2021

**Czestochowa,
Republic of Poland
2021**

International scientific and practical conference «Legal sciences: research and European innovations» : conference proceedings, April 23–24, 2021. Czestochowa : «Baltija Publishing», 2021. 320 pages.

ORGANISING COMMITTEE

Andrzej Krynski, Prof. PhD, ThDr., Dr h.c. mult., Rector of Polonia University in Czestochowa, Poland;

Maciej Rudnicki, Prof. Ph.D., Polonia University in Czestochowa, Poland;

Piotr Lisowski, Prof. Ph.D., Polonia University in Czestochowa, Poland;

Pierre Boubou, Prof., Ph.D., Saint Jerome Catholic University in Douala, Cameroon.

Each author is responsible for content and formation of his/her materials.

The reference is mandatory in case of republishing or citation.

CONTENTS

HISTORY AND THEORY OF LAW AND STATE

Децентралізація в Україні: правові та інституційні аспекти впровадження Басенко Р. О., Аванесян Г. М.	10
Деякі теоретичні та практичні аспекти розвитку правової освіти Голубєва В. О., Голубєва А. О.	14
Розгляд судами справ про розірвання шлюбу у західних областях УРСР в 1944–1953 рр. Думанівська А. Я.	18
Імперська більшовицька політика геноциду українського народу через організацію штучних голодоморів Дурнов Є. С., Сокур Ю. В., Щербатюк В. М.	22
Формування європейського освітнього простору та інтеграція до нього України (в оцінках українських науковців) Моїсєва Т. М., Воробйова Г. В., Латишева В. В.	27
Альтернативне вирішення спорів: сутність процесів, основні групи та види Пушкіна О. В., Махова Л. О.	31
Новітня правова реальність епохи інформаційного суспільства, трансформація підходів до законодавчої діяльності Сергєєв К. О.	35

CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

Принципи і пріоритети Ради Європи щодо захисту прав людини в інформаційному суспільстві Бочарова Н. В., Шкабаро В. М.	39
Свобода зібрань: нормативна регламентація в Україні та практика Європейського суду з прав людини Дахова І. І.	43
Взаємодія органів державної влади України та органів місцевого самоврядування в умовах муніципальної реформи Камардіна Ю. В.	47
Участь громадськості в ухваленні владних рішень у громадах Омельчук О. І.	51

Принцип справедливості та принцип законності
в конституційному праві України
Шелевер Н. В. 55

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW

Реалізація прав дітей: правоздатність та дієздатність
Ананьєва О. В., Яценко О. Л., Яценко В. А. 58

Правозастосування принципу *res judicata*
при перегляді судових рішень за нововиявленими обставинами
Ахмач Г. М. 62

Представницька правосуб'єктність
як передумова виникнення відносин представництва
Гелецька І. О. 64

Щодо юридичної природи розрахунків банківськими картами
Кривенко Ю. В., Адаховська Н. С., Спасова К. І. 69

Еволюція становлення законодавства
в сфері використання інформаційних технологій у цивільному процесі
Маричева О. Д. 72

Роль адвоката у врегулюванні правового спору за допомогою медіації
Можайкіна О. С., Ліщук О. В. 76

Питання правового регулювання розвитку штучного інтелекту в Україні
Стрельник В. В., Чурилова Т. М. 79

Творчість як елемент авторського права
Улітіна О. В. 82

ECONOMIC LAW AND ECONOMIC PROCEDURE

Етичні та неетичні практики соціальної відповідальності бізнесу
та їх вплив на сталий розвиток
Міщенко В. С., Новікова Н. І. 85

Види державної допомоги суб'єктам господарювання в умовах COVID-19
Феофанова І. М. 87

LABOR LAW AND SOCIAL WELFARE LAW

Дитяча праця: сто років боротьби
Абдель Фатах А. С. 91

Особливості інтеграції трудового права України із законодавством зарубіжних держав Бутинська Р. Я.	95
Штучний інтелект і трудові відносини: вплив і взаємодія Гуцу С. Ф.	99
Охорона праці як соціальний феномен і комплексний міждисциплінарний інститут Древаль Ю. Д., Бригада О. В., Малько О. Д.	104
ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE.	
FINANCE LAW. INFORMATION LAW	
Вплив екології на міграційні процеси: правовий аспект Андрущенко Л. В.	107
Пошук оптимальної форми децентралізації публічної влади в Україні Антонюк О. М.	111
Публічність фінансово-інвестиційних правовідносин як частини фінансових правовідносин Бліхар М. М.	114
Grounds of administrative liability for intellectual property offenses Gerasimenko O. O.	118
Канадський досвід правового регулювання криптовалюти як цінного паперу Гнілуша С. І.	122
Відмінності адміністративно-правового регулювання обігу електронних коштів та криптовалюти Ковальчук О. В.	125
Е-вибори в сучасному демократичному врядуванні Косілова О. І., Федірко І. П.	128
Harmonization of Ukrainian legislation on vertical concerted actions with the competition legislation of the European Union Kravtsova I. A.	133
Електронні рахунки з податку на додану вартість: проблемні питання та шляхи вирішення Логвин А. В.	137

Міграційний контроль як спосіб протидії нелегальній міграції Олефір В. І.	141
Динамічність принципів та макрофункції адміністративного судочинства Остафійчук Л. А.	146
Процесуальне оформлення етапу підготовки до розгляду справи про адміністративне правопорушення: напрями законодавчого врегулювання Романенко І. В., Прогонюк М. С.	150
Мобінг та його адміністративно-правове регулювання Ткаля О. В., Климчук А.В.	153
Адміністративно-правове регулювання державного фінансування науки: Національний фонд досліджень України Халілова А. Г.	157
Призначення судово-психіатричної експертизи в адміністративному провадженні Яремчук М. М.	161
Юридична відповідальність за порушення присяги в Україні Яфонкіна І. П., Яфонкін А. О., Шевчук В. А.	164
 CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY. CRIMINAL AND PENAL LAW	
Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України та Республіки Польща Акімов М. О.	168
Regarding Finland's experience in combating corruption Ворovyк А. V.	171
Врахування окремих принципів криміналізації у чергових змінах до статті 209 Кримінального кодексу України Гладковський М. О.	173
Історичні етапи становлення та розвитку кримінального права України Денисов Г. О.	178
Проблемні питання розвитку кримінального законодавства у сфері протидії булінгу Ільїна О. В.	182

Питання криміналізації порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам в умовах пандемії COVID-19 Козерацька О. С.	185
Безпредикатне розслідування легалізації: міф чи реальність для України Красноборов О. В.	189
Кримінальна відповідальність за вчинення актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації Кундеус В. Г.	193
Типологізація жертв злочинів: кримінологічний аналіз Луценко І. Г.	197
Правові підстави дій працівників Національної поліції при виконанні положень ч. 2 ст. 10 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» Малиновська Т. М., Шорохова Г. М.	201
Група осіб як особливо кваліфікуюча ознака кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи Митрофанова Ю. С.	205
До питання про структуру, коефіцієнт злочинної інтенсивності, характер та географію кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні Новіков О. В.	209
Загальний огляд підстав декриміналізації Пустова Н. О.	213
Впровадження положень Римського статуту у законодавство України – правовий засіб визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду Ситник В. А., Борисов В. І.	216
Службові зловживання у структурі корупційних кримінальних правопорушень Харченко В. Б.	219
Development of surveillance technologies as a factor of combating crime by collecting information of private character Khlopov A. A.	223

CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS

Violation of the competitions principle

in the pre-trial investigation: realities and perspectives

Getman G. M...... 227

Effects of inadmissibility of evidence: theoretical and legal framework

Drozd V. H., Havryliuk L. V., Havryliuk V. V...... 230

Поняття та підстави висунення прокурором

додаткового обвинувачення в суді

Ільющонок О. Ю...... 233

Щодо можливих форм залучення спеціалістів дослідно-випробувальних

лабораторій ДСНС до участі в кримінальному провадженні

у справах по пожежам

Климась Р. В...... 237

Слідчий експеримент: поняття, мета і завдання

Курнаєва К. Г...... 241

Проблемні питання формування криміналістичної

характеристики кіберзлочинів

Латиш К. В...... 244

Забезпечення прав потерпілого

у кримінальному провадженні: актуальні проблеми

Мазур М. Р...... 247

Значення засади презумпції невинуватості

та забезпечення доведеності вини у кримінальному провадженні

Парасюк М.В...... 251

Проблемні питання правового регулювання забезпечення участі понятих

у кримінальному провадженні

Піддубна А. В...... 254

Окремі питання визначення суб'єктів, уповноважених на вчинення

процесуальних дій в екстериторіальному просторі України

Рибницька О. М...... 258

Кримінально-процесуальне доказування: Україна, ФРН, США

Савчук М. А., Часова Т. О...... 261

До питання щодо визначення місця ухвал слідчого судді

у системі судових рішень у кримінальному провадженні України

Слюсарчук Х. Р...... 265

Використання знань криміналістики у діяльності органів досудового розслідування і дізнання у протидії злочинності Юхно О. О.	268
EUROPEAN UNION LAW.	
INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW	
Monitoring procedure within the Council of Europe Abbakumova D. V.	274
Immunitet państwa – uczestnika stosunków cywilnoprawnych Babina W. A., Popazowa M. S.	277
Правова регламентація заходів ЄС щодо обмеження свободи пересування в умовах пандемії COVID-19 Верижченко Д. І., Гончаренко М. В., Кот Ю. В.	280
Turkey – EU: a long way to nowhere? Halan V. O., Maryniv I. I.	283
Вплив міграційної кризи на внутрішнє функціонування ЄС Гуменюк Т. І.	287
Стратегічне співробітництво України з Європейським поліцейським офісом у галузі протидії транснаціональної організованої злочинності Казік Т. В.	292
The theoretical and methodological transformational process of modern international law development Karvatska S. B., Chepel O. D.	296
До питання про рішення Суду Європейського Союзу як джерела правового регулювання його освітньої політики Колесник В. Ю.	300
Напрями імплементації європейського правового регулювання скидання речовин в українське водне законодавство Уберман В. І., Васьковець Л. А.	304
Міжнародні регіональні механізми протидії та боротьби з корупцією Щерба В. Ю.	308
Проблеми реалізації міграційної політики: українські реалії та застосування досвіду Європейського Союзу до їх вирішення Ястремська Н. М.	312

HISTORY AND THEORY OF LAW AND STATE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-1>

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Басенко Р. О.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства та фінансів
ВСП ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини
«Україна» Полтавський інститут економіки і права*

Аванесян Г. М.

*доцент кафедри правознавства та фінансів
ВСП ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини
«Україна» Полтавський інститут економіки і права
м. Полтава, Україна*

Питання децентралізації влади завжди були актуальні в науці та практиці, однак в Україні вони почалися активно упроваджуватися лише в 2014 році. На сьогодні Україна потребує реформ і перш за все вони мають бути здійснені в системі адміністративно-територіального устрою задля підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. Ці процеси вимагають не лише оновлення або поліпшення елементів системи управління, що неналежно функціонують, а й радикального перетворення механізмів держави, зокрема правового й організаційно-функціонального, забезпечення процесів регулювання децентралізації, що є важливим чинником досягнення ефективності державного управління.

Децентралізація влади як складова державної політики регіонального розвитку є однією з визначальних у порядку денному реформ в Україні. Вона створила підґрунтя для укорінення кардинальних інституційних перетворень, підвищення якості життя громадян та має велике значення для продовження секторальних реформ. Завдяки створенню нової системи розподілу владних повноважень між центральними та місцевими органами влади в Україні сьогодні фактично формується нова система взаємовідносин між різними гілками влади та новий баланс стримувань і противаг [2, с. 3].

Проте від часу прийняття Конституції України та базових нормативно-правових актів з питань місцевого самоврядування розвиток місцевого самоврядування фактично здійснювався лише на рівні територіальних громад міст обласного значення, оскільки переважна більшість територіальних громад через їх надмірну подрібненість та надзвичайно слабку матеріально-фінансову базу виявилися неспроможними виконувати всі повноваження органів місцевого самоврядування

Станом на сьогодні в Україні закладено конституційні засади місцевого самоврядування, ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування, прийнято ряд базових нормативно-правових актів, які створюють правові та фінансові основи діяльності органів місцевого самоврядування. Загалом цілісне бачення очікуваних змін від реформи децентралізації було закладене у «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [8]. У ній було визначено, що реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади здійснюється на основі верховенства права, відкритості, прозорості та громадської участі, повсюдності місцевого самоврядування, субсидіарності, доступності публічних послуг, підзвітності та підконтрольності органів і посадових осіб місцевого самоврядування територіальній громаді, підконтрольності органів місцевого самоврядування органам виконавчої влади у питаннях дотримання Конституції та законів України, правової, організаційної та фінансової спроможності місцевого самоврядування, державної підтримки місцевого самоврядування, партнерства між державою та місцевим самоврядуванням, сталого розвитку територій [8]. Загалом цей установчий документ покликаний вирішити низку проблем, що стоять на заваді розвитку місцевого самоврядування та гальмують впровадження публічних політик в масштабах держави [2, с. 3].

Важливу роль у законодавчій легітимзації процесів децентралізації відіграла «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалена Указом Президента від 12 січня 2015 року. У ній було підкреслено, що включила децентралізацію у перелік першочергових реформ, необхідних для забезпечення європейських стандартів життя в державі. Метою політики у сфері децентралізації були визначені «відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування» [7].

Одним із перших кроків розвитку національного законодавства із децентралізації стало ухвалення Закону України «Про співробітництво територіальних громад» (2014 рік), який дозволив громадам об'єднувати свої зусилля для вирішення спільних господарських та інших проблем, а також реалізовувати спільні проекти розвитку [6]. Додатковим стимулом для співробітництва територіальних громад стала підтримка проектів міжмуніципального співробітництва від Державного фонду регіонального розвитку. У Законі зазначено, що співробітництво територіальних громад слід розглядати як відносини між двома або більше територіальними громадами, що здійснюються на договірних засадах з метою забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню на основі спільних інтересів та цілей, ефективного виконання органами місцевого самоврядування визначених законом повноважень [6].

Істотне значення для формування спроможних громад стало ухвалення Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015 рік) [5]. Закон надав об'єднаним територіальним громадам (ОТГ) такі самі повноваження, як у міст обласного значення; унормував прямі міжбюджетні відносини ОТГ із Державним бюджетом; передбачив фінансову підтримку ОТГ (загальний обсяг спеціальної державної підтримки розподіляється між бюджетами ОТГ пропорційно їхній площі та кількості населення) тощо. Відповідно до Закону, при добровільному об'єднанні громад має бути враховано історичні, культурні та етнічні чинники, а якість і доступність публічних послуг, що надаються в ОТГ, не можуть бути гіршими, ніж до об'єднання. Методика формування спроможних територіальних громад регламентує вимоги до Перспективних планів формування територій громад кожної області, а також визначає критерії для потенційних адміністративних центрів ОТГ [2, с. 8].

Додатковим стимулом для нарощування темпів формування спроможних громад стало нормативно-правове забезпечення добровільного приєднання територіальних громад до вже сформованих ОТГ. Це стало можливим завдяки Законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад» (2017 рік) [3] та «Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища» (2017 рік) [4]. Відповідні документи дозволяють за спрощеною процедурою приєднуватися до ОТГ тим громадам, які мають відповідну спільну межу і за перспективним планом формування територій громад області належать до цього об'єднання. Відповідно до Закону, голову ОТГ, до якої приєднується сусідня громада, не переобирають, а вибори депутатів ради ОТГ проводяться лише на приєднаній території [2, с. 9].

У той же час, існує й низка проблем, від швидкості вирішення яких залежить успіх та перспективи децентралізації. З-поміж таких викликів слід назвати відсутність чітко визначеного кола повноважень: залежно від політичної ситуації також існує ризик прийняття місцевими органами влади рішень, що не співвідносяться з їх компетенцією (питання безпеки, мовна політика держави, європейська інтеграція), за відсутності належного контролю з боку центральних органів влади, правоохоронних структур. Крім того, слід звернути увагу й на недосконале і нестабільне законодавство: постійна зміна правил у процесі втілення реформи підсилює вже існуюче відчуття недовіри громадян до держави. Існує також історія відносин між владою і населенням, коли думка й інтереси членів громади не бралися до уваги, створювалися численні незручності, а це знову-таки породжує недовіру до змін [1].

Загалом на сьогодні у законодавчому полі підготовлено необхідну базу децентралізації як ключового шляху протидії федералізації та сепаратизму. Водночас існує й чимало нових проблем, неточностей та законодавчих колімацій, розв'язання яких є ключовою умовою успішності децентралізації. Окрім формування нової законодавчої бази, суттєвим завданням є приведення вже існуючих законів у відповідність до пріоритетів децентралізації влади та розвитку місцевого самоврядування, які є необхідною умовою євроінтеграції держави та досягнення показників сталого розвитку країни.

Література:

1. Децентралізація в Україні: досягнення, надії і побоювання. URL: https://www.internationalalert.org/sites/default/files/Ukraine_Decentralisation_UK_2017.pdf (дата звернення: 15.04.2021).
2. Децентралізація влади : порядок денний на середньострокову перспективу : аналітична доповідь / Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко О.В., В. В. Романова. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2019. 115 с.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо добровільного приєднання територіальних громад : Закон України від 9 лютого 2017 року № 1851-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1851-19> (дата звернення: 15.04.2021).
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища : Закон України від 09 лютого 2017 року № 1848-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1848-19> (дата звернення: 15.04.2021).

5. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/157-VIII> (дата звернення: 15.04.2021).

6. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1508-18> (дата звернення: 15.04.2021).

7. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 15.04.2021).

8. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 15.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-2>

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ

Голубєва В. О.

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного та європейського права
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна*

Голубєва А. О.

*магістр правознавства, магістр міжнародного права,
адвокат
м. Київ, Україна*

В сучасних умовах глобалізації, взаємозалежності світу, науково-технічного прогресу, проникненню технологій в різні сфери життя, освіта (в т. ч. правова) стає одним з ключових факторів розвитку/прогресу, а умови та право на освіту, розглядаються важливими умовами існування й реалізації інших прав людини (зокрема, економічних, соціальних, культурних, громадянських і політичних). В сучасних умовах неzapеречною є теза, що освіта (будь-якого рівня,

у т. ч. й вища) є невід'ємною складовою економічного і соціально-політичного розвитку, прогресу суспільства і держави, а також якості життя.

Від освіченості й освіти (рівня і напряму) людини, залежить і культура (у т. ч. правова) суспільства. Правова культура це не лише знання та розуміння права, а також і свідомі дії відповідно до його вимог. З правової культури фізичної особи складається правова культура суспільства, яка посвідчує рівень правосвідомості та правової активності суспільства, ступінь прогресивності юридичних норм і правозастосування. Правова культура будь-якого (у т. ч. українського) суспільства також є одним з показників рівня його розвитку, що перебуває у постійній динаміці і потребує планомірної, безупинної і цілеспрямованої діяльності щодо правового виховання та правової освіти. Зрештою, якість правової культури та правової освіти впливає на якість норм права і практики їх застосування.

Правовиховна робота об'єднує різноманітні форми, методи та засоби і спрямована на підвищення рівня правової культури, зміцнення професійної дисципліни та законності, піднесення правової активності особи. До класифікаційних ознак і форм правового виховання належать наступні [20, с. 61]: правова освіта (навчання); правова пропаганда [14, с. 38]; правова просвіта; правова агітація [14, с. 37]; форми правомірної соціально-активної діяльності; індивідуальна правовиховна робота; самовиховання та самоосвіта; правозастосовча (юридична) практика, у т. ч. у процесі виконання службових обов'язків [15, с. 193]. Значимо, що не вся юридична діяльність є практичною (правозастосовчою), також можна виокремити сфери юридичної науки та освіти.

Окремо слід звернути увагу на важливість питань і проблем безпосередньо пов'язаних з інституційно-правовим забезпеченням одного з основоположних прав людини – права на виховання та освіту (в т. ч. правове), як на міжнародному (всесвітньому і регіональному), так і на національному рівнях. Наприклад, основоположними міжнародними інституційними основами означеної сфери стало заснування у 1988 р. під егідою Ради (колишньої Комісії) ООН з прав людини [13; 16] і Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав [2] мандату Спеціального доповідача з питання про право на освіту [9], а з поміж міжнародних нормативно-правових актів, можна виокремити наступні:

– загального, правостановлюючого характеру: Загальна Декларація прав людини 1948 р. [1, ст. 26]; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. [12, ст. ст. 13-14] та Факультативного протоколу до нього 2008 р., що фактично заснував процедуру розгляду скарг на порушення означених прав з боку держав-учасниць [18]; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [4, ст. 2 Протоколу I]; Хартія основних прав ЄС 2000 р. [19; ст. 14];

– щодо окремих груп фізичних осіб: Конвенція про права дитини 1989 р. [6; ст. ст. 28-29]; Конвенція про права інвалідів 2006 р. [7; ст. 24] та Факультативний протокол до неї [17]; Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих мігрантів та членів їх сімей 1990 р. [10, ст. 43];

– щодо подолання обмежень, у т. ч. деякими групами фізичних осіб: Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти 1960 р. [3, ст. ст. 3-4]; Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. [11, ст. 5]; Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. [5, ст. 10] та ін.

Міжнародна нормативно-правова та інституційна база, мають здебільшого декларативний характер без дієвих національних механізмів їх реалізації і забезпечення. Нажаль, в українському суспільстві на буденному (побутовому) рівні сформоване нігілістичне відношення до права та його реалізації, що означає не лише заперечення права, як соціальної цінності в суспільстві, але і нешанобливе ставлення до нього, до діяльності будь-яких органів держави, у т. ч. судових і правоохоронних, або причетних осіб (наприклад, адвокатів, приватних нотаріусів, тощо). Причинами правового нігілізму можна вважати: правову недосвідченість громадян і посадових осіб; бажання обійти норми права для отримання переваг при мінімальних ризиках відповідальності; підрив довіри суспільства до «законодавця»; чисельність нормативно-правових актів і їх нашарування, суперечливість у регулюванні одних і тих же питань, тощо. Можна погодитися [8, с. 109], що в результаті спостерігаються наступні види деформації правосвідомості: – правовий фетишизм (перебільшення, абсолютизація ролі і значення правового регулювання в житті суспільства); – правовий інфантилізм (недооцінка ролі права, недостатнє знання права); – переродження правосвідомості (через усвідомлене ігнорування і заперечення закону і допустимість правопорушень). Наприклад, певний перекис у побутовому сприйнятті застосування права, зокрема гарне знання фізичними особами своїх прав, нажаль не завжди їх відстоювання і захист, та суттєве ігнорування виконання своїх обов'язків, вкрай рідко внаслідок їх незнання.

Отже, існуючих інституційно-правових заходів правового виховання і правової освіти виявляється замало для повноцінного та стабільного розвитку правової культури суспільства. Необхідно приділяти значно більше уваги, в першу чергу, правовому вихованню, створювати заходи, які поширюватимуться на всі вікові та соціальні категорії населення, допомагатимуть оволодівати правовими знаннями, вчитися розуміти право та діяти відповідно до його вимог. В другу чергу, дослідок прямого взаємозв'язку між глобалізацією і значенням освіти (зокрема, вищої) для особистого і суспільного зростання і процвітання, має відбуватися переоцінка і активне застосування міжнародних і національних

інституційно-правових підвалин прав людини, зокрема на освіту різних рівнів, у т. ч. правову.

Література:

1. Загальна декларація прав людини: декларація ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 19.04.2021).

2. Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав. URL: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cescr/pages/cescrindex.aspx> (дата звернення: 19.04.2021).

3. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти: конвенція ООН від 14.12.1960. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (дата звернення: 19.04.2021).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: конвенція Ради Європи від 04.11.1950, ETS № 005, в ред. від 02.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.04.2021).

5. Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок: конвенція ООН від 18.12.1979, в ред. від 06.10.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 19.04.2021).

6. Конвенція про права дитини: конвенція ООН від 20.11.1989, в ред. від 20.11.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 19.04.2021).

7. Конвенція про права осіб з інвалідністю: конвенція ООН від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 19.04.2021).

8. Матузова Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: курс лекций. М.: Юристъ, 2000. 761 с.

9. Мандат Спеціального доповідача з питання про право на освіту ООН. URL: <https://www.ohchr.org/RU/Issues/Education/SREducation/Pages/SREducationIndex.aspx> (дата звернення: 19.04.2021).

10. Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих мігрантів та членів їх сімей: конвенція ООН від 18.12.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_203#Text (дата звернення: 19.04.2021).

11. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: конвенція ООН від 21.12.1965, в ред. від 04.02.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text (дата звернення: 19.04.2021).

12. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: пакт ООН від 16.12.1966, в ред. від 19.10.1973.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 19.04.2021).

13. Органи ООН по правам человека. URL: <http://www.ohchr.org/RU/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx> (дата звернення: 19.04.2021).

14. Погребной И. М. Теория права : учебное пособие. 3-е изд., испр. и доп. Х.: Государственное специализированное издательство «Основа», 2003. 122 с.

15. Романов В. В. Юридическая психология: учебник. М.: Юристъ, 1998. 488 с.

16. Рада ООН з прав людини. URL: <https://www.ohchr.org/EN/HRbodies/HRC/Pages/Home.aspx> (дата звернення: 19.04.2021).

17. Факультативний протокол до Конвенції про права осіб з інвалідністю: протокол ООН від 13.12.2006, в ред. від 06.07.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g72#Text (дата звернення: 19.04.2021).

18. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права: протокол ООН від 10.12.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_i50#Text (дата звернення: 19.04.2021).

19. Хартія основних прав Європейського Союзу: хартія ЄС від 07.12.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення: 19.04.2021).

20. Черданцев А. Ф. Теория государства и права: учебник для ВУЗов. М.: Юрайт, 2002. 432 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-3>

РОЗГЛЯД СУДАМИ СПРАВ ПРО РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР В 1944–1953 РР.

Думанівська А. Я.

судовий розпорядник

Львівського окружного адміністративного суду

м. Львів, Україна

Відповідно до глави 26-а ЦПК 1929 р., до цивільних справ окремого провадження були віднесені *справи про розірвання шлюбу*. Окреме провадження передбачалось як безспірне провадження. Незважаючи на виділення в цивільному процесі окремого провадження як відносно самостійного, загальні для всіх справ окремого провадження норми, які регулювали б порядок їх розгляду, не були сформульовані [4, с. 34, 42].

Розгляд справ даної категорії мав ряд процесуальних особливостей, які відображені в Указі Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 р. і в Інструкції НКЮ СРСР № 58 «Порядок розгляду судами справ про розірвання шлюбу», затвердженою постановою РНК СРСР № 1622 від 27 листопада 1944 р. [3, арк. 53].

Основна особливість судочинства по розірванню шлюбу полягала в тому, що діяли дві стадії судового розгляду: стадія примирення в (народному) суді і стадія вирішення справи про розірвання шлюбу по суті у вищій судовій інстанції (обласному суді). Вимагалось обов'язкове зазначення мотивів розлучення, передбачалися публічність провадження та підвищення судового збору з цих справ.

Однак, із загального правила були й винятки. Так, розірвання шлюбу ставало можливим у разі визнання одного з членів подружжя безвісті відсутнім протягом не менше трьох років, його засудження чи визнання душевно хворим.

Головним завданням, покладеним на суд, ставало «з'ясувати причини розлучення і примирити подружжя, довівши їм необґрунтованість і несерйозність їхніх мотивів розлучення». Ці справи розглядалися за участю народних засідателів [5, с. 3–4], то ж винесення на люди брудної білизни ставало неминучим.

Відповідно до інструкції, народний суд як перша інстанція мав розглядати справи про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя або за заявою одного з них. При подачі заяви про розірвання шлюбу стягували 100 крб. судового збору, а також суму, необхідну для оплати друку оголошення в газеті (п.п. «а» і «в» ст. 24 Указу ПВР СРСР від 8 липня 1944 р.) [4, с. 113].

Суддя, що прийняв заяву у справі про розірвання шлюбу, встановлював свідків і опитував їх, подавав оголошення в місцевій газеті про порушення заявником справи про розірвання шлюбу (п. 7 Інструкції НКЮ СРСР № 58 від 27 листопада 1944 р.). Після цього суддя повинен був надіслати заяву та інші матеріали в справі, додавши опубліковане в газеті оголошення, до суду за місцем проживання сторін (однієї сторони), наприклад, дружини-відповідача (п. «б» ст. 24 Указу ПВР СРСР від 8 липня 1944 р.).

Закінчивши досудову підготовку справи, суддя мав подати відповідні оголошення у місцеву газету і призначити слухання справи. Такі справи розглядалися у відкритому судовому засіданні (п. 12 Інструкції) [4, с. 114].

У ст. 25 Указу ПВР СРСР від 8 липня 1944 р. ваказувалося, що у справах про розірвання шлюбу до суду «обов'язково повинні бути викликані обидва подружжя, що розривають шлюб». Однак, деякі судді розглядали такі справи без участі однієї із сторін, крім того, учасників процесу деколи взагалі не повідомляли про розгляд справи. Наприклад,

суд Лаповецького району Тернопільської області прийняв ухвалу про розірвання шлюбу між подружжям Довгалюком і Янишевич у зв'язку із непримиренням сторін за відсутності відповідача, котрого до суду навіть не викликали.

Народний суд Коропецького району Тернопільської області наприкінці 1947 р. розглянув справу за позовом гр. Зверева до гр. Звереві про розірвання шлюбу за відсутності сторін [6, с. 35].

З цього приводу в *Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 7 травня 1948 р.* здійснено роз'яснення, що у справах про розірвання шлюбу явка позивача і відповідача в судове засідання є обов'язковою [8, с. 16].

З'ясувавши усі обставини справи, народні судді могли виносити лише ухвалу про примирення чи непримирення сторін. Саме рішення про розірвання шлюбу могло бути прийняте виключно обласним судом. Відповідно до ст.ст. 26 і 27 Указу ПВР СРСР від 8 липня 1944 р., обласний суд, якщо він визнавав за можливе розірвати шлюб між подружжям, мав визначити, при кому із подружжя залишаться діти; хто із подружжя і в якій мірі несе витрати на утримання дітей; вирішити питання про поділ спільно нажитого майна; а також накласти стягнення на одного із членів подружжя (від 500 до 2000 крб.) за отримання свідцтва про розлучення [6, с. 36].

Деякі народні судді намагалися у повному дотримуватися інструкцій [1, арк. 101 зв.]. Зокрема, щоб виконати настанови «будь-якою ціною примирити подружжя», судді ігнорували навіть очевидні мотиви розлучення.

Прикладом може сдужити справа, розглянута в суді 3-ї дільниці м. Рівне і Верховним судом Української РСР.

Отже, по суті: 8 квітня 1952 р. громадянка С. зареєструвала свій шлюб з гр. С. який раніше перебував у шлюбі, але завірив її, що перший свій шлюб він формально розірвав 6 вересня 1944 р., тобто після видання Указу ПВР СРСР від 8 липня 1944 р. У подружжя С. народився син, котрого зареєстрували під прізвищем С. Знайшовши у чоловіка переписку з першою дружиною, та дізнавшись про те, що попередній шлюб все ще не розірваний, С. звернулась в суд 3-ї дільниці м. Рівне із заявою, в якій просила розірвати шлюб з С. як незаконний і позбавити його прав батьківства щодо сина, та повернути їй її дошлюбне прізвище, під яким записати й сина.

Народний суд (нижча інстанція) у зв'язку з неможливістю примирення сторін прийняв ухвалу про закінчення попереднього розгляду справи. Далі за заявою позивачки справа надійшла на розгляд в Рівненський обласний суд. Обласний суд, керуючись ст. 26 Указу ПВР СРСР від 8 липня 1944 р., розглянув цю справу у порядку ст.ст. 111 і 114 Кодексу законів про сім'ю і шлюб та вирішив визнати шлюб між

подружжям С. недійсним, позбавити відповідача батьківських прав щодо сина, повернути позивачці її дошлюбне прізвище і надати їй право зареєструвати сина за її дошлюбним прізвищем, а по-батькові – за її бажанням як одинокій матері. Крім того, поділити майно між сторонами, виділити відповідачеві перераховане в рішенні майно в натурі чи його вартість в сумі 1 120 крб. [7, с. 27].

Верховний суд Української РСР залишив це рішення обласного суду у силі.

Встановлений радянськими законами порядок розлучення поширювався і на подружжя, один з членів якого мав іноземне громадянство. Про це свідчить архівний документ – Лист Міністерства юстиції УРСР № 5А-24159 від 26 травня 1953 р. до начальника Управління юстиції у Дрогобицькій області Гаврилюка Л.З., в якому вказується, що «розгляд справ про розірвання шлюбу між подружжям, один з членів якого має громадянство іншої держави і проживає за кордоном, а інший в СРСР, проводиться в загальному порядку, встановленому Інструкцією НКЮ СРСР від 27 листопада 1944 р.». Зокрема, відповідно до постанови Пленуму Верховного суду СРСР від 3 березня 1950 р. «Про порядок виконання судових доручень з цивільних справ судів іноземних держав», повідомлення про день слухання справи мають спрямовуватися через Верховний суд УРСР до Міністерства закордонних справ СРСР [2, арк. 20-21].

Література:

1. Акт ревизии народного суда Выжницкого района Черновицкой области // Акты ревизии и обследования работы народных судов [Черновицкой] области: 13 января – 20 сентября 1947 г. ДАЧО. (Державний архів Чернівецької області). Ф. Р-38. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 97–105.

2. Лист МЮ СРСР № 5А-24159 від 26 травня 1953 р. // Распоряжения Министерства юстиции УССР: 2 января – 16 декабря 1953 г. ДАЛО. (Державний архів Львівської області). Ф. Р-1371. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 20–21.

3. Лист МЮ СРСР № з-0170-46 від 27 лютого 1953 р. // Распоряжения Министерства юстиции УССР: 2 января – 16 декабря 1953 г. ДАЛО. (Державний архів Львівської області). Ф. Р-1371. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 53–60.

4. Цивільний процесуальний кодекс УРСР. (Затв. ЦВК і РНК Української РСР 5 листопада 1929 р). Офіц. текст із змін і доп. на 1 липня 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками. Київ: Держ. вид-політ. літер. УРСР, 1949. С. 34–43.

5. Аксененок Г.А. Роль суда в укреплении семьи в советском государстве. *Социалистическая законность*. 1949. Март. № 3. С. 3–11.

6. Дела о расторжении брака в Украинской ССР. *Социалистическая законность*. 1948. Сентябрь. № 9. С. 35–36.

7. Суслó Д.С. Недостатки практики судов Украинской ССР по делам о расторжении брака. *Социалистическая законность*. 1947. Апрель. № 4. С. 26–27.

8. Хохлов Н. Недостатки в работе некоторых судов по делам о расторжении брака. *Социалистическая законность*. 1949. Ноябрь. № 11. С. 15–19.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-4>

**ІМПЕРСЬКА БІЛЬШОВИЦЬКА ПОЛІТИКА
ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
ЧЕРЕЗ ОРГАНІЗАЦІЮ ШТУЧНИХ ГОЛОДОМОРІВ**

Дурнов Є. С.

*доктор юридичних наук, професор,
начальник відділу*

*Департаменту персоналу Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Сокур Ю. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Щербатюк В. М.

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Слід зазначити, що для радянських дослідників і вчених тема Голодомору була закритою. Офіційна ідеологія і пропагандистська машина комуністичної партії стверджувала, що такого явища взагалі не існувало. Понад півстоліття трагедія Голодомору в Україні 1932 – 1933 рр. перебувала поза увагою світової громадськості. Лише у листопаді 1998 р. у 65-річчя найстрашнішого геноциду українського народу вперше

в Україні було широко вшановано мільйони жертв. Того ж року вийшов Указ Президента України Л. Кучми, згідно з яким в останню суботу листопада щороку вшановуватимуться жертви Голодомору. Цей день став Днем пам'яті жертв Голодомору.

Ще 1918 р. на території України військовою силою була запроваджена продрозкладка – система примусової заготівлі сільськогосподарських продуктів у 1918–1921 рр. На VIII партійному з'їзді, що відбувся у березні 1919 р. вирішено вжити заходів по організації землеробства, серед яких пролунала пропозиція створення колективних господарств – сільськогосподарських комун та артілей. З другої половини 1920-х років керівники більшовицької започатковують індустріалізацію та колективізацію. Водночас була заборонена вільна торгівля продуктами.

Запровадження насильницької продрозкладки викликало незадоволення селян, які вдалися до активного збройного спротиву, захищаючи власні майно і врожай [1]. Однак насильницька політика більшовиків в українському селі [2] призвела до глибокої економічної та політичної кризи в Україні, яку більшовики намагалися подати як «продовольчі труднощі» [3, с. 151]. У зв'язку з цим більшовики посилили так звану продовольчу роботу – фактично насильницьке відбирання зерна, інших продуктів та навіть особистого майна селян. Для цього в Україну були послані тисячі робітників-залізничників, російських селян із північних теренів Росії, де населення перебувало на межі голоду. Цей прийшлий в Україну контингент був зацікавлений у такій роботі, адже, як писав В. Ленін мав «особо ясно осознать и чувствовать несправедливость обжорства крестьян на Украине» [4, 67]. У таких обставинах у 1921 – 1923 рр. у боротьбі з українським селянством більшовики вперше застосували голод. Згодом, визнавши цей метод боротьби дієвим, у повній мірі його було застосовано у 1932–1933 рр. Більше того, намагаючись приховати трагічні події, що відбувалися в Україні від світової громадськості, кордони України було наказано оточити військами, щоб не дати голодуючим роз'їхатись по світу.

Штучний характер Голодоморів підтверджується політикою, яку проводили більшовики в Україні на чолі з В. Леніним у 1918–1920-х роках, а у 1930–1940-х роках – на чолі із Й. Сталіним. Підґрунтям проведення геноциду стали урядові вказівки та вироблені на їх основі партійні документи. Так, у 1921 р. В. Ленін письмово наказав М. Фрунзе, що головне завдання на той час для всієї Радянської влади – зібрати з України 200–300 млн пудів хліба, що було тоді для більшовиків питанням життя і смерті... [5, с. 300]. Ще раніше Л. Троцький, виступаючи на таємній інструктивній нараді перед політкомісарами, які

вийжджали в Україну, закликав повернути її імперській Росії, яка з 1917 р. вела визвольну боротьбу за свою державність, адже, як зазначалось, без українського вугілля, заліза, руди, хліба, солі і Чорного моря Росія існувати не може, вона задихнеться і з нею – радянська влада... Для партійних і радянських чиновників вводилась брехлива інструкція, суть якої зводилась пояснювати в українському суспільстві, що хліб візьмуть тільки у куркулів і не для Росії, а для бідних українських селян, робітників і Червоної армії, яка вигнала Денікіна з України [6, с. 15].

Організація штучних Голодоморів 1920 – 1930-х років в Україні була спричинена імперською політикою більшовиків, які, здобувши владу, перестали агітувати за право націй на самовизначення і виокремлення їх у незалежні держави. Переїнявши естафету у царської влади, вони швидко зрозуміли, що український, як й інші народи, необхідно тримати в рамках колишньої імперії. Й. Сталін писав у газеті «Правда» від 10 жовтня 1920 р., що центральна Росія не може довго триматися без допомоги окраїн, що дають багато сировини, палива, харчових продуктів... [7, с. 20]. Саме через це і через бажання придушити опір України більшовики організували загально відомі інтервенцію, «червоний терор», військовий комунізм, розкуркулення і колективізацію, знищення релігії тощо.

Співставлення партійних документів свідчить про те, що справжнім організатором голодної смерті мільйонів українців були партійні органи, керовані ЦК лєнінсько-сталінської партії. У 1933 р., коли число померлих від голоду сягнуло мільйони, секретар ЦК КП(б)У Мендель Хатаєвич констатував: «...між селянами і нашою владою точиться жорстока боротьба. Це боротьба на смерть. Цей рік став випробуванням нашої сили і їхньої витривалості. Голод довів їм, хто тут господар. Він коштував мільйони життів, але колгоспна система існуватиме завжди. Ми виграли війну!» [8, 21].

Стає очевидним, що Голодомор 1932 – 1933 рр. був спричинений не природними явищами, а спланований керівництвом радянської держави. Внаслідок спланованого голодомору в ті роки загинуло, як свідчать дані різних досліджень, 7–8 млн людей [6, 18].

ХІІ з'їзд КП(б)У в січні 1934 р. визнав особливу роль ЦК у цій справі. Наголошувалось, що «винятково сприятливі умови для досягнення найшвидшого перелому на селі» [8, 21] відіграла промова товариша Й. Сталіна на січевому Пленумі ЦК і ЦВК ВКП(б) та на з'їзді колгоспників-ударників, а також «Закон про хлібоздачу», створення політвідділів радгоспів і МТС. Відзначалось, що під керівництвом ЦК КП(б)У розгромлено націоналістичні контрреволюційні організації,

які намагались відірвати Україну від Радянського Союзу, «мобілізовано всю партійну організацію на боротьбу з українським націоналізмом – головною небезпекою на Україні» [8, с. 21]. І як наслідок – знищення мільйонів українців.

Правляча партійна верхівка в СРСР побоювалася розростання опору радянській владі, особливо в національних районах. Зрозуміло, що невдоволення насильницькою колективізацією в Україні наростало. Про це, зокрема, оперативний наказ ДПУ УРСР від 13 лютого 1933 р. «Про чергові завдання агентурно-оперативної роботи органів ДПУ УРСР, де наголошувалось: «... організований саботаж хлібозаготівель..., організовані масові крадіжки в колгоспах і радгоспах, терор на найбільш стійких, витриманих комуністів і активістів села; перекинення на Україну восени 1932 р. десятків петлюрівських комісарів, поширення контрреволюційних листівок, дають підстави говорити про існування в Україні організованого контрреволюційного повстанського підпілля, зв'язаного із закордоном... Ми зіткнулись з єдиним, скрупульозне розробленим, планом організації збройного повстання на Україні до весни 1933 р. з метою повалення Радянської влади і встановлення капіталістичної держави, так званої «української незалежної республіки»» [9, арк. 28].

Не виключенням з числа терористичних дій щодо населення України став й голод 1946–1947 рр. І хоча у ті повоєнні роки у сільському господарстві досить сильно відчувалась нестача чоловічих робочих рук та явною була посуха, все ж головною причиною голоду знову стала політика радянської влади, зокрема, все та ж, хлібозаготівельна кампанія. Для її посилення в березні 1947 р. в Україну Й. Сталін прислав Л. Кагановича, якого затвердили першим секретарем ЦК КП(б)У. Вилучений хліб, як і в 1932–1933 рр., експортувався за кордон. Його вивозили до країн Центральної та Західної Європи – Польщу, Чехословаччину, Румунію, Болгарію, Німеччину, Францію та ін. Це робилося, в першу чергу, задля збереження політико-військового впливу у Європі та підтримки прокомуністичних режимів країн так званої «народної демократії» [10, 42]. Протягом 1946 – 1947 рр. з України було вивезено 2,5 млн. тон зерна, а кількість жертв Голодомору 1946–1947 рр. подають різні: одні дослідники називають 1,2 млн., інші – близько 1 млн. [11, с. 78]. Водночас це була підготовлена сталінським режимом помста за бажання українців створити власну державу у роки війни 1941–1945 рр. та діяльність ОУН і УПА.

Більшовицька колективістська доктрина ведення господарювання призвела до катастрофічного порушення традиційних господарських зв'язків, до загальної дезорганізації виробництва. Українські селяни

збройно протидіяли цій політиці. Терор голодом став дієвим і кінцевим заходом в їх упокоренні. Голодомори в Україні – це цілеспрямована економічна і політична політика більшовиків проти українських селян. Знищення мільйонів українських селян водночас призвело до різкої зміни демографічної ситуації в Україні, яка відчувається й нині.

Література:

1. Щербатюк В.М. Боротьба селян України проти більшовицької агресії та режиму 1917–1923 років (За матеріалами Державного архіву Київської області і Галузевого архіву Міністерства оборони України). *Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки*. Черкаси. 2008. Вип. 133–134. С. 114–120.
2. Щербатюк В.М. Тактика більшовиків щодо захоплення влади в українському селі. *Визвольний шлях*. 2002. № 8. С. 38–47.
3. Ленін В.І. Нова економічна політика і завдання політосвіт. Повне зібрання творів (ПЗТ). Т. 44 (червень 1921 – березень 1922). К.: Вид-во політ. літ-ри України, 1974. С. 147–166.
4. Ленин В.И. Заметки о мерах борьбы с голодом и об усилении хозяйственной работы. ПСС. Т. 44. (июнь 1921 – март 1922). М.: Изд-во полит. лит-ры, 1970. С. 67–68.
5. Ленин В.И. Телеграмма комвойсками М.В. Фрунзе, К.А. Авксентьевскому, А.М. Постникову, всем ЗК и ЗКУ Украины, командармам 4, 6 и 1 Конной Армии, комвойсками Киевского округа А.И. Егорову 1921 г. ПСС. Т. 52. (письма, ноябрь 1920 – июнь 1921). М. Изд-во полит. лит-ры. 1970. С. 300–301.
6. Кузьmineць О.В., Сокур В.В., Сокур Ю.В. Більшовицько-сталінські голодомори мовою документів. К.: «МП Леся». 2013. 53 с.
7. Сокур В.В., Сокур Ю.В. Голодомори мовою документів. К. Освіта України. 2017. 118 с.
8. Сокур В.В., Сокур Ю.В. Голодомори мовою документів і свідчень. 2-ге вид. доп. та перероб. К. ФОП Маслаков. 2018. 123 с.
9. Архів МВС України. Ф. 46, оп. 1, спр. 1 а, 28 арк.
10. Щербатюк В.М. Голод як засіб насильницького впровадження більшовицької політики в українському селі. *Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць*. К. 2014. Вип. 83 (№ 4). С. 38–45.
11. Кондратюк К.К. Голод 1946–1947 рр. в Україні: сучасні інтерпретації істориків. *Вісник Львівської комерційної академії*. Львів. 2010. Вип. 9. С. 74–80.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-5>

ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ДО НЬОГО УКРАЇНИ (В ОЦІНКАХ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ)

Моїсєєва Т. М.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та права
Державного університету «Одеська політехніка»*

Воробйова Г. В.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та права
Державного університету «Одеська політехніка»*

Латишева В. В.

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри міжнародних відносин та права
Державного університету «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна*

Євроінтеграційні устремління України диктують необхідність проведення глибоких та якісних реформ в багатьох сферах суспільного життя, в тому числі – освітнянській. Важливою умовою та, одночасно, складовою її модернізації є інтеграція до європейського освітнього простору (ЄОП). Окреслена проблема досить активно досліджується вітчизняними науковцями. Розглянемо декілька її аспектів.

Історична площина формування та еволюції ЄОП докладно висвітлена в статті Клименко О.В. Відлік цього шляху науковець пов'язує з підписанням Європейської культурної конвенції (1954 р.) та Римської угоди (1957 р.). Ідеї, закладені в цих документах, на думку автора, були продовжені у Великій Хартії університетів (підписана в Болоньї, 18 вересня 1988 р., ректорами найстаріших університетів Європи), якою визначалася мета перетворення європейського континенту на широкий, прозорий і привабливий простір, доступний для вільного пересування студентів, викладачів, дослідників.

Старт новому етапу формування Європейського освітнього простору дав Маастрихтський договір 1992 р., який поклав початок існуванню Європейського Союзу. З цього часу, на різних «майданчиках» (зустрічі

профільних міністрів, конференції, саміти), ведеться плідна, динамічна робота в напрямку розширення та удосконалення ЄОП, вироблення спільних підходів до вирішення транснаціональних проблем вищої освіти.

Напрацьовані на міжнародних форумах рішення, знаходили своє втілення у прийнятих документах, серед яких можна назвати: Лісабонську **конвенцію** (1997 р.); Сорбонську (1998 р.) та Болонську (1999 р.) **декларації**; Празьке (2001 р.), Берлінське (2003 р.), Бергенське, (2005 р.) Лондонське (2007 р.), Львівське (2009 р.) **комюніке** та ін. У березні 2010 р., за підсумками зустрічі міністрів, було прийнято Будапештсько-Віденську Декларацію та офіційно проголошено створення Європейського простору вищої освіти.

Здійснений автором аналіз згаданих актів, дає можливість виділити найбільш важливі кроки міжнародного співтовариства у становленні ЄОП, які, більшою мірою, були імplementовані в національні законодавства. Серед таких можна назвати: програми приведення національного законодавства у сфері освіти до норм, напрацьованих країнами Європи; підвищення академічної мобільності студентів та їхньої мобільності на ринку праці; запровадження Болонського процесу європейської інтеграції вищої школи та Європейської системи взаємозаліку навчальних кредитів (European Credit-Transfer System, ECTS); введення уніфікованої форми додатку до дипломів та треступеневої системи освіти (бакалавр – магістр – доктор філософії в галузі) та ін. [2, с. 53–60].

Питання **реформування початкової освіти**, у контексті європейських орієнтирів, у своєму дослідженні підняла О.Б. Ярова. На основі аналізу тенденцій розвитку початкової освіти в країнах ЄС, вона виділяє три рівні модернізації цієї сфери в Україні: змістовий, організаційний, управлінський. По кожному з цих «блоків», автор виокремлює: позитивні та прийнятні, для нашої держави, аспекти європейського досвіду; проблемні питання вітчизняної системи початкової освіти; рекомендації щодо подальшої розбудови національного шкільництва.

Представляють інтерес, акцентовані дослідницею, «прогалини», на рівні управління шкільною освітою в Україні, які вона пов'язує з фінансовими, технічними та кадровими проблемами. Автор конкретизує їх, наголошуючи на: надмірній концентрації повноважень у МОН; дублюванні функцій МОН і місцевих органів влади (в умовах недостатньої координації їх діяльності); обмежених організаційних та фінансових ресурсах місцевої влади, необхідних для практичної реалізації освітніх реформ [4, с. 35].

Не зупиняючись, докладно, на численних рекомендаціях, сформульованих О.Б. Яровою, зауважимо, що, до основних напрямків модернізації початкової освіти, вона відносить: реалізацію особистісно орієнтованого підходу до організації навчання задля гармонійного розвитку особистості молодшого школяра; оновлення змісту початкової освіти на компетентнісних засадах; упровадження інтегрованого навчання у початковій ланці; посилення виховного аспекту в навчальному процесі; підготовку нового вчителя для нової української школи [4, с. 32].

Заслужують на увагу публікації Гальцової О.Л. та Шитікової С.П., присвячені змістовному наповненню *модернізації вищої школи* України на шляху інтеграції в європейський освітній простір. Авторки зауважують, що головні пріоритети розвитку вищої школи України визначено Законом «Про вищу освіту» [1, с. 23; 3, с. 55]. Водночас, Гальцова О.Л. підкреслює, що метою «модернізації вищої освіти в Україні є створення такої моделі освітнього процесу, в якій би оптимально поєдналися найкращі вітчизняні й зарубіжні традиції» [1, с. 22].

Важливим інструментом реформування вищої освіти України, є її участь (за підтримки Європейського Союзу) у конкурсах проєктів мобільності і розвитку потенціалу вищих навчальних закладів, в рамках освітніх і дослідницьких програм («Темпус», «Еразмус «Мундус», «Еразмус+», «Жан Моне», «Рамкова програма» і «Горизонт 2020») [1, с. 23; 3, с. 54].

Як зазначає Гальцова О.Л., програма «Еразмус+» є результатом інтеграції європейських програм, що були реалізовані в період 2007–2013 рр.: «Навчання впродовж життя», «Молодь у дії», «Еразмус Мундус», «Tempus», «Alfa», «Edulink», програми співпраці з промислово розвиненими країнами у сфері вищої освіти та ін. [1, с. 23].

Освітня програма «Еразмус+» (програма ЄС у сфері освіти, професійної підготовки, молоді та спорту на період 2014-2020 рр.) і дослідницька програма – «Горизонт 2020» (сприяння виконанню науково-дослідних та інноваційних робіт, підвищення їх ефективності) реалізуються відповідними Генеральними директоратами Європейської Комісії за підтримки Представництва Європейського Союзу в Україні [1, с. 23; 3, с. 58].

Грунтовний аналіз названих конкурсів і програм представлений в статті Шитікової С.П. Автор зазначає, що потенційними заявниками і партнерами освітньої програми «Еразмус+» виступають вищі навчальні заклади всіх країн учасниць програми (33 країни-члени Програми і близько 150 країн-партнерів) [3, с. 56]. Практичну складову освітніх програм та врахування потреб ринку праці, забезпечує долучення до

партнерства науково-дослідницьких інституцій, підприємств та компаній, неурядових та громадських організацій, органів державної влади та місцевого самоврядування [3, с. 57–58].

Дослідниця підкреслює, що Україна активно долучилася до участі та реалізації науково-освітніх програм ЄС і, для більш ефективного їх запровадження, було здійснено наступні заходи: сформовано відповідні структури – «Національний Еразмус+ офіс в Україні – проект ЄС», що підтримує двомовний веб-сайт з матеріалами за програмою «Еразмус+»; створено мережу контактних пунктів програми «Горизонт 2020» по всій Україні; розроблено новий портал «Горизонт 2020 Україна», де представлено всі конкурсні документи та переклади українською мовою для зручності зацікавлених сторін. Важливу роль у реформуванні вищої освіти, на думку автора, відіграють члени Національної команди експертів з реформування вищої освіти, в рамках діяльності проекту «Національний Еразмус+ офіс в Україні» [3, с. 59–60].

Особливу увагу дослідниця приділяє визначенню ключових пріоритетів модернізації вищої освіти, серед яких: розроблення стандартів вищої освіти відповідно до нового переліку галузей знань і спеціальностей на основі компетентнісного підходу; розроблення галузевих рамок кваліфікацій із залученням роботодавців; розвиток процедур і механізмів запровадження інструментів інтернаціоналізації вищої освіти і запровадження проектів міжнародної технічної допомоги та ін. [3, с. 61].

Література:

1. Гальцова О. Л. Міжнародна співпраця України з країнами Європи в галузі освіти. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 44. С. 21–26.
2. Клименко О. В. Формування та розвиток Європейського освітнього простору. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2012. № 1. С. 53–60.
3. Шитікова С. П. Програми Європейського Союзу для реформування вищої освіти. *Освітологічний дискурс*. 2016. № 2. С. 53–64.
4. Ярова О. Б. Досвід розвитку початкової освіти в країнах ЄС – джерело модернізації початкової освіти в Україні. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 1. С. 31–37.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-6>

АЛЬТЕРНАТИВНЕ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ: СУТНІСТЬ ПРОЦЕСІВ, ОСНОВНІ ГРУПИ ТА ВИДИ

Пушкіна О. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри цивільного, господарського та екологічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

Махова Л. О.

*адвокат,
старший викладач кафедри цивільного,
господарського та екологічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
м. Дніпро, Україна*

На комунікаційному рівні все частіше спостерігається загострене ускладнення соціальних відносин, що неминуче породжує конфлікти у політичній, економічній, соціально-побутовій сферах. Саме це і є мотивуючим поштовхом пошуку ефективних та дієвих альтернативних засобів мирного врегулювання суперечливих ситуацій, зокрема у системі права, що врахують нюанси та індивідуальні потреби сторін, дозволять дотриматися балансу інтересів, стримати ескалацію конфлікту та превентивно не дозволять суперечці перетворитися в затяжну конфронтацію. До числа таких інструментів сміливо можна віднести, стрімко набираючий позитивну історію, інститут альтернативного вирішення спорів, у якому природньо закладено потужний ресурс гармонізації інтересів шляхом досягнення компромісного консенсусу, що екологічно може стати невід'ємною частиною і правової практики України.

Термін «альтернативне вирішення спорів» (Alternative Disput Resolution) (далі – АВС), вперше почали використовувати в США для позначення компромісних і неформалізованих процедур врегулювання конфліктів.

Альтернативними визнаються лише такі способи АВС, які мають консенсуальний характер і обов'язково передбачають участь нейтральних, незалежних професіоналів у розв'язанні суперечки.

У вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі відсутнє єдине розуміння категорії «альтернативне вирішення спорів.» Це поняття може

бути представлено і в широкому значенні – як право вибору будь-якого, не забороненого законом, способу вирішення спору.

Існують різні методи (підходи) з вирішення конфліктів, які умовно можна розділити на дві групи: *традиційні* (вирішення спорів з позиції права, шляхом використання законодавчих норм в судах) і *нетрадиційні* (т.з. «альтернативні») – вирішення спорів з позиції пошуку компромісних рішень, згоди між конфліктуючими сторонами за допомогою 3-ї незалежної сторони).

Альтернативні способи вирішення спорів об'єднує договірна основа їх створення, добровільність використання, оскільки це право, а не обов'язок особи. Їм властива загальна мета: мирне врегулювання спору, досягнення компромісу і збереження партнерських відносин між учасниками [1, с. 54].

Альтернативне вирішення є цілком реальним і життєздатним механізмом вирішення правових спорів, на користь цього свідчить і світовий досвід. Використання АВС обумовлено об'єктивними факторами, серед яких: необхідність спрощення процедури вирішення спорів, використання існуючих методів примирення для подолання юридичних конфліктів, необхідність звільнення судових органів від перенавантаження.

Всю гаму уявлень про сутність категорії «альтернативне вирішення спорів» можна умовно звести до *трьох основних груп*.

До першої групи належить поняття, що альтернативне вирішення спорів – це альтернатива державному правосуддю. Даний варіант трактування АВС включає в себе всі несудові способи вирішення спорів та врегулювання конфліктів (переговори, посередництво, примирення, арбітраж тощо).

Відмінності АВС від державного судочинства полягають у суб'єктному складі учасників правовідносин; у підставах виникнення правовідносин; у взаємовідносинах між сторонами та особами, які сприяють вирішенню спору чи врегулюванню конфлікту; у порядку залучення осіб, які сприяють вирішенню ситуації; в змісті правовідносин – порядку розгляду та вирішення справ, врегулюванні розбіжностей сторін; в можливостях примусового виконання акту, яким досягається процесуальний результат [2].

Друга група альтернативного вирішення спорів – це способи регулювання конфліктів, засновані тільки на досягненні компромісу – це переговори, посередництво (медіація), примирення. Існує кілька процесуальних методів АВС, пов'язаних з якісними особливостями окремих способів, використовуваних для досягнення необхідного результату: метод вирішення спорів (винесення рішення); застосування норм права (змагальний); регулювання конфлікту та узгодження

інтересів (пошук компромісу); рекомендаційний (експертна оцінка); змішаний (комбінований) метод.

Третю групу утворюють уявлення про альтернативне вирішення спорів як комбінування способів (наприклад, переговори – посередництво, посередництво – арбітраж, арбітраж – посередництво (медіація), примирення тощо) або моделювання спеціального (власного) способу вирішення спорів і врегулювання конфліктів, виходячи з конкретних обставин і інтересів сторін.

АВС – процес без звернення до формальної системи судочинства:

Переговори або неогоціація (negotiation) – врегулювання економіко – правового спору безпосередньо сторонами без втручання інших осіб.

Арбітраж (arbitration) – це процес, у ході якого дві сторони зустрічаються в присутності нейтральної третьої особи, яка є спеціально підготовленим арбітром, вислуховує сторони, виносить обов'язкове або необов'язкове для виконання рішення, залежно від того, про що сторони домовились заздалегідь. Фактично арбітраж створює приватну судову систему. Якщо одна із сторін не бажає дотримуватися умов рішення, змусити можна через державний суд. Міжнародний арбітраж використовується, коли сторони або предмет спору знаходяться в різних юрисдикціях. Сторони домовляються до якого міжнародного арбітражного суду вони звернуться у разі суперечки.

Найбільш поширеним процесом залишається *посередництво або медіація (mediation)* – врегулювання конфлікту на основі переговорів за участю нейтральної особи (посередника) з метою укладення обов'язкової для сторін угоди щодо спору. Третя особа не має повноважень для ухвалення рішення.

Основними принципами медіації є добровільність, конфіденційність, правомочність сторін, щирість намірів щодо вирішення, компромісність, неупередженість посередника, неформальність та гнучкість процедури тощо.

Перевагами медіації є те що, сторони безпосередньо беруть участь у процесі врегулювання спору; посередник може розглянути спір об'єктивно і допомогти сторонам у визначенні способів вирішення, які вони, можливо, не застосували самостійно; економія часового та економічного ресурсу, оскільки посередництво може бути застосовано на ранній стадії спору, врегулювання його може відбутися значно швидше, ніж в суді; зниження вартості процесу вирішення спору (без судових та арбітражних витрат); можливість збереження партнерських стосунків після розв'язання суперечки; можливість впливати на результат; конфіденційність процедури; запобігання виникненню подібних конфліктів у майбутньому; психологічний комфорт, гарантія добровільного виконання рішення у разі вдалої медіації.

Альтернативне вирішення спорів має безперечні переваги, однак, незважаючи на позитивні риси АВС, існують обставини, що і обмежують їх застосування. До них можна віднести: 1) альтернативні форми не підходять для спорів щодо складноправових питань. Альтернативне вирішення спорів більше застосовується в питаннях встановлення фактів, але не права; 2) у спорах з множинністю сторін альтернативні засоби можуть виявитися неефективними в силу їх консенсуальної природи, так як важко домогтися угоди між двома сторонами і майже неможливо при багатосторонності; 3) для застосування альтернативних засобів необхідно наявність бажання сторін співпрацювати. Тому в разі відсутності бажання контактувати один з одним АВС неможливо, а, отже, неможливо домогтися вирішення спору і захисту своїх прав і інтересів; 4) зацікавленість учасників спору в можливості збереження права апеляції судового рішення або в приверненні суспільної уваги до тієї чи іншої проблеми, чи, нарешті, в необхідності затягування вирішення спору, коли однією зі сторін вигідна відстрочка в його вирішенні [3; с. 109].

Висвітлені недоліки не є обов'язковими для АВС, але визнання та врахування їх ймовірності може слугувати ефективним превентивним заходом від помилок та можливість чіткого формалізованого регламентування.

Сьогодні Україна перебуває лише на етапі формування національної моделі альтернативного вирішення правових спорів. На відміну від ЄС та США (Погодjuвальний регламент ЮНСІТРАЛ 1980 р., Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародну комерційну погодjuвальну процедуру 2002 р., Регламент дружнього врегулювання спорів МТП 2012 р., Правила МТП для інших видів АВС тощо), в країні існують поки лише проекти спеціальних законів. Інститут АВС може ефективно застосовуватись для вирішення правових конфліктів в нашій державі за умови їх формалізованої законодавчої регламентації на рівні галузевих законів з чітким механізмом регулювання альтернативних інститутів.

Література:

1. Гойко О. Від судового захисту до альтернативних методів вирішення спорів. / О. Гойко // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2020.-№ 6 (56). – С. 54 – 60.
2. Інтернет ресурс: https://pidru4niki.com/1513061656836/pravo/alternativne_virishennya_sporiv
3. Худойкіна Т. В., Брижинський А. А. Проблеми і перспективи розвитку медіації // Правова політика та правове життя. – 2019. – С. 105– 126.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-7>

НОВІТНЯ ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ ЕПОХИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА, ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ЗАКОНОДАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сергєєв К. О.

*здобувач наукового ступеню кандидата юридичних наук
кафедри теорії та історії держави і права
Інституту політології та права*

*Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

Динамічний розвиток інформаційних технологій у останні пару десятиріч спробоував зміни структури соціальної організації, в тому числі і у правовому значенні. Словником «Dictionary of Law» закон визначається, як обов'язкове до виконання зведення правил, за допомогою якого здійснюється управління кожним суспільством [1]. Сьогодні ми маємо справу з більш швидким, структурно-складнішим, інформованим і освіченим суспільством. Воно здатне вести діалог у реальному часі і глобальному просторі одночасно всією соціальною групою, впроваджувати новітні практики і змінювати ставлення до існуючих правил в лічені дні. Управляти таким суспільством інструментами закону стає все важче, навіть за активного розвитку інструментів е-демократії, які спрощують деякі процедури. Та на юридично-теоретичному рівні важливо виділити точні глибинні елементи таких соціальних трансформацій, які впливають на ефективність законодавчої діяльності, як об'єктивні фактори існування закону і його дії.

Одним з найважливіших наслідків епохи інформаційного суспільства стала гіпершвидка динаміка поділу праці. Міжнародний поділ праці проявляється в єднанні двох процесів: власний поділ (спеціалізація) та об'єднання (кооперація) [2, с. 197]. Кожна нова професія породжує нові соціальні групи, нові типи господарсько-правових відносин та практик, які потребують державного рішення про регулювання або заборону. Особливого впливу на законодавчу діяльність, набуває процес збільшення кількості соціальних груп на однакову кількість населення. Соціальна група – це сукупність людей, виділена за соціально значимими критеріями (стать, вік, раса, національність, професія, місце проживання, дохід, влада, освіта та ін.). Вона є своєрідним посередником між окремою людиною і суспільством [3].

Як фактор, динаміка поділу праці породжує дві новітні вимоги теоретичного переосмислення практики законодавчої діяльності: 1. Розвиток інструментарних можливостей держави щодо вчасного виявлення таких суспільно-значимих трансформацій; 2. Перегляд загальних доктринальних вимог законодавчої техніки у напрямку створення законів, які можуть зберігати актуальність протягом тривалого часу в епоху гіпердинамічних змін.

Другим наслідком сучасності є висока динаміка появи новітніх об'єктів права, як винаходів, практик і явищ, як, наприклад, крипто-валюти. Об'єкт – важливий елемент правовідносин, що переважно складається з речей матеріального світу або прав. Законодавчо об'єкти розподіляють на групи за родовими ознаками, які і підлягають регулюванню незалежно від приватно-визначеної форми (моделі). Але сучасна епоха відзначилась високою динамікою появи новітніх об'єктів, які не включені до жодної з існуючих груп, що зумовлює створення нових порядків регулювання суспільної взаємодії щодо правовідносин, спрямованих на їх отримання. До цієї ж категорії відносяться і динаміки виникнення новітніх практик комунікації, яка впливає на категорію змісту правовідносин, створюючи нові правила поведінки суб'єктів, внаслідок яких вони швидше та ефективніше отримують бажаний об'єкт. Обидва фактори – поява нових об'єктів і нових практик – впливають на різні структурні елементи правовідносин, але мають одну причину виникнення – технологічно доступні інструменти обміну знаннями, які збільшують динаміку появи нових знань та досвіду, як у технологічній, так і у гуманітарній складовій. Щоб винайти колесо, прадавня людина мала звідкись отримати знання про обробку каміння/дерева та про вісь. Щоб застосувати в давній громаді технологічні способи обробки земель, хтось мав принести їх з інших місць, продемонструвати та інструментами діалогу пояснити принципи дії та практику соціальної взаємодії для досягнення бажаного результату. Надбання науково-технічного прогресу сприяли формуванню нового, надзвичайно динамічного соціально-економічного середовища, в якому культивується принцип змагальності, руйнування шаблонів та прийняття рішень в режимі реального часу [4, с. 94]. Технологічно доступні інструменти обміну знаннями складають важливий елемент динаміки соціальних трансформацій. Сучасність створила умови до гіпердинамічного руху даних явищ.

Об'єднання двох вищеописаних факторів – динаміки поділу праці, появи нових об'єктів та практик – формують повний склад правовідносин (суб'єкт, об'єкт та зміст) у їх гіпердинамічній швидкості трансформацій у часі. Це фактор нової структури соціальної організації,

на управління яким сучасні законодавчі процеси не розраховані, оскільки створювались в інших історичних умовах соціальної організації. Інститути управління в умовах глобального світу дедалі частіше вимагають законодавчих повноважень у глобальному масштабі, додаючи нових вимірів у прийнятті законодавчих рішень [5, с. 265].

Законодавча діяльність є нічим іншим, як інженерією соціальних систем. Чим вищі стійкість, оптимальність, доцільність зв'язків між елементами системи, тим вища організованість самої системи [6, с. 274]. Сучасна законодавча діяльність повільніша за динаміку суспільних змін, створює закон, який лишає свою актуальність у значно менші часові терміни, ніж за попередніх епох. Відбулось збільшення елементів комунікації між причиною та наслідком, і, відповідно, зміна комунікаційних потоків причино-наслідкових послідовностей, що ускладнило виявлення істинних причин суспільних явищ, що потребують законодавчого регулювання, та ефективність прийняття державних і політичних рішень.

Ці наслідки вказують на актуальність реформування законодавчих процедур у таких напрямках:

- ретельніше дослідження причино-наслідкових послідовностей соціальних явищ, вдосконалення яких складає предмет законопроекту;
- зміни структури правової норми, спрямованої на збереження актуальності протягом тривалішого періоду часу в умовах високої динаміки технологічних змін та соціальних трансформацій;
- розвиток технологічних інструментів моніторингу соціальних систем та перенесення більшої кількості правовідносин у програмний.

Закон існує в суспільстві для управління суспільством, відповідно і значимі соціальні зміни впливають на його ефективність та здатність до створення очікуваного результату. Епоха інформаційного суспільства сформувала гіпердинамічний порядок соціальних трансформацій, які зумовлюють більшої уваги юридичної науки до існування права на сучасному етапі історичного розвитку.

Література:

1. «Law – The enforceable body of rules that govern any society» a Dictionary of Law (7 ed.), Jonathan Law and Elizabeth A. Martin, Oxford University Press, 2014.

2. Кривенко Н.В. Міжнародний поділ праці: значення, розвиток та вплив / *Стратегія розвитку України*, №1, 2016. С. 194-202;

3. Танчин І. З. Соціологія: Навч. посіб. –3-тє вид., перероб. і доп.– К.: Знання, 2008. – 351 с.

4. Козловець М. А., Соціальна структура українського суспільства в контексті постсоціалістичних трансформацій/ *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»* № 4 (35) 2017. С. 41–57.

5. Keebet von Benda-Beckmann & Bertram Turner (2018) Legal pluralism, social theory, and the state, *The Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*, 50:3, 255-274. DOI: 10.1080/07329113.2018.1532674

6. Суходубова І. В. Системні властивості законодавства та його співвідношення із системою права/ *Економічна теорія та право*. № 1 (20) 2015. С. 268–278.

CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-8>

ПРИНЦИПИ І ПРІОРИТЕТИ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Бочарова Н. В.

*докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університету імені Альфреда Нобеля*

Шкабаро В. М.

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університету імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна*

Рада Європи – перша європейська міжнародна організація, створена у 1949 році, своєю головною задачею оголосила захист прав людини. З цією метою була прийнята *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод* і забезпечений механізм її реалізації.

Розвиток інформаційних технологій в останній чверті ХХ століття визначив не тільки економічний потенціал сучасних держав, але зумовив і суспільно-політичні процеси, що безпосередньо торкаються прав людини. У зв'язку з цим постала задача оновлення каталогу прав людини з урахуванням змін, викликаних технологічними перетвореннями. Активну роль в процесі визначення правових цінностей і пріоритетів інформаційного суспільства грає Рада Європи.

Вплив інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на права людини і цінності демократії був вперше розглянутий на європейській конференції міністрів країн Ради Європи в Греції у грудні 1997 р. Створений згодом *Комітет експертів РЄ по інформаційному суспільству* розробив проект документа, який був прийнятий у травні 2005 р. під назвою *Декларація комітету міністрів про права людини і верховенство права в інформаційному суспільстві* [1].

Основна ідея *Декларації* полягає в тому, що такі цінності, як права людини, демократія, верховенство права, суспільна згода і довіра між людьми зберігаються при застосуванні інформаційно-комунікаційних

технологій. У документі підкреслено, що всі права, закріплені у *Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод* у повному обсязі зберігають свою силу в інформаційну епоху і повинні бути захищені надалі незалежно від нових технологічних досягнень. В той же час, інформаційні технології можуть запропонувати нові можливості для реалізації прав людини, а відсутність або обмеження доступу до ІКТ може позбавити людей можливості реалізувати свої громадянські права. По суті, перераховані в *Декларації* права і свободи повністю або частково повторюють список, приведений в багатьох інших аналогічних документах, зокрема, в Міжнародному Біллі про права людини. Проте, є і відмінності. Вперше були підняті питання державної і приватної цензури, захисту особистої інформації, навчання людей з метою надання допомоги в оцінці якості інформації. Крім цього, в документі йде мова про етику у медіа сфері і використання інформаційних технологій для розвитку демократії і свободи зібрань у кіберпросторі.

Наприкінці 2020 р. в умовах святкування 70-річчя *Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних* в Раді Європи був підготовлений аналітико-прогностичний документ *Інформаційне суспільство: Фокус 2021 (Information Society: Focus 2021)* [2], в якому сконцентровані принципи подальшого розвитку захисту прав людини в специфічних умовах технологічного прогресу і визначена існуюча правова база, створена Радою Європи, для юридичного забезпечення правозахисного руху.

Серед напрямків захисту прав людини в цифровому середовищі визначені:

– Захист свободи вираження поглядів (Defending Freedom of Expression)

– Посилення цифрового управління (Enhancing Digital Governance)

– Вивчення штучного інтелекту (Exploring Artificial Intelligence)

– Захист конфіденційності (Safeguarding Privacy)

– Боротьба з кіберзлочинністю (Combating Cybercrime).

Стандарти захисту свободи вираження поглядів сформульовані у ст.10 *Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод*. Принципи, що стосуються свободи вираження поглядів, додатково встановлюються прецедентною практикою *Європейського суду з прав людини*, яка неухильно зростає [3]. Керівний комітет Ради Європи з питань засобів масової інформації та інформаційного суспільства (*Council of Europe Steering Committee on Media and Informational Society – CDMSI*) представить у 2021 році свої керівні принципи управління засобами масової інформації та комунікаціями,

щоб вирішити питання про перехід від усталених інформаційних каналів до соціальних мереж та пов'язаних з ними ризиків, серед яких маніпулювання громадською думкою, відсутність довіри громадськості, неупорядкованість інформації. Планується оголосити нові вимоги до політики щодо пріоритетності контенту, що становить суспільний інтерес, на відповідних соціальних та пошукових платформах та інших агрегаторах новин, а також рекомендації щодо виборчої комунікації та висвітлення виборчих кампаній у ЗМІ. Пропонуються також нові правові інструменти боротьби з мовою ненависті. *Конференція міністрів*, відповідальна за ЗМІ та інформаційне суспільство обговорить у червні 2021 року шляхи подолання радикальних змін, спричинених новою хвилею технологій, які вплинули на ЗМІ та Інтернет-середовище в плані здійснення свободи вираження поглядів.

Під управлінням Інтернетом розуміють розробку та застосування урядами, приватним сектором та громадянським суспільством спільних принципів, норм, правил, процедур прийняття рішень та програм, що формують еволюцію використання Інтернету. У рамках Ради Європи була розроблена *Стратегія управління Інтернетом на 2016–2019 рр.*, яка спрямована на забезпечення державної політики в Інтернеті, орієнтованої на людей і сприяння побудові демократії в Інтернеті, захисту користувачів Інтернету та забезпечення поваги прав людини [4]. Інтернет повинен втілювати простір свободи, здійснення та користування основними правами, стимулювати демократичні процеси.

Проблема забезпечення прав людини у зв'язку з використанням штучного інтелекту є однією з центральних для сучасної правозахисної діяльності Ради Європи. Для координації зусиль експертного середовища був створений міждисциплінарний спеціальний *Комітет з питань штучного інтелекту (Ad-hoc Committee on Artificial Intelligence – SAHAI)*, в завдання якого входить створення правової бази для розробки, проектування та застосування штучного інтелекту на основі стандартів прав людини, демократії та верховенства права. У 2019 році Комітет міністрів видав *Декларацію про маніпулятивні можливості алгоритмічних процесів* та рекомендації щодо алгоритмічного впливу на права людини [5]. У *Декларації* міністри висловили побоювання, що особи через використання передових цифрових технологій, зокрема методів мікронацілювання, можуть не мати змоги формулювати свої думки та приймати рішення незалежно від автоматизованих систем, і що вони можуть навіть піддаватися маніпуляціям не лише стосовно їхнього економічного вибору, а й їх соціальної та політичної поведінки. Комітет міністрів закликав 47 держав-членів розглянути «потребу в додаткових захисних системах, що стосуються даних, які виходять за рамки

сучасних уявлень про захист та конфіденційність персональних даних та мають значний вплив стосовно цільового використання даних на суспільство та щодо здійснення прав людини».

Конвенції про захист фізичних осіб при автоматизованій обробці персональних даних (більш відома як *Конвенція No.108*) існує понад 40 років [6]. Вона була модернізована у 2018 році для адаптації до нових реалій інформаційного суспільства та посилення ефективності її впровадження. *Протокол внесення змін до Конвенції 108 (CETS № 223)* має набрати чинності в наступні роки. Ключовими цілями змін є захист людської гідності та цілісності у цифрову епоху. *Конвенція 108+* (тобто з поправками, внесеними Протоколом), як вважається, стає глобальним стандартом конфіденційності у цифровому середовищі.

Насамкінець відмітимо, що продовжують працювати правозахисні положення *Конвенції про кіберзлочинність (Budapest Convention of the Council of Europe – ETS No.185)*, яка була доповнена *Додатковим протоколом щодо криміналізації дій расистського та ксенофобського характеру, вчинених через комп'ютерні системи* [7].

Проаналізовані особливості сучасних підходів до забезпечення і захисту прав людини в інформаційному суспільстві повинні враховуватися українським законодавцем при розробці норм національної системи захисту.

Література:

1. Declaration of the Committee of Ministers on Human Rights and the Rule of Law in the Information Society» CM (2005) final. Publ. N060508/b/2.
2. Information Society: Focus 2021. URL: <https://rm.coe.int/leaflet-information-society-focus-2021-en-october-2020/1680a0cd58>
3. Freedom of Expression, the Media and Journalists – Case-law of the European Court of Human Rights – 4 th edition European Audiovisual Observatory, Strasbourg 2017. URL: <https://rm.coe.int/freedom-of-expression-the-media-and-journalists-iris-themes-vol-iii-de/16807c1181>
4. Див. докладно аналітичний огляд *Internet Governance*. URL: <https://rm.coe.int/leaflet-internet-governance-en-rev/1680909521>
5. Declaration by the Committee of Ministers on the manipulative capabilities of algorithmic processes. URL: <https://www.coe.int/en/web/data-protection/-/declaration-by-the-committee-of-ministers-on-the-manipulative-capabilities-of-algorithmic-processes>
6. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних. Страсбург, 28 січня 1981 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326

7. Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/189>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-9>

СВОБОДА ЗІБРАНЬ: НОРМАТИВНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Дахова І. І.

кандидатка юридичних наук,

доцентка кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Право на свободу мирних зібрань є фундаментальним правом, яке передбачене статтею 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статтею 39 Конституції України, статтею 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Згідно з позицією Конституційного Суду України, це право є однією з конституційних гарантій права громадянина на свободу свого світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, права на вільний розвиток своєї особистості тощо. При цьому механізм реалізації вказаного права, особливості підготовки і проведення різних видів масових зібрань, питання щодо їх характеру, суб'єктного складу тощо й досі не знайшли своєї нормативної регламентації в поточному законодавстві України. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у відомій справі «Веренцов проти України» від 11.04.2013 р. з цього приводу зазначив, що «хоча Суд погоджується з тим, що державі може знадобитися певний час для прийняття законодавчих актів протягом перехідного періоду, він не може погодитися з тим, що затримка у понад двадцять років є виправданою, особливо коли йдеться про таке фундаментальне право як свобода мирних зібрань». Парламентська асамблея Ради Європи у своїй Резолюції 2116 (27.05.2016 р.) вказує на відсутність законодавчих положень про свободу зібрань у деяких країнах, у тому числі в Україні, і

закликає держави-члени «переглянути чинне законодавство з метою приведення його у відповідність до міжнародних документів щодо права на свободу мирних зібрань».

Слід зазначити, що в парламенті періодично спостерігається певна активність щодо законодавчого врегулювання питань, пов'язаних з реалізацією права на мирні зібрання, що знаходить своє відображення в появі низки відповідних проектів законів, однак жоден з них на сьогодні не прийнятий Верховною Радою України.

Як відомо, стаття 39 Конституції України передбачає, що про проведення мирних зібрань їх організатори повинні завчасно сповістити органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Щодо вказаної вимоги Венеціанська комісія 21-22.10.2005 р. у висновку щодо тлумачення Керівних принципів ОБСЄ/БДПЛ стосовно розробки законів про свободу зібрань у розрізі регулювання громадських зібрань, включно з вимогою завчасного повідомлення про демонстрації у громадських місцях ухвалила, що «запровадження процедури завчасного повідомлення про мирні зібрання не обов'язково призводить до порушення цього права. Насправді, у кількох європейських країнах такі режими існують. Як правило, потреба у завчасному повідомленні постає стосовно деяких мітингів або зібрань, наприклад, коли похід планується провести на автомагістралі або коли статичне зібрання планується провести у громадському місці, що вимагає від поліції або інших органів забезпечення можливості для його проведення, а не використання повноважень, які вони можуть мати у встановленому порядку (наприклад, регулювати дорожній рух), для того, щоб завадити заходу». Венеціанська комісія також наголосила на тому, що процедура завчасного повідомлення не повинна бути такою, що зводить нанівець наміри організаторів провести мирну демонстрацію, а отже, опосередковано обмежувати їхні права.

У справі «Веренцов проти України» ЄСПЛ зазначає, що практика, коли регуляторний орган вимагає завчасного письмового повідомлення про проведення публічних зібрань, є загальноприйнятною. Така вимога є виправданою з огляду на позитивний обов'язок держави щодо створення необхідних умов для сприяння реалізації свободи зібрань та охорони громадського порядку, громадської безпеки та захисту прав і свобод інших осіб.

Аналогічною є й юридична позиція Конституційного Суду України, висловлена ним у рішенні від 19.04.2001 р. (справа про завчасне сповіщення про мирні зібрання), де він зазначив, що тривалість строків завчасного сповіщення має бути у розумних межах і не повинна обмежувати передбаченого статтею 39 Конституції України права

громадян на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Такі строки мають слугувати гарантією реалізації цього права громадян. Упродовж цього строку зазначені органи мають здійснити ряд підготовчих заходів, зокрема, для забезпечення безперешкодного проведення громадянами зборів, мітингу, походу чи демонстрації, підтримання громадського порядку, охорони прав і свобод інших людей.

У зв'язку з цим слід загатати позицію ЄСПЛ, висловлену у рішенні у справі «Організація «Платформа «Лікарі за життя» (Plattform «Artze Fur Das Leben») проти Австрії» від 21.06.1988 р., згідно з якою будь-яка демонстрація може дратувати чи ображати тих, хто виступає проти ідей або вимог, на підтримку яких вона проводиться. Однак у учасників демонстрації повинна тим не менш бути можливість проводити її без побоювань бути підданими фізичному насильству з боку своїх опонентів. У демократичному суспільстві право на проведення контрдемонстрації не може вилитись у обмеження реалізації права на демонстрацію. Виходячи з цього, забезпечення істинної, ефективної свободи проведення мирних зібрань не може зводитись лише до зобов'язання держави утриматись від втручання: суто негативна концепція ролі держави у даному випадку суперечить предмету і меті статті 11 Конвенції і вимагає іноді здійснення певних позитивних дій.

Що стосується загрози громадському порядку при проведенні контрдемонстрацій або інших контрзаходів і заборони на цій підставі проведення мирних зібрань, то слід звернути увагу на практику Окружних адміністративних судів. Так, наприклад, Волинський окружний адміністративний суд у Постанові від 20.06.2012 р. у справі № 2а/0370/1890/12, відмовляючи у забороні проведення мирного зібрання, вказав, що «саме по собі проведення заходів різних за змістом в одному місці не свідчить про наявність реальної загрози інтересам національної безпеки та громадського порядку». У рішенні у справі «Фабер проти Угорщини» від 24.07.2012 р. Європейський Суд вказав, що держава при проведенні контрзаходів має позитивні зобов'язання захищати право на свободу мирних зібрань обох демонстраційних груп і повинна знаходити найменш обмежуючі засоби, які надавали б можливість проводити обидві демонстрації одночасно.

Розглядаючи питання щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання, слід звернути увагу на те, що йдеться не про отримання дозволу, а саме про повідомлення про наміри проведення такого заходу, на відміну від вимог законодавства СРСР (і, відповідно, УРСР), яке передбачало саме дозвільний порядок проведення мирних зібрань. Серед прикладів «реагування» держави на проведення несанкціонованих зібрань можемо згадати трагічні події 1962 року в Новочеркаську, коли

за наказом органів влади було розстріляно учасників мирного мітингу, що вимагали реалізації їх соціальних прав.

Чи може мирне зібрання бути проведене спонтанно, без завчасного сповіщення про його проведення органів публічної влади? Українське законодавство не містить відповіді на це питання, однак згідно з позицією ЄСПЛ, висловленою в рішенні «Веренцов проти України», не слід вимагати, щоб демонстранти, які здійснюють акцію протесту в індивідуальному порядку, надсилали органам влади завчасні повідомлення про намір провести демонстрацію. У разі, якщо до особи, яка проводить індивідуальну акцію, приєднується інша особа або особи, такий захід слід розглядати як стихійне зібрання. До того ж, у Спільному висновку Венеціанської комісії, Генерального директорату з прав людини і законності Ради Європи і Бюро ОБСЄ з демократичних установ і прав людини на два проекти законів України про гарантії свободи мирних зібрань (Венеція, 14–15 жовтня 2016 р.) вказується, що відсутність повідомлення не повинна призводити до автоматичної заборони зборів.

Особливої уваги потребує вирішення питання про визначення характеру заходу, що проводиться, адже захищається лише право на мирні зібрання. Які ознаки (відсутність ознак) свідчать про мирний характер масового заходу? До таких ознак слід віднести відсутність зброї або задалегідь заготовлених для нанесення тілесних ушкоджень предметів у учасників зібрання, відсутність підбурювань до насильства з боку організаторів та учасників масових заходів, а також дій, спрямованих на вчинення насильства. У рішенні у справі «Чернега та інші проти України» від 18.06.2019 р. ЄСПЛ вказує, що термін «мирне» слід поширити і на поведінку, що може нервувати або ображати осіб, які не погоджуються з ідеями або заявами, підтриманими цим зібранням, і навіть на поведінку, яка спрямована на навмисне перешкоджання або створення перешкод діяльності третіх осіб. Наприклад, зібрання, пов'язане виключно з пасивним опором, слід вважати «мирним».

Якщо зібрання задовольняє вказаному головному критерію мирного характеру зібрань, це приводить до виникнення позитивних обов'язків державних органів влади, пов'язаних з правом на свободу мирних зібрань.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-10>

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Камардіна Ю. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету
м. Маріуполь, Донецька область, Україна*

Розвиток будь-якого суспільства багато в чому визначається системою багаторівневого управління, від центрального до місцевого. Налагоджений механізм взаємодії і розподілу повноважень – основа стабільності будь-якої держави. Місцеве самоврядування в Україні пройшло складний і суперечливий шлях розвитку. На сьогоднішній день, в умовах здійснення реформ різних сфер суспільного і державного життя місцеве самоврядування відіграє особливу роль в реалізації публічної влади. Становлення місцевого самоврядування та системи органів державного управління є визначальним в процесах формування в Україні правової держави і демократичного суспільства. Місцеве самоврядування являє собою процес реалізації муніципальної влади, що є найбільш наближеним безпосередньо до населення рівнем публічної влади, яка забезпечує більш повний об'єм інтересів територіальної громади.

Конституцією України 1996 року [1] було визнано та гарантовано місцеве самоврядування. Місцеве самоврядування і державна влада в Україні тісно взаємопов'язані, оскільки у них єдине джерело – народ. У місцевого самоврядування є свої певні функції, власні повноваження, окреслені Конституцією України [1] і базовим законом про місцеве самоврядування [2]. Це, в свою чергу передбачає наявність особливого механізму взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної влади, при якому відсутня безпосередня адміністративна залежність між ними, але є окреслені законом повноваження, форми і методи такої взаємодії.

Місцеве самоврядування являє собою цілісну систему суспільних відносин, пов'язану з територіальною самоорганізацією населення, яка передбачає самостійне вирішення населенням питань життєзабезпечення територіальної громади, устроєм та функціонуванням муніципальної влади відповідно до наділених законом власними повноваженнями і

окремими державними повноваженнями. Воно є складовою частиною механізму публічної влади. Для успішного функціонування цього механізму необхідне відповідне нормативно-правове регулювання суспільних відносин, певна самостійність місцевого самоврядування, вибудовування певної владної вертикалі.

Як відзначають Л. В. Бондарчук та В. А. Урбанович «в системі органів місцевого самоврядування відбувається поєднання державних та самоврядних повноважень, громадсько-територіальних та державних інтересів» [3, с. 5]. Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування має на увазі, що вони як партнери, тобто, рівні по відношенню до головного об'єкта управління, і воно здійснюється заради досягнення спільної мети – підвищення рівня і якості життя населення кожної територіальної громади. Поле взаємодії державної влади і місцевого самоврядування дуже широке. Воно охоплює спільну діяльність з формування органів місцевого самоврядування та створенню умов для реалізації ними своїх конституційних повноважень; включає весь комплекс питань, пов'язаних з участю органів місцевого самоврядування поряд з державними органами влади в реалізації загальнодержавної політики в галузі охорони здоров'я, освіти, культури, екології, в соціальній сфері і багатьох інших.

Розпочата в 2014 році реформа місцевого самоврядування [4] призвела до суттєвих змін у відносинах муніципальних і державних органів влади. Сьогодні потрібно дати оцінку процесу реформування місцевого самоврядування, визначити напрямки оптимізації взаємодії державної і муніципальної влади і шляхи подолання недоліків як в законодавстві, так і в реальній практиці.

Муніципальна реформа, у першу чергу, пов'язана з необхідністю забезпечення автономії місцевого самоврядування і разом з тим єдності рівнів публічної влади. Ступінь децентралізації влади визначається об'єктивними потребами розвитку всього суспільства, тому на місцевий рівень повинен бути переданий той необхідний обсяг повноважень, який забезпечить максимально ефективне рішення місцевих питань і питань, державного значення, переданих на місцевий рівень. Децентралізація влади призведе до можливості вирішувати питання місцевого значення самим населенням і органами місцевого самоврядування. У зв'язку з цим, виникає необхідність у вирішенні протиріччя між існуючими конституційними принципами взаємодії органів державної влади і органів місцевого самоврядування, з одного боку, і практикою їх здійснення, з іншого.

Аналіз взаємин між органами державної влади та місцевого самоврядування ґрунтується на двох базових характеристиках: автономії

місцевого самоврядування і інтеграції місцевого самоврядування. Під автономією місцевого самоврядування розуміється можливість органів місцевого самоврядування діяти і виконувати свої функції без підпорядкування іншим (державним) органам влади. Основним індикатором місцевої автономії є самостійне розпорядження ресурсами і захист від контролю вищих органів влади. А інтеграція місцевого самоврядування являє собою механізм включення органів місцевого самоврядування в загальну систему управління державою. Рівень інтеграції місцевого самоврядування залежить від обсягу державних повноважень, переданих органам місцевого самоврядування, і від ступеня їх участі в реалізації загальнодержавної політики.

У взаємодії державної влади і місцевого самоврядування можна виділити дві сторони – соціально-економічну та політико-правову.

Соціально-економічна сторона взаємодії визначається податковою та бюджетною політикою держави, можливістю органів місцевого самоврядування самостійно мобілізувати і використовувати економічні ресурси для виконання своїх функцій, а також ступенем фінансової залежності від держави і підконтрольності в розпорядженні ресурсами. Політико-правова сторона включає в себе правовий елемент – інституційне регулювання місцевого самоврядування та його відносин з органами державної влади (те, що закріплюється в законодавстві і визначає принципи формування та обсяг повноважень органів місцевого самоврядування, порядок делегування їм державних повноважень, можливості втручання державної влади в їх діяльність і т.д.) і політичну складову – реальну практику взаємодії між органами місцевого самоврядування та державної влади.

Підтримка місцевого самоврядування з боку держави і створення умов для сталого самостійного розвитку територіальних громад повинні бути орієнтовані на ефективне і узгоджене функціонування органів державної влади і органів місцевого самоврядування з метою забезпечення конституційних прав і свобод громадян України, підвищення життєвого рівня та добробуту кожного мешканця територіальної громади.

Без постійної підтримки з боку держави територіальні громади, в силу об'єктивних причин, не можуть ефективно брати участь в проведенні реформ, в зміцненні державності, в задоволенні основних життєвих потреб населення, що проживає на її території, тим більше, що державна підтримка розвитку місцевого самоврядування є законодавчо встановленим обов'язком органів державної влади. Тому необхідне здійснення заходів, що забезпечують поглиблення реформи місцевого самоврядування, планомірний перехід від підтримки державою становлення влади на базовому рівні до підтримки соціально-еконо-

мічного розвитку територіальних громад, реалізації в повному обсязі конституційних повноважень місцевого самоврядування.

При цьому однією з найважливіших завдань муніципальної реформи є встановлення системи «стримувань і противаг» між різними рівнями влади, що забезпечують гарантії місцевого самоврядування, в тому числі гарантії держави щодо процесу здійснення місцевого самоврядування. На це вказує Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади 2014 року [4], реалізація якої сприяти «забезпеченню розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування базового та регіонального рівня, місцевими держадміністраціями та територіальними органами центральних органів виконавчої влади». Тільки це може забезпечити і гарантувати ефективну і безперешкодну взаємодію державної влади і місцевої влади.

Поки що ведеться пошук форм і механізмів ефективної взаємодії державної влади і місцевої влади, але ці форми і механізми будуть удосконалюватися і розвиватися, так як державний і місцевий рівень є союзниками в багатьох питаннях і контакт з органами місцевого самоврядування дуже важливий для органів державної влади, включаючи всі її гілки.

Таким чином, якщо широко дивитися на позначену проблему взаємодії держави і місцевого самоврядування, то можна трактувати органи державного управління і органи місцевого самоврядування як елементи єдиної системи соціального управління, публічної влади, що забезпечує життєдіяльність суспільства як єдиного цілого.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр> (дата звернення: 30.03.2021).
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 20.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.03.2021).
3. Бондарчук Л. В., Урбанович В. А. Взаємодія органів державної влади та органів місцевого самоврядування: правові й функціональні аспекти. Журнал Науковий огляд. 2015. № 11 (21). С. 1–9. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/217450142.pdf> (дата звернення: 30.03.2021).
4. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-рп. Офіційний вісник України. 2014. № 30. Ст. 831.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-11>

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ В УХВАЛЕННІ ВЛАДНИХ РІШЕНЬ У ГРОМАДАХ

Омельчук О. І.

*аспірант кафедри публічного управління та публічної служби
Національної академії державного управління
при Президентові України
м. Київ, Україна*

Під час реформи децентралізації в Україні та у процесі активного становлення нових об'єднаних територіальних громад, надзвичайно актуальним питанням є зміцнення їх спроможності. Децентралізацію відносять до п'ятірки найбільш динамічних українських реформ за показником сприйняття. Активна комунікація допомагає українцям зрозуміти, що відбувається в країні у сфері реформ та формує їх ставлення до змін. Протягом тривалого періоду громадяни не мали ефективних важелів впливу на управління державою, внаслідок чого сформувалися і стали нормальними моделі поведінки, при яких громадяни уникають відповідальності за свої дії або повністю чи частково перекладають відповідальність на інших. Та сучасна Україна вимагає зовсім іншої моделі поведінки, і перехід на цю модель є багаторівневий. Депутатам місцевих рад, представникам інших органів місцевого самоврядування, провідним лідерам, керівникам і працівникам окрім необхідності розібратись у своїх нових обов'язках для належного їх виконання треба й залучити громадян до співробітництва через ефективні, відкриті та прозорі шляхи комунікації [3, с. 75].

Так, місцевий розвиток великою мірою залежить від результативності спільних зусиль органів місцевої влади та громадськості, спільною ціллю яких і є зміцнення спроможності в усіх сферах життєдіяльності громади. А відтак, і відповідальність за місцевий розвиток покладається на обидві сторони – владу громади та її жителів. В громадах мають з'являються та діють якісні моделі взаємодії місцевої влади і громадян, побудовані на демократичних та правових засадах. Для цього органам місцевого самоврядування необхідно створити сприятливі умови для участі населення у вирішенні питань місцевого значення. Насамперед ідеться про встановлення чітких і зрозумілих «правил гри» як для органів влади, так і для жителів. Установити ці правила можна за допомогою демократичних процедур участі населення в процесі ухвалення рішень, використання яких покликане перетворити неефективну

взаємодію мешканців і органів влади на конструктивний та сталий діалог. Аналіз практик залучення мешканців до процесу вироблення та ухвалення рішень в громадах показує, що чимало громад намагаються розвивати демократію участі за допомогою різних інструментів. При цьому процес взаємодії розпочинається та проходить по-різному. В одних громадах ініціатива щодо співробітництва надходить від місцевої ради; в інших, навпаки, активні мешканці самі ініціюють діалог. Є також приклади, коли співпраця влади та мешканців розвивається із взаємної ініціативи обох сторін. Власне, громади обирають інструменти взаємодії: розвиток органів самоорганізації населення, громадські експертизи діяльності влади, консультації з громадськістю, громадські ради, загальні збори громадян, тощо. [2]

Відповідно, місцеві органи влади докладають максимум зусиль для впровадження цього інструменту – ухвалюють положення, цільові програми, проводять навчання, консультації, інформаційні кампанії. Надалі громади починають доповнювати цю взаємодію іншими формами. Таким чином, співпраця наповнюється новим змістом та охоплює ширше коло суб'єктів. Акцент лише на одній формі залучення громадян не призводить до налагодження системної взаємодії та участі мешканців. Оптимальною є модель, за якої громадяни залучаються як до розробки проєктів рішень, так і до їх ухвалення та впровадження. Однак активність мешканців у громадах є низькою, а місцеві ради недостатньо обізнані щодо всіх механізмів демократії участі. Тому практика налагодження діалогу, розпочинаючи з однієї з форм участі, може стати цілком успішною та виправданою. Але в подальшому доцільно шукати нові інструменти та формати взаємодії.

Українська держава перебуває на етапі переходу від моделі представницької демократії до демократії участі, яка, своєю чергою, передбачає активну участь громадськості в управлінні державними справами, а отже й у процесі ухвалення рішень. Головними умовами такої участі є наявність відповідних правових механізмів та процедур, а також поінформованість широких верств населення щодо можливості такої участі та наявності в членів територіальних громад певних знань та навичок щодо проведення аналізу діяльності органів влади та підготовки пропозицій для подальшого їх врахування владою [1, с. 4].

Місцевий референдум – це спосіб прийняття громадянами нормативно-правових актів та інших суспільно важливих рішень місцевого значення шляхом голосування. На жаль, з листопада 2012 року, зі скасуванням закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», такий демократичний інститут як місцевий референдум в Україні

було знищено. З того часу в Україні не проведено жодного місцевого референдуму.

Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади – оцінка діяльності органів виконавчої влади, а також ефективності прийняття та виконання ними рішень з метою підготовки пропозицій щодо розв’язання суспільно значущих проблем. На жаль, законодавство не передбачає обов’язковості врахування результатів громадської експертизи безпосередньо при прийнятті владних рішень. Тобто навіть якщо пропозиції будуть розглянуті на засідання органу виконавчої влади, немає гарантії, що вони вплинуть на конкретне вирішення того чи іншого питання.

Консультації з громадськістю – це організоване органами виконавчої влади обговорення з громадою питань формування та реалізації державної політики з метою залучення громадян до участі в управлінні місцевими справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності відповідних органів (конференції, форуми, громадські слухання, круглі столи, збори, зустрічі з громадськістю, теле та радіодебати, Інтернет-конференції, електронні консультації шляхом проведення соціологічних досліджень і спостережень, створення телефонних «Гарячих ліній, тощо»).

Громадська рада – постійно діючий колегіальний виборний консультативно-дорадчий орган, утворений для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю органів влади, врахування позицій громадськості при формуванні та реалізації державної політики.

Загальні збори громадян – це зібрання усіх чи частини мешканців села (сіл), селища, міста для розв’язання питань місцевого значення; вони є формою безпосередньої участі громадян у розв’язанні питань місцевого значення. Рішення зборів, прийняті в межах чинного законодавства, є обов’язковими для виконання органами територіальної самоорганізації громадян, усіма громадянами, які проживають на відповідній території, та мають враховуватись органами місцевого самоврядування. Але, на жаль, на практиці, рішення загальних зборів часто не враховуються місцевими органами влади. Хоча влада і зобов’язана такі рішення розглянути, але не зобов’язана приймати власне рішення у відповідності до рішення загальних зборів.

Територіальна самоорганізація населення – це реалізоване громадою у встановлених законом формах право самостійного та під власну відповідальність здійснення своїх інтересів у питаннях місцевого значення безпосередньо або через створювані органи територіального

самоуправління. Органи самоорганізації населення (ООН) – це представницькі органи, що створюються мешканцями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення завдань, передбачених законодавством [4, с. 24].

Так, різні форми громадської участі в об'єднаних територіальних громадах впливають на ряд процесів місцевого розвитку: розробку стратегії та програм соціально-економічного розвитку, місцевий бюджет, проведення робіт з благоустрою, публічні обговорення, навчання тощо. Однак без сприяння ініціативам мешканців громадська активність може піти на спад. Громади проходять складний шлях свого становлення. Бути економічно, фінансово, кадрово спроможними, відновити інфраструктуру, реформувати освітню та медичну галузі – це далеко не весь перелік викликів, які стоять сьогодні перед об'єднаними громадами. І вирішити ці важливі питання дуже складно без діалогу з населенням, без пояснення людям того, куди прямує громада та які перспективи вона отримає в результаті реформи. А залучення населення до процесу розвитку громади дозволить зняти конфліктність та створити спільноту, об'єднану спільними інтересами та цілями.

Література:

1. Дорох В.В., Черній О.В. *Форми участі громадськості в процесах прийняття рішень: Навч.–метод. посіб. –* Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. – 104 с.
2. Калашнікова О. *Діалог та чіткі правила гри: як ефективно управляти великими ОТГ/ ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення»/ проект «Відкрита громада – сильна громада»: Українська правда. Київ, 2015.*
3. *Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад / за заг. ред. : С. М. Серьогіна. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. – 164 с.*
4. *Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні : посіб. – К. : Ленвіт, 2012. – 64 с.*

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-12>

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ПРИНЦИП ЗАКОННОСТІ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Шелевер Н. В.

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

У зв'язку із проведенням судової реформи в Україні, пандемією коронавірусу COVID-19 актуальним питанням сьогодення є дослідження принципу справедливості та принципу законності в конституційному праві. В Основному Законі України дані принципи закріплені, проте не реалізуються на практиці належним чином. Так, у ст. ст. 6, 8, 19, 68 Конституції України закріплений принцип законності. Проте на практиці ми є свідками, коли нормативно-правові акти не відповідають Конституції України, є численні порушення з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Про це свідчить велика кількість справ, які розглядаються адміністративними судами за участю представників влади.

Щодо принципу справедливості, то він взагалі не закріплений в Конституції України. Лише у ст. 95 Основного Закону України зазначено, що бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

На думку Погребняка С., «водночас слід нагадати, що ціла низка конституційних вимог безпосередньо впливає з принципу справедливості – це свідчить також про непряме закріплення цього принципу в Конституції. Наприклад, ідея справедливості конкретизується в принципі *non bis in idem*, закріпленому в ст. 61 Конституції України. Принцип справедливості також обумовлює обов'язок оприлюднення нормативно-правових актів (ч. 3 ст. 57 Конституції), загальну заборону зворотної дії законів (ч. 1 ст. 58 Конституції), право не бути примушеним до свідчень проти себе (ч. 1 ст. 63 Конституції), право на судовий захист (ст. 55 Конституції) та ін.» [1, с. 31-32].

Як справедливо зазначає Івановська А.: «Провідне місце в регулюванні суспільних відносин у будь-якій демократичній державі належить Конституції. Вона відіграє правоутворюючу роль, є своєрідним

центром правової системи і тому має вищу юридичну силу, пряму дію, застосовується на всій території держави. Приписи Конституції повинні постійно і повсюдно здійснюватися без будь-яких винятків за підтримки не тільки органів публічної влади, а й громадськості. Дотримання і беззаперечне виконання її норм у правореалізаційному процесі є найважливішою умовою підтримки загального режиму законності в країні» [2, с. 44].

Зміст законності полягає у відповідності будь-якої діяльності правовому закону. Законність – це характеристика правотворчої і правореалізуючої діяльності. Дотримання законів – вища справедливість для Сократа. Навіть несправедливий закон вимагає підпорядкування. Сократ вважає, що принцип законності – це принцип обов'язкового підпорядкування. На його думку, закон визначається через підпорядкування.

На думку Баглая М., Туманова В., законність – це процес суворого дотримання конституції і законів, а також інших правових актів усіма органами державної влади, місцевого самоврядування, посадовими особами і громадянами [3, с. 143].

Як справедливо вважає Поленіна С., законність залежить від якості самих законів. Закон є якісним у тому випадку, якщо він відповідає суспільним потребам. Він повинен дійсно регулювати суспільні відносини у відповідності до цілей, які закладені у самому законі. Якість закону – поняття юридичне. Проте враховуючи нерозривний зв'язок законодавчої стратегії з реалізацією політичних рішень, які повинні базуватися у свою чергу на пізнанні соціально-економічних процесів виявляється необхідним трактування терміну «якість закону» також під кутом зору його політичних і соціальних характеристик. Таким чином, шляхи підвищення якості закону знаходяться у всіх трьох площинах – соціальній, політичній і юридичній [4, с. 7].

Закон діє тоді, коли він виконується. Для того, щоб він реалізовувався на практиці, а не був «мертвим» він повинен бути справедливим. У такому випадку він впливає на свідомість людей. У протилежному випадку виникає спротив. Якщо закон не правовий він втрачає своє значення.

На даний час ми є свідками відновлення справедливості в Україні. Президент України Володимир Зеленський вживає всі заходи для того, щоб відновити справедливість у нашій державі. Так, для прикладу, справа Віктора Медведчука та інших олігархів.

Слід зазначити, що на відміну від справедливості, ідея законності виникає тільки в державно-організованому суспільстві. Законність безпосередньо впливає із справедливості, тому між ними існує тісний

взаємозв'язок. Кіпп Т. зазначає, що уже римлянам «не чужою була думка, яка постійно відроджувалася у всі епохи, що, крім права, яке той чи інший народ створює для себе, тобто крім позитивного права, існує ще право звичайне, *jus naturae, jus naturalis*» [5, с. 6].

Отже, в Основному Законі України закріплена віра у справедливість та законність, які гарантують права людини і громадянина. Проте проблемою є те, що принцип справедливості та принцип законності реалізуються лише формально і це призводить до правового нігілізму, міграції українців до розвинутих держав-членів Європейського Союзу, відтоку іноземних інвестицій.

Література:

1. Погребняк С. Закріплення основоположних принципів права в Конституції України. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 4 (59). С. 31–39.
2. Івановська А. М. Законність, конституційна законність та конституційність як засади здійснення конституційного контролю: до питання співвідношення понять. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 43–46.
3. Баглай М. В., Туманов В. А. *Малая энциклопедия конституционного права*. М.: БЕК, 1998. 519 с.
4. Поленина С. В. *Качество закона и эффективность законодательства*. М. 1993. 56 с.
5. Кипп Т. *История источников римского права*. СПб.: Тип. Первой СПб. труд. артели, 1908. 156 с.

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-13>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ДІТЕЙ: ПРАВОНДАТНІСТЬ ТА ДІЄЗДАТНІСТЬ

Ананьєва О. В.

*викладач циклової комісії правових дисциплін
Миколаївського юридичного фахового коледжу
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Миколаїв, Україна*

Яценко О. Л.

*викладач циклової комісії правових дисциплін
Миколаївського юридичного фахового коледжу
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Миколаїв, Україна*

Яценко В. А.

*прокурор відділу
Миколаївської обласної прокуратури
м. Миколаїв, Україна*

Особливою соціальною групою в суспільстві є діти, адже їх уявлення про світ та життєвий досвід лише формуються, а психологічна та матеріально-економічна залежність від дорослих робить їх уразливими. Правовий статус дітей, як правило, регулюється окремими законами на рівні держави. Також міжнародні організації не залишають поза увагою цю соціальну категорію.

Зокрема, Конвенцією про права дитини [1] передбачено право дітей на життя, на свободу думки, совісті та релігії, на збереження індивідуальності, на свободу асоціацій, на інформацію, на захист від незаконного втручання в особисте життя, від незаконного посягання на її честь і гідність.

Перелік основних прав неповнолітніх визначено також в Декларації прав дитини [2]: право на освіту, на належні харчування, житло, відпочинок і медичне обслуговування тощо. Проте, для практичної реалізації прав дітей необхідно визначити яким чином та хто може

реалізувати ці права: сама дитина чи її батьки, законні представники, тобто обсяг цивільної дієздатності та з якого віку вона виникає.

Серед науковців тема цивільної правосуб'єктності дітей розглядається в контексті правового статусу неповнолітніх осіб, та в основному такий аналіз має фрагментарний характер. Питання дієздатності неповнолітніх висвітлювалося в працях таких правознавців як М. Александров, І. Бірюкова, С. Братусь, А. Венедиктов, Т. Водоп'ян, С. Гринько, Ю. Дербакова, О. Дзера, В. Коссак, В. Луць, З. Розумовська, Є. Харитонов, Ж. Чорна ін.

Перш за все слід розмежувати поняття цивільної правоздатності та дієздатності. Правоздатність – це абстрактна можливість мати права, і виникає вона з моменту народження та припиняється смертю, а в деяких випадках охороняються інтереси ще ненародженої дитини. Таким чином, кожна дитина з народження наділена правоздатністю незалежно від її фізичного та психологічного здоров'я. Дієздатність – це можливість своїми діями набувати прав та реалізувати їх. Обсяг дієздатності залежить від віку особи та стану її психіки.

Розуміння того, що не кожна особа може в повній мірі усвідомлювати значення своїх дій та відповідно реалізувати особисто свої права, існувало ще в Стародавньому Римі. Римське приватне право розрізняло часткову дієздатність для підлітків (*impuberes*), якими вважалися дівчата у віці від 7 до 12 років та хлопці від 7 до 14 років. Такі особи самостійно могли вчиняти правочини, спрямовані на їх збагачення, набуття прав. Щодо договорів, за якими у підлітків виникав обов'язок, особливо майнового характеру, то такі правочини потребували згоди опікуна. Також не можна було укладати шлюб і робити заповідальні розпорядження. Окремо виділяли період неповноліття (*minor aetas*) – до 25 років. Такі особи мали право укладати шлюб, складати заповіт, виступати поручителем, несли повну матеріальну відповідальність. Але, угода, укладена таким неповнолітнім могла бути визнана претором недійсною та застосовувалася реституція, а повнолітня особа, що уклала договір з неповнолітнім обвинувачувалася у зловживанні та позбавлялася деяких політичних прав. Згодом, законом Плеторія (242 р. до н.е.) було встановлено необхідність згоди спеціального куратора (*curator specialis*) для укладення таких договорів. Повна дієздатність виникала після досягнення 25-річного віку. Разом з цим, були ще вікові цензи для реалізації конкретних прав. Наприклад, право відпускати рабів на волю мав громадянин Стародавнього Риму, що досяг 20 років, а процесуальна дієздатність виникала з 17 років [3, с. 9–10].

Диференціація цивільної дієздатності за віковим критерієм притаманна і для сучасних правових систем. У більшості країн повна цивільна дієздатність настає з 18 років (Грузія, Данія, Польща, Німе-

чина, Франція, Україна). Але, що стосується неповнолітніх, то існують різні підходи до можливості самостійно реалізувати свої права.

У Французькій Республіці дитина (до 18 років) вважається недієздатною. Укладання угод від імені неповнолітньої особи та управління майном здійснюється її законними представниками (як правило це батьки). Однак, з 16 років неповнолітні можуть самостійно укладати трудовий договір та розпоряджатися своїм заробітком, управляти банківським вкладом, скласти заповіт на половину майна, що заповідається неповнолітнім, також інші угоди, які відповідно до ст. 1305 Французького цивільного кодексу не є збитковими для неповнолітньої особи та не порушують її права [4, с. 82].

За законодавством Федеративної Республіки Німеччина до досягнення 7 років дитина взагалі є недієздатною. Дитина у віці від 7 до 18 років здійснює правочини за згодою законних представників (батьків, опікунів). Але деякі угоди неповнолітня особа може здійснювати самостійно, наприклад, угоди в межах коштів, отриманих від законного представника або іншої особи (за згодою батьків); угоди, укладені внаслідок експлуатації підприємства, на ведення якого була отримана згода законного представника; угоди, спрямовані на здійснення та розірвання договору трудового найму [5].

За законодавством України цивільна дієздатність дитини (фізичної особи у віці до 18 років) поділяється на часткову та неповну. Відповідно до ст. 31 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) дитина до 14 років (малолітня особа) наділена частковою дієздатністю та може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини, тобто угоди невеликої вартості, які спрямовані на задоволення побутових потреб дитини відповідно до її духовного, фізичного, соціального розвитку, а також особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності [6]. При цьому, майнову відповідальність за шкоду завдану малолітньою особою несуть її законні представники (батьки чи опікун). У віці з 14 до 18 років неповнолітня особа має ширший обсяг дієздатності – неповна дієздатність. Згідно зі ст. 32 ЦКУ дитина у віці 14-18 років може самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, розпоряджатися своїм заробітком, стипендією, іншими доходами; здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності; бути учасником (засновником) юридичних осіб; укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я. Для вчинення інших правочинів необхідна згода батьків чи піклувальників. Особливістю є те, що для укладення угод щодо транспорту та нерухомого майна додатково потрібно отримати дозвіл органу опіки та піклування. Цивільну відповідальність особа у віці 14-18 років несе самостійно, а якщо у неї недостатньо майна, то

додаткову відповідальність несуть її батьки чи піклувальник [6]. Окремо визначено вікові обмеження для реалізації деяких особистих немайнових прав. Наприклад, згідно зі ст. 284 ЦКУ дитина з 14 років має право на вибір лікаря та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій, а медична допомога надається за згодою неповнолітнього. З 16 років виникає право на зміну прізвища, власного імені, по батькові без згоди батьків (ст. 294 ЦКУ), а також на вільний самостійний виїзд за межі України (ст. 313 ЦКУ).

Отже, здатність дитини самостійно реалізувати свої права (дієздатність) залежить від її віку. Більшість прав реалізуються батьками неповнолітньої особи в її інтересах, або за згодою батьків чи іншого законного представника. За усталеною практикою, дієздатність неповнолітніх осіб поділяється на два види: досить усічений (мінімальний) обсяг – до 14, в деяких країнах до 16 років, та більш ширший – з 14-16 років до досягнення повноліття. Також, законодавством можуть встановлюватися вікові цензи на реалізацію певних прав (укладення шлюбу, пересування по території держави та поза її межами, зміну імені, зайняття підприємницькою діяльністю та ін.). Щодо правоздатності, то вона виникає з народження і припиняється смертю фізичної особи.

Література:

1. Конвенція про права дитини Організації Об'єднаних Націй від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 15.04.2021).
2. Декларація прав дитини. Міжнародний документ Організація Об'єднаних Націй (ООН) від 20.11.1959: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення: 15.04.2021).
3. Качур В. О. Природні умови обмеження правосуб'єктності фізичних осіб у Стародавньому Римі. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. – С. 8–12.
4. Резнік Г. Поняття та обсяг дієздатності неповнолітніх осіб в Україні та зарубіжних країнах. *Юридична Україна*. 2010. № 9. С. 80–85.
5. Водоп'ян Т.В. Особливості дієздатності малолітніх у цивільному праві України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2013. № 2(8). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13vtvtpu.pdf> (дата звернення: 15.04.2021).
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3713> (дата звернення 15.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-14>

**ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ RES JUDICATA
ПРИ ПЕРЕГЛЯДІ СУДОВИХ РІШЕНЬ
ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ**

Ахмач Г. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри цивільного процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Забезпечення незалежного та справедливого цивільного судочинства, дотримання європейської системи цінностей, міжнародних стандартів правосуддя безпосередньо пов'язано з оптимізацією процедури перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, її подальшим вдосконаленням. При перегляді судових рішень за нововиявленими обставинами реалізується конституційне право на судовий захист, процедура такого перегляду повинна відповідати завданням та основним засадам цивільного судочинства.

Відповідно з принципом правової визначеності сторони не мають права вимагати перегляду остаточного судового рішення тільки з підстави повторного розгляду та вирішення справи. Європейський суд з прав людини зазначає принцип правової визначеності як один із фундаментальних аспектів верховенства права, що передбачає дотримання принципу *res judicata* (остаточність судового рішення).

Підставами для перегляду остаточного судового рішення вищими судовими інстанціями повинні бути тільки обставини важливого та вимушеного характеру, такий перегляд не підмінює апеляцію. У Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК) зазначений перелік підстав перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами (стаття 423 ЦПК), який є вичерпним. Крім того, надається роз'яснення щодо доказів – переоцінка доказів, які були оцінені судом при розгляді справи, а також докази, не оцінювані судом (стосовно обставин, що були встановлені судом) не можуть вважатися підставою перегляду за нововиявленими обставинами. За ствердженням ЄСПЛ така процедура не суперечить принципу правової визначеності, якщо вона застосовується з метою виправлення помилок, які були допущені при здійсненні правосуддя.

Аналізуючи наукову літературу та практику ЄСПЛ, О.С. Ткачук слушно звертає увагу щодо відсутності єдиного підходу до трактовки сутності права на справедливий судовий розгляд, його значення, структури та пропонує розглядати право на справедливий судовий розгляд у двох розуміннях:

1) у контексті концепції прав людини як суб'єктивне право;

2) система мінімальних вимог, забезпечених державою щодо особи, яка звертається до суду (позитивне зобов'язання держави) [1, с.128].

Н. Ю. Сакара відокремлює наступні ознаки доступності правосуддя:

1) доступ до судової інстанції має бути не лише формально проголошеним, а й реально існуючим;

2) правосуддя має відповідати вимогам справедливості за своєю сутністю;

3) судочинство має бути побудованим на засадах послабленої змагальності;

4) у судочинстві як форми реалізації судової влади і правосуддя повинні гармонійно поєднуватися публічні та приватноправові засади [2, с. 52–53].

Процедурі перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами притаманні певні особливості – предмет перегляду, строк, порядок подання заяви про перегляд, правила розгляду цієї заяви.

Так, строк, встановлений частиною 1 статті 424 ЦПК, для подачі учасниками справи заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами (протягом тридцять днів) починається залежно від підстав перегляду. Заява про перегляд рішення суду першої інстанції подається до того суду, який ухвалив судове рішення; якщо судові рішення були ухвалені судами апеляційної і касаційної інстанції, якими змінено або скасовано рішення суду, заява про перегляд подається до суду тієї інстанції, яким змінено або ухвалено нове рішення (частини 1 та 3 стаття 425 ЦПК). Справа розглядається за правилами, встановленими ЦПК, у суді тієї інстанції, яка переглядає справу (частина 2 статті 429 ЦПК).

Слід зазначити, що нова редакція ЦПК має певні колізії щодо предмету перегляду за нововиявленими обставинами, – частиною 1 статті 423 ЦПК передбачено, що предметом перегляду за нововиявленими обставинами можуть бути тільки рішення, постанова або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили. Однак у частині 8 статті 170 ЦПК зазначено, що у разі видачі судового наказу з підстав, відповідних пунктам 4 и 5 частини 1 статті 161 ЦПК, судовий наказ може бути переглянуто за нововиявленими обставинами. Отож, на нашу думку, частина 1 статті 423

ЦПК після слів «... ухвала суду» доцільно доповнити словами «судовий наказ, виданий відповідно до пунктів 4 і 5 частини 1 статті 161 цього Кодексу».

Виходячи з наведеного, можна зробити висновок – процедура перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами є неординарною, має певні особливості, тому суду необхідно ретельного з'ясування наявності нововиявлених обставин для вирішення питання про відкриття провадження у справі. При вирішенні таких питань суд має використовувати практику ЄСПЛ, звертати увагу щодо забезпечення застосування принципів правової визначеності та *res judicata* відповідно з національним законодавством та міжнародними стандартами. Подальше вдосконалення цивільного процесуального законодавства щодо перегляду судових рішень за ново– виявленими обставинами, усунення колізійних норм сприятиме реалізації завдань цивільного судочинства, конституційного права на судовий захист.

Література:

1. Ткачук О. С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві: монографія / О. С. Ткачук. – Х.: Право, 2016. – 600 с.
2. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: монографія / Н.Ю. Сакара. – Х.: Право, 2010. – С. 52–53.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-15>

ПРЕДСТАВНИЦЬКА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ ВІДНОСИН ПРЕДСТАВНИЦТВА

Гелецька І. О.

*кандидат юридичних наук,
заступник директора з навчальної, наукової роботи
та міжнародного співробітництва
Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна*

Одним із елементів змісту цивільної правоздатності є здатність набувати і здійснювати цивільні права та виконувати цивільні обов'язки через дії представника. Межі цієї здатності визначаються в цивільно-правових нормах прямо чи опосередковано. Насамперед її обмежено колом тільки тих дій, для здійснення яких необхідна наявність дієздатності, тобто правочинів. Юридичні вчинки, а також фактичне

користування майном можуть здійснюватися суб'єктами цивільного права, у тому числі повністю недієздатними. Юридичний вчинок – це діяльність будь-якої правоздатної фізичної особи. Вчинки створюють правові наслідки незалежно від того, чи усвідомлювала особа їх правове значення. Єдиною умовою є наявність відповідного психічного стану особи, що дозволив би здійснити його. Тому здійснення юридичних вчинків через представника неможливе, оскільки діяти від імені іншої особи можна лише з наміром створення певних юридичних наслідків.

Представник – особа, яка в силу наявних у неї повноважень вчиняє правочини та інші юридичні дії від імені особи, яку представляє. Правовідносини представництва здійснюються цілеспрямованими юридичними діями представника, тому в якості останнього можуть виступати лише дієздатні суб'єкти. Відповідно здатність мати права та обов'язки представника і здатність своїми цілеспрямованими діями створювати правові наслідки для іншої особи виступають як єдина представницька правосуб'єктність.

Хоча за змістом ч. 1 ст. 32 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України) [1] неповнолітні у віці від 14 до 18 років мають право особисто вчиняти будь-які правочини, вважаємо, що вони не можуть укладати договори в якості представників навіть за згодою своїх піклувальників. Підлітку довелось би запитувати дозвіл піклувальника не лише на укладання договору доручення, але і на дії з реалізації повноваження, які, як правило, також є правочинами. За такої ситуації дії представника, а також і сама можливість їх здійснення в значній мірі визначалися б волею його піклувальника – особи, не уповноваженої на представництво, що суперечить особисто-довірчому характеру відносин при добровільному представництві.

Представник відповідає перед особою, яку представляє за різного роду упущення, що спричинили збитки. Створювати для неповнолітніх умови, які можуть призвести до їх майнової відповідальності, недоцільно. Неповнолітні наділяються дієздатністю у власних інтересах, для забезпечення можливості набувати та здійснювати власні права і виконувати обов'язки, а не для того, щоб діяти в інтересах інших осіб. Зрештою, відсутність у неповнолітніх представників зрілої волі та достатнього життєвого досвіду містить у собі значний ризик для особи, яку вони представляють.

Нездатність неповнолітнього в окремих випадках виступати в якості законного представника прямо випливає з закону: усиновителями та опікунами не можуть бути особи, які не мають повної цивільної дієздатності (ч.2 ст. 63 ЦК України і ст. 211 Сімейного Кодексу України [2]). Винятки з цього правила зроблені лише для неповнолітніх батьків,

що діють в якості представників своїх малолітніх дітей. Даючи дозвіл на вчинення правочину від імені дитини неповнолітнім батькам, орган опіки та піклування повинен особливо перевіряти відповідність такого правочину інтересам особи, яку представляють.

Заперечення представницької правосуб'єктності поширюється і на осіб, обмежених у дієздатності (ст. 37 ЦК України), зокрема, коли мова іде про представництво у сфері майнових правовідносин. За межами майнової сфери обмежено дієздатних необхідно визнати здатними набувати та здійснювати права і обов'язки представників.

Закон визнає за обмежено дієздатними можливість виступати в якості законних представників своїх малолітніх дітей. Такий висновок випливає з того, що разом з обмеженням у дієздатності закон не передбачає встановлення опіки над дітьми даної особи навіть у відсутність іншого з батьків. Очевидно, краще було би, аби обмеження особи у дієздатності за правилами ст. 37 ЦК України мало б наслідком і припинення відносин представництва між обмежено дієздатним та його малолітніми дітьми у сфері майнових прав та обов'язків останніх незалежно від наявності іншого з батьків. Обмеження у дієздатності одного з батьків за відсутності іншого, а так само обмеження у дієздатності обох батьків має супроводжуватися встановленням опіки і призначенням опікуна над майном їх малолітніх дітей. Такий висновок обумовлюється цілями обмеження дієздатності у судовому порядку – забезпечення інтересів не лише цієї особи, але і її сім'ї. Заборона обмежено дієздатному представляти своїх дітей в їх майнових правах та обов'язках захищає останніх від можливих зловживань з боку їх обмежено дієздатних батьків та третіх осіб. Обмежено дієздатні повинні бути позбавлені здатності набувати та здійснювати майнові права та обов'язки своїх дітей навіть за згодою своїх піклувальників. Коло осіб, які можуть виступати в якості законних представників, вичерпно визначено в законі, як і підстави, в силу яких особа може стати законним представником. Визнання за обмежено дієздатними права вчиняти від імені дітей правочини за згодою піклувальника призвело б до того, що при представництві вирішальну роль відігравала воля піклувальника, який не уповноважений на представництво дітей свого підопічного.

Таким чином, правосуб'єктність представника мають тільки повністю дієздатні громадяни – у межах якої вони вважаються здатними до самостійного вчинення правочинів.

Відповідно до ч. 1 ст. 238 ЦК України представник може бути уповноважений на вчинення лише тих правочинів, право на вчинення яких має особа, яку він представляє. Для добровільного представництва це правило є цілком виправданим. Якщо ж проаналізувати вказану норму

з позиції законного представництва, можна прийти до висновку, що опікун, призначений малолітній особі, уповноважується на вчинення лише дрібних побутових правочинів. Проаналізована дефініція (ч. 1 ст. 238 ЦК України), на нашу думку, має не зовсім вдалу конструкцію, а тому потребує законодавчого перегляду її змісту, щоб не виникало жодних сумнівів при її тлумаченні.

Межі правоздатності особи-представника визначаються ч. 2 ст. 238 ЦК України, за умовами якої представник не може вчиняти правочин, який відповідно до його змісту може бути вчинений лише особисто тією особою, яку він представляє (складання заповіту, укладання договору довічного утримання, укладання шлюбу тощо). Це положення закону визначає межі здатності виступати через представника при набутті та реалізації не тільки цивільних, але і інших прав та обов'язків. Межі здатності діяти через представника у кожній галузі права залежать від характеру прав та обов'язків, які можуть мати її суб'єкти: чим більше прав та обов'язків, тісно пов'язаних з особою, тим вужче, як наслідок, сфера застосування представництва у даній галузі права.

Дієздатність представника сумнівів не викликає, оскільки правочин вчиняється діями останнього хоча і від імені особи, яку він представляє. Спірним є питання про те, чия воля виражається у правочині, який вчиняється однією особою від імені іншої, – воля представника, особи, яку представляють, чи їх обох.

Питання про «належність» волі набуває практичного значення при встановленні вини, недобросовісності, пороків волі та інших суб'єктивних моментів, що є важливими для дійсності правочину. При законному представництві усі суб'єктивні моменти «зосереджуються» у поведінці представника, а спрямованість і зміст волі представника визначаються волею законодавця та інтересами особи, яку представляють. При добровільному представництві для дійсності представницького правочину суттєвими є суб'єктивні моменти, які характерні як поведінці представника, так і особи, яку представляють. А це передбачає дослідження долі фактичної участі кожного з них у формуванні волі та її виявленні у правочині. Так, якщо представник вчинив правочин під впливом обману, насильства (ст.ст. 230, 231 ЦК України), помилки (ст. 229 ЦК України), вимагати визнання його недійсним можуть і представник – суб'єкт дії, і особа, яку представляють – носій прав та обов'язків за правочином. Якщо ж представник, вчиняючи правочин, не знав про обставини, які мають значення для визнання його недійсним, а особа, яку представляють була проінформована про них, то вирішальне значення має поінформаність останньої.

Уповноважуючи представника на вчинення правочину, особа, яку представляють тим самим бере участь в формуванні, і у волевиявленні на вчинення правочину перед третіми особами. Воля особи, яку представляють фіксується у відповідному документі, доведеному до відома третіх осіб, – довіреності, і, виражена перед третіми особами у даному випадку не безпосередньо, а побічним шляхом та обумовлює виникнення правових наслідків щодо третьої особи безпосередньо у особи, яку представляють. Відсутність у особи, яку представляють юридично значущої волі або наявність вад волі у момент уповноваження представника (видача довіреності недієздатною особою, під впливом обману, помилки тощо) тягнуть за собою нікчемність або оспорюваність правочину за повноваженням, а разом з тим і правочину, вчиненого представником. Для виникнення у особи, яку представляють тих або інших юридичних наслідків необхідне також волевиявлення представника, оскільки саме він вчиняє правочин, але у волевиявленні представника при добровільному представництві виражається і воля того, від імені кого він виступає.

Література:

1. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 19.04.2021).
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#top> (дата звернення 19.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-16>

ЩОДО ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ РОЗРАХУНКІВ БАНКІВСЬКИМИ КАРТАМИ

Кривенко Ю. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Адаховська Н. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Спасова К. І.

*асистент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Однією з головних рис сучасного цивільного обороту є прискорення його темпів. У сфері розрахунків дана тенденція обумовлює перехід від розрахунків, заснованих на паперових носіях, до розрахунків за допомогою документів в електронній формі.

Видом таких розрахунків є розрахунки з використанням банківських платіжних карт, які вже набули великого поширення в закордонних країнах у зв'язку з вигодою для банків, їх клієнтів та організацій торгівлі.

Разом з тим правова база даних операцій ще належним чином не сформована й не охоплює всього комплексу питань, пов'язаних з їх використанням.

Відповідно до цивільного законодавства (п. 1 ст. 1066 ЦК України) предмет договору банківського рахунку обмежується операціями, що здійснюються на рахунку – приймання і зарахування грошових коштів, перерахування та видача відповідних сум з рахунку, проведення інших операцій за рахунком [1]. Порядок виконання зобов'язань, виражених в розрахункових документах, залишається за межами предмета договору банківського рахунку.

Чинне законодавство не містить поняття безготівкових розрахунків або їх форм. Доктрина права визначає форми безготівкових розрахунків як «врегульовані законодавством умови виконання через банк грошових зобов'язань, що відрізняються порядком зарахування грошових коштів

на рахунок кредитора, видом розрахункового документа і порядку документообігу». [2].

Банківську карту можна також визначити як засіб доступу до банківського рахунку її власника. Згідно з цим визначенням операції, що здійснюються з використанням банківських карт, є предметом договору банківського рахунку.

У ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» визначено, що «платіжна картка – електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором». [3].

Банківські пластикові картки дозволяють їх власникам проводити операції, які недоступні або є незручними для інших платіжних засобів, таких, наприклад, як замовлення й оплата товарів за кордоном, бронювання номерів у готелях, бронювання автомобілів.

Комерційні банки випускають пластикові карти, які називаються банківськими.

Значна кількість громадян отримують заробітну плату за допомогою банківської карти – підприємства перераховують її на карткові рахунки своїх працівників, відкриті в тому чи іншому банку. За даними НБ України, емісія банківських карт зростає безперервно, а кількість власників банківських карт поступово наближається до європейських країн. В останні роки ринок банківських карт розвивається дуже швидкими темпами. На думку експертів провідних міжнародних платіжних систем, український ринок – один з найперспективніших. Наприклад, загальна кількість емітованих платіжних карток в Україні станом на 01 жовтня 2020 року становила 73,4 млн шт. Це більше на 7,4%, якщо порівняти з січнем 2020 року. [4].

Всі банківські карти, які випускає банк для своїх клієнтів, діляться на дебетові та кредитні.

Дебетова карта – це пластикова карта, на яку клієнт або роботодавець вносить (перераховує) грошові кошти для подальшого використання, в тому числі для оплати товарів і послуг. З неї можна зняти в банкоматі готівку, але тільки в межах суми, яка знаходиться на рахунку власника картки. На залишок коштів на рахунку клієнта банк нараховує відсотки, але, як правило, ставка відсотка набагато нижче, ніж за депозитними строковими вкладками. За обслуговування картки банк стягує з клієнта комісію. Розмір комісії залежить від того, який тип карти знаходиться у вашому розпорядженні. Найбільші комісії стягуються з власників так званих «золотих карт», менші суми списуються з рахунків власників звичайних дебетових карт.

По суті, коли ми витрачаємо гроші по дебетовій картці, ми витрачаємо гроші прямо зараз, гроші витрачаються безпосередньо з нашого рахунку. Одночасно зі списанням коштів з карткового рахунку ми отримуємо SMS-повідомлення про списану суму й наявний залишок коштів на рахунку. Отримання повідомлення про списання коштів з карткового рахунку за допомогою SMS – це спеціальна опція, яку можуть отримати власники карт, активувавши цю послугу в тому відділенні банку, де вони оформляли дебетову карту. Наявність такої послуги дозволяє клієнтам контролювати свої витрати.

На відміну від дебетової карти, кредитна карта – це пластикова карта, по якій ми витрачаємо гроші «потім». Це означає, що по цій карті банк відкриває клієнту кредитну лінію, обмежену певним лімітом, тобто сумою, яка не може бути перевищена. На використану суму кредитної лінії банк бере з клієнта відсотки за користування кредитом. Відновлювати кредитну лінію банк може в міру погашення клієнтом заборгованості за кредитом. Зараз все частіше банки надають клієнту так званий пільговий період, свого роду канікули, протягом яких банк не бере з клієнта плату за вже витрачені на кредитній карті гроші. Якщо на карті встановлено пільговий період, використання банківських грошей буде безплатним, якщо ми встигнемо погасити свою заборгованість перед банком впродовж пільгового періоду.

Зустрічаються банківські пластикові картки – дебетово-кредитні, які поєднують в собі ознаки дебетової і кредитної карт. Тобто карта є дебетовою, якщо на рахунку її власника є грошові кошти. Як тільки клієнт витратить свої кошти, банк його кредитує на необхідну суму (але в межах встановленої кредитної лінії). Відновити кредитну лінію банк може за умови своєчасного погашення клієнтом свого боргу по кредиту. Якщо потенційний власник кредитної карти – клієнт банку-емітента банківських карт, то він може звернутися до банку з проханням встановити на нього кредитний ліміт.

Отже, в цей час нагальним завданням для законодавців слід передбачити законодавче закріплення розрахунків з використанням банківських карт. Викладені вище питання необхідно розглядати з урахуванням ре кодифікації цивільного законодавства. З урахуванням питань, які виникають на практиці необхідно передбачити надання адекватного захисту інтересів власників платіжних карт, та передбачити правила, які адаптували б правовий режим договору банківського рахунку до технологічних особливостей операцій з платіжними картами.

Вважаємо, що саме чітке нормативне регулювання даної сфери розрахунків не тільки допоможе захистити законні інтереси всіх учасників правовідносин, що виникають при використанні банківських карт, але і буде сприяти подальшому їх впровадженню в повсякденне життя і розвитку безготівкових розрахунків. Однак оскільки, виходячи з викладеного, нині чинний спосіб правового регулювання неповноцінний, має ряд фактичних обмежень і не відтворює національні інтереси,

очевидний висновок про необхідність вдосконалення спеціального законодавства, що регулює правовідносини у сфері банківських карт або внесення відповідних змін до вже наявного законодавства. Вважаємо, що саме такий варіант може сприяти подальшому розвитку національних платіжних систем, а також дозволить розв'язати наявні проблеми у сфері здійснення безготівкових розрахунків за допомогою банківських карт.

Література:

1. Цивільний кодекс України// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
2. Коць О.О., Гоменюк В.В. Сучасний стан і перспективи розвитку ринку платіжних карток в Україні. Економіка і суспільство. Випуск № 15. 2018. С. 671–678. URL:http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/102.pdf
3. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні:Закон України. Електронний ресурс. Режим доступу :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text>
4. Беззаперечні тренди карткового ринку у 2020 році – розрахунки в Інтернеті та безконтактні платежі .Електронний ресурс .Режим доступу : https://bank.gov.ua/ua/news/all/bezzaperechni-trendi-kartkovogo-rinku-u-2020-rotsi--rozrahunki-v-interneti-ta-bezkontaktni-plateji#:~:text=Загальна%20кількість%20емітованих%20платіжних%20карток,порівняти%20з%20сiчнем%202020%20року*.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-17>

ЕВОЛЮЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Маричева О. Д.

адвокат,

заступник директора юридичного департаменту

ТзОВ «ПЛГ «Міст Груп»,

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін

Інституту права

Львівського державного університету внутрішніх справ

м. Львів, Україна

Сучасне життя людей, його інформатизація безумовно впливають на всі сфери соціально-економічного, політичного і культурного життя

суспільства та зумовлюють необхідність у створенні передумов для використання інформаційних технологій в судочинстві, зокрема в цивільному процесі.

Нормативно-правове та нормативно-технічне забезпечення процесу впровадження інформаційних технологій та інформатизації в Україні стартувало після прийняття у 1998 році законів України «Про Національну програму інформатизації», «Про Концепцію Національної програми інформатизації» та «Про затвердження Завдань Національної програми інформатизації на 1998–2000 роки» та низки інших нормативних актів Кабінету Міністрів України та Президента України.

Національна програма інформатизації визначила стратегію розв'язання проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки у сферах загальнодержавного значення.

Підтвердження ролі інформаційних технологій відбулося з прийняттям 06–07.05.1999 Радою Європи Декларації про європейську політику в галузі нових інформаційних технологій, а Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства від 22.07.2000 закріпила погляд на інформаційно-комунікаційні технології як на один із найбільш важливих чинників, що впливають на формування суспільства XXI століття.

Європейська регіональна конференція, що відбулася 07–09.11.2002 в Бухаресті, запропонувала концепцію інформаційного суспільства. Повномасштабне використання нових можливостей, що створюються інформаційними й комунікаційними технологіями повинні стати важливими компонентами будь-якої стратегії як національної, так і міжнародної, розрахованої на досягнення цілей розвитку, встановлених у Декларації тисячоліття.

Концептуальною основою для розробки завдань щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні став Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», який визнав інформаційний напрям державної політики одним із пріоритетних, окреслив завдання, цілі та напрями розвитку інформаційного суспільства в Україні.

15.05.2013 Кабінетом Міністрів України схвалено Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, яка визначила мету, завдання, базові принципи та стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні в перспективі до 2020 року.

Беручи до уваги викладене вище, надзвичайно важливим постало питання інформатизації судової системи, оскільки без впровадження інформаційних технологій та автоматизації певних процесів в суді неможливий подальший розвиток системи правосуддя.

Впровадження інформаційних технологій у судову систему, зокрема цивільний процес, дозволяє забезпечити удосконалення якості роботи діяльності суду, пришвидшити та полегшити роботу його працівникам, більшою мірою гарантувати належний доступ громадян до правосуддя, допомагає виконати завдання, поставлені перед цивільним судочинством, та дотриматися основних його принципів.

Для досягнення поставлених цілей, важливим було прийняття 22.05.2003 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», що встановив основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів, визначив поняття електронного документа та електронного документообігу, закріпив визнання юридичної сили електронних документів, визначив права, обов'язки та відповідальність суб'єктів електронного документообігу.

Крім того, було прийнято Закон України «Про електронний цифровий підпис», що окреслив правовий статус електронного цифрового підпису та регулював відносини, що виникають при використанні електронного цифрового підпису, а 05.10.2017 – Закон України «Про електронні довірчі послуги».

Важливим кроком на шляху до інформатизації судової системи стало затвердження 21.12.2012 Радою суддів України Стратегічного плану розвитку судової влади України на 2013–2015 роки, в якому одним із стратегічних завдань судової влади України визначено доступ до правосуддя, інноваційне використання технологій і вдосконалення судових процедур для підвищення та підтримки високого рівня довіри до судів.

Також з 2012 року Державна судова адміністрація розпочала реалізацію пілотного проєкту з розвитку електронного судочинства. Тимчасовим регламентом обміну електронними документами між судом і учасниками судового процесу, затвердженого наказом ДСА України від 07.09.2012 № 105, визначена процедура подачі заявки про отримання процесуальних документів в електронному вигляді (у якості пілотних виступали 15 судів України).

З метою забезпечення своєчасного отримання учасниками судового процесу, кримінального провадження судових повісток, повідомлень та інших документів під час розгляду судових справ, Наказом ДСА України від 07.11.2016 № 227 затверджено Тимчасовий регламент надсилання судом електронних документів учасникам судового процесу, кримінального провадження.

Значним досягненням свого часу стало створення Єдиного державного реєстру судових рішень, запровадження автоматизованої системи

документообігу суду, а з викладенням процесуальних кодексів у новій редакції почала частково функціонувати Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, що стало перспективою для переходу до електронного судочинства.

Спеціальними нормативними актами, якими запроваджено окремі елементи «електронного суду» в широкому розумінні, є Закон України «Про судоустрій і статус суддів», котрим на Державну судову адміністрацію України покладено обов'язок впровадження електронного суду, здійснення заходів щодо організації обміну електронними документами між судами та іншими державними органами й установами.

Законом України «Про доступ до судових рішень» запроваджено обов'язковість відкритого оприлюднення в електронній формі усіх судових рішень.

Цивільний процесуальний кодекс України та Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого рішенням Ради суддів України від 02.04.2015, містять численні норми, котрі унормовують функціонування електронного судочинства.

В останній запропонованій редакції Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему йдеться про впровадження найближчим часом лише тих модулів ЄСІТС, які на сьогодні вже готові – «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистема відеоконференцз'язку.

Поетапне запровадження ЄСІТС передбачено проектом Закону України № 3985 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». На думку законодавців, поетапне запровадження ЄСІТС дасть змогу розпочати використання підсистем та модулів, які вже практично готові, не чекаючи готовності інших підсистем, розроблення яких перебуває лише на початковій стадії.

На сьогодні «Кабінет електронних сервісів» передбачає можливість: 1) оплати судового збору онлайн; 2) отримання інформації щодо стадій розгляду судових справ (на офіційному вебпорталі Судова влада України передбачена можливість користувачів порталу перегляду/пошуку/друку інформації щодо стадій розгляду судових справ); 3) отримання інформації з Єдиного державного реєстру судових рішень, який є автоматизованою системою збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень; 4) надсилання учасникам судового процесу процесуальних документів електронною поштою; 5) відправки судової повістки у вигляді SMS-повідомлень; 6) отримання інформації про перебування суб'єктів підприємницької діяльності (контрагентів, боржників, поручителів і т.п.) у процедурі банкрутства.

Таким чином, діджиталізація правосуддя сьогодні включає: автоматизацію багатьох судових процедур та спрощення інформування учасників справи; можливість проведення засідання в режимі онлайн та їхній аудіозапис; електронний документообіг (внутрішній і зовнішній); забезпечення відкритого доступу до інформації в мережі Інтернет на всіх стадіях судового процесу. Крім того, на законодавчому рівні закріплено низку нових категорій: електронне правосуддя, електронне судочинство, електронний суд або суд онлайн тощо. Введення цих понять не носить абстрактного характеру, а насамперед є результатом фактичного використання новітніх технологій та їх нормативного закріплення.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-18>

РОЛЬ АДВОКАТА У ВРЕГУЛЮВАННІ ПРАВОВОГО СПОРУ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕДІАЦІЇ

Можайкіна О. С.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Київського національного торговельно-економічного університету,
адвокат*

Ліщук О. В.

*викладач кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Київського національного торговельно-економічного університету,
адвокат
м. Київ, Україна*

Високий рівень конфліктної напруги у сучасному українському суспільстві переважно носить правовий (юридичний) характер. Традиційно фізичні та/або юридичні особи звертаються для вирішення будь-яких правових спорів до суду, де одним з основних засад процесу є змагальність, що нерідко сприяє загостренню конфлікту (спору) та в кінцевому результаті може призвести до припинення правовідносин між сторонами. Існуючі проблеми судової системи нерідко призводять до значних втрат сторонами сил, часу і матеріальних ресурсів, а судові рішення, як правило, може задовольнити одну сторону спору, що в подальшому обумовлює труднощі його виконання. У зв'язку з цим особливо привабливим для обох сторін спору виявляється

звернення до медіації як одного з альтернативних способів врегулювання конфліктів (спорів).

Необхідність розповсюдження в Україні практики врегулювання правових спорів вимагає наукового осмислення питань, пов'язаних з можливостями адвокатів активно сприяти у реалізації зазначеного підходу. Адвокати є основними суб'єктами надання правової допомоги на професійній основі, які здійснюють свою діяльність, в переважній більшості, в умовах правових конфліктів (спорів) і беруть безпосередню участь в допомозі щодо їх вирішення. Відтак можна з впевненістю стверджувати, що адвокати повинні підтримувати і розвивати медіаційну практику як найбільш перспективну з точки зору поставлених перед адвокатурою цілей і завдань.

Перш ніж визначити роль адвоката у мирному врегулюванні правового спору, варто звернутися до визначення поняття медіації. Підтримуючи позицію українських вчених під медіацією розуміємо структуровану добровільну та конфіденційну процедуру позасудового врегулювання спору (конфлікту), в якій медіатор (посередник) допомагає сторонам у розумінні їхніх інтересів та пошуку ефективних шляхів досягнення взаємоприйняттого рішення [1, с. 80]. Згідно проекту Закону України «Про медіацію» та положень наукових досліджень можна виокремити основні принципи медіації, до яких відносяться: добровільність участі у процедурі, конфіденційність, незалежність, нейтральність, неупередженість медіатора, активність та самовизначення сторін спору, структурованість та гнучкість процедури, орієнтація на інтереси усіх сторін спору.

Звертаємо увагу, що обов'язковим учасником медіації є медіатор (посередник), який допомагає сторонам у пошуку і прийнятті рішень, які мають задовольнити усіх сторін. В той же час, вважаємо, що адвокат, який уклав договір про надання правової допомоги фізичній або юридичній особі не лише може, а зобов'язаний сприяти мирному врегулюванню спору, але не може в межах зазначеного договору виконувати функції медіатора.

Особливості практичної діяльності та врахування вимог чинного законодавства дозволяє висновувати наступне: якщо в правовому спорі беруть участь адвокати як представники фізичних або юридичних осіб, то в силу особливого впливу від них багато в чому залежить процес управління таким спором, вибір форм його припинення, результативність зроблених сторонами зусиль щодо врегулювання певних суперечливих позицій, а також кінцевий результат спірних та/або конфліктних взаємовідносин сторін. Схожу позицію висловила М. Ю. Єфіменко, що адвокати мають розглядатися як важливі суб'єкти медіації, завданням яких має стати задоволення інтересів кожної зі сторін, а не виключно боротьба за права та інтереси свого клієнта. На думку дослідниці у кінцевому рахунку завданням сторін та їх представників є вирішення конфлікту на досудовій стадії та недопущення юрисдикційного провадження [2, с. 26].

Не можна оминати увагою й нормативно-правове регламентування ролі адвоката у мирному врегулюванні правового спору, яке закріплено у ст.8 Правил адвокатської етики. У даній статті визначено, що адвокат за можливості сприяє досудовому та позасудовому порядкам урегулювання спорів між клієнтом та іншими особами [3].

Аналіз наукових джерел та нормативно-правової бази дає підстави висновувати, що адвокат в медіації може:

1) залишаючись адвокатом (представником) свого клієнта, надавати правову допомогу у врегулюванні правового спору за допомогою медіації. В зазначеному випадку роль адвоката полягає в тому, що він має допомогти клієнту шляхом надання консультацій (роз'яснень) щодо можливих наслідків прийняття тих чи інших рішень; допомогти у складенні договору про проведення медіації та/або договору за результатами медіації тощо. Варто також звернути увагу, що адвокат не повинен втручатися в прийняття тих чи інших рішень, здійснювати тиск на свого клієнта та не повинен спонукати звертатися до суду. Тобто, адвокат, який бере участь у медіації повинен сприяти клієнту у врегулюванні розбіжностей позицій, а також інтересів та потреб довірителя та іншої сторони, підтримувати клієнта у розробці і формулюванні прийнятних умов вирішення спору, використовувати стратегію співпраці в управлінні правовим спором.

2) провести медіацію з врегулювання правового спору. На даний час велика частина адвокатів пройшла спеціалізоване навчання медіації. Звісно, що отримані знання, вміння і навички адвокат може використувати не лише під час проведення медіаційної процедури з врегулювання правових конфліктів, а й при виконанні суто адвокатських обов'язків. В той же час вважаємо, що адвокат може виступити в якості медіатора між сторонами правового спору лише у разі, якщо він ще не уклав договору про надання правової допомоги клієнту. Тобто, мова йде про те, що адвокат має бути незалежним, неупередженим і безпристрасним по відношенню до сторін правового спору, а також по відношенню до самого спору. При проведенні процедури медіації адвокат-медіатор не має права надавати перевагу одній стороні та розкривати відомості, отримані ним від однієї сторони правового спору іншій стороні без їхньої згоди. За переконанням Л.В.Сливи адвокат має суб'єктивно оцінити ситуацію, що склалася. Якщо клієнт виявляє бажання вступити у процес медіації, адвокат зонайменше може провести підготовчий етап медіації, а саме – процес залучення другої сторони [4, с. 124].

В той же час потребує ґрунтовного дослідження питання щодо можливості адвокатом-медіатором, який проводить процедуру медіації надання консультацій з правових питань сторонам правового спору.

Підсумовуючи варто зазначити, що використання медіації та інших способів АВС повинно бути в пріоритеті при наданні адвокатом правової допомоги, у зв'язку з чим підсилюється значення такої функції адвокатури як зниження рівня конфліктної напруги в правових спорах.

Література:

1. Можайкіна О.С. Актуальні питання визначення та ознак медіації. *International research and practice conference «Urgent problems of law on the modern stage of statehood development»* (October 20-21, 2017, Lublin, Republic of Poland). Lublin, Republic of Poland, 2017. С. 78–80.
2. Єфіменко М.Ю. Роль адвоката у процесі медіації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. № 13. Т. 2. С. 25–27.
3. Правила адвокатської етики, затверджені звітно-вирбним з'їздом адвокатів України 2017 р. від 09.06.2017 р. (зі змінами затвердженими 3'їздом адвокатів України 15.02.2019 р.). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2019-03-15-pravila-2019_5cb72d3191e0e.pdf (дата звернення: 25.03.2021 р.).
4. Слива Л.В. Роль адвоката у вирішенні спорів, що виникають з адміністративних правовідносин у процесі медіації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип.4. Т.2. С.121–126.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-19>

**ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ****Стрельник В. В.**

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного та публічного права
Сумського національного аграрного університету
м. Суми, Україна*

Чурилова Т. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного, європейського права
та цивільно-правових дисциплін
Сумського державного університету
м. Суми, Україна*

В умовах настання нової епохи розвитку людства, де роботи, боти, андроїди й інші прояви штучного інтелекту, стають каталізатором індустріальної революції, можливості, створені досягненням в цій галузі, формують виклики про ризики, що породжують їх застосування для суспільства. Перед національним законодавцем постало завдання

реагування на потреби сьогодення – втілення нововведень технічного прогресу в правові норми. Нагальною вимогою є врахування юридичних та етичних наслідків у процесі нормотворення [1].

Впровадження технологій штучного інтелекту є невід’ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової сферах. Відсутність концептуальних засад державної політики України в галузі штучного інтелекту не дозволяє створювати та розвивати конкурентоспроможне середовище. Першочерговими проблемами, що потребують невідкладного вирішення визнано: (1) низький рівень цифрової грамотності, поінформованості населення щодо загальних аспектів, можливостей, ризиків і безпеки використання штучного інтелекту; (2) відсутність або недосконалість правового регулювання штучного інтелекту (в тому числі у сферах освіти, економіки, публічного управління, кібербезпеки, оборони), а також недосконалість законодавства про захист персональних даних; (3) недостатній рівень інформаційної безпеки та захисту даних в інформаційно-телекомунікаційних системах державних органів внаслідок застарілості автоматичних систем виявлення та оцінки інформаційних загроз, невикористання потенціалу прогнозування та передбачення загроз з метою своєчасної підготовки системи до можливої атаки; (4) недосконалість механізмів прийняття управлінських рішень у публічній сфері, забюрократизованість системи надання адміністративних послуг, обмеженість доступу до інформації та її низька якість, недостатній рівень впровадження електронного документообігу між державними органами, а також низький ступінь оцифрованості даних, що перебувають у власності державних органів складність перевірки відповідності роботи систем штучного інтелекту законодавству та існуючим етичним принципам; (5) відсутність єдиних підходів, що застосовуються при визначенні критеріїв етичності під час розроблення та використання технологій штучного інтелекту для різних галузей, видів діяльності та сфер національної економіки [2].

Згідно з всеукраїнським опитуванням, проведеним Інститутом Горшеніна спільно з групою компаній Everest у рамках дослідження «Штучний інтелект: український вимір», українці позитивно ставляться до перспектив розвитку технологій штучного інтелекту. Зокрема, 43% опитаних вважають, що, з огляду на всі потенційні можливості та ризики, пов’язані з розвитком «інтелектуальних машин», людство повинно продовжувати розробки у сфері штучного інтелекту, враховуючи ймовірні негативні наслідки та протидіючи їм. Третина респондентів (34%) наполягають, що використовувати можна тільки штучний інтелект, безпеку якого доведено. Разом з тим кожен восьмий (13%) готовий ризикнути, продовжуючи розробки у галузі

штучного інтелекту незалежно від можливих загроз. 3% вважають, що необхідно вже зараз повністю припинити всі розробки у сфері штучного інтелекту [3].

Найпоширенішою відповіддю про негативні наслідки розвитку штучного інтелекту є острахи через можливе зниження фізичної та соціальної активності людей на тлі розвитку технологій. Таку позицію висловили 53% опитаних. Близько третини респондентів (36%) допускають, що розвиток технологій призведе до концентрації влади над людством у руках власника штучного інтелекту, 22% – до встановлення диктатури штучного інтелекту. Можливість гіршого сценарію – знищення людської цивілізації штучним інтелектом – розглядає кожен шостий українець (16,7%). Майже 16% прогнозують збільшення кількості та масштабів техногенних катастроф. Таким чином, українці не схильні довіряти апокаліптичним сценаріям у контексті розвитку штучного інтелекту [3].

Враховуючи курс нашої держави на євроінтеграцію очевидно, що саме стандарти ЄС у сфері прав про робототехніку визначатимуть основи відповідних норм національного законодавства в майбутньому [4, с.52]. Переконані, що людство має пройти шлях від розгляду штучного інтелекту як об'єкта відносин до визнання за ним прав та обов'язків.

Таким чином, штучний інтелект має сприйматися виключно як можлива допомога у забезпечення життєдіяльності суспільства. Відносини у сфері прав «інтелектуальних машин» мають перебувати під постійним контролем, враховуючи їх розробку, експлуатацію, що виключає визнання штучного інтелекту суб'єктом правовідносин. Служіння людству, безпечність, відсутність будь-якої дискримінації має бути визначено та закріплено як основне завдання штучного інтелекту. Можливість контролювати «інтелектуальні машини» потребує від усього міжнародного співтовариства створення дієвої уніфікованої системи правового регулювання. Правової конкретизації потребують процес ідентифікації штучного інтелекту.

Література:

1. Курбонов А. Штучний інтелект і право. 2020. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/artificial-intelligence-and-law-4/> (дата звернення: 09.04.2020).

2. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-2020-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.04.2021).

3. Чубатюк Ю. Протистояти загрозам штучного інтелекту можна, не перешкоджаючи інноваціям, – експерт. URL: https://lb.ua/tech/2019/01/15/417108_protivostoyat_ugrozam.html (дата звернення: 09.04.2021).

4. Стрельник В. В., Демченко А. М., Мироненко А. О. Правове поєднання права інтелектуальної власності та технології штучного інтелекту. *Приватне та публічне право*. № 4. 2020. С. 50–53. URL: http://pp-law.in.ua/archive/4_2020/12.pdf (дата звернення: 09.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-20>

ТВОРЧИСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Улігіна О. В.

*кандидат юридичних наук,
вчений секретар*

*Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Творчість є одним з найважливіших аспектів життя людини. Творчість можна відшукати в будь-якій діяльності, її наявність часто є обов'язковою для існування тієї чи іншої сфери діяльності людини.

Право на свободу творчості відноситься до особистих немайнових прав, які забезпечують соціальне буття особи. Воно закріплене в ст. 309 Цивільного кодексу України, яка гарантує право будь-якої фізичної особи на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також на повну свободу вибору сфери, змісту та форми творчості [1]. Тобто відповідно до Цивільного кодексу України для творчості важливою ознакою є можливість вільно обирати в її рамках, в тому числі це стосується і способів вираження творчості, методів та прийомів, що використовуються. Право на свободу творчості – це по суті право, яке гарантує можливість самого творчого процесу, або інакше кажучи, творчої діяльності.

Проте в цивільному праві також існує право на результати такої діяльності, оскільки процес і його результат мають в юридичній площині дещо різне значення. Право на результати такої діяльності – це право інтелектуальної власності, про що вказує ст. 418 Цивільного кодексу України. Ця стаття встановлює право особи на результат не лише творчої діяльності, але й інтелектуальної [1].

Творчість в цьому ключі безперечно є важливим поняттям для права інтелектуальної власності, проте на законодавчому рівні цей термін не розривається, а на доктринальному – все ще точаться суперечки, оскільки творчість є суб'єктивним та певною мірою оціночним поняттям.

Так чи інакше, законодавство України в сфері авторського права постійно звертається до творчості, як важливого елемента права. Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» автором визнається «фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір» [2].

Що ж саме мається на увазі під поняттям творчість, творча діяльність, творча праця? Якщо говорити в контексті побутового використання цих термінів, то зазвичай творчість сприймається як щось незвичайне, створене в особливій авторській манері. В цьому процесі автор намагається виразити якісь свої переживання, думки, емоції, застосовуючи при цьому доступні йому техніки та способи. Також творчістю часто називають створення щось своїми руками – вишивання, малювання, ліпка, розфарбовування. Однак не кожен з цих процесів дійсно буде творчим, так важко говорити про творчість, якщо зроблена точна копія картини, вишивка здійснена точно відповідно до малюнку на канві, а картинка розфарбована відповідно до інструкції. В той же час в побуті всі ці процеси ми назвемо творчістю.

Тому важливо розуміти різницю між творчістю в побутовому розумінні і в правовому полі. Так, з точки зору права «творчу діяльність характеризують дві риси: оригінальність і новизна» [3, с. 7]. Однак обидва ці критерії в царині авторського права мають певні особливості. В першу чергу, ні оригінальність, ні новизна в жодному разі в контексті авторського права не можуть бути абсолютними. Як часто кажуть, в музиці всього сім нот, тому створити щось повністю оригінальне чи зовсім нове майже неможливо. Для авторського права оригінальність та новизна є відносними поняттями, а також мають в якійсь мірі оціночний та суб'єктивний характер.

Так, «твір вважається оригінальним за умови наявності в ньому особистого інтелектуального (творчого) внеску автора» [4, с. 35]. Тобто оригінальність присутня вже тоді, коли автор просто самостійно створив твір. Фактично в такому розумінні оригінальність присутня, якщо твір не є копією іншого твору.

Новизна в контексті творчості в авторському праві також є досить специфічною категорією, яку від оригінальності відрізняє лише спрямування на особистість самого автора, а не на інших творців. Так, «нове у творчості – це не копіювання свого раніше створеного твору,

а створення чогось нового, чого раніше не існувало серед здобутків цього автора» [3, с. 8].

Оригінальність і новизна як складові творчості в авторському праві не є досконалими критеріями, в той же час поняття творчі зусилля, хоча також є оціночним та суб'єктивним, має аспекти, які дозволяють оцінити твір, не лише порівнюючи його з іншими. Так, творчі зусилля – це певна діяльність, в першу чергу інтелектуальна, через яку автор втілює власні задуми, ідеї, концепції для створення певного твору. До творчих зусиль може відноситись будь-яка діяльність, наприклад, навчання в школі мистецтв – це прикладення творчих зусиль для подальшого створення картин. Творчі зусилля – це прагнення автора до створення чогось оригінального і нового, його волевиявлення щодо авторства на твір.

Для різних об'єктів авторського права коло того, що відноситься до творчих зусиль може бути різним. Так, для фотографічних творів ознаками творчих зусиль можуть бути вибір об'єкту зйомки; композиція, тобто розташування об'єктів та предметів на світлині; встановлення певним чином освітлення; ракурс зйомки; вибір матеріалу, на якому буде зафіксовано зображення (цифрове фото, плівка, інше); вибір обладнання, за допомогою якого проводиться зйомка і інше.

Критерії визначення творчості є досить розмитими, проте творчість є важливим елементом авторського права, який фактично вказує на охороноздатність твору. Саме тому важливими є пошуки найбільш ефективного та зручного критерію для визначення творчості для об'єктів авторського права. Поряд з оригінальністю і новизною, в цьому аспекті, доцільно також говорити про творчі зусилля, які і можуть слугувати тим самим критерієм творчості для кожного об'єкта авторського права окремо, що з огляду на їх різноманіття, вбачається досить ефективним.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.04.2021).
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення: 12.04.2021).
3. Штефан А. Феномен творчої діяльності в авторському праві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 4. С. 5–13.
4. Майданик Л. Поняття оригінальності твору в авторському праві: досвід ЄС, України та інших зарубіжних країн. Підприємництво, господарство і прав. 2018. № 10. С. 32–36

ECONOMIC LAW AND ECONOMIC PROCEDUREDOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-21>**ЕТИЧНІ ТА НЕЕТИЧНІ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ ТА ЇХ ВПЛИВ
НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК****Міщенко В. С.**

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу проблем модернізації господарського
права та законодавства*

*ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова
Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

Новікова Н. І.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу
Гуманітарно-педагогічна академія КФУ імені В. І. Вернадського*

Забезпечення переходу до сталого розвитку передбачає формування скоординованих дій у всіх сферах суспільного життя, відповідну переорієнтацію соціальних, екологічних та економічних інститутів держави на засадах приєднання України до загально цивілізаційних процесів реалізації системної єдності соціальної, екологічної та економічної компонент суспільного розвитку. Підґрунтям реалізації соціальної відповідальності бізнесу на основі цілей сталого розвитку є розбудова на всіх рівнях відкритої спільноти, інституційно-спроможної до ефективних дій [1].

Питання соціальної відповідальності бізнесу впродовж останніх десятиріч стало важливим науково-практичним та теоретико-методологічним базисом державної політики економічного розвитку багатьох країн світу. Розширення використання її базових положень як інструменту забезпечення сталого розвитку потребує зосередити увагу на встановленні форм і принципів взаємовідносин між державою, бізнесом і суспільством у контексті публічних інтересів з урахуванням політичних, економічних та соціальних реалій в Україні. У цьому контексті перед державою стоїть завдання створення та реалізації ефективних механізмів

регулювання таких відносин та формування оптимальної національної моделі соціальної відповідальності [2, с. 105].

Створення соціально відповідальних влади й бізнесу безпосередньо пов'язано із реалізацією концепції сталого розвитку. Соціальна відповідальність бізнесу є підсистемою соціальної відповідальності загальної системи суспільної взаємодії, а також засобом гарантування та охорони суспільних відносин, які встановлюються певними суб'єктами та гарантуються певними засобами з метою дотримання поваги до прав людини, є проявом культури суспільства, реалізації його суспільних інтересів і регламентується соціальними нормами, контролюється санкціями [1].

Наразі більшість підприємств орієнтовані на досягнення фінансових результатів, а не на соціальну перспективу, це цілком зрозуміло, оскільки саме фінансова доцільність діяльності підприємств визначає можливості їх існування та функціонування. Систему соціальної спрямованості вітчизняні підприємства тривалий час сприймають лише як джерело необґрунтованих додаткових витрат. Проте, сучасний стан популяризації корпоративно-соціальної відповідальності все ж таки тісно пов'язаний із економічними перевагами, які досягаються завдяки побудові соціально-відповідальної ділової репутації. Така активність з боку бізнесу не є результатом імперативних норм або заходів стимулюючого характеру, її природа зовсім інша, вона є добровільною ініціативою робити більше, ніж зобов'язаний за законом.

Проте, встановлено, що за соціально-відповідальними та екологічними ініціативами з боку бізнесу не завжди стоять ідеї суспільного блага, часто мають місце неетичні маркетингові технології. Так, останнім часом набуває поширення таке явище як «грінвошинг». Термін «грінвошинг» позначає форму маркетингу, в якій зроблено акцент на екологічність товару, його використовують недобросовісні виробники для створення eco-friendly іміджу бренду. При цьому, «грінвошинг» слід розуміти як бар'єр розвитку сталої економіки. Підприємства у гонитві за економічними вигодами все більше вдаються до імплементації технологій «грінвошингу» у рамках стратегій екологізації, чим у довгостроковій перспективі уповільнюють зусилля щодо сталого розвитку, роблячи все більше людей скептичними до екологічних ініціатив.

Наразі для протидії «грінвошингу» не розроблено вичерпної нормативної бази навіть у найрозвиненіших країнах світу. Так, точковими є стандарти щодо запобігання або обмеження практики «грінвошингу», не існує галузевих стандартів передачі екологічних повідомлень, розвиток системи законодавчого регулювання навмисно гальмується з подачі світових бізнес-гігантів. І якщо ця тенденція продовжиться без будь-якого регуляторного впливу, поступово довіра споживачів

буде підірвана, що призведе до недовіри та підозри щодо будь-якої зеленої реклами [3, с. 52].

Важливо зазначити, що за таких умов, держава не має залишатися осторонь цих процесів. Потребують правової регламентації заходи з протидії неетичним маркетинговим технологіям (як «грінвошинг» тощо). З іншого боку, актуальним є вироблення правових інструментів щодо стимулювання та заохочення добросовісних представників бізнесу, які впроваджують ефективні соціально-відповідальні практики у своїй діяльності. Особливу увагу слід приділяти заходам, що спрямовуються на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо «грінвошингу», на формування та розвиток екологічно орієнтованої системи цінностей серед споживачів та підприємців. Тому збалансування державного регулювання та ринкової саморегуляції має стати детермінантою формування правової моделі сталого розвитку держави.

Література:

1. Клименко І. М. Корпоративна соціальна відповідальність в контексті цілей сталого розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 8. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1292>
2. Клименко І. М. Моделі державного регулювання корпоративної соціальної відповідальності. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2019. № 4 (95). С. 105–112.
3. Грищенко О.Ф., Голишева Є.О. Використання грінвошингу як технології екологізації бізнесу: поняття, детермінанти та драйвери. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 46. С.47–54.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-22>

ВИДИ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ COVID-19

Феофанова І. М.

*аспірантка кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

На сьогоднішній день сфера господарювання переживає дуже важкий період, який пов'язаний із світовою пандемією – COVID-19. Чисельні вітчизняні суб'єкти господарювання повністю або частково припиняють

свою діяльність через обмеження, які вводить держава. У такий час дуже важливим є своєчасна адекватна реальна допомога зі сторони держави, на підставах та умовах визначених чинним законодавством. Сумно констатувати, але «за даними «Global Innovation Index 2019» упродовж останніх років Україна перебуває у списку країн з доходом на душу населення нижче середнього і станом на 2019 рік займає друге місце серед 26 країн, що увійшли до вибірки за цим критерієм (зі 130 країн світу, охоплених дослідженням)» [1, с. 64]). Адже як зазначають експерти Міжнародного валютного фонду, у найвищій зоні ризику під час нинішньої кризи опиняється саме країни з низьким рівнем доходів на душу населення, та країни, що розвиваються [2].

Особливо такої допомоги з боку держави потребують суб'єкти малого підприємництва, адже саме «підтримка та допомога суб'єктам малого підприємництва повинна бути обов'язковою умовою економічної та політичної стабілізації в країні. Мале підприємництво є основою економіки країни, воно сприяє зростанню матеріального потенціалу суспільства, створює нові умови для працевлаштування людей та здійснює різноманітні таланти громадян. Активна підтримка розвитку суб'єктів малого підприємництва сприяє зростанню ВВП та створенню нових робочих місць» [3, с. 14].

При проведенні опитування представників малого бізнесу, останні до першочергових заходів, які мають бути вжиті органами державної влади для полегшення економічних наслідків впливу COVID-19 на бізнес називають: захист і підтримка національних виробників; імпортозаміщення з метою розвитку власного виробництва та постачання сировини; фінансова підтримка підприємств для виходу з кризи після закінчення карантину; стимулювання створення робочих місць з метою збереження робочої сили в Україні; підтримка стратегічних проектів щодо енергетики та телекомунікацій, фінансова підтримка працівників підприємства, які залишилися без роботи; виплати по частковому безробіттю, щоб не звільняти працівників; безумовна підтримка всього населення на прикладі Німеччини та США; відновлення роботи міського та приміського транспорту; відновлення роботи будівельного комплексу; розміщення державного замовлення для промисловості; реформування трудового законодавства; дозвіл на роботу торговельних магазинів, закладів з розміщення, які можуть забезпечити всі заходи із запобігання розповсюдженню COVID-19, що дасть можливість розпочати роботу підприємств; мораторій на підвищення цін монополістами на відповідних ринках [4]. Потрібна саме «ефективна і системна протидія епідемії є можливою лише у разі злагодженої співпраці усіх державних інститутів, та направленість держави на подолання наслідків пандемії

з усіма суб'єктами господарювання, інтенсифікації державно-приватного партнерства, посилення цифровізації послуг, розвитку соціально орієнтованого бізнесу, та орієнтованість держави на підтримку постраждалого бізнесу від наслідків пандемії» [5, с. 170].

На думку В.В. Сичової «види державної підтримки суб'єктів малого підприємництва в умовах пандемії різняться за сферою їх застосування, і в основному така підтримка має фінансовий характер. Разом із цим важливе місце у підтримці вітчизняних малих підприємств мають посісти й заходи, які мають організаційний характер, серед яких варто назвати: проведення консультацій з маркетингових питань, планування та організації власної справи, питань кредитування та оподаткування; проведення консультацій з приводу правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні; організація конференцій, форумів на онлайн платформах, насамперед для малого і середнього підприємництва; надання допомоги у лобюванні інтересів національних товаровиробників стосовно експорту вітчизняних товарів; організація дистанційних семінарів та бізнес-тренінгів; тощо» [6, с. 156]. Тобто, мова йдеться про пріоритет організаційно-правових заходів, які держава може й повинна надавати як види державної допомоги, задля чого потрібно відповідне сучасне інформаційно-цифрове забезпечення державних органів.

В останній час держава прийняла ряд нормативно-правових актів, здебільшого підзаконного та відомчого характеру, які містять окремі види державної допомоги щодо оподаткування діяльності суб'єктів господарювання (звільнення від сплати єдиного соціального внеску для фізичних осіб-підприємців; обмеження застосування більшості штрафів за порушення податкового законодавства; мораторій на проведення документальних та фактичних перевірок (виключення – перевірки щодо відшкодування ПДВ); дозвіл фізичним особам-підприємцям тимчасово не заповнювати книгу обліку доходів, тощо); фінансово-розрахункових відносин (кредитні канікули; капіталізація відсоткових платежів). Майже рік назад був поданий законопроект [7], який вкрай важливо прийняти та, який вже повинен практично працювати. Міністерство економіки звітує, що «455 тисяч осіб отримали по 8 тисяч гривень матеріальної допомоги від держави за карантин. До пів мільйона людей отримали від держави одноразову матеріальну допомогу в розмірі 8 тисяч гривень. Загалом перераховано 3,64 мільярда гривень» [8]. На нашу думку це одноразові «акції» держави, які запроваджуються, як правило, несвоєчасно та одноразово. Потрібно прийняти програмний документ, який містив би умови та порядок систематичних різноманітних видів державної допомоги на засадах планування, як коротко- так і довгострокового, адже, дуже мало підстав стверджувати про те, що

карантинні дні швидко минуть. Таких умов господарювання, які були 2-3 роки назад вже не буде, а будуть обмеження та заборони.

Таким чином, види державної допомоги суб'єктам господарювання в умовах COVID-19 це сукупність своєчасних, адекватних, реальних, безповоротних та першочергових заходів організаційного, фінансового, податкового, соціального характеру, направлених на їх підтримку та/або відновлення за рахунок державного бюджету. Класифікувати види державної допомоги можливо за наступними критеріями в залежності від: 1) характеру – фінансові та нефінансові (організаційні, інформаційно-консультаційні, тощо); 2) строку – короткострокові, середньострокові та довгострокові; 3) суб'єктного складу – ті, які надаються мікропідприємцям, малим підприємцям та середнім підприємцям.

Література:

1. The global innovation index 2019. Cornell University, INSEAD, WIPO. 2019. 78 p. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/>
2. Сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/04/07/sp040920-SMs2020-Curtain-Raiser>
3. Кміть В.М., Падура А.В. Державна підтримка суб'єктів малого підприємництва. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 7, ч. 2. С. 14–17.
4. Бізнес та COVID-19: вижити не можна померти. Федерація роботодавців України: сайт. URL: <https://fru.ua/images/doc/analytics/>
5. Стріжкова А.В., Забашта М.В. Державна підтримка суб'єктів господарювання в умовах пандемії COVID-19. Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії: зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 1 за матеріалами круглого столу, 18 вересня 2020 р. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 164–173.
6. Сичова В.В. Види державної підтримки суб'єктів малого підприємництва в умовах пандемії. Актуальні питання діяльності суб'єктів господарювання в умовах пандемії COVID-19: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 лют. 2021 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2021. С. 153–157.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019): Проект Закону України від 29.03.2020 р. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/>
8. Влада України звітує: майже пів мільйона осіб отримали допомогу у 8 тисяч гривень. Інформаційний ресурс. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk>

LABOR LAW AND SOCIAL WELFARE LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-23>

ДИТЯЧА ПРАЦЯ: СТО РОКІВ БОРОТЬБИ

Абдель Фатах А. С.

*викладач кафедри цивільного та господарського права
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького юридичного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Не дивлячись на більш ніж столітню історію боротьби міжнародної спільноти з проблемою дитячої праці, спільне дослідження Міжнародної організації праці (МОП) та фонду Walk Free виявило, що в світі налічувалося 152 млн жертв дитячої праці серед дітей у віці від 5 до 17 років. При чому, діти віком від 5 до 11 років становлять 48 % від загальної кількості залучених до праці дітей. Найбільше діти піддаються експлуатації в таких галузях як домашня праця, будівництво, сільське господарство [1].

Генеральна Асамблея (ГА) ООН одногослосно прийняла резолюцію, що оголошує 2021 Міжнародним роком боротьби з дитячою працею. У резолюції підкреслюється, що держави-члени ООН зобов'язуються «вжити невідкладних і дієвих кроків до викорінювання примусової праці і сучасного рабства, забезпечення заборони та ліквідації найгірших форм дитячої праці, включаючи вербування і використання дітей-солдатів, а до 2025 року відмовитись від дитячої праці у всіх його проявах» [2].

Ще у 1924 році Лігою Націй була прийнята Декларація прав дитини якою було закріплено, що кожній дитині повинна бути надана можливість заробляти кошти на існування, але при цьому дитина повинна бути огорожена від усіх форм дискримінації [3].

Продовжуючи послідовну політику у 1959 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію прав дитини, яка також передбачала захист дитини від жорстокості та експлуатації (пр.9) [4].

Остаточне закріплення міжнародних принципів у сфері захисту прав дитини відбулося у Конвенції про права дитини 1989 року. Сама цим міжнародним нормативно-правовим актом передбачено право дитини на захист як від економічної експлуатації, так і від виконання будь-якої роботи, яка може становити небезпеку здоров'ю, бути перешкодою

в одержанні освіти чи завдавати шкоди фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку [5].

Паралельно із прийняттям міжнародних актів, що запроваджують загальні принципи прав дитини, особливої уваги питанням дитячої праці приділяє Міжнародна організація праці (МОП). Для МОП викорінення дитячої праці було і залишається одним з основних завдань протягом більш ніж сторічної історії її існування. Однією з перших її конвенцій стала Конвенція 1919 року про мінімальний вік прийому дітей на роботу в промисловості (№ 5), якою вперше було запроваджено вікове обмеження щодо застосування праці дітей віком до 14 років на промисловості, окрім праці дітей у професійних школах, за з додержанням певних вимог [6].

Виходячи із змісту перших конвенцій МОП, можливо дійти до висновку, що на початку, першочерговою метою було не повна ліквідація дитячої праці, а саме запровадження обмежень на її використання в окремих галузях економіки. Таким чином, міжнародна спільнота намагалася зменшити застосування дитячої праці з поступовою її ліквідацією в довгостроковій перспективі в поєднанні з перехідними заходами, спрямованими на поліпшення умов праці дітей.

Таким чином, починаючи з 1919 року МОП почали встановлюватися стандарти щодо мінімального віку шляхом прийняття секторальних конвенцій, спрямованих на регулювання дитячої праці.

Друга світова війна, економічна криза справили великий ефект на шляху боротьби із дитячою працею. Держави розуміли, що головна мета щодо скасування дитячої праці може не спрацювати, якщо в той же час не буде знайдено рішення для інших соціально-економічних проблем, які безпосередньо є чинниками, що спричиняють поширення тенденції укорінення дитячої праці. Проста заборона використання праці дітей, не може дати того швидкого результату, а навпаки може призвести до більш тяжких наслідків.

Таким чином, починаючи з 1945 року МОП почала переглядати раніше прийняті конвенції, шляхом прийняття Конвенції МОП № 79 «Про обмеження нічної праці дітей та підлітків на непромислових роботах», (1946 р.) [7]. Конвенції МОП № 90 «Про нічну працю підлітків у промисловості» (1948 р.) [8].

Прийняття вищезазначених конвенцій, на нашу думку, дозволяло тримати баланс, та стримувати зростання рівня дитячої праці, одночасно гарантуючи неповнолітнім мінімальні трудові права.

Наступним вагомим етапом боротьби із застосуванням дитячої праці стало прийняття у 1973 році Конвенції МОП № 138 «Про мінімальний вік для прийому на роботу». Цією конвенцією МОП нарешті дала

загальне правове визначення терміну «дитяча праця». Але головною метою Конвенції МОТ №138 є забезпечення ефективної ліквідації дитячої праці шляхом поступового підвищення мінімального віку для прийому на роботу [9].

Додаткові Рекомендації № 146 до Конвенції 138 зазначали, що мінімальний вік прийому на роботу повинен встановлюватися на одному і тому ж рівні для всіх галузей економічної діяльності. В Рекомендаціях №146 підкреслювалося важливість поліпшення умов праці, умов, що передбачають справедливу винагороду, обмеження тривалості робочого дня і робочого тижня, з тим щоб було достатньо часу для навчання і професійної підготовки, відпочинку та дозвілля [9].

Після прийняття у 1989 році Декларації про права дитини розпочався новий етап поступового викорінення дитячої праці, її регулювання та гуманізації. Головна боротьба розпочалася саме з найгіршими формами дитячої праці, і забезпеченням мінімального рівня захисту в тих випадках, коли така праця неминуча.

Після прийняття Конвенції МОП № 182 «Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці» (1999 р.), яка швидко стала однією з найбільш ратифікуваних конвенцій МОП. Рекомендація МОП № 190 до Конвенції № 182 визначає зміст, та види робіт що відносяться до «небезпечної роботи». Таким чином, короткострокова мета гуманізації дитячої праці шляхом регулювання та поліпшення умов праці поступово зникла з поля зору МОП [10].

Доцільним є питання, чи можна одночасно регулювати дитячу працю, яка в кінцевому підсумку повинна бути ліквідована? Звичайно регулювання праці дітей не наближує до кінцевої мети, а саме ліквідації дитячої праці, але і повна її заборона без соціально-економічних змін, може привести до розширення масштабів підпільної роботи і посилення експлуатації дітей.

Зміщення акценту в політиці МОП в області дитячої праці з розумною на майже виняткове скасування дитячої праці супроводжувалося збільшенням числа посилок на найбільш кричущі форми експлуатації дітей, такі як торгівля дітьми, застосування праці дітей в порно індустрії, проституції, використання дітей-солдатів. Все це є проявом експлуатації подібної до рабства, боротьба з якою і є нагальною проблемою усієї мирової спільноти та кожної держави зокрема. Перемога у цій боротьбі можлива лише із застосуванням комплексних заходів (посилення правового захисту, змінення соціального захисту, інвестування в майбутнє молоді, у тому числі в якісну освіту) поєднаних із зміцненням правосвідомості кожної людини.

У 2017 році Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Міжнародна організація праці (МОП) провели для Європи і Центральної Азії дводенні регіональні консультації на високому рівні, метою яких було визначити загальні проблеми і пріоритети в боротьбі за викорінення примусової праці, сучасного рабства, торгівлі людьми, у тому числі і дитячої праці. IV Всесвітня конференція з дитячої праці, була присвячена послідовному викорененню найгірших форм дитячої праці шляхом не тільки ліквідації примусової праці, але і забезпеченням якісної зайнятості молоді [11].

Аналізуючи історію політики ООН, МОП в області дитячої праці, ми бачимо, що за минулі роки відбулися важливі зміни, відбувається поступова трансформація ідеї в практику, що відображається в міжнародних стандартах, дискусіях і політиці кожної держави. Проте, на превеликий жаль, світова спільнота змушена визнати той факт, що в багатьох країнах світу соціальні, економічні та політичні умови роблять працю цих дітей неминучою.

Література:

1. Global Estimates of Child Labour. URL: https://www.alliance87.org/global_estimates_of_child_labour-results_and_trends_2012-2016.pdf
2. Resolution adopted by the General Assembly Date: 25 July 2019. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/73/327>
3. Geneva Declaration of the Rights of the Child. 1924. URL: <https://www.humanium.org/en/text-2/>
4. Декларація прав дитини від 20.11.1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384
5. Конвенція ООН «Про права дитини» від 20.11.1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
6. Конвенція МОП «Про мінімальний вік приймання дітей на роботу в промисловості N 5» від 29.10.1919 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_109
7. Конвенція МОП «Про обмеження нічної праці дітей та підлітків на непромислових роботах N 79» від 09.10.1946 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_126#Text
8. Конвенція МОП «Про нічну працю підлітків у промисловості (переглянута 1948 року) N 90» від 10.07.1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_124
9. ILO Convention No. 138 at a glance. 30.05.2018 URL: https://www.ilo.org/ipecc/Informationresources/WCMS_IPEC_PUB_30215/lang--en/index.htm

10. ILO Convention No. 182 at a glance: An introduction to legally prohibiting hazardous work for children. 30.05.2018. URL: https://www.ilo.org/ipecc/Informationresources/WCMS_IPEC_PUB_30296/lang--en/index.htm

11. ILO proposes policies to end child labour by 2025. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_595716/lang--en/index.htm

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-24>

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Бутинська Р. Я.

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

В умовах глобальної економічної кризи інтеграція трудового права є видом зближення правових систем, отже, по-перше, може бути спрямована на досягнення як схожого, так й одноманітного правового регулювання. По-друге, оскільки трудова інтеграція держав є складовою частиною єдиної соціальної політики держав-учасників спільного ринку праці, вона може здійснюватися тільки за допомогою міжнародних засобів, тобто укладення міжнародних договорів й імплементації актів міжнародних організацій, завдяки чому й реалізується загальна соціальна політика.

Економічна інтеграція призвела до усвідомлення необхідності створити та ввести в дію уніфіковані соціальні стандарти. І починаючи із 70-х років ХХ ст. було ухвалено чимало важливих директив у сфері наймані праці з питань рівного ставлення, професійної безпеки працівників, консультування та інформування працівників у разі масових вивільнень, захисту прав працівників за умов неплатоспроможності роботодавця чи охорони прав працівників у випадку передачі підприємств, бізнесу або частин підприємств чи бізнесу [1, с. 298]. Вказаний період у контексті розвитку трудового права ЄС вважають дуже продуктивним та іменують його часом «гармонізації» правового регулювання [2, с. 5].

У міжнародних відносинах існує практика, що держави, які беруть участь в економічній інтеграції і створили єдиний ринок праці на своїх територіях, роблять деякі дії, спрямовані на досягнення подібності в регулюванні трудових відносин. Доказом цього є тексти міжнародних договорів, присвячених економічній інтеграції, більшість з яких містить положення про зближення, гармонізацію або уніфікацію трудового законодавства.

У цьому аспекті потрібно розмежувати поняття зближення, гармонізації та уніфікації законодавства, а також стандартизації та імплементації, адже єдиного усталеного їх розуміння немає поки ні на практиці, ні у вітчизняній чи зарубіжній літературі. А втім, більшість наведених понять розуміють як взаємодію держав, спрямовану на досягнення подібності в правовому регулюванні однотипних суспільних відносин. Імплементацію та стандартизацію трактують дещо інакше. Під імплементацією норм міжнародного права більшість авторів розуміє поведінку держав, яка спрямована на реалізацію цілей міжнародних норм і виражається у відповідних діях або в утриманні від дій [3, с. 397]. Імплементація охоплює дві стадії: трансформацію міжнародно-правових норм у норми національного права і їх реалізацію. При цьому незалежно від суб'єктивної позиції держави трансформаційний процес об'єктивно відбувається за наявності остаточної згоди держави на обов'язковість для нього міжнародного договору (у формі ратифікації тощо). Отже, імплементація є одним з етапів досягнення подібності у правовому регулюванні державами однотипних суспільних відносин, зокрема й у сфері праці шляхом реалізації норм дво- або багатостороннього міжнародного договору чи конвенцій міжнародної організації.

Щодо понять зближення, гармонізації та уніфікації законодавства, потрібно передусім уточнити: теоретично правильніше говорити про зближення, гармонізацію та уніфікацію правових систем, а не законодавства. Це пов'язано з тим, що подібності в регулюванні однотипних суспільних відносин держави досягають не тільки і не стільки через трансформаційні зміни свого законодавства, скільки в підсумку укладення міжнародних договорів. Разом з тим міжнародний договір, згідно з Конституцією України, є складовою частиною її правової системи [4].

Саме поняття «правова система система» в літературі розглядають у вузькому і широкому розумінні. У вузькому значенні правова система – це «структурно і функціонально упорядкований масив взаємопов'язаних нормативно-правових актів, що створюються і діють на основі єдиних принципів», тобто позитивне право. У широкому – «це все позитивне право, що розглядається в єдності з активними елементами правової дійсності – правової ідеології і судової (юридичної) практики» [5, с. 211].

У нашому випадку поняття правової системи використовуємо у вузькому значенні, тобто як сукупність чинних на основі єдиних принципів норм права, що містяться в нормативних правових актах і нормативних договорах держави.

Дихотомічний розподіл обсягу поняття зближення правових систем за критерієм досягнення (недосягнення) однаковості дає змогу позначити два види зближення: спрямоване на однакове правове регулювання і спрямоване на подібне, але враховує національні особливості правового регулювання. Тобто зближення правових систем, спрямоване на єдинообразне правове регулювання, слід іменувати уніфікацією правових систем. Уніфікація права є рухом до гармонійної взаємодії різних правових систем. Зближення правових систем, спрямоване на досягнення подібного, гармонійного, але не однакового правового регулювання, закономірно називають гармонізацією правових систем. Отже, поняття зближення правових систем є родовим щодо понять гармонізації та уніфікації правових систем.

Що стосується методів зближення правових систем, то можна навести п'ять:

1. Рецепція, тобто прийняття окремими державами нормативних актів на основі обліку законодавства інших держав або шляхом запозичення законодавчих конструкцій із законодавства інших держав.

2. Прийняття окремими державами нормативних актів, що відтворюють положення будь-якої конвенції без її ратифікації. У цьому випадку норми, що містяться в конвенціях, являють собою деякою мірою довідковий матеріал, до якого зазвичай звертаються держави, і ці норми частково відіграють у соціальній сфері роль загального міжнародного права (*droit commun nationale*). Як приклад служить можна навести відтворення в чинному законодавстві положень Європейської соціальної хартії задовго до її ратифікації.

Аналогічно відбувається зближення правових систем за допомогою відтворення в національному законодавстві положень модельного акта.

3. Кодифікація законодавства. Це діяльність компетентних державних органів з переробки несистематизованого правового масиву і створення нових нормативних правових актів, що містять взаємопов'язані норми. Такий процес здійснюється у сфері взаємовпливу і взаємозбагачення правових культур і систем. Створення в різних державах однакових правових норм внаслідок впливу різних правових систем одна на одну є зближенням без використання міжнародно-правових засобів.

4. Імплементация актів міжнародних організацій. Ідеться, наприклад, про імплементацию державами-учасниками Європейського Союзу (далі – ЄС) прийнятих органами ЄС директив, присвячених

регулюванню трудових відносин. Окремим випадком зближення правових систем, що досягається за допомогою вказаного методу, є ратифікація конвенцій Міжнародної організації праці (далі – МОП). Річ у тому, що конвенції МОП не є класичними міжнародними договорами. Останніми називають угоди між двома або більше державами, які з огляду на свій суверенітет здатні надати міжнародному праву обов'язковий характер. Двосторонні міжнародні договори у сфері праці, що передбачають зближення правових систем, приймаються, як правило, з окремих питань, що стосуються співробітництва держав, наприклад, з питань трудової міграції. Конвенції МОП – це міжнародні договори, укладені в рамках міжнародних організацій. Вони приймаються на Міжнародній конференції праці і набувають чинності через рік після того, як її ратифікує необхідна кількість членів Конвенції.

5. Висновок міжнародного договору. Зближення правових систем конвенційним шляхом є одним з найпоширеніших у міжнародній практиці способів зближення. Виокремлюють дві його основні форми: інкорпорація відповідних правил у текст інтегральної конвенції (*convention integrale*) і виклад їх у вигляді однакового закону (*loi uniforme*), що становить додаток до конвенції.

При використанні першої форми договірні держави зобов'язуються застосовувати правила, сформульовані у відповідних статтях конвенції, при використанні другої – ввести в дію на своїх територіях прийнятий на основі міжнародної конвенції нормативний акт. Заразом, як зазначає Р. Давид, важливо розрізнити традиційні положення, що стосуються зобов'язань держав, та однакові приписи, що заторкують безпосередньо приватних осіб і містяться в однаковому акті, який є додатком до конвенції [6].

Аналіз літератури дає підстави для висновку, що зближення правових систем давно відомо міжнародній практиці. Р. Давид писав, що трудове право і право соціального забезпечення різних країн «мають чимало схожого в законодавчих тенденціях, збігів не тільки у великих питаннях, але і в юридичних деталях. Протягом двадцяти, десяти років і навіть в більш стислі терміни реформу, яка проведена в будь-якій країні і довела свою доцільність, повторять в інших країнах з деякими модифікаціями, що відображають специфічні етичні умови цих країн або спрямовані на ліквідацію прогалів і недоліків першого законодавчого рішення» [6]. Велику роль у зближенні національних правових систем зіграла діяльність різних міжнародних організацій, зокрема МОП зі створення та просування міжнародних трудових стандартів.

Підбиваючи підсумок, наведемо власне визначення поняття трудової інтеграції держав: це здійснювана шляхом укладення

міжнародних договорів або імплементації актів міжнародних організацій взаємодія держав-учасниць спільного ринку, спрямована на досягнення схожого або однакового регулювання трудових відносин.

Література:

1. Рим О. М. Виникнення та розвиток трудового права Європейського Союзу. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 7. С. 297–306.

2. Baden-Baden: *Nomos Verlagsgesellschaft : München : Verlag C. H. Beck : Oxford, United Kingdom : Hart Publishing*, 2018. 209 p.

3. Терлецький Д. С. Трансформація, інкорпорація та імплементація норм міжнародного права: теоретичний аналіз. *Молодий вчений*. 2017. Лип. № 7 (47). С. 395–400.

4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.01.2021).

5. Правова система України: історія, стан та перспективи: в 5 т. / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків, 2008. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування та розвитку правової системи України. 728 с.

6. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / пер. с фр. В. А. Туманова. Москва, 1999. 400 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-25>

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ: ВПЛИВ І ВЗАЄМОДІЯ

Гуцу С. Ф.

orcid.org/0000-0003-1373-6079

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права

гуманітарно-правового факультету

Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

м. Харків, Україна

Впровадження штучного інтелекту в економічні і соціальні процеси безумовно впливають на відносини між працівником і роботодавцем.

Самі ці відносини залежать від типу економіки і рівня розвитку економічних відносин в суспільстві. Наразі є актуальним не так питання чи впливає штучний інтелект на зміну типу і змісту трудових відносин, а питання як саме вони змінюються і які модернізації трудового законодавства потребують.

Аналіз наукової літератури і статистичних досліджень дозволяє говорити про те, що більшість фахівців – юристів, економістів, соціологів підтримують точку зору про те що насьогодні в сфері трудових відносин відбуваються серйозні трансформації у зв'язку з цифровізацією суспільства. Дослідження А. Корінека, М. Вебб показують наскільки впровадження штучного інтелекту впливає на зменшення робочих місць, на переваги роботів перед людиною в сфері ефективності на здешевлення виробництва [1], [2]. Викликають інтерес праці І.А. Філіпової, яка вважає, що в умовах цифровізації: «Право буде змушене піддатися коригуванню, щоб зберегти ефективність правового регулювання» [3]. Серед українських дослідників правового визначення штучного інтелекту привертають увагу праці Баранова О.А., Харитоновна Є., Харитонової О., Радутного О.Е., але вплив впровадження роботів і технологій на трудові відносини у вітчизняній науковій літературі залишаються поза увагою більшості науковців.

Процес переходу суспільства від індустріальної економіки до цифрової значно змінює зміст і форму трудових відносин. Впровадження технологій штучного інтелекту у виробництво і сервіс поступально підвищує рівень їх автоматизації: зростають обсяги застосування складного програмного забезпечення і роботизованих систем, що призводить до зміни в організації найманої праці. Серед нових умов, на які не розраховане чинне трудове законодавство: заміна працівників на робочих місцях робототехнікою, значна зміна функціоналу працівника в зв'язку з автоматизацією виробництва, поширення нетипових форм зайнятості.

2 грудня 2020 року Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні. Цей документ є відправною точкою в нашому законодавстві для подальшої трансформації трудового права в умовах розвитку Індустрії 4.0. Важливими новаціями Концепції стало правове визначення терміну «штучний інтелект» [4]. Крім цього, *наявність ризиків зростання рівня безробіття у зв'язку з використанням технологій штучного інтелекту* визначено як одну з проблем, яка потребує вирішення. Уряд вважає, що технології штучного інтелекту повинні сприяти трансформації економіки, ринку праці, державних інституцій та суспільства в цілому. Для цього пріоритетними напрямками реалізації Концепції, серед інших, є:

– підвищення рівня професійної підготовки спеціалістів для забезпечення сфери технологій штучного інтелекту кваліфікованими кадрами;

– приведення законодавства у галузі використання технологій штучного інтелекту у відповідність із міжнародними нормативно-правовими актами;

– розроблення Дорожньої карти щодо перекваліфікації людей, робота яких може бути автоматизована в найближчі п'ять – десять років і як наслідок -значне збільшення кількості кваліфікованих спеціалістів у галузі штучного інтелекту, в тому числі наукових та науково-педагогічних працівників, а також поширення серед населення навичок компетентного використання штучного інтелекту.

Таким чином проблема впливу штучного інтелекту на ринок праці та трудові відносини є незаперечним фактом. Нажаль, у вітчизняному законодавстві на сьогодні це єдиний документ, що визначає згадану проблему.

Процеси, пов'язані з цифровізацією економіки і суспільства в цілому, суттєво впливають на відносини між працівниками та роботодавцями, тому в середовищі наукових дослідників з трудового права, економіки та соціології праці останнім часом все частіше піднімаються питання про те, як саме зміниться регламентація відносин у сфері праці. Популярним є висновок, що автоматизація скорочує витрати праці і знижує загальний попит на робочу силу, тому в епоху швидкої автоматизації зростає ймовірність погіршення становища працівників [5]. З цієї позицією важко не погодитись.

Згідно з аналізом компанії PwC [6] штучний інтелект, робототехніка і інші форми інтелектуальної автоматизації можуть принести величезні економічні вигоди, які до 2030 року принесуть до 15 трильйонів доларів у світовій ВВП. Очікування таких прибутків також створить попит на багато робочих місць, але є також побоювання, що вони можуть витіснити багато існуючих робочі місця. До середини 2030-х років до 30% робочих місць можна буде автоматизувати.

Згідно з доповіддю UNCTAD ключовими змінами ринку праці стануть:

– поява нових робочих місць і професій (в сферах електронної комерції, 3D друку, програмного забезпечення, кібер-безпеки і т.д.);

– зникнення ряду колишніх професій;

– зміна умов праці (збільшення обсягу вилученої роботи, роботи через інтернет-платформи, зростання частки прекаріата через зниження рівня соціального захисту працівників);

– збільшення частки праці, що вимагає цифрових навичок (digital skills) [7].

Європейський фонд поліпшення умов життя та праці в січні 2020 року опублікував звіт «Технології, що змінюють ігри: трансформація виробництва та зайнятості в Європі», в якому вивчався вплив восьми факторів (адитивне виробництво, передова робототехніка, Інтернет речей, промислові біотехнології, електромобілі, автономні транспортні засоби, блокчейн та віртуальна та доповнена реальність) у різних секторах економіки. У звіті прогноуються зміни у промисловості, послугах, ринку праці та зайнятості під впливом кожного з восьми факторів [8].

29 серпня 2017 року Департамент з економічних і соціальних питань ООН опублікував дослідження про вплив технологій на ринок праці («Frontier Issues: The impact of the technological revolution on labour markets and income distribution») [9]. Вказане дослідження в області штучного інтелекту також показує, що технології матимуть «величезний вплив» на ринки праці. Якщо прийняти необхідні закони на місцевому, національному та міжнародному рівнях, цей вплив можна буде направити в позитивне русло. Зокрема, зазначається що нові технології замінюють не цілі професії, а конкретні завдання. Технологічні зміни змінюють попит на навички на ринку праці і, щоб залишатися конкурентоздатними на робочих місцях, які доповнюються штучним інтелектом, робітники повинні набути необхідних навичок під час їх утворення або під час професійного навчання. Надання відповідних навичок робітникам – важлива область державної політики. Поставки робочої сили на кожному рівні кваліфікації залежить від системи освіти і професійного навчання.

Необхідність у побудові нової системи професійного навчання і підвищення цифрових навичок працівників – ідея не нова. Ці питання неодноразово піднімалися як у дослідженнях незалежних організацій, так і на рівні регіональних і міжнародних інституцій. Окремі країни і організації мають позитивний досвід в запровадженні програм навчання працівників. Цей досвід ми вивчали і аналізували у своїх минулих працях [10]. Не можна забувати і про рівень конкурентоздатності штучного інтелекту перед людиною, що також потребує перегляду і нового визначення змісту деяких принципів трудового права.

Отже, розвиток штучного інтелекту і впровадження його в усі сфери виробництва потребує суттєвої трансформації трудового права. В першу чергу – в сфері змінення змісту і форм трудових правовідносин, в напрямі організації безперервного навчання та перекваліфікації

працівників, розширення використання нетипових форм зайнятості, забезпечення принципів рівності і безпеки праці.

Література:

1. Korinek A. Labor in the age of automation and artificial intelligence. Available at: <https://econfp.org/wp-content/uploads/2019/02/6.Labor-in-the-Age-of-Automation-andArtificial-Intelligence.pdf>

2. Webb M. The impact of artificial intelligence on the labor market. 2020. Available at: https://web.stanford.edu/~mww/webb_jmp.pdf

3. Filipova I.A. (2020) Labour Law: Challenges of Digital Society. Pravo. Zhurnal Vysshey shkoly ekonomiki, no 2, pp. 162–182 (in Russian)

4. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.

5. Acemoglu D., Restrepo P. The wrong kind of AI? Artificial intelligence and the future of labor demand. Available at: <https://www.nber.org/papers/w25682.pdf>

6. How will automation impact jobs? Available at: https://www.pwc.co.uk/services/economics/insights/the-impact-of-automation-on-jobs.html?utm_campaign=sbpwc&utm_medium=site&utm_source=articletext#data-explorer.

7. Information economy report 2017: Digitalization, trade and development. United Nations Conference on trade and development. Sales No. E.17.II.D.8. (2017). P. 62.

8. Game-changing technologies: Transforming production and employment in Europe», Eurofound, 2020, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Available: <https://www.eurofound.europa.eu/de/publications/report/2020/game-changing-technologies-transforming-production-and-employment-in-europe#tab-01>.

9. United Nations Department of Economic and Social Affairs, (2017). The impact of the technological revolution on labour markets and income distribution. Available at: <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/frontier-issues-artificial-intelligence-and-other-technologies-will-define-the-future-of-jobs-and-incomes/>.

10. Гуцу С.Ф. Вплив Індустрії 4.0 на трудові відносини і ринок праці: Міжнародний досвід для України// Науковий Вісник Ужгородського Національного університету. Серія ПРАВО – Випуск 61 – Том 1. – 2020. – С. 101-106. <http://visnyk-juris-uzhnu-uz.com/61-tom-1>.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-26>

ОХОРОНА ПРАЦІ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН І КОМПЛЕКСНИЙ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ІНСТИТУТ

Древаль Ю. Д.

*доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри охорони праці та техногенно-екологічної безпеки
Національного університету цивільного захисту України*

Бригада О. В.

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри охорони праці та техногенно-екологічної безпеки
Національного університету цивільного захисту України*

Малько О. Д.

*кандидат військових наук, доцент,
доцент кафедри охорони праці та техногенно-екологічної безпеки
Національного університету цивільного захисту України
м. Харків, Україна*

Під інститутом традиційно розуміються правила, механізми, що забезпечують їх виконання, і норми поведінки, які структурують повторювані взаємодії між людьми. Правовим інститутом є сукупність норм права, засобом яких регулюється певний вид (сторона) однорідних суспільних відносин. Соціальний інститут у загальному вигляді розглядається як сталий комплекс формальних і неформальних правил, принципів, норм, установок, які регулюють різні сфери людської діяльності і організують їх в систему ролей, статусів, що й утворює соціальну цілісність.

Інституалізація будь-якої сфери суспільних відносин відзначається низкою позитивних якостей. Вона, зокрема, дозволяє чітко окреслювати сутність заданої теми чи проблеми, регулювати поведінку різних соціальних груп та всього суспільства, створювати можливості задоволення різнобічних запитів та потреб, в кінцевому рахунку забезпечувати стабільність суспільного життя та створювати підґрунтя для його ефективного розвитку. Це повною мірою стосується й інституту охорони праці, яким охоплюється широкий спектр соціально-трудоваих та соціокультурних відносин.

Сучасні дослідники характеризують інститут охорони праці в якості складної категорії, спрямованої на регулювання та вдосконалення соціально-трудова відносин. Природно, що найбільше уваги зазначеному інституту приділяють правознавці, першочергово представники трудового права.

Ще з радянських часів і до сьогодні інколи висловлюються й думки, що охорона праці є міждисциплінарним правовим інститутом, який слід розглядати в руслі багатьох галузей права. Наприклад, в 1970-ті рр. дослідники з проблем трудового права вказували на комплексний характер охорони праці, відзначаючи, що цей інститут охоплює низку норм та актів, які відносяться до багатьох суміжних галузей права (підкреслюючи ту обставину, що до законодавства у сфері охорони праці можуть бути віднесені норми державного, адміністративного, колгоспного, фінансового, цивільного та власне трудового права) [1, с. 70–71]. На думку сучасної дослідниці А. Неверової, «характеризуючи інститут галузі, необхідно розглядати його структуру, яка є не простою сукупністю правових норм, а диференційованою і водночас взаємопов'язаною асоціацією норм права» [2, с. 256].

Проте, на що слід звернути особливу увагу, наведені тлумачення не надають необхідного комплексу аргументів для повноцінного розуміння саме комплексного характеру охорони праці і не охоплює усієї складності сучасних працезахоронних відносин. Дійсно, визнаючи комплексний характер інституту охорони праці, слід обов'язково вказати і на те, що працезахоронною політикою опікуються й представники інших наукових галузей.

Базовим для сучасного розуміння суті працезахоронної політики є поняття «охорона праці». Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону праці» «Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності». Відтак будь-яке обмеження системи охорони праці лише одним або одним-двома заходів та способів має вважатися не лише ненауковим, але і неправовим.

Методологічне значення у цьому відношенні має належати трактуванню поняття «охорона праці» у широкому та вузькому контекстах. Наприклад, С. Прилипка та О. Ярошенко широким значенням охоплюють визначення, яке наведене у ст. 1 Закону України «Про охорону праці» і при цьому стверджують: «Якщо будь-який з її складників (правовий, соціальний, медичний, організаційний тощо) не виконується (або неналежним чином виконується), то в цілому не забезпечується і охорона праці, що в кінцевому рахунку порушує

конституційні права людини». У вузькому ж чи юридичному тлумаченні, за оцінкою дослідників, зазначений термін означає конкретний правовий інститут трудового права, який об'єднує норми, безпосередньо спрямовані на певне забезпечення умов праці, які є безпечними для життя і здоров'я працівників [3, с. 655].

Слід взяти до відома і позицію, якої притримуються деякі науковці, вживаючи категорію «надшироке розуміння охорони праці». Наприклад, як стверджує У. Бек, у надширокому розумінні охорону праці формують норми, що належать до різних галузей вітчизняного права і виходять за межі трудового права, але за своїм призначенням спрямовані на забезпечення безпечних і здорових умов праці, та нагляд і контроль у цій сфері [4, с. 3].

За нашою ж оцінкою, пошуки істини у даному питанні мають вестися якраз на стикові багатьох наукових галузей, що і зумовлюється застосуванням міждисциплінарних підходів. При цьому слід звернути особливу увагу на те, що у філософській і юридичній літературі серед властивостей права на перше місце здебільшого відносять саме по собі властивість нормативності, яка в позитивному праві набуває якості загальнообов'язкової нормативності [5, с. 49].

Проте, зміст інституту охорони праці має визначатися не лише за критеріями галузевої належності тих чи інших норм щодо забезпечення безпечних та нешкідливих умов праці, але і за деякими іншими критеріями. Дійсно, охорона праці є складним соціокультурним явищем, яке потребує не лише правових, але і багатьох інших соціальних регуляторів. Власне й належний стан охорони праці залежить від гармонійного поєднання правового регулювання та усвідомленого ставлення зацікавлених осіб до практичного забезпечення відповідних правил та стандартів.

Література:

1. Голощапов С.А. Охрана труда в СССР как комплексное законодательство. *Советское государство и право*. 1982. № 7. С. 67–74.
2. Неверова А. Поняття і структура інституту охорони праці // Вісн. Львівського ун-ту. Серія юридична. 2013. Вип. 58. С. 255–260.
3. Прилишко С.М., Ярошенко О.М. Трудове право України: Підручник. 5-те вид., перероб. і доп. Харків: Вид-во «ФІНН», 2012. 800 с.
4. Бек У.П. Правове регулювання охорони праці в Україні: теоретичний аспект: автореферат дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2013. 16 с.
5. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения. М.: Издательство НОРМА, 2001. 752 с.

**ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE.
FINANCE LAW. INFORMATION LAW**DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-27>**ВПЛИВ ЕКОЛОГІЇ НА МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ:
ПРАВОВИЙ АСПЕКТ****Андрущенко Л. В.***кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри загальноправових дисциплін**Інституту управління і права**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого**м. Київ, Україна*

Кінець ХХ-початок ХХІ століття характеризується потужним науково-технічним прогресом. Розвиток науки і техніки дав поштовх до неймовірних відкриттів і винаходів – пральна машина, гелікоптер, автопілот, протигаз, телебачення, електронні годинники, ракети, хімічна і атомна зброя, штучні супутники, 3D-друк, дрони, вперше здійснено політ на літаку, досягнуто Північного та південного полюсу. Інноваційні процеси торкнулися всіх сфер нашого життя, знамениті відкриття зробили світ надзвичайно зручним, проте привели до катастрофічних наслідків – війни, конфлікти, аварії, техногенні катастрофи екологічна криза і створення зброї масового знищення, природні катаклізми.

Питання зміни клімату постало на порядку денному міжнародної політики у 1960–1970-х роках. Вперше широке висвітлення це питання отримало у 1979р., коли Всесвітня метеорологічна організація, Екологічна програма ООН, ЮНЕСКО та Всесвітня організація охорони здоров'я провели першу міжнародну конференцію з питань зміни клімату [1]

Зміни клімату здійснюють вплив на довкілля, флору і фауну, розвиток людства у всіх його аспектах. Науковці стверджують, що протягом останніх десятиліть спостерігається зміна у видовому складі та кількісному співвідношенні тварин, птахів, рослин, зміни у морських екосистемах, танення льодовиків, збільшення кількості лісових пожеж, паводків саме з причин кліматичних змін. Глобальне потепління, рекордні зростання температур за оцінками вчених здійснило негативний вплив на здоров'я людей. Зокрема, відзначається, що кількість

смертельних випадків внаслідок рекордних температур влітку 2003 р. тільки в Європі перевищила 70 000 осіб (ст 15)

Науково-технічний прогрес, абіотичні та антропогенні фактори призвели до виникнення техногенних катастроф та змін клімату, створення таких умов, коли щорічно мільйони осіб вимушені залишати свої домівки в зв'язку з фізичною неможливістю перебування в зоні лиха, загрозою їх життю та здоров'ю.

У контексті вищезазначеного – виникнення нового виду міграцій XX – XXI століття – екологічна міграція. Поняття екологічної міграції відносно нове та малодосліджене. Наразі, відсутнє єдине нормативно врегульоване визначення цього явища, як і методи його дослідження.

Міжнародна організація з міграції визначає екологічних мігрантів як «осіб або групи осіб які переважно з причин раптових або поступових змін навколишнього середовища, що негативно впливають на їхнє життя чи умови життя, зобов'язані залишити свої звичні домівки або вирішити зробити це тимчасово, які постійно перебувають у своїй країні чи за кордоном.»[2, МОМ, 2011: 33, МОМ, 2014: 13]. В свою чергу, під « екологічно переміщені особи» мають на увазі «осіб, які переміщені в межах своєї країни звичайного проживання або перетнули міжнародний кордон і для яких погіршення навколишнього середовища, погіршення стану чи руйнування є основною причиною їх переміщення, хоча і не обов'язково єдиною» [2, МОМ, 2011: 34 у МОМ, 2014: 13].

Загалом, міграції населення – це переміщення людей (мігрантів) через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання на тривалий час або назавжди. Міграції населення є частиною територіальних переміщень [3]

Міграція внаслідок природних катастроф спричиняє масові соціально-просторові переміщення населення, якщо на території компактних осель або поблизу людських помешкань відбуваються екологічні катаклізми, наприклад, виверження вулкана, зсуви гірських порід чи снігових лавин, опущення під воду суходолу тощо... [4]

Так, найбільшою в історії людства катастрофою техногенного характеру, що призвела до трагічних наслідків, сталася 26 квітня 1986 р. на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС в Україні. Від гострої променевої хвороби загинули 29 людей, було евакуйовано понад 120 тис., загальна кількість постраждалих перевищила 9 млн людей. Сліди чорнобильської «події» в генному апараті людства, за свідченням медиків, зникнуть лише через 40 поколінь. Загальна площа радіоактивного забруднення склала вже в перші дні після аварії бл. 200 тис. км², охопивши багато районів України, Білорусії, а також Брянську, Калузьку, Тульську та інші області Російської Федерації. Помітне

випадання радіонуклідів досягло Болгарії, Польщі, Румунії, ФРН та інших країн. У 1986 р. було евакуйовано близько 116000 мешканців 30-км зони, внаслідок чого виникла нагальна потреба розв'язання низки соціально-економічних задач, в першу чергу, будівництво житла, створення робочих місць, адаптація новоприбулих на територіях поселення. Тільки у 1986-1987 роках для переселенців було побудовано приблизно 15000 квартир, 23000 будівель, приблизно 800 закладів соціальної та культурної сфери. До чорнобильської аварії в 1986 р. найтяжчою в ядерній енергетиці вважалася аварія 1979 р. на американській АЕС Тримайл-Айленд поблизу м. Гаррісберга (штат Пенсільванія). Захисна оболонка реактора, що збереглася, запобігла тяжким екологічним наслідкам від цієї аварії. Проте населенню і навколишньому природному середовищу було завдано дуже серйозної екологічної шкоди. З 30-кілометрової зони стихійного лиха було евакуйоване усе населення. Вибух на хімзаводі в Оппа, Німеччина, 21 вересня 1921 року 12 тонн суміші сульфату і нітрату амонію вибухнули з силою 5 кілотонн тротилу, буквально стерши містечко з лиця землі. Внаслідок вибуху реактора в Японії на Першій фукусімській АЕС вимушені були залишити свої домівка біля 200000 осіб.

За даними Міжнародної організації з міграції на кінець 2019 року близько 5,1 мільйона людей у 95 країнах та територіях проживали у переміщених місцях внаслідок стихійних лих, що сталися не лише у 2019 році, але й у попередні роки. У 2019 році майже 2000 катастроф спричинили 24,9 мільйона нових внутрішньо переміщених осіб у 140 країнах та територіях. Лише в першій половині 2020 року стихійні лиха перемістили 9,8 мільйона людей і залишились провідним фактором нових внутрішніх переміщень у всьому світі. Більшість стихійних лих були наслідком тропічних штормів та мусонні дощі в Південній Азії та Східній Азії та Тихому океані.

Відповідно, можна сформулювати визначення екологічних міграцій як масових соціально-просторових переміщень населення через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання на тривалий час або назавжди, якщо на території компактних осель або поблизу людських помешкань відбуваються екологічні катаклізми (виверження вулкана, зсуви гірських порід чи снігових лавин, повені, опущення під воду суходолу, урагани, шторм, посуха, землетрус), техногенні катастрофи, що, погіршуючи її екологічний стан, унеможливають перебування людей на даній території.

Вбачається доцільним визначити наступні види екологічних міграцій:

- тимчасові;
- постійні;

- маятникові;
- зовнішні;
- внутрішні;
- добровільні;
- примусові.

За даними Міжнародної організації з міграції та Світового банку, вбачається, що до 2050 року загальна кількість кліматичних мігрантів може сягнути до 1 млрд осіб, а протягом наступних 30 років внутрішніми мігрантами стануть 86 млн. жителів Африки, 17 млн. – з Латинської Америки. Проте, вжиття негайних заходів дозволить скоротити кількість кліматичних мігрантів на 80 відсотків.

Не лише світова спільнота, а й Україна стикається з проблемою захисту прав громадян, які в вимушених обставинах стали екологічними мігрантами. Практично для будь-якої країни світу гострі проблеми, що виникають у контексті негативних наслідків зміни клімату, є не лише серйозним викликом, а й потенційно потужним стимулом для інновацій – не тільки технологічних чи управлінських, але й соціальних та законодавчих.

На сьогодні гостро стоїть проблема не лише нормативного визначення «екологічного мігранта», визначення його статусу, що дозволить розробити механізм реалізації основоположних прав людини, пов'язаних з правом на роботу, освіту, охорону здоров'я та ін, а й запобігання екологічним змінам та техногенним катастрофам. Проблемам екологічної безпеки увага почала приділятися після Стокгольмської конференції 1972 року. Враховуючи досвід, результати наукових досліджень, людство має вживати рішучих заходів для збереження навколишнього середовища, створення екологічно безпечних умов для розвитку людської спільноти, що можливо посиленням відповідальності за порушення екологічної безпеки на різних рівнях – від персональної відповідальності до відповідальності на регіональному, місцевому, державному рівні. Окрім цього, необхідно створити механізм сприяння та адаптаційні механізми для екологічних мігрантів та імплемувати їх в суспільно-економічне життя.

Література:

1. Україна і політика протидії зміні клімату: економічний аспект / Аналітична доповідь; за загальною редакцією В.Р. Сіденка та О.О. Веклич. – Київ: Заповіт, 2016. – 208с.
2. Migration, Environment and Climate Change: Evidence for Policy (MECLEP), GLOSSARY, 2014 International Organization for Migration (IOM), IOM: Frank Laczko, Dina Ionesco, Sieun Lee, Mariam Traoré

Chazalnoel, Vera Goldschmidt, Karoline Popp, Daria Mokhnacheva, Elizabeth Warn, Lorenzo Guadagno, Rabab Fatima, Sabira Coelho, Alex Flavell, режим електронного доступу: https://publications.iom.int/system/files/pdf/meclepr_glossary_en.pdf?language=en

3. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри (понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика). Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За редакцією Юрія Римаренка., Київ, Видавництво «Довіра», 1998 р. 912 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-28>

ПОШУК ОПТИМАЛЬНОЇ ФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Антонюк О. М.

*аспірантка кафедри господарського та адміністративного права
факультету соціології і права*

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

Однією з умов ефективного здійснення реформування органів виконавчої влади на різних рівнях є визначення оптимальної моделі децентралізації влади, яка враховує особливості адміністративно-територіального устрою держави, розмір території, соціально-економічне становище регіонів, бюджетний потенціал територій тощо. Для визначення такої моделі, передусім, слід з'ясувати можливі форми децентралізації влади.

У науковій літературі зазначається, що децентралізація може набувати таких форм: 1) деволюція – передача центральним урядом повноважень субнаціональним одиницям при збереженні суверенітету центру; 2) делегування – передача повноважень та відповідальності на місцевий рівень при збереженні владної вертикалі; 3) деконцентрація – розподіл адміністративних повноважень між органами державної влади різного рівня; 4) дивестиція – передача планування, адміністративної влади або інших функцій неприбутковим, приватним або громадським організаціям [1, с. 80].

Подібної думки дотримуються й інші науковці, пропонуючи при цьому більш розширене тлумачення кожної з наведених форм. Зокрема, А.О. Маслов та А.Т. Гладковська наводять такі визначення форм децентралізації влади: деконцентрація – передбачає перерозподіл влади і

відповідальності до місцевих органів управління, до того ж таких, які завжди є місцевими підрозділами центральних органів управління; за деволюції місцевим органам влади повністю передається відповідальність, влада, ресурси та джерела доходів, що робить місцеву владу автономною і незалежною; делегування – передача влади і відповідальності від уряду на інший рівень управління зі збереженням ієрархічної підпорядкованості місцевої влади центральному уряду і його міністерствам, що децентралізуються; дивестиція – планування та адміністративна влада або інші функції передаються в добровільні, приватні або громадські організації; часто здійснюється з частковою передачею адміністративних функцій у поєднанні з дерегуляцією або частковою приватизацією [2, с. 5].

Інші науковці виокремлюють лише дві форми реформування публічної влади через передачу повноважень згори до низу – деконцентрація та децентралізація, зазначаючи, що деконцентрація може переходити у децентралізацію або здійснюватися поряд із децентралізацією на своєму власному полі влади; також можливий варіант, коли деконцентрація і децентралізація одночасно функціонують із різними за об'ємом повноваженнями з кожної сторони [3, с. 135].

Подібної думки дотримується Л.І. Кізюн, вважаючи, що існує децентралізація та інші форми передачі повноважень згори до низу. Зокрема, вчений зазначає, що оптимальною формою є структурна диференціація єдиного процесу децентралізації, внаслідок якої з'являються адміністративна децентралізація (тобто «децентралізація-деконцентрація») та демократична децентралізація (або просто «децентралізація»). У разі сприйняття зазначеного підходу, на думку науковця, розвивається розрив між поняттями децентралізації та деконцентрації з їх наступним ототожненням і об'єднанням під загальною назвою децентралізації [4, с. 31].

Проте з такою точкою зору можна погодитись лише частково, оскільки, не заперечуючи в цілому можливості поєднання та взаємного переходу різних форм децентралізації, було б помилковим заперечувати існування окремих форм децентралізації, які вироблені сучасною правовою наукою, – деволюції, дивестиції, делегування та деконцентрації, кожна з яких має свої особливості та якісні відмінності.

Таким чином, визначаючи оптимальну форму децентралізації влади для України, необхідно виходити з того, що деволюція є однією з «найжорсткіших» форм децентралізації влади, яка передбачає повну передачу владних повноважень, ресурсів, включаючи бюджетні надходження та право ними розпоряджатися від центральної влади до органів місцевого самоврядування. Водночас така форма децентралізації, незважаючи на свою привабливість, може нести певні загрози територіальній цілісності та єдності держави, а тому може застосовуватися лише у невеликих унітарних державах. При цьому делегування, як форма

децентралізації, також не є оптимальною, зважаючи на те, що передача владних повноважень супроводжується контролем зі сторони центральних органів влади за виконанням таких повноважень, що не може свідчити про самостійність місцевої влади.

Щодо інших форм децентралізації влади – дивестиції та деконцентрації, то ці форми є більш прийнятними для України, однак у чистому вигляді кожна з них має, як певні недоліки, так і переваги. Наприклад, дивестиція може призвести до монополізації матеріальних ресурсів та зосередження їх у недержавних організаціях, які при розпорядженні такими ресурсами можуть не враховувати інтереси деяких верств населення. Тому доцільно поєднувати окремі форми децентралізації, враховуючи деякі нагальні проблеми, потреби та особливості організації публічної влади, що існують у державі.

Стосовно України, то з цього приводу слушно видається думка науковців, які вважають, що система державного управління в Україні повинна формуватися на основі балансу, тобто поєднання принципів децентралізації та централізації публічної влади, як складових елементів одного явища. Це означає з одного боку автономію місцевого самоврядування з передачею йому управлінських повноважень щодо вирішення питань місцевої громади задля підвищення рівня життя її членів та активного залучення до процесу прийняття рішень і контролю за їх виконанням [5, с. 152].

Таким чином, оптимальна модель реформи децентралізації влади в Україні, передусім, повинна вирішувати такі завдання: 1) формування оптимальної організації адміністративно-територіального устрою в Україні, за якого забезпечується збереження унітарності, єдності та цілісності держави з одночасним розширенням повноважень місцевого самоврядування; 2) чітке розмежування питань місцевого, регіонального та загальнодержавного значення, відповідно до яких має здійснюватися розподіл функцій, прав та відповідальності (повноважень) між органами публічної влади різного рівня; 3) збереження взаємодії та співробітництва між різними рівнями органів виконавчої влади шляхом залучення органів місцевого самоврядування до формування державної політики у різних сферах; 4) забезпечення спроможності органів влади різного рівня виконувати покладені на них повноваження, тобто формування певних принципів розподілу ресурсів, включаючи бюджетні надходження, між органами влади різного рівня, надання права розпоряджатися цими ресурсами на власний розсуд.

Виходячи з наведеного, видається, що найбільш прийнятною для України є змішана форма децентралізації, яка передбачає поєднання деконцентрації, деволюції, делегування та дивестиції, за якої до відання органів місцевого самоврядування будуть передані всі повноваження щодо вирішення питань місцевого значення із одночасним залученням останніх до участі у формуванні державної

політики, створенням умов для виконання органами місцевого самоврядування своїх повноважень шляхом розподілу бюджетних ресурсів між органами влади різного рівня.

Література:

1. Мельничук Л.М. Принцип децентралізації влади як ключовий вектор модернізаційних перетворень у системі державного управління соціальним розвитком регіонів. Регіональне та муніципальне управління. 2015. № 7-8 (21-22). С. 77–84.
2. Маслов А.О., Гладковська А.Т. Сутність, типи, форми, можливості і загрози децентралізації. Ефективна економіка. 2019. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/13.pdf.
3. Дорош У. До визначення поняття децентралізації влади. Ефективність державного управління. 2017. Вип. 3 (52). Ч. 1. С. 130–137.
4. Кізюн Л.І. Децентралізація влади та суміжні поняття. Право. Людина. Довкілля. 2019. Vol. 10(1). С. 28–34.
5. Горобець Н.О., Троян О.А., Страшок Є.В. Поняття децентралізації публічної влади в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 5. С. 149–152.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-29>

ПУБЛІЧНІСТЬ ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЯК ЧАСТИНИ ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Бліхар М. М.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Публічність фінансово-інвестиційних правовідносин як частини фінансових правовідносин зумовлена такими важливими чинниками: по-перше, правове регулювання інвестиційних фінансів охоплює широкі сфери суспільного життя країни і є частиною загального фінансово-правового регулювання грошових потоків (інвестиції входять до фінансової системи держави); по-друге, інвестиційна діяльність – це складова частина цілісного механізму управління фінансами відповідно до

вибраних орієнтирів у розвитку країни (її економіки, соціальної сфери); по-третє, інвестиції є однією із системоутворювальних категорій фінансового права, яка за допомогою різноманітних проявів організаційно-економічного механізму та правової регламентації відповідних суспільних відносин має забезпечувати конструктивний розвиток України, її подальшу еволюцію згідно з цінностями об'єднаної Європи.

Реалізація фінансових повноважень у процесі публічного володарювання – провідний напрям управлінської діяльності держави. Фінансова діяльність держави, як зазначено в літературі, ґрунтується на принципах публічного характеру, розподілу функцій між представницькими та виконавчими органами влади, пріоритетності публічних видатків щодо прибутків казни, фінансування безпеки держави, єдності фінансової діяльності та грошової системи держави, соціальної спрямованості, плановості, гласності [1, с. 9]. Це пояснює комплексну участь держави в регулюванні різноманітних фінансових відносин, незалежно від того, хто є її прямими учасниками, адже результати цієї діяльності надзвичайно важливі для всіх суб'єктів фінансово-економічної діяльності. Потрібно також наголосити, що держава, поряд з тим, що через законодавчу гілку влади встановлює «власні правила гри», приймаючи законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, водночас виступає і власником отриманих коштів.

Як свідчить світова та вітчизняна практика, держава часто бере участь у підтримці діяльності учасників інвестиційного процесу (як за допомогою безпосереднього та активного втручання, так й через опосередкований вплив). Так, вона має можливість застосовувати специфічні методи державного управління інвестиційними процесами, наприклад, створення відповідного інвестиційного клімату, стимулювання попиту і пропозиції на певний вид інвестицій (в економіку, соціальну, наукову чи іншу сферу діяльності). Державі властива особлива економічна функція, яка дозволяє їй самостійно визначати напрями використання суспільного продукту, що важливо для загального розвитку економіки. Використання цього інструментарію, з іншого боку, є об'єктивною економічною необхідністю суспільства здійснювати розподіл і перерозподіл грошових фондів та участь в обігу фінансів для дотримання значущих пропорцій суспільного виробництва.

До ознак фінансової діяльності держави відносять, зокрема, базованість на фінансовому плані, пов'язаність з акумуляцією доходів і проведенням необхідних витрат, а також діяльність у правовій площині [2, с. 6]. Тому можна погодитися із твердженням О. Лукашева, що державне управління через використання правових форм і важелів у ширшому розумінні вже означає державне втручання як засіб реалізації

владних повноважень, оскільки за вимогою обов'язкового дотримання правових норм і приписів однозначно стоїть можливість застосування державою свого примусу для дотримання цих норм [3, с. 185–191]. Таке втручання, що є основою державно-правового примусу і здійснюване компетентними (вповноваженими) державними органами, має спиратися на принципи фінансово-правової відповідальності. Отже, держава через власну стратегію активного втручання в інвестиційну діяльність підприємств шляхом законодавчої ініціативи, бюджетного, валютного та податкового правового регулювання та інших важливих важелів визнає інвестиційну діяльність суттєвим чинником соціально-економічного зростання країни і здійснює на неї відповідний вплив. При цьому державні інституції не лише опосередковано беруть участь у реалізації інвестиційних програм (проектів), але й визначають масштаб та пріоритетність інвестиційно-інноваційного розвитку національного господарства, підвищують фінансове забезпечення необхідних суспільно значущих результатів тощо. Прямий вплив держави на інвестиційний процес здійснюється як безпосередньо через державний сектор економіки, так і через державні інституційні органи.

Держава як складний публічний інститут, що поєднує функціональні та організаційні складові, зобов'язана забезпечувати всі потреби суспільства. Вона повинна постійно й неухильно реалізовувати функції з планомірного і цілеспрямованого утворення, розподілу та використання державних централізованих та децентралізованих грошових фондів, тобто здійснювати фінансову діяльність. У цьому зв'язку варто згадати про наявний в літературі термін «публічні фінанси», який охоплює два види фінансів: державні та місцеві (муніципальні). У той час, коли вплив на економічний і соціальний розвиток місцевих утворень чиниться значною мірою за допомогою місцевих фінансів, державні фінанси забезпечують економічний та соціальний розвиток держави. Акцентуємо увагу на тому, що державні фінанси майже завжди стосуються грошей. При цьому регульовальна функція фінансів полягає у втручанні держави в процес відтворення (із застосуванням фінансового і бюджетного планування тощо). Ці напрями державного управління неможливо здійснювати без наявності відповідних джерел фінансування. Своєю чергою, через перерозподільні функції публічних фінансів та створення централізованих і децентралізованих публічних грошових фондів відбувається соціально спрямований перерозподіл грошових потоків у національному масштабі. Отож, політика держави у сфері інвестиційних фінансів спрямована на законодавче та інституційне забезпечення інвесторів й інших учасників інвестиційного процесу належними умовами для їх діяльності, на формування та розвиток вітчизняного інвестиційного ринку.

У будь-якому разі фінансова діяльність держави, як і її діяльність за іншими суспільно значущими напрямками, спирається на публічність державної влади як на її визначальну ознаку. Фінансування народної життєдіяльності – об'єктивна суспільна необхідність, яку реалізує державно-владний апарат для забезпечення потреб народу, який проживає на території країни. Ця необхідність, знову ж таки, зумовлена реальними умовами буття суспільства, незалежними ні від волі цієї спільноти, ні від волі керівної верхівки, яка її очолює. Зазначеними об'єктивними умовами продиктовано, що завдання, які стоять перед державою в конкретний історичний період, не можуть бути реалізовані без фінансів і їх раціонального використання. Товарно-грошовий характер суспільних відносин не залишає державі, територіальним громадам іншого вибору, аніж вступати у фінансові відносини, єдиним легітимним управлінським важелем яких є такий абстрактний публічний суспільний інститут, як держава, яка діє в особі органів, наділених нею ж відповідними повноваженнями. Фінанси як публічно-правова категорія проявляються тоді, коли держава у правовій формі здійснює послідовне накопичення і цілеспрямований планомірний поділ суспільних благ у вигляді видатків грошових фондів для забезпечення функціонування різних сфер суспільного буття.

Публічність в окресленому аспекті знаходить своє відображення через: 1) суб'єктний склад інвестиційної діяльності (суб'єктами-лідерами можуть виступати територіальні громади, держава та інші публічні суб'єкти); 2) категорію «фінанси» (як публічно-правовий термін); 3) спрямування інвестиційної діяльності (публічна мета в тій чи іншій мірі завжди їй властива); 4) фінансово-інвестиційний процес. До основних напрямів фінансово-правового регулювання у сфері інвестиційної діяльності належать: а) бюджетний вектор (відтворює ресурсну дієвість держави як інвестора, передусім через бюджетні асигнування); б) податковий напрям (характеризується заохочувально-стимулювальною і мобілізаційною спрямованістю); в) контрольно-деліктний вектор (виражає пошуково-аналітичний та карально-компенсаційний вплив); г) валютний напрям (демонструє динамізм, зовнішньо-внутрішній дуалізм, безпосередньо пов'язаний з початком та результатами інвестування).

Оскільки роль держави в управлінні публічними фінансами є владною, аналогічний характер (імперативний) мають і фінансово-правові норми. Держава як публічно-владний інститут визначає суб'єктам фінансово-інвестиційної діяльності єдино правильний варіант поведінки у фінансових правовідносинах, якого учасники цієї діяльності

повинні в загальнообов'язковому порядку дотримуватись згідно із законодавчим полем.

Характерними ознаками фінансових приписів є категоричність, загальнообов'язковість та караність за їх недотримання. При цьому право і правову сторону фінансової й інвестиційної діяльності суспільство сприймає як певний сумарний вектор інтересів держави та соціально-економічних груп, задіяних у цих процесах безпосередньо чи опосередковано, оскільки до сфери фінансового впливу потрапляють майнові інтереси учасників цих правовідносин.

Література:

1. Зюнькін А. Г. Фінансове право: опорний конспект лекцій. Київ: МАУП, 2003. 160 с.
2. Савченко Л. А., Цимбалюк А. В., Шкарупа В. К., Глух М. В. Фінансове право: навч. посіб. Ірпінь: Акад. ДПС України, 2001. 85 с.
3. Лукашев О. Владно-майнова природа фінансово-правових відносин. *Вісник Академії правових наук України*. Харків: Право, 2009. № 3 (58). С. 185–191.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-30>

GROUNDS OF ADMINISTRATIVE LIABILITY FOR INTELLECTUAL PROPERTY OFFENSES

Gerasimenko O. O.

orcid.org/0000-0002-2504-0637

*Postgraduate Student at the Administrative,
Financial and Information Law Department
Kyiv National University of Trade and Economics
Kyiv, Ukraine*

The domestic theory on administrative law currently does not form unanimous opinion as for the grounds of administrative liability. Modern scientific views on the nature, typology, structure, content and relationship differ significantly (in some cases – dramatically). At times, such a wide pluralism of scientific opinions served as a positive factor, which gave impetus to active scientific discussion and significantly expanded the boundaries of the idea as for the grounds of administrative liability and their role in application of administrative delict rules. However, over time, the situation began to require reassessment. The main task of scientific discussions, that is the

construction of coherent, generally accepted concept designed to serve as the basis for further scientific research, has not been achieved. Because of the absence of a single theoretical foundation, the author's views on the essence of the grounds of administrative responsibility instead of gradual approach are gradually moving away from each other, increasing the number of fundamental differences and creating confusion in terminology. The outlined tendencies contradict the objective demands of science and practice for maximum clarity and coherence of the conceptual and categorical apparatus. Having enlightened the above mentioned, the necessity of generalized relevant theoretical workouts and developed foundations, coherent approach to understanding the grounds of administrative liability emerges over.

It is worth to be noted, that despite unquestioning importance of the grounds for administrative liability, their essence evidently has not been disclosed within domestic administrative legislation. The corresponding term is mentioned in the Part 1 of Art. 7 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses (hereinafter – CUoAO): «No one may be subjected to a measure of influence in connection with administrative offense other than *on the grounds* and in the manner prescribed by law,» as well as in the Part 1 of Art. 8 of the CUoAO, according to which: «A person who has committed an administrative offense is liable *under the law*, that is being in force at the time and place of the offense» [1]. However, these legislative provisions are hardly to be considered informative. On their grounds it is impossible to build a holistic view of nature, content, character and type of the grounds for administrative liability [2].

By and large, Articles 7 and 8 of the CUoAO reflect only some certain characteristics of the grounds for administrative liability. In particular, from the content of the Part 1 of Art. 7 follows the multiplicity of such grounds, as well as their obligation to apply administrative sanctions to a particular person. In its turn, the Part 1 of Art. 8 of the CUoAO contains the thesis that one of the grounds for administrative liability is the law, being in force at the time of the offense committed. Therefore, the legislative description of the grounds for administrative liability is characterized by its fragmentation and incompleteness.

On the background of legislative uncertainty, the issue of constructing a doctrinal concept of the grounds for administrative liability, capable of filling gaps in legislation and suitable for practical application, is becoming extremely acute. For many years in a row, this issue has attracted the attention of sectoral experts who have been trying to clarify nature and content of the grounds for administrative liability, determining their typology, systematizing their features, formulating the definition of the concept [3]. However, despite all efforts in this direction, the representatives of the branch science have not yet developed a unified, coordinated approach to understanding the grounds

for administrative liability. Moreover, in modern scientific literature there can be found a number of different concepts, in which there are fundamentally different views as for the grounds of administrative liability, in particular, their quantity, essence, role within law enforcement [4, p. 57; 5, p. 182; 6, p. 178; 7, p. 102; 8, p. p. 448-449; 9, p. p. 218-219; 10, p. p. 135, 136; 11, p. 30].

The analysis of modern approaches to understanding the grounds of administrative liability leaves double impression. On one hand, they represent individual, author's view on the grounds of administrative responsibility, and also serve as contribution to the development of scientific discussion about their nature and essence. On the other hand, they provide for excessive «fragmentation» of such grounds, giving an independent role to any factors influencing the implementation of administrative liability (guilt, material norm, etc.), even if they are being a part of the grounds of higher order (actual, normative, regulatory, jurisdictional). Such a fragmentation does not contribute to the formation of unanimous universal approach to understanding the grounds of administrative liability, which is much needed by the modern doctrine of administrative delict law. Therefore, paying a tribute to modern scientists in terms of the desire for comprehensive analysis of relevant issues, we should note that in the current environment, the appropriate direction of scientific research is not being manifested as construction of completely original concepts, but the development and unification of existing theoretical workouts.

From the point of view of compliance with theoretical principles and practical aspects on application of administrative delict rules, the most reasonable and universal seems to be *three-element* classification for the grounds for administrative liability, according to which they are as follows: actual unlawful encroachment (factual grounds); set of legal norms that regulate material and procedural aspects of administrative liability (regulatory grounds); official decision within relevant case (jurisdictional grounds).

Basing on this approach, as well as taking into account the above definitions of factual, regulatory and jurisdictional grounds of administrative liability, the foundations for administrative liability in the field of intellectual property are proposed to mean:

the fact of committing socially dangerous act, which has some features of the administrative offenses under Articles 51-2, 164-6, 164-7, 164-9, 164-13, 164-17, 164-18 and 186-7 of the CUoAO;

set of legal norms on the basis of which the qualification of a specific administrative offense in the field of intellectual property, procedural consideration and resolution of the offense case, as well as the implementation of decision taken in for this case;

resolution on the imposition of administrative penalty or the application of measures of influence provided for by the Art. 24-1 of the CUoAO, onto a person who has committed an offense in the field of intellectual property.

References:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
2. Гуржій Т.О. Правове регулювання адміністративно-деліктних відносин: перспективи розвитку. *Вісник Прокуратури*. 2008. № 3. С. 103–116.
3. Гуржій Т.О. Нормативна регламентація адміністративної відповідальності водіїв за порушення Правил дорожнього руху. *Вісник Прокуратури*. 2007. № 7. С. 109–112.
4. Гуржій А. В. Адміністративна відповідальність за порушення правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів та проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2013. 210 с.
5. Гуржій А. В. Підстави адміністративної відповідальності за порушення правил перевезення небезпечних, великовагових і великогабаритних вантажів. *Наука і правоохорона*. 2012. № 1. С. 181–188.
6. Поштаренко О.В. Поняття, сутність та зміст адміністративної відповідальності в умовах нової парадигми адміністративного права. *Адміністративне право і процес*. 2020. № 3. С. 174–179.
7. Щербина Є. М. К Поняття та ознаки громадського благоустрою як об'єкта адміністративного правопорушення. *Право і суспільство*. 2013. № 2. С. 102–106.
8. Цюприк Н.О. Принципи та підстави притягнення до адміністративної відповідальності працівників органів внутрішніх справ. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 448–452.
9. Цюприк Н.О. Принципи та підстави притягнення до адміністративної відповідальності працівників органів внутрішніх справ. *Митна справа*. 2014. № 3(2). С. 217–221.
10. Адміністративне право України / [Коломоєць Т. О., Ващенко С. В., Поліщук В. Г.] ; За ред.. Т. О. Коломоєць. – К. : Істина, 2008. – 457 с.
11. Адміністративна відповідальність / І. Л. Бородін, В. А. Бортник. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 136 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-31>

КАНАДСЬКИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ ЯК ЦІННОГО ПАПЕРУ

Гнілуша С. І.

*аспірант другого року навчання
за науковою спеціальністю «081-Право»
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, Україна*

Канада, як одна з технологічно провідних країн світу, на сьогоднішній день визнає криптовалюту та повністю легалізувала її. Однак, спочатку між державними органами проводилися дискусії щодо статусу даного виду активу. Так, у 2014 році Міністерство фінансів Канади зазначило, що криптовалюта не буде визнана на державному рівні як платіжний засіб, по причині того, що вона є прямою загрозою канадській фінансовій системі та може порушити її стабільність. В той же час, представник Банку Канади спростував цю думку та зазначив, що такі автономні системи, як Bitcoin не потрібно активно контролювати та регулювати.

Незважаючи на це, у квітні було проведено брифінг серед департаментів органів державної влади, де учасники прийняли рішення, що криптовалюта повинна бути визнаною в Канаді та повноцінно регулюватися, однак вона не може прирівнюватися до державної валюти країни.

У комплексному дослідженні В. В. Рисін, М. В. Рисін та І. В. Федюк стверджують [1], що Канаду потрібно віднести до списку країн, на рівні з Німеччиною, Нідерландами та іншими, які прирівняли криптовалюту до правового статусу національної валюти.

Однак, ця думка хибна, тому як криптовалюта як цифровий актив на національному рівні, відповідно до Закону про Банк Канади [2] не визнається як законна валюта на рівні канадського долару, а саме вказується: криптовалюта – це тип цифрової валюти, створеної за допомогою комп'ютерних алгоритмів, в той час цифрова валюта – це електронні гроші, які не доступні у вигляді купюр або монет.

Слід зазначити, що даний вид активу Агентством доходів Канади було охарактеризовано як товар та його використання можливе для оплати товарів або послуг. Такий вид операцій слід розглядати як бартер-транзакцію. Так, згідно із визначенням у вищевказаному законодавчому акті цифрова валюта класифікується як цінний папір, а податково

законодавство Канади, включаючи Закон про податок на прибуток, застосовується до операцій з криптовалютою.

19 червня 2014 року генерал-губернатор Канади запропонував законодавчий акт Bill C-31 [3], що фактично вважається Законом про доходи від злочинів (відмивання грошей) та про фінансування тероризму. До даного акту було внесені поправки, що направлені на розгляд віртуальної валюти як «бізнесу з обслуговування грошей» для цілей положень про боротьбу з відмиванням грошей. Даний законодавчий акт направлений на регуляцію діяльності таких суб'єктів, як:

- компанії, що використовують криптовалюту для проведення операцій, включаючи токен Bitcoin;

- біржи, що здійснюють оперативну діяльність за допомогою криптовалюти;

- компанії, які проводять операції з розрахунком у криптовалюті на території Канади, однак фактично зареєстровані в іншій юрисдикції.

Таким чином, криптовалютні біржі в Канаді мають легальний статус та повинні проходити обов'язкову реєстрацію в системі FinTRAC [4] – Центрі аналізу фінансових операцій та звітів. Якщо компанія не зареєстрована в зазначеній системі, то вона не має права відкривати рахунки в канадському банку. Серед першочергових функцій центру FinTRAC варто згадати саме сприяння виявлення, запобігання та стримування відмивання грошей та фінансування терористичної діяльності із забезпеченням захисту персональної інформації фізичних осіб.

У 2017 році Канадський регулятор цінних паперів (CSA) видав пам'ятку [5], в якій зазначаються правила випуску та критерії класифікації криптовалюти як цінного паперу. А отже, Канада є однією з перших країн, що легалізувала та схвалила KYC– та AML-політики для контролю надання послуг з куплі-продажу криптовалют, регулювання яких виконується згідно із законодавчими актами про цінні папери на рівні провінцій. Тобто, кожна така біржа повинна верифікувати користувача в обов'язковому порядку.

Важливо зазначити, всі операції з використанням криптовалюти в Канаді підлягають оподаткуванню. Приклад розрахування податку виду Capital Gains Tax було наведено в офіційному документі «Податкові питання, що стосуються Bitcoins» від 2013 року [6]. Так, відповідно до прикладу стосовно даного типу податку оподаткуванню підлягає тільки 50% від отриманого прибутку на приріст капіталу.

Задля допомоги канадцам у розумінні, як розраховувати податкові зобов'язання, Урядом Канади було випущено спеціальний Посібник для користувача криптовалют та податкових фахівців [7]. У зазначеному документі розглядають різні типи операцій, а саме:

- продаж чи подарування криптовалюти;

- торгівля або обмін криптовалюти (наприклад, обмін Bitcoin на Litecoin);
 - конвертування криптовалюти в державну валюту;
 - сплата послуг чи придбання товарів за допомогою криптовалюти.
- Тобто, відповідно до цілей проведення транзакції розрізняють декілька видів податкового збору, відобразимо деталі в таблиці 1.

Таблиця 1

Вид податку	Пояснення виду прибутку	Приклад операції
Corporation Income Tax	Податок на прибуток корпорацій	Здійснення комерційної діяльності з використанням криптовалюти: майнінг, торгівля чи управління діяльністю криптовалютною біржі [6].
Capital Gains Tax	Податок на приріст капіталу	Купівля, наприклад, 1 Bitcoin на початку його існування за нижчою ціною та продаж 1 Bitcoin через час за вищою ціною [8]. Також прикладом можна вважати отримання доходу від обміну одного токена на інший вид токена та через деякий час, коли перший токен зростає – отримується дохід.

Підсумовуючи вищезазначений досвід Канади у правовому регулюванні криптовалюти, варто зазначити, що більшість вітчизняних дослідників помиляються, коли стверджують, що криптовалюта в Канаді прирівнюється до національної валюти. Так, можливо, це через те, що операції з криптовалютою підпадають під оподаткування, однак у текстах законодавчих актів вказано, що криптовалюту прийнято вважати як цінний папір.

На мою думку, це було зроблено для того, аби зберегти стабільність канадського долару. Однак, у будь-якому випадку, Канада повноцінно регулює криптовалюту з 2014 року, тому досвід організації цього процесу потрібно брати як за приклад для більшості країн світу, де контроль криптовалютних операцій, ще залишається вразливою точкою.

Література:

1. Рисін В. В., Рисін М.В., І. В. Федюк Правовий статус криптовалюти як фінансового інструменту. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. С. 67–79. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/9.pdf (дата звернення: 15.04.2021).

2. Digital currency. *Government of Canada*. URL: <https://www.canada.ca/en/financial-consumer-agency/services/payment/digital-currency.html> (дата звернення: 15.04.2021).
3. BILL C-31. *Parliament of Canada*. URL: <https://www.parl.ca/DocumentViewer/en/41-2/bill/C-31/third-reading> (дата звернення: 15.04.2021).
4. About FINTRAC. *Financial Transactions and Reports Analysis Centre of Canada*. URL: <https://www.fintrac-canafe.gc.ca/intro-eng> (дата звернення: 15.04.2021).
5. CSA Staff Notice 46-307 Cryptocurrency Offerings. *Ontario Securities Commission*. URL: https://www.osc.ca/sites/default/files/pdfs/irps/csa_20170824_cryptocurrency-offerings.pdf (дата звернення: 15.04.2021).
6. Transactions Involving Bitcoins. *Canadian Tax Litigation*. URL: http://www.canadiantaxlitigation.com/wp-content/uploads/2014/01/2013-051470117.txt?utm_ (дата звернення: 15.04.2021).
7. Guide for cryptocurrency users and tax professionals. *Government of Canada*. URL: <https://www.canada.ca/en/revenue-agency/programs/about-canada-revenue-agency-cra/compliance/digital-currency/cryptocurrency-guide.html> (дата звернення: 15.04.2021).
8. Capital Gains 2020. *Canada Revenue Agency*. URL: <https://www.canada.ca/content/dam/cra-arc/formspubs/pub/t4037/t4037-20e.pdf> (дата звернення: 15.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-32>

ВІДМІННОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ЕЛЕКТРОННИХ КОШТІВ ТА КРИПТОВАЛЮТИ

Ковальчук О. В.

*аспірантка другого року навчання кафедри
адміністративного права і процесу*

*Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

На сьогоднішній день, технології розвиваються дуже швидко та держава не завжди вчасно реагує на появу нових технологічних рішень, в Україні така ситуація склалася із обігом криптовалют, адже об'єктивно ринок криптовалют існує, потенційне регулювання такого ринку може принести значні надходження до бюджету але на сьогоднішній

день в Україні не існує адміністративно-правового регулювання ринку криптовалют. Легалізації такого ринку є нагальною потребою для його учасників, проте небезпечно створювати такий ринок без державного регулювання це може мати значні ризики для фінансової стабільності та економічної безпеки держави.

Електронні гроші та криптовалюти є новими феноменами для юридичної науки, тому дослідження їх сутності, поняття є складним та суперечливим процесом. Поняття «електронні гроші» та «криптовалюта» є продуктом цифрової економіки. Цифрова економіка базується на інформаційно-комунікаційних та цифрових технологіях, стрімкий розвиток та поширення яких вже сьогодні впливають на традиційну (фізично-аналогову) економіку, трансформуючи її від такої, що споживає ресурси, до економіки, що створює ресурси. Саме дані є ключовим ресурсом цифрової економіки, вони генеруються та забезпечують електронно-комунікаційну взаємодію завдяки функціонуванню електронно-цифрових пристроїв, засобів та систем [5].

Відповідно до трактування FATF віртуальні та електронні гроші є двома різновидами цифрових грошей. Допускається також використання терміну «цифрові гроші» синонімічно до поняття «віртуальні гроші». В підході FATF (Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей) визначена важлива характеристика – віднесення цифрових грошей до фіантних, а віртуальних грошей – до не фіантних. Фіатними вважаються гроші, які випускаються центральним банком або іншою установою, визнаються державою законним засобом платежу та не мають власної внутрішньої вартості [2].

Електронні гроші – одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі [1]. Порядок здійснення операцій з електронним грошима та максимальна сума електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває у розпорядженні користувача, визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України. Банк, що має намір здійснювати випуск електронних грошей, зобов'язаний до початку їх випуску узгодити з Національним банком України правила використання електронних грошей, у порядку, встановленому нормативно-правовим актом Національного банку України. Таким чином, регулювання обігу електронних грошей здійснює Національний банк України.

В Україні законодавиць називає криптовалюту віртуальним активом, надання криптовалюті правого статусу це необхідний крок для адміністративно-правового регулювання обігу. Україна зробила перші кроки для функціонування ринку криптовалют в 2019 році прийняла Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) 126

доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» заклавши поняття віртуальний актив та передбачивши систему фінансового моніторингу криптовалют. Віртуальний актив – цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [4]. В цьому законі визначено Міністерство цифрової трансформації України одним із суб'єктів державного фінансового моніторингу. Державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення здійснюються Міністерством цифрової трансформації України щодо постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів.

Україна продовжує роботу із створення умов для адміністративно-правового регулювання обігу криптовалют, в Верховній Раді України перебуває проєкту Закону України «Про віртуальні активи», прийняття якого:

- сприятиме ефективному розвитку ринку віртуальних активів;
- надасть можливість громадянам та підприємствам на території України, які фактично володіють віртуальними активами, розпоряджатись ними згідно чинного законодавства;
- сприятиме розбудові ринкової інфраструктури віртуальних активів на основі вже наявного світового досвіду, побудові в Україні принципово нових регуляторних механізмів, концепцій та підходів;
- забезпечить можливість надання учасникам ринку віртуальних активів безпечних та якісних послуг;
- створить необхідні передумови для використання органами виконавчої влади України передових технологій, зокрема технологій розподіленого реєстру та його впровадження в роботу державних реєстрів в Україні;
- сприятиме збільшенню інвестицій в економіку України, зокрема, через підвищення довіри внутрішніх та іноземних інвесторів внаслідок запровадження цивілізованих та уніфікованих правил обігу віртуальних активів;
- зменшить частку тіньової економіки, що пов'язана із інвестиціями у віртуальні активи громадян та підприємств в Україні;
- створить необхідні та, в той же час, цілком достатні передумови для прийняття Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами, та, відповідно, перспективу отримання додаткових надходжень до Державного бюджету України [3].

Література:

1. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2346-III, Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 29, ст.137
2. Кравчук В. Електронні гроші в Україні. Аналітичний звіт / В. Кравчук, Д. Науменко, А. Глибовець. – К.: Альфа-ППК, 2012. – 64 с.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про віртуальні активи» від 14.09.2020, Народний депутат України Жмеренецький О.С.
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2020 № 361-IX, Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020. № 25. Ст. 171.
5. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-33>

Е-ВИБОРИ В СУЧАСНОМУ ДЕМОКРАТИЧНОМУ ВРЯДУВАННІ

Косілова О. І.

*кандидат політичних наук, доцент,
науковий співробітник
Інституту права*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Федірко І. П.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології
філософського факультету*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Пандемія COVID-19 істотно прискорила розвиток технологій і вплинула на роль цифровізації в цілому світі. З розвитком та розповсюдженням Інтернету з'явилися нові інформаційно-комунікаційні техно-

логії, що відкрили можливості для безпосередньої участі громадян на політичному рівні. Сучасні діджитал-технології дозволяють особі не виходячи з власного будинку здійснювати покупки, проводити інтернет-конференції, он-лайн навчання, реалізовувати форми прямої демократії не виходячи з власного будинку й у будь-якій точці земної кулі.

Електронна демократія (Е-демократія) це порівняно нове явище у сучасному суспільстві. Її виникнення обумовлено стрімким розвитком інтернет технологій та штучного інтелекту. Зміст поняття «Е-демократія» можна тлумачити з двох позицій. У широкому розумінні «Е-демократія» означає залучення громадян до вирішення життєво-важливих суспільно-політичних завдань за допомогою сучасних інформаційних технологій. У більш вузькому розумінні «Е-демократія» передбачає застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для забезпечення електронного супроводу прав громадян. У цьому разі змінюється лише технологічний бік подання заяв, звернень, запитів органам влади від імені громадян. Тобто, використовуючи своє законне право на отримання певної довідки, громадянин може звернутися до інстанції письмово, а може, наприклад, користуючись електронною поштою [1, с. 11].

Фактично засновником терміну «Е-демократія» можна вважати Е. Тоффлера, американського дослідника, одного з авторів концепції «інформаційної цивілізації», який вивчаючи особливості інтелектуалізації державного управління, вводить термін «кібердемократія». Науковець акцентує увагу на тому, що використання комп'ютерних технологій, мобільних телефонів і смартфонів, планшетів та інших робототехнічних засобів може стати основою для вироблення державою власних політичних рішень у тісній взаємодії з громадськістю [2].

Н. В. Грицяк вважає, що до складових електронної демократії можна віднести електронний парламент, електронне законодавство, електронний суд, електронне посередництво, електронні вибори, електронний референдум, електронне голосування, електронні петиції, електронні кампанії, електронні опитування тощо». Кожна з цих складових передбачає зацікавленість громадянина в результатах діяльності влади на всіх рівнях. Тому попереднім етапом е-залучення, очевидно, слід вважати залучення як таке [1, с. 32].

На наш погляд, одним з ключових елементів Е-демократії є здійснення Е-голосування та застосування технологій штучного інтелекту (ШІ) під час здійснення виборчого процесу. Слід зазначити що в Україні ці технології поки що знаходяться на стадії розробки та потребують законодавчого врегулювання, хоча у багатьох зарубіжних країнах ШІ широко застосовується, зокрема для проведення електронного голосування та швидкої обробки результатів виборів.

Зокрема, на сьогоднішній день електронна система голосування вже запроваджена у багатьох країнах світу: США, Канаді, Бразилії, Індії, Бельгії, Австралії, Естонії, південній Кореї. У Великобританії, Німеччині, Франції, Іспанії, Португалії, Італії, Норвегії, Швейцарії, Росії, Казахстані, Японії, Китаї проводяться експерименти з її використання [3].

Загалом, електронне голосування – це фіксація волевиявлення виборця з використанням електронних технологій, що включає процес голосування і процес автоматичного підрахунку голосів за допомогою електронних пристроїв та спеціального програмного забезпечення [4]. Для української виборчої системи «електронне голосування» абсолютно нове явище, тому необхідно зрозуміти його сутнісні характеристики. Електронне голосування охоплює кілька різних типів голосування. При цьому воно охоплює як сам процес голосування за допомогою електронних засобів, так і процес автоматичного підрахунку голосів за допомогою електронних пристроїв та спеціального програмного забезпечення [5].

У світі вже застосовуються такі види процедур електронного голосування: віддалене голосування за допомогою Passport ID та інтернету; фізичне голосування на дільницях з підрахунком за допомогою електронних урн; голосування за допомогою спеціальних цифрових терміналів [6, с. 27].

У Європі обладнання для голосування почали застосовувати в Нідерландах у 1969 році. На початку 1990-х років Міністерство внутрішніх справ цієї країни запровадило електронне голосування. У 2000 році майже 90% виборців використали обладнання DRE. Однак внаслідок тиску з боку противників технології на виборах у 2008 році в Нідерландах повернулися до традиційних паперових бюлетенів [7].

Найбільш ефективний досвід впровадження інтелектуального управління у діяльності органів державної влади мала Естонія. У цій країні було вперше здійснено підрахунок голосів за допомогою використання електронних засобів, а сам процес взаємодії суспільства і органів влади здійснювався за допомогою комп'ютерної мережі. В Естонії електронне голосування застосовується з 2005 р. на місцевих виборах, з 2007 р. – на парламентських, під час яких 30 275 громадян проголосували через Інтернет, не виходячи з домівок [8, с. 37]. Естонія у 2002 році ввела законодавчо електронний підпис, цифрові посвідчення особи – ID-картки, споряджені кодом і мікрочіпом, що містить візуальні дані на картці, а також двома цифровими сертифікатами, призначеними для перевірки особи власника картки та надання цифрових підписів. На сьогодні більшість потенційних виборців мають електронні картки [9].

У США також застосовуються технологія для електронного голосування. Так, у більшості виборчих дільниць перфострічку замінили

електронні машини для голосування, забезпечені системою touch-screen. Виборець повинен тільки кілька разів натиснути пальцем на екран й таким чином проголосувати. Ця нова технологія коштувала чотири мільярди доларів і введена на виборчих дільницях в 42 штатах з 50 [10, с. 5].

У Швейцарії, країні референдумів, близько 90% виборців віддають перевагу традиційному методу голосування. Перші пробні електронні голосування відбулися у 2003 р. на комунальних виборах у кантоні Женева. У 2005 р. аналогічні пілотні проекти було реалізовано у кантонах Невшатель і Цюрих. Сьогодні така система частково охоплює виборців у 13-ти з 26-ти кантонів [11].

Україна поки що здійснює перші кроки у напрямку застосування системи електронного голосування. Починаючи з 2002-року, в тому чи іншому вигляді в Центральній виборчій комісії функціонує Єдина інформаційно-аналітична система «Вибори», покликана оперативно визначати попередні результати голосування [5].

На законодавчому рівні для цього ще не створено належного підґрунтя. Народним депутатом України О. І. Тищенком було подано проект постанови до Верховної Ради України стосовно впровадження «електронного голосування», який повинен забезпечити прозорість взаємодії уряду і громадян України [12], але до цього часу законопроект не був реалізований. Згідно з новим законом «Про народовладдя через всеукраїнський референдум» в Україні запроваджується можливість електронного голосування на референдумі. Визначення можливості запровадження електронних процедур під час організації та проведення всеукраїнського референдуму, в тому числі електронних голосувань є ключовою новацією ухваленого закону, що вирізняє його серед інших ухвалених законів [13]. Зокрема, процедуру голосування за допомогою інтернет технологій врегульовано у ст. 101, п. 8, ст. 116 вищезгаданого закону [14].

Для забезпечення організації та проведення всеукраїнського референдуму закон передбачено створення автоматизованої інформаційно-аналітичної системи щодо забезпечення електронного голосування. При цьому норми про введення процедур електронного голосування мають набути чинності з дня початку дії окремого закону про застосування інноваційних технологій, електронного (машинного) голосування [13].

Вітчизняне Міністерство цифрової трансформації реалізувало пілотний проект з «ПриватБанком» Smart-ID. Йдеться про ідентифікацію за електронним підписом, який зберігається не на чіпі, а на картці телефону. Таким чином, кожна особа може легко отримати засіб особистої ідентифікації. Така новація є ще одним кроком уперед до

запровадження системи електронного голосування. Але підпис у смартфоні не є у достатній мірі захищеним від хакерських атак.

Таким чином, в умовах розвитку та вдосконалення механізмів Е-демократії громадяни мають нові способи формування та участі в демократичних процесах. На нашу думку ці форми не можуть і не повинні замінити класичну представницьку та безпосередню демократію, але мають використовуватися як додаткові форми для підвищення рівня політичної участі громадян у сучасних умовах. Карантинні обмеження пов'язані з пандемією COVID-19 підтверджують необхідність та своєчасність застосування таких форм. Вважаємо, що нові онлайн-інструменти здатні не лише автоматизувати і прискорити процеси, а й зробити процедури більш прозорими і відкритими, що важливо для підвищення довіри громадян до інституту влади.

Література:

1. Грицяк Н. В., Соловійов С. Г. Електронна демократія як механізм політичної взаємодії: навч.-метод. рек. К.: НАДУ, 2013. 44 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/c25fded6-553e-4264-8a5e-3a14cea16bfc.pdf (дата звернення: 10.04.2021).

2. Тоффлер Е. Третя хвиля / Е. Тоффлер. – К.: Видавничий дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.

3. Питання впровадження електронної системи голосування. *Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні*. URL: <http://proeto.com.ua/pravo/derzhavne-budivnictvo-i-miscevesamovryaduvannya-v-ukrayini/pitannuyavprovadzhennya> (дата звернення: 02.03.2021).

4. Караваєв І. Вибори онлайн в Україні: реалії та перспективи. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informatsiyne-pravo-telekomunikatsiyi/vibori-onlayn-v-ukrayini-realiyi-ta-perspektivi.html> (дата звернення: 02.03.2021).

5. Ярова А.П. Електронні вибори в естонії: досвід для України. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/e-democracy/e-democracy/2016/paper/viewFile/1694/1384> (дата звернення: 04.03.2021).

6. Судрієтт р. У. Технології голосування: життєво важливий інструмент для учасників виборів. *Вісник Центральної виборчої комісії*. № 3 (27) 2013 р. С.27-29 URL:https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/2013_3_visnik_title.cvk_.pdf (дата звернення: 10.04.2021)

7. Переглянута Європейська хартія участі молоді в громадському житті на місцевому та регіональному рівні. URL: <http://eucharter.pedagog.org.ua/text/charter/src.html> (дата звернення: 10.04.2021).

8. Зарубіжний досвід упровадження електронного урядування / за заг. ред. С.А. Чукут. К., 2008. – 200 с. <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/>
132

uploads/2016/02/Zarubizhnij-dosvid-uprovadzhennya-elektronnogo-uryaduvannya.pdf (дата звернення: 10.04.2021).

9. Электронная демократия: граждане и власть. URL: <http://imrussia.org/ru/society/330-e-democracy-citizens-and-the-state> (дата звернення: 10.04.2021).

10. Системи електронних виборів: процедури голосування та матеріальнотехнічні засоби. Міжнародний досвід. Інформаційна довідка, Європейський інформаційно-дослідницький центр, 10 с. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28966.pdf> (дата звернення: 10.04.2021).

11. Прямая демократия Швейцарии в цифровую эпоху URL: <http://www.swissinfo.ch/rus/detail/content.html?cid=36670692&link=ct> о (дата звернення: 10.04.2021).

12. Про Концепцію «Запровадження системи електронного голосування в Україні»: проект закону України від 10.06.2011. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6OG00A> (дата звернення: 10.04.2021).

13. В Україні ухвалили новий закон про референдум URL: <https://www.dw.com/uk/v-ukraini-ukhvalyly-novyj-zakon-pro-referendum/a-56349619>

14. Про народовладдя через всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 № 1135–ІХ URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69060 (дата звернення: 10.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-34>

HARMONIZATION OF UKRAINIAN LEGISLATION ON VERTICAL CONCERTED ACTIONS WITH THE COMPETITION LEGISLATION OF THE EUROPEAN UNION

Kravtsova I. A.

*Postgraduate Student at the Department
of International Law and Comparative Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

The principle of freedom is the most important principle of law [1]. It is fundamental for determining the scope of human rights and freedoms and it determines the nature of a person's behavior in legal relations [2]. Freedom of contract is one of the principles that belongs to the general principles of civil

law. However, freedom of competition cannot be unlimited and must be regulated by the state.

The impetus for Ukrainian legislative regulation on vertical concerted actions was the signing of the Association Agreement between Ukraine, on the one part, and the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other part [3] (hereinafter – the Association Agreement between Ukraine and the EU). Thus, p. 3 of the Article 256 of the Association Agreement between Ukraine and the EU foresees implementation by Ukraine the Articles 1, 2, 3, 4, 6 and 8 of Commission Regulation (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to the categories of vertical agreements and concerted practices [4] (hereinafter – the Regulation №330/2010). Ukraine has made a commitment to implement the provisions related to the categories of vertical agreements and concerted practices within 3 years of the entry into force of the Association Agreement between Ukraine and the EU.

The task of fulfilling taken obligations was assigned to the Antimonopoly Committee of Ukraine – a state body with a special status, the purpose of which is to ensure state protection of competition in business and public procurement [5].

This state authority holds a special place in the formation, development and protection of economic competition in Ukraine. The Antimonopoly Committee of Ukraine is granted with a number of powers that give it the status of an independent state authority [6]. Thus, the Antimonopoly Committee of Ukraine adopted the Order № 10-пн dated 12 October 2017, that approves the Typical requirements for vertical concerted actions of undertakings regarding the supply and use of goods (hereinafter – the Order № 10-пн) [7]. The legal expression of commitments taken by Ukraine was implemented through typical requirements as, according to the explanatory note of the Antimonopoly Committee of Ukraine to the draft of the Order, «definition of typical requirements for certain categories of concerted actions of undertakings aims to minimize the risks of business entities of being prosecuted for violation of the legislation on protection of economic competition at simultaneous elimination of additional transaction costs and creation of favorable conditions for their economic activity» [8].

Unlike European Union law, Ukrainian legislator did not introduce the term «vertical agreement» but instead introduced the term «vertical concerted actions of undertakings». It should be also clarified that the general definition of «vertical concerted actions of undertakings» currently does not exist in Ukrainian legislation. The definition stipulated in the Order № 10-пн regulates the relations in the field of supply and use of goods. In accordance with the

Order № 10-пн, vertical concerted actions of undertakings regarding the supply and use of goods are defined as concerted actions involving two or more business entities that operating at different levels of the production chain or supply within such concerted actions, and members that may buy, sell or resell certain goods. It should be noted that prior to the implementation of the Order № 10-пн, the general definition of «vertical concerted actions» was outlined in the Order of the Antimonopoly Committee of Ukraine «On approval of Typical requirements for concerted actions of undertakings for general exemption from prior approval from bodies of the Antimonopoly Committee on concerted actions of undertakings» № 27-p of 12 February 2002 [9] (hereinafter – the Order № 27-p) and was determined as follows: «vertical concerted actions – the conclusion of business entities agreements in any form, the adoption of decisions in any form by associations, any other concerted competitive behavior (activity, inaction) of business entities, the establishment of business entity, its purpose or consequence of establishment is the coordination of competitive behavior between business entities that established the specified business entity, or between them and the newly established business entity, when the business entities, which include participants in the concerted action, do not compete and under existing conditions cannot compete with each other in one market of goods, and are or may be in a relationship of sale in the relevant commodity markets (seller – buyer, supplier – consumer)». However, with the adoption of the Order №10-пн, the above definition was excluded, amended and transferred to the newly adopted order. We consider that the term defined in the Order №27-p is more complete and reflects the provisions of p. 1 of the Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union, namely on the described category of agreements «...all agreements between undertakings, decisions by associations of undertakings and concerted practices which may affect trade between Member States...» [10]. On the other hand, the term set out in the Order № 10-пн reflects the definition given in Regulation № 330/2010: «vertical agreement» means an agreement or concerted practice entered into between two or more undertakings each of which operates, for the purposes of the agreement or the concerted practice, at a different level of the production or distribution chain, and relating to the conditions under which the parties may purchase, sell or resell certain goods or services.

The Order № 10-пн clearly outlines the boundaries of permitted vertical concerted actions that do not require the permission of the Antimonopoly Committee of Ukraine to commit them, and vertical concerted actions that are prohibited. In fact, definition of permitted concerted actions, exceptions, the list of vertical restraints that are divided into «hardcore» and «safe harbor» that

are set in Ukrainian legislation almost totally correspond to those that are set in the Regulation № 330/2010.

As a conclusion, harmonization of European and Ukrainian legislation reflected positively on the revision and update of Ukrainian legislation in the field of protection of economic competition. The formation and development of economic competition depends on the quality of legislative acts [11, p. 154]. The adoption of the Order №10-пп had a positive impact on the activities of business entities in the Ukrainian market, as this legal act defined the permissible actions of business entities, within which they can freely conduct their business activity without violating competition law, and therefore minimize their risks of being prosecuted.

References:

1. Ladychenko V.V. A comprehensive approach to the principles of law // State and Law: Collection of scientific work. Legal and political sciences. – Edition 26. – K. : Inst. Of State and Law n.a. V.M Koretsky NAS of Ukraine, 2004. – p. 73–78.

2. Ladychenko V.V. Interconnection of law and freedom // Legal Ukraine. – 2011. – № 10. – P. 4–9.

3. The Association Agreement between Ukraine, on the one part, and the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other part. OJ L 161, 29.5.2014, P. 3–2137. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2014:161>

4. Commission Regulation (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to the categories of vertical agreements and concerted practices. OJ L 102, 23.4.2010. P. 1–7. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32010R0330>.

5. On Antimonopoly Committee of Ukraine : Law of Ukraine of 26 November 1993. No 3659-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>.

6. Kravtsova I. Peculiarities of the powers of the Antimonopoly Committee of Ukraine as a subject of state control over the compliance of antimonopoly and competition legislation. *Scientific potential and prospects of legal science development* : abstracts of reports of the international scientific-practical conference, Zaporizhia, 26-27 March 2021 / General. ed. T.O. Kolomojets. – Zaporizhia : ZNU, 2021. P. 73–76

7. Typical requirements for vertical concerted actions of undertakings regarding the supply and use of goods : Order of the Antimo-

nopoly Committee of Ukraine of 12 October 2017 № 10-pp. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1364-17#Text>

8. Explanatory note to the draft of the Order of the Antimonopoly Committee of Ukraine «On approval of the Typical requirements for vertical concerted actions of undertakings regarding the supply and use of goods which observance allows to carry out these concerted actions without the permission of the bodies of the Antimonopoly committee of Ukraine». URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=136109>

9. Typical requirements for concerted actions of undertakings for general exemption from prior approval from bodies of the Antimonopoly Committee on concerted actions of undertakings : Order of the Antimonopoly Committee of Ukraine of 12 February 2002 №27-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0239-02#Text>.

10. The Treaty on the Functioning of the European Union. *OJ C 326, 26/10/2012. P. 0001–0390*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

11. Kravtsova I. Economic competition as an object of administrative regulation. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2020. №6. P. 149–155. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/6/27.pdf>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-35>

ЕЛЕКТРОННІ РАХУНКИ З ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Логвин А. В.

доктор філософії з права

Основне завдання системи адміністрування податків полягає у забезпеченні якісного обліку платників податків, повноти та своєчасності надходжень податкових платежів до бюджетної системи згідно з вимогами чинного законодавства. При цьому ефективність адміністрування досягається за рахунок її належного нормативного закріплення та правового підґрунтя відповідних положень.

В свою чергу, головна юридична проблематика податкової сфери полягає переважно у визначенні та ефективному забезпеченні меж свободи й необхідності у поведінці суб'єктів податкових правовідносин через відповідні правові, законодавчі норми, у захисті права власності окремих платників та інтересів суспільства, які реалізуються у фінансово-податковій діяльності держави.

Вимоги сучасності та розвиток інформаційних технологій передбачає їх широке впровадження в механізми державного (владного) управління та сприяє виникненню нових економічних та юридичних відносин, в тому числі в частині справляння податків і зборів, зокрема, запровадження електронного адміністрування податків, насамперед податку на додану вартість (далі за текстом – ПДВ). На даний час на законодавчому рівні не змінились нормативні акти, якими регламентується робота системи електронного адміністрування податку на додану вартість (далі за текстом – електронне адміністрування ПДВ, СЕА ПДВ), до яких відносяться Податковий кодекс України (далі за текстом – Податковий кодекс) [1], Постанова Кабінету міністрів України від 29.12.2010 р. № 1246 (далі за текстом – Постанова № 1246) [2], Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. № 569 (далі за текстом – Постанова № 569) [3].

Предметом правового регулювання в даному випадку виступають відносини, які виникають під час відкриття та роботи електронних рахунків (їх поповнення), реєстрації податкових накладних/розрахунків коригування, визначення податкових зобов'язань (звітність) та сплати податку на додану вартість, бюджетного відшкодування. Суб'єктами правовідносин є платники податку на додану вартість, контролюючі органи (Державна податкова служба України) (далі за текстом – ДПС України, контролюючий орган); органи казначейства (Державна казначейська служба України). Об'єктом правовідносин є не тільки кошти платників, які надходять у вигляді податку на додану вартість до бюджету та поповнення електронних рахунків, а й права і дії щодо електронних рахунків (відкриття, закриття та операцій на них (поповнення грошовими коштами та повернення грошових коштів) та реєстрації податкових накладних (реєстраційний ліміт).

Електронні рахунки в системі електронного адміністрування ПДВ (далі за текстом – електронні рахунки) по-перше: є складовою СЕА ПДВ. По-друге: призначені для ведення обліку суми податку на додану вартість (реєстраційний ліміт), на яку платник податку може зареєструвати податкові накладні під час продажу товарів (послуг). Враховують суми ПДВ (показники) за отриманими податковими накладними або коштів, самостійно перерахованих платником (як поповнення для збільшення реєстраційного ліміту). Також, за допомогою електронного рахунку проводяться розрахунки з бюджетом. Доречним буде звернути увагу на те, що Податковим кодексом не заборонена сплата ПДВ до відповідного бюджету з поточного рахунку платника податку, відкритого в установі банку.

На перший погляд все дуже просто, є електронний рахунок в СЕА ПДВ, який містить інформацію щодо суми ПДВ (реєстраційний ліміт), на яку платник податку може зареєструвати податкові накладні. За необхідності збільшення реєстраційної суми (її недостатність з урахуванням отриманих податкових накладних) передбачена можливість його поповнення, в тому числі можливість поповнення для зарахування коштів в рахунок сплати поточних грошових зобов'язань з ПДВ. Доречно звернути увагу, що у разі поповнення грошовими коштами електронного рахунку для збільшення реєстраційного ліміту, подальша реєстрація податкових накладних призводить до його зменшення, тобто кошти списуються на відповідні рахунки державного бюджету (не можуть бути повернуті платнику). У разі наявності надміру сплачених грошових зобов'язань також можна повернути ці кошти на поточний рахунок використовуючи все той же електронний рахунок та податкову звітність.

Водночас, є проблемні питання як технічного так і правового характеру щодо роботи з електронними рахунками в СЕА ПДВ. Так, наприклад мають місце випадки коли:

1. Платник податку має надміру сплачені грошові зобов'язання з ПДВ, які були перераховані до бюджету з поточного рахунку платника в установі банку. В такому випадку, з урахуванням норм чинного законодавства платник може скористатись своїм правом і подати заяву на повернення надміру сплачених грошових зобов'язань. На підставі отриманої заяви контролюючим органом формуються відповідні реєстри, які в подальшому передаються до Держказначейства. Після чого такі кошти будуть повернуті платнику податку виключно на електронний рахунок в СЕА ПДВ. Знов ж таки звертаємо увагу, що для контролюючого органу не має значення яким чином вони були сплачені (перераховані) до бюджету з електронного рахунку чи з поточного рахунку платника податку. В подальшому, лише після надходження їх на електронний рахунок, платник може повернути такі кошти на свій поточний рахунок в установі банку подавши разом із податковою звітністю заяву (додаток 4) [4], у якій зазначити суму податку, яка підлягає поверненню.

2. Контрагентом (Покупцем) за вже поставлений товар, або який буде поставлений в майбутньому, перераховані кошти. Однак, у зв'язку із допущеною технічною помилкою під час здійснення платежу, такі кошти перераховані (надійшли) на електронний рахунок в СЕА ПДВ платника податку (Постачальника). Звісно платник податку, на електронний рахунок якого надійшли такі кошти, з урахуванням вимог чинного законодавства може повернути такі кошти на свій поточний рахунок в установі банку подавши разом із податковою звітністю відповідну заяву (додаток 4) [4]. А вже потім повернути їх контрагенту.

В чому полягає схожість проблемних питань технічного та правового характеру на перший погляд двох абсолютно різних ситуацій. По-перше: в обох випадках кошти які надійшли на електронний рахунок не збільшать реєстраційний ліміт [5]. По-друге: у разі їх списання (перерахування) з електронного рахунку на поточний рахунок платника податку реєстраційний ліміт буде зменшено на суму, яка перераховується з електронного рахунку на поточний. В даному випадку маємо ситуацію, з огляду на технічні недоліки роботи СЕА ПДВ, які також не врегульовані з правової точки зору, за яких платник податку втрачає право на реєстраційний ліміт (у зв'язку із його необґрунтованим зменшенням (показник $\sum_{\text{ПопРак}}$) [1] [3].

Необхідним є внесення змін до нормативно-правових актів, якими регламентоване правове регулювання роботи системи електронного адміністрування податку на додану вартість, а також внесення змін до програмного забезпечення, якими удосконалити алгоритм роботи СЕА ПДВ. Вказаними змінами передбачити врегулювання наступних питань:

- кошти, які надходять на електронний рахунок (незалежно від джерела їх надходження, в тому числі повернення з бюджету надміру сплачених грошових зобов'язань), повинні збільшувати реєстраційний ліміт, або не зменшувати його, у разі їх подальшого повернення на поточний рахунок платника податку;

- визначення (врегулювання правових прогалин) механізму повернення коштів, помилково перерахованих на електронний рахунок з непоточного рахунку платника податку, або коштів, які помилково надійшли на електронний рахунок платника податку від інших платників. За можливості усунути недоліки в алгоритмі роботи СЕА ПДВ та передбачити автоматичне блокування (зарахування на відповідні транзитні рахунки як нез'ясовані) та/або автоматичне повернення Держказначейством коштів, які перераховуються на електронний рахунок не з поточного рахунку такого платника.

В реаліях сьогодення, з правової точки зору платнику податку (власнику електронного рахунку) після встановлення факту помилкового надходження коштів на електронний рахунок від інших суб'єктів господарювання бажано:

- отримати необхідні підтвердуючі документи щодо помилковості зарахування коштів на електронний рахунок (листи від контрагентів та ін.);

- звернутись до Держказначейства та ДПС України з проханням здійснити повернення помилково зарахованих коштів та отримати відповідь (на даний час на жаль вона буде негативною);

- звернутись з адміністративним позовом до суду з відповідними вимогами до Держказначейства та органів ДПС України. За можливості

залучити стороною по справі суб'єкта господарювання (контрагента), вимогою якого може бути визнання неправомірними дій Держказначейства щодо зарахування коштів на електронний рахунок іншого платника податків.

Література:

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 28.02.2021).

2. Про затвердження порядку ведення Єдиного реєстру податкових накладних. : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2010 р. № 1246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1246-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.02.2021).

3. Деякі питання електронного адміністрування податку на додану вартість: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. № 569. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.02.2021).

4. Про затвердження форм та Порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість: Наказ Міністерства фінансів України від 28.01.2016 р. № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0159-16#Text> (дата звернення 28.02.2021).

5. Загальнодоступний інформаційно-довідковий ресурс. URL: <http://zir.sfs.gov.ua/main/bz/view/?src=ques> (дата звернення 28.02.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-36>

МІГРАЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК СПОСІБ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ

Олефір В. І.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного права*

*Інституту управління і права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Київ, Україна*

Шлях широкомасштабних реформ, обраний Україною з метою розбудови незалежності, демократії та проєвропейського розвитку обумовлює суттєву зміну управлінських відносин в державі, удосконалення правового регулювання.

Сучасна міграційна політика формується на принципово нових засадах державної політики, на верховенстві права і законності. Адже, ці основоположні принципи – ключовий вектор правової держави та громадянського суспільства для подолання негативних наслідків процесів міграції, що розвиваються стихійно, створення умов для безперешкодної реалізації прав мігрантів, забезпечення гуманного ставлення до осіб, які шукають захисту на території України. Вкрай необхідним для підвищення ефективності вищезазначеної діяльності є прогнозування міграційних процесів та формування міграційної політики з урахуванням змін політичної та економічної ситуації, що можливо лише з застосуванням організаційно-правових способів протидії нелегальній міграції. Безперечно, питання правового регулювання міграційних процесів є обов'язком кожної держави, проте його реалізація має здійснюватися не лише на національному рівні, а й з урахуванням міжнародних вимог. Для України це особливо актуально в умовах російської агресії та викликаних нею міграцій населення, трудових та освітніх міграцій. В контексті вищезазначеного, надзвичайно важливим є ухвалення Урядом України у липні 2017 року Стратегії державної міграційної політики на період до 2025 року.

Україна, як і весь світ, зазнала нового виклику епідеміологічного характеру – пандемії світового масштабу – розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID-19, яка вразила передусім найбільш незахищені групи населення, до яких безпосередньо належать нелегальні мігранти, що суттєво актуалізувало реалізацію контрольно-пропускних функцій міграційного контролю. Погіршення ситуації вимагає посилення контролю та відповідальності за його здійснення.

Процес інтеграції України до спільноти європейських держав як рівноправної, демократичної, соціальної, правової держави потребує правового визначення сутності, місця, ролі та функцій державного контролю в системі державного адміністрування.

У 2000 році кількість мігрантів становила близько 173 млн осіб, а вже у 2019 році їх число сягнуло 272 мільйонів [2]

Суттєве збільшення мігрантів на 100 млн. людей пояснюється високим рівнем життя в розвинених європейських країнах і одночасним зубожінням більшості населення в країнах Центральної та Південно-Східної Азії, що зумовлює міграцію багатьох людей у пошуках кращої долі.

Історично склалося так, що Україна розташована на своєрідному перехресті торговельних шляхів. Через своє географічне положення вона одночасно перебуває в центрі міграційних потоків, а в даний час, по суті,

вимушено відіграє роль своєрідної «буферної зони» між Західною Європою і третіми країнами.

У зв'язку з погіршенням ситуацій захворювання на COVID-19 країни ЄС вжили жорсткі заходи реагування на факти незаконної міграції, що спонукало південні та західні регіони України поступити аналогічно до Угорщини, Македонії, Сербії, Італії, Хорватії та Греції, які також стали транзитними пунктами для нелегалів. Активізація роботи Державної міграційної служби та Державної прикордонної служби України дозволила припинити функціонування ряду злочинних угруповань та затримати громадян Молдови (492), Росії (455), Азербайджану (350), Угорщини (248), Туреччини (146), Грузії (140), Румунії (134), Узбекистану (134), Білорусі (131), США (127) та Вірменії (114) при спробі нелегального перетину державного кордону [5].

Аналіз стану міграційних процесів, в якому опинилася Україна, дозволяє виділити дві основні групи чинників, що сприяють прибуттю, безконтрольному проживанню, пересуванню та збільшенню кількості нелегальних мігрантів в державі. До першої (зовнішньої) групи чинників належать: нестабільність соціально-політичної ситуації в країнах-експортерах нелегальних мігрантів; наслідки війн, збройні конфлікти, побічні ефекти внутрішньополітичної боротьби; добре налагоджена й організована практична і пропагандистська робота «торговців живим товаром».

До другої (внутрішньої) групи належать: зручне географічне розташування України у центрі Європи, наявність суміжних держав, що мають кордони з країнами Західної Європи; недосконалість законодавчої бази, що регулює імміграційні питання в Україні; неузгоджена з державними і правоохоронними органами діяльність деяких навчальних закладів України та комерційних структур щодо навчання і працевлаштування іноземних громадян, що призвело до створення на території України великої колонії іноземців (передусім громадян КНР, Кореї, В'єтнаму, Нігерії, Афганістану, Індії).

Вказана проблема постійно загострюється у зв'язку із зростанням впливу на ці процеси організованих злочинних угруповань. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з організованою злочинністю свідчить про те, що у світовій правоохоронній практиці нелегальна міграція пояснюється як загальновізнана форма організованої злочинної діяльності, протидія якій з боку відповідних національних структур набуває дедалі актуальнішого значення і характеру.

Необхідність контролю над нелегальною міграцією зумовлена загрозами, які вона приховує в собі. Неврегульована міграція призводить

до поширення нетипових інфекційних захворювань, про що свідчить світова пандемія, спричинена вірусом COVID-19. Продовжують існувати організовані кримінальні угруповання, що спеціалізуються на контрабандному перевезенні людей. Корупція серед посадових осіб, створення «чорного ринку» фальшивих документів, житла, транспорту та інших послуг. Не завжди проходять безкарно протиправні дії правопорушників, що дозволяють їм заробляти великі кошти та уникати відповідальності. Так, зокрема, за даними Державної міграційної служби, 5 березня 2019 р. в Польщі затримано 13 поляків та 3 українців за підозрою в організації діяльності злочинної групи, що забезпечувала іноземців документами для перебування у ЄС . Також у Польщі затримали 4 осіб, підозрюваних тому, що за грошову винагороду в 2015-2018 роках вони реєстрували громадянам України запрошення, необхідні для отримання польської візи [5]

За даними Державної міграційної служби України, з 2014 р. по 2020р. було виявлено 52792 нелегальних мігранти [4]

Динаміка нелегальної міграції [7].

рік	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014
виявлено нелегальних мігрантів	4197	12864	11194	9678	6390	5111	3518

рік	1999	1998	1997	1996
виявлено нелегальних мігрантів	25278	12646	9202	5110

Порівняльний аналіз періодів після здобуття Україною незалежності та з початку військової агресії на Сході свідчить, що динаміка коливань нелегальної міграції майже не змінилася, хоча на сьогодні у державі створена сучасні Державна міграційна та Державна прикордонна служби, які зобов'язані реалізовувати державну міграційну політику та національну безпеку, а в період, коли Україна знаходиться серед країн, в якій чи не найгірші показники захворюваності на COVID-19, убезпечувати населення від погіршення ситуації.

Варто наголосити, що покращення міграційного контролю, зокрема, стеження за міждержавними переміщеннями різних категорій населення, запобігання нелегальній міграції, боротьбі з міжнародною злочинністю, завчасного реагування на надзвичайні ситуації, в які завжди можуть потрапити іноземці, повідомлення від позивача про намір запросити до себе іноземця, інформування про біженців та «втікачів» від дискримінації і переслідувань, розкриваються його функції.

Важливим засобом здійснення міграційного контролю є перепис населення. Проте він проводиться досить рідко, дані застарівають та не показують реальної ситуації. В Україні перепис населення було проведено 2001 року, а наступний має відбутися у 2023 році.

Сферу контролю за міграцією Європейська Комісія та уряд України визнали пріоритетною у відносинах України та ЄС. Динаміка розвитку відносин між Україною та ЄС у сфері полегшення людських контактів, відкриття спільного кордону для вільного руху осіб залежатиме від здатності України контролювати власні кордони і протидіяти явищам нелегальної міграції, торгівлі людьми, контрабанди, міжнародної організованої злочинності, особливо в період загострення агресії Російської Федерації на сході України. Тому, надзвичайно важливим аспектом є приведення статистики міграції до міжнародних стандартів, гармонізації державної статистики з європейською, що дасть можливість взаємообміну інформацією, врахування показників міжнародної міграції для реального аналізу та вивчення ситуації з нелегальними мігрантами, вжиття необхідних заходів у боротьбі з цими явищами, моніторингу та вивчення міграційних процесів, формування державної політики та вдосконалення національного законодавства.

Література:

1. Олефір В.І. Адміністративно-правове регулювання протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми: Монографія.-К.: Друкарня МВС України. 2004.-308 с
2. В. Чумак, Н. Шаповалова, П.Казьміркевич, Політика України у сфері контролю над нелегальною міграцією, Міжнародний центр перспективних досліджень, К.: 2006. -56с.
3. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри (понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика). Енциклопедія/ Упоряд. Ю.І.Римаренко; За редакцією Юрія Римаренка., Київ, Видавництво «Довіра», 1998 р.-912 с.
4. Державна міграційна служба, Показники діяльності ДМС за 2014–2020 рр., режим електронного доступу: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani/statistika-z-osnovnoj-diyalnosti.html>
5. Моніторинг міграційної ситуації та змін у сфері управління міграцією та кордонами, Березень 2019 року, режим електронного доступу: https://dmsu.gov.ua/assets/files/migprocess/zvit_vypusk_2019_03.pdf
6. Моніторинг міграційної ситуації та змін у сфері управління міграцією та кордонами, режим електронного доступу: https://dmsu.gov.ua/assets/files/migprocess/zvit_vypusk_2018_november.PDF

7. Аналітичні довідки МВС України за 1996-1999 рр. «Про стан роботи паспортної служби органів внутрішніх справ України по лінії контролю за перебуванням іноземців на території держави»

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-37>

ДИНАМІЧНІСТЬ ПРИНЦИПІВ ТА МАКРОФУНКЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Остафійчук Л. А.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

Соціальне призначення і сутність права та адміністративного судочинства розкривається і конкретизується в їх принципах та функціях. Чи є ці принципи однаковими для права загалом, чи все ж таки кожна галузь права має свої особливі, притаманні лише їй принципи? Сучасний дослідник процесуального права В. М. Протасов зазначив, що «загальна теорія права в її сучасному стані індиферентна до різниці між матеріальним і процесуальним правом при оцінці правових явищ і більшою мірою її можна вважати «теорією матеріального права» [11, с. 18]. Проте, А. О. Павлушина слушно зауважила, що в рамках обговорюваної теорії не було належним чином враховано самостійну змістовну цінність норм процесуального права, тому що автори наполягали, що процесуальні норми є похідними від матеріальних [9, с. 31]. Далі виникла концепція судового права (1980 р.), яка мала б об'єднати кримінальний і цивільний процеси, а пізніше й судоустрій. Але, як показала практика розвитку галузевих наук, – цього не відбулося, та й не могло відбутися. Хоча, наприклад, – судова система і судочинство як країн загального права, так і держав, правосистема яких відноситься до континентальної правової сім'ї, будуються на розумінні високого ступеню спільності судових процедур, основою яких є обов'язковий набір принципів і норм, які забезпечують конкретне положення особи в процесі. Крім цього, в конституціях більшості західних держав, загальні принципи і правила здійснення правосуддя визначені по відношенню до правосуддя в цілому, незалежно від конкретної процесуальної форми, особливості якої виражені в різних процесуальних кодексах [9, с. 38–40]. Отже в цій частині нашого

дослідження ми можемо зробити висновок про те, що 1) принципи процесу історично виділилися із принципів матеріального права; 2) принципи процесу в більшій своїй частині є спільними для всіх видів процесу; 3) принципи конкретного виду судового процесу, в тому числі адміністративного судочинства відображають його змістовну єдність.

Свого часу Р. Дворкін наголошував, що суб'єкти права мають брати принцип до уваги там, де він доречний. а також, що він орієнтуватиме їх у тому чи іншому напрямку [6, с. 50–52]. І саме в процесі судового правозастосування, на думку В. В. Єршова, принципи права, як більш загальна категорія, інтегруються у вигляді обов'язкових принципів судочинства [7, с. 159–160]. Принципи судочинства є такими, що конкретизують принципи права знаходять своє вираження в більш конкретних нормах, забезпечуючи правовий характер судової практики. В свою чергу, принципи судочинства утворюють свою систему, де один принцип також виводиться зі змісту іншого [12, с. 6–8], зауважує О. С. Сідоркін. Як бачимо, принципи права і принципи адміністративного судочинства поєднані між собою, і мають розумітися як система правових норм найбільш загального характеру, що володіють високим рівнем абстракції, відображають такі сутнісні властивості права як свобода, формальна рівність і справедливість.

На принципах права формується динаміка і дія права, що дозволяє, за твердженням М. І. Байгіна, визначити правову природу цього права, як демократичного чи тоталітарного [2, с. 148]. Поєднання в одній і тій самій системі норм як статичних так і динамічних принципів досліджував Г. Кельзен. Вчений зауважив, що іноді засаднича норма за динамічним принципом запроваджує лише один нормовстановчий авторитет, але далі ця норма чи встановлений нею авторитет «запроваджує не лише такі норми, в яких делегуються інші нормовстановчі авторитети, а й такі, якими регламентується певна поведінка підпорядкованих нормі суб'єктів і з яких – ніби часткове із загального – можна виводити шляхом логічної операції подальші норми» [8, с. 219].

Дійсно, сучасний розвиток суспільства диктує правила, за якими принципи права змушені динамічно розвиватися та розкриватися з різних сторін. Це явище можна пояснити глобалізацією та впливом і взаємопроникненням різних правових систем, як, наприклад, вплив практики рішень ЄСПЛ на право та судівництво в Україні. На динамічний розвиток принципів права і процесу (судочинства) звернули увагу І. М. Балакарева, І. В. Бойко та О. О. Марченко, які відзначили, що ЄСПЛ постійно збагачує принцип верховенства права новим змістом, розкриваючи у своїх рішеннях його сутність через формулювання вимог, які він виводить із принципу [1, с. 32]. До елементів верховенства права

наразі відносять: 1) законність, включно з прозорим, підзвітним і демократичним процесом прийняття нормативно-правових актів; 2) правову визначеність; 3) заборону довільності у прийнятті рішень або захист проти свавілля суб'єктів владних повноважень; 4) забезпечення доступу до правосуддя, що здійснюється належним та безстороннім судом, включно з можливістю оскаржити в суді будь-які адміністративні акти; 5) повагу до прав людини; 6) недискримінацію та рівність перед законом [4, с. 177–181]. Вказаний приклад і є яскравим підсумком нашої тези, що принципи є динамічними, так як розвиваються, вдосконалюються, наповнюються новим змістом шляхом виокремлення його елементів. Отже, принципи адміністративного судочинства слід розглядати як самостійні, змістовно-цінні динамічні нормативні приписи, спрямовані на якісну організацію та справедливе здійснення правосуддя в справах адміністративної юрисдикції.

В монографічному дослідженні основоположних принципів права С. П. Погребняк звертає увагу на макрофункції права, які досліджував Є. Бурлай. Зокрема, «макрофункцією права як суспільного регулятора охоплюється ціла низка його більш конкретних функцій, що здійснюються комплексно, одночасно та внаслідок цього організовують і стабілізують суспільство» [10, с. 6–7].

За подібною логікою, ми можемо виділити й макрофункції адміністративного судочинства, яке першочергово покликане за допомогою судових органів захистити права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб від свавілля з боку суб'єктів владних повноважень, в широкому тлумаченні цього терміну, наведеного в п.7 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України).

Функція «соціальної стабілізації» в адміністративному судочинстві буде втілюватися в соціальному захисті різних верств населення у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч.2 ст. 5 КАС України).

Відновлювальна (компенсаційна) функція, на думку Т. О. Голоядової, полягає у відновленні незаконно порушених прав та майнових благ потерпілої особи. Це питання досліджувалось у працях Д. М. Бахраха, М. Я. Масленнікова і О. І. Миколенка, які зійшлися в думці, що відновлювальна (компенсаційна) функція притаманна й адміністративній відповідальності, хоча в меншому ступені ніж це відбувається в межах цивільно-правової відповідальності [5]. Відновлювально-компенсаційна функція більшою мірою пов'язана із юридичною відповідальністю і в повній мірі стосується адміністративного судочинства, так як в порядку КАС України розглядаються адміністративні справи з приводу

рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності (ст. 286 КАС України).

Функція засобу соціальної відплати тлумачиться Є. Білозьоровим як каральна, штрафна, пенальна, яка чинить вплив як акт відплати держави щодо правопорушника, а також виступає як засіб, що запобігає новим правопорушенням [3, с. 50–54]. В адміністративному судочинстві це категорії адміністративних справ щодо затримання іноземців або осіб без громадянства (ст. 289 КАС України), примусового видворення іноземців або осіб без громадянства за межі території України (ст. 288 КАС України), накладення арешту на активи, що пов'язані з фінансуванням тероризму та стосуються фінансових операцій, зупинених відповідно до рішення, прийнятого на підставі резолюцій Ради Безпеки ООН, зняття арешту з таких активів та надання доступу до них (ст. 284 КАС України).

Таким чином, функції права й адміністративного судочинства забезпечують авторитет права шляхом сприйняття його як справедливого та корисного регулятора, а за допомогою державного примусу забезпечується підтримання обов'язковості права для всіх.

Література:

1. Адміністративне судочинство: навч. посіб. І.М. Балакарева, І. В. Бойко, Я.С. Зелінська та ін.. За заг. ред. Н.Б. Писаренко. Х.: Право, 2016. 312 с.
2. Байтин М.И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков). Изд. 2-е, доп. М.: ООО ИД «Право и государство», 2005. 544 с.
3. Білозьоров Є. Юридична відповідальність як передумови правомірної поведінки особи: теоретичні аспекти. *Право України*, 2006. № 1. С. 50–54.
4. Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86–му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). *Право України*, 2011. № 10. С. 168–184.
5. Голядова Т.О. Поняття та види функцій адміністративної відповідальності. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/258/app-37_Goloyadova_T_O_%2883-92%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Дворкін Р. Серйозний погляд на права: Пер. з англ. К.: Основи, 2000. 519 с.
7. Ершов В. В. Юридическая природа общих и гражданско-правовых принципов: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01, 12.00.03. М., 2009. 197 с.

8. Кельзен Ганс. Чисте Правознавство: 3 дод.: Проблеми справедливості. Пер. з нім. О. Мокровольського. К.: Юніверс, 2004. 496 с.

9. Павлушина А.А. Теория юридического процесса: итоги, проблемы, перспективы развития. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2009. 472 с.

10. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія. Х.: Право, 2008. 240 с.

11. Протасов В.Н. Основы общеправовой процессуальной теории. М.: Юридическая литература, 1991. 143 с.

12. Сидоркин А.С. Принципы права: понятие и реализация в российском законодательстве и судебной практике: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. М., 2010. 197 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-38>

**ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ
ЕТАПУ ПІДГОТОВКИ ДО РОЗГЛЯДУ СПРАВИ
ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ:
НАПРЯМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ**

Романенко І. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Національної академії Служби безпеки України*

Прогонюк М. С.

*курсант
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Здійснюючи правосуддя, суди керуються верховенством права. При цьому їх метою є своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності [1, ст. 245].

Етап підготовки справи до розгляду часто визначається як невід'ємна складова стадії розгляду й винесення постанови по справі. Основні

питання, які повинен з'ясувати орган на цьому етапі визначені у статті 278 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП):

- чи належить до компетенції органу розгляд даної справи;
- чи правильно складено протокол та інші матеріали справи про адміністративне правопорушення;
- чи сповіщено осіб, які беруть участь у розгляді справи, про час і місце її розгляду;
- чи витребувано необхідні додаткові матеріали;
- чи підлягають задоволенню клопотання особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілого, їх законних представників і адвоката.

Суттєвої проблемою, на наш погляд, є законодавча неврегульованість процесуального оформлення результатів розгляду зазначених питань, особливо у разі необхідності направлення протоколу чи інших матеріалів справи для доопрацювання.

Недоліки оформлення протоколу про адміністративне правопорушення спричиняють низку негативних наслідків:

- неможливість його використання як доказу у провадженні;
- відсутність фіксації факту вчинення адміністративного правопорушення і, як наслідок, закриття справи;
- уникнення відповідальності особою, що вчинила адміністративний проступок;
- зниження рівня ефективності діяльності органів (посадових осіб), що уповноважені складати протокол про адміністративне правопорушення.

Однак у законодавстві жодним чином не регламентовано, що повинен робити орган (посадова особа) у разі виявлення таких недоліків. Як свідчить практика, суди виносять одну з таких постанов:

- 1) про закриття справи у зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення або у зв'язку з відсутністю події адміністративного правопорушення, що спричинено неможливістю використати протокол як доказ;
- 2) про направлення на доопрацювання протоколу про адміністративне правопорушення чи інших матеріалів справи.

Але одразу постає питання щодо законності останнього виду постанов. Стаття 284 КУпАП встановлює вичерпний перелік постанов, що можуть бути винесені судом (посадовою особою): про накладення адміністративного стягнення; про застосування заходів впливу до неповнолітніх та про закриття справи. Як бачимо, зазначені вище постанови не передбачені, а тому їх винесення суперечить нормам

законодавства. При цьому, чисельність постанов про направлення на доопрацювання протоколу про адміністративне правопорушення чи інших матеріалів справи постійно зростає, адже органи (посадові особи) таким чином намагаються знайти вихід з ситуації – оформити необхідне процесуальне рішення.

За результатами дослідження, можемо виокремити основні негативні наслідки відсутності законодавчого врегулювання процесуального оформлення результатів етапу підготовки до розгляду справи про адміністративне правопорушення:

– відсутність механізму реагування на недоліки, виявлені на цьому етапі, практична неможливість їх усунути, що є перешкодою досягнення мети провадження;

– провадження органами (посадовими особами) діяльності та винесення ними рішень, що не передбачені чинним законодавством, а отже не є законними. Водночас такі рішення складають суттєву частку від загальної кількості постанов [2].

Вирішення зазначених проблем можливе шляхом внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо врегулювання винесення ухвали – рішення на етапі підготовки справи про адміністративне правопорушення до розгляду, яким вирішуються процесуальні питання. Таким чином, законодавчо відмежується процесуальне рішення та постанова, яка є результатом розгляду справи по суті.

Пропоновані зміни здатні підвищити ефективність адміністративно-деліктної системи в цілому, забезпечити умови для досягнення мети провадження у справах про адміністративне правопорушення та бути спрямованими на захист найвищої соціальної цінності держави – людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності і безпеки.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/80731-10>

2. Романенко І.В., Прогонюк М.С. Неврегульованість етапу підготовки справи про адміністративне правопорушення: основні проблеми та їх наслідки // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : [збірник]. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Вип. 32. – С. 19–23.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-39>

МОБІНГ ТА ЙОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Ткаля О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу*

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Климчук А.В.

студентка II курсу юридичного факультету

*Чорноморського національного університету імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна*

На даний момент тема мобінгу є дуже актуальною, адже вона поширюється майже на кожного учасника робочого процесу. Судячи з численних закордонних публікацій, саме це підступне явище провокує звільнення з роботи, судові процеси, неврози, суїциди і матеріальні втрати, обчислювані в мільярдах. Незалежно від того, чи є ти кривдником або жертвою цього правопорушення, ти можеш стати свідком, тому важливо знати про відповідальність за цей проступок та шляхи захисту себе від порушення права на повагу до честі й гідності особи.

Вперше мобінг описав Хайнц Лейманн. За останні десятиліття мобінг є предметом досліджень А. Ваніорек, Л. Ваніорек, Р. Здибела, К. Клечека-Барана, Р. Поздзіка, А. Шалковські та ін. Цією проблемою в останні роки займалися такі науковці як К. Ткачук, О. Смук, А. Сорокіна, І. Лопушинський, А. Маренич, О. Сердюк, О. Сорока, І. Філіпова та інші дослідники.

Мобінг (знущання, від англ. mob) – це систематичне цькування, терор, знущання, образливі слова та напади на якусь певну особу з метою її звільнення або підриву авторитету. Насамперед це емоційне насильство. Зазвичай мобінг націлений на аутсайдерів у робочому колективі, яких систематично намагаються витіснити з ідеалізованого середовища. Це яскраво виражений колективний напад, який переростає в масштабний конфлікт. Під терміном мобінг розуміють вороже, неетичне ставлення однієї людини або групи людей, яке прямо спрямоване і систематично повторюється, головним чином, стосовно однієї особи, на якій дане переслідування відбивається негативно [1].

Міжнародна організація праці під психічним терором на робочому місці розуміє «образливе, мстиве, жорстоке, злостиве або принизливе поведіння з окремою особою або групою працівників, що охоплює колективний пресинг (ganging up) або мобінг проти обраного працівника, який стає об'єктом психічного тиску. Мобінг передбачає постійну негативну увагу або критику, ізоляцію особи від суспільних контактів, поширення неправдивої інформації» [2]

Мобінг, як і булінг, та будь-який інший вид цькування людей, він має наслідки, які можуть набувати фатального характеру. Медичні дослідження, проведені в Європі і США (там слово «мобінг» звучить сьогодні практично повсюдно), показали, що люди, які піддаються на роботі та в закладах освіти емоційному насильству, дуже швидко стають психологічно нестабільними [3, с. 262].

Мобінг як явище поділяється на типи, має свої передумови та наслідки. Його поділяють на два основні види – це вертикальний та горизонтальний. У випадку горизонтального – це переслідування та насильство, яке здійснюється співробітниками конкретного місця роботи в середині колективу. Горизонтальний – йде повністю з боку Керівництва, також такий вид булінгу ще називають босингом.

Мобінг виникає через низку різних причин, це може бути як особиста неприязнь, так і звичайне несприйняття. Також відбувається через те, що одному із працівників нудно і він хоче таким чином себе зацікавити. Одними із таких причин є: душевні хвороби, конкурентні причини, сексуалізація іншого працівника (із цього виходить *мізогінія* та *харасмент*), несприйняття в колективі і неадекватне ставлення (дискримінація іншого через колір шкіри, національність, мову і так далі). Наслідками даного проступку є створення неприємної атмосфери, зниження прибутку, відсутність мотивації, прогули, стрес, апатія, безсоння, появи суїцидальних думок та проблеми із алкогольними напоями і наркотичними речовинами, а також невдоволення населення і поширення мобінгу в Україні [4, с. 141].

Здебільшого у літературі мобінг визначають як психологічний терор, переважно груповий, який здійснюється щодо будь-якого учасника трудового процесу, який включає в себе систематичне приниження різного характеру. В Європейському Союзі проблемі мобінгу приділяється значна частина уваги. У Франції, Швеції та Бельгії є ухваленими закони, що захищаються працівників від морального переслідування на роботі, а в Італії, Данії та Німеччині для цього є прийнятим спеціальний закон «Про заборону дискримінації». Для прикладу, Франція регулює мобінг за допомогою спеціального нормативного акту, Закону «Про захист працівників від морального переслідування на роботі»,

а також нормами Трудового права, які передбачають санкції проти суб'єктів мобінгу.

В українському законодавстві поняття «мобінг» є досить новим, адже не знаходить своє місце у правовій базі. У сучасному законодавстві пострадянських держав категорії «мобінг» і «булінг» відсутні, проте в Україні вже є прийнятим Закон «Про цькування та штрафи за такі дії» від 18 грудня 2018 року, який стосується навчального процесу. Свого часу у Верховній Раді України було зареєстровано проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу» №10118 від 01.03.2019, що дозволяло чекати в подальшій перспективі змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме – главі 14, статті 173, де раніше вже було додано доповнення стосовно булінгу учасника шкільного процесу. Але нажаль 29.08.2019 законопроект було відкликано.

Автори законопроекту планували визнати мобінг як правопорушення в трудовому колективі, що полягає в фізичному, психологічному та економічному насильстві. Вони планували даним законопроектом внести до Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також до Закону України «Про колективні договори і угоди», в яких буде зазначено законодавчо поняття мобінгу і визначено відповідальність за систематичне застосування різних форм цькування працівника [5].

Для кращого розуміння природи цього явища та правового регулювання відповідальності за дане правопорушення слід також враховувати, що мобінг може бути свідомий (навмисний) і несвідомий (стихийний). Свідомий – це цілеспрямовані дії, котрі мають конкретну, чітко сформульовану мету: створити людині такі умови, аби вона звільнилася із займаної посади. У такому випадку найчастіше йдеться про корисливі мотиви – обійняти чиюсь посаду, провести на неї когось зі «своїх», вислужитися перед начальством. Несвідомий – це коли людина не усвідомлює, що займається цькуванням, в наслідок особистої неприязні, постійного роздратування, що накопичується і вже просто проривається назовні.

Окрім цього важливо зазначати, що із прийняттям законопроекту про мобінг в Україні буде регламентована адміністративна відповідальність за мобінг у вигляді штрафу або громадських робіт. Розмір відповідальності доречно визначати відповідно до повторюваності винного діяння та суб'єкта. Повинно впливати те, чи вчинений даний проступок уперше, індивідуально чи групою осіб, спричинило психологічну або фізичну шкоду працівнику, а також – якщо це діяння вчиняється стосовно одинокої матері або батька. Також це правопорушення окрім юридичних заходів має керуватись спеціальними заходами, які будуть

регулювати мобінг. Наприклад, одним із таких може бути превентивний захід, який буде обов'язковим для кожного, націлений на те, аби підтримувати дружню атмосферу в колективах. Є потреба створення спеціальних стандартів, які б врівноважували будь-які недоліки в колективі, регулювали відносини. Мають бути проведені спеціальні бесіди та тренінги із всіма робітниками та керівництвом для того, аби навчити не боятись говорити та жалітись у випадку мобінгу. Для того, аби зменшити тенденцію цькування має бути адекватний правовий механізм, який буде не у вигляді карального тиску із боку правоохоронних органів, адже він навпаки стигматизує жертв як донощиків та виправдовує потребу в насильстві над ними замість захисту гідності та честі. Протидія мобінгу має концентруватись на тому, аби попередити, пояснити та уникнути, а не погіршити становище жертви [1].

Отже, мобінг – це один із видів булінгу, який виявляється у психологічному або фізичному, матеріальному пресингу з боку адміністрації або колег. Проблем мобінгу до кінця є недослідженою. На сьогоднішній день в Україні нема спеціально створеного механізму правового регулювання протидії цькування на робочому місці працівників, проте є в розробці законопроект, який включає в собі пояснення терміну та перелік основних штрафів за такі дії. Мають бути вжиті спеціальні заходи для того, аби вдосконалити законодавство та атмосферу в робочу колективі. Для усунення даного деструктивного явища слід використовувати весь арсенал методів публічного адміністрування та запозичити кращий зарубіжний досвід.

Література:

1. Ткачук К.Н., Гуменюк О.Л., Бивойно Т.П., Денисова Н.М. Челябієва В.М., Ткачук К.К., Буяльська Н.П. Безпека праці та промислова санітарія. Чернігів: ЧДТУ. 2010. 386 с. URL: <http://ir.stu.cn.ua/123456789/19796>
2. Лагутіна І.В. Мобінг на робочому місці : правовий аспект. URL: <http://www.apdp.in.ua/v57/18.pdf>.
3. Смух О. Т., Мобінг як наслідок злорякисної агресії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Педагогіка*. Ужгород: Говерла. 2018. С. 260–264.
4. Сорокіна А. А., Мобінг та булінг в трудових відносинах. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. Херсон: Гельветика. 2018. С. 139–146.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу (Проект Закону), № 10118 від 1.03.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65695

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-40>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ НАУКИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ФОНД ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНИ

Халілова А. Г.

*аспірантка кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Держава, по відношенню до науки, виступає: 1) як законодавець, який встановлює нормативно – правові засади функціонування суспільства в цілому, в тому числі його науково-технічного сегмента; 2) як один з головних джерел фінансування наукових досліджень, розробок та інновацій; 3) як найбільший суб'єкт науково-технічної діяльності; 4) як великий замовник і споживач нової технічної продукції, в тому числі одиначної і унікальною; 5) як політична сила, здатна значною мірою визначити ставлення всього суспільства до проблем розвитку науки і техніки. Державне фінансування науки є одним з основних інструментів управління, який широко використовується у всіх країнах світу. Належний стан фінансування наукової діяльності є найважливішим аспектом розвитку науки.

Конституція України у статті 54 встановлює, що держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством [1]. Відповідно до змісту статті 48 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» одним із основних інструментів реалізації державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності є бюджетне фінансування, яке здійснюється за рахунок коштів державного бюджету [2].

У розвинених країнах світу важливу роль в стимулюванні науки відіграють державні фонди підтримки наукової діяльності. В Україні такий фонд був створений у 1992 році, головним завданням Державного фонду фундаментальних досліджень була організація та підтримка на конкурсній основі фундаментальних наукових досліджень. Середньо-строківий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р, встановив, що розв'язання проблеми утворення фінансуючої установи з широкими міжвідомчими можливостями можливе шляхом утворення Національного фонду досліджень, що передбачено Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність». У зв'язку зі

створенням Національного фонду досліджень України Міністерством освіти і науки України видано наказ від 28.01.2019 № 79 «Про реорганізацію Державного фонду фундаментальних досліджень». Відповідно до нього Державний фонд фундаментальних досліджень припинив своє існування, шляхом приєднання до Національного фонду досліджень, який є його правонаступником.

Кабінет Міністрів України утворює Національний фонд досліджень України з метою стимулювання фундаментальних та прикладних наукових досліджень, реалізації єдиної державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності в межах його повноважень, розвитку національного дослідницького простору та його інтеграції до світового дослідницького простору, розбудови дослідницької інфраструктури в Україні та її інтеграції до світової дослідницької інфраструктури.

Згідно із Положенням про Національний фонд досліджень України [3], це державна бюджетна установа. Функції з управління Національним фондом виконує Кабінет Міністрів України. Фонд є головним розпорядником бюджетних коштів, і розмір бюджетного фінансування Фонду визначатиметься на підставі пропозицій Національної ради з питань науки і технологій. Кошти Фонду можуть формуватися за рахунок державного бюджету, добровільних внесків юридичних і фізичних осіб, тобто донорів, у тому числі нерезидентів України, а також з інших джерел, не заборонених чинним законодавством.

Основним завданням Національного фонду досліджень України є грантова підтримка: 1) фундаментальних наукових досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних та гуманітарних наук; 2) прикладних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки. Фонд діє відповідно до принципів максимальної відкритості та прозорості, незалежності та об'єктивності наукової і науково-технічної експертизи проєктів, поваги й дотримання авторських прав, принципів наукової етики, засад доброчесної конкуренції.

Органами управління Національного фонду досліджень є Наглядова рада, Наукова рада, Голова Фонду, Дирекція Фонду. Функції наглядової ради Фонду виконують 24 члени Наукового комітету Національної ради з питань розвитку науки і технологій, які координують і контролюють діяльність Фонду. Наукова рада складається з 30 провідних вчених та науковців, яких обрала Наглядова рада через Ідентифікаційний комітет. Наукова рада поділяється на три секції: секцію природничих, технічних наук і математики (14 осіб); секцію біології, медицини та аграрних наук (9 осіб); секцію соціальних та гуманітарних наук (7 осіб). Голова Фонду

обирається зі складу наукової ради Фонду, призначається на посаду строком на три роки, не більш як два строки, після завершення строку повноважень, він не може бути членом наукової ради Фонду. Дирекція є виконавчим органом Фонду, яка складається з 60 осіб – штатні співробітники Фонду, які допомагатимуть членам і Науковій ради, і Наглядової ради, оскільки вони працюють на громадських засадах.

Організаційною формою роботи наукової ради Фонду є засідання, які скликаються і проводяться головою наукової ради Фонду, засідання проводяться у разі потреби, але не рідше одного разу на три місяці.

На нашу думку, Національний фонд досліджень є одним з ключових елементів реформи системи фінансування науки України, адже ідея створення та діяльності такого фонду, як інструменту прямого бюджетного фінансування наукової діяльності наближена до світової системи бюджетування, яке орієнтоване на результат (БОР). Впровадження схеми БОР відповідає двом цілям: по-перше, покращення механізму управління науковими дослідженнями шляхом підвищення його прозорості; по-друге, стимулювання конкуренції між суб'єктами наукової діяльності [4, с. 18]. Отже, ідея виділення фінансових коштів на наукові дослідження на конкурсній основі сприяє інтеграції України до європейського наукового простору, що є одним із ключових пріоритетів зовнішньої політики держави.

Яскравим прикладом успішного існування подібних фондів в європейських країнах, може слугувати фонд Німецьке науково-дослідницьке співтовариство (нім. Deutsche Forschungsgemeinschaft) – головна самоврядна суспільна установа по сприянню науковим дослідженням у ФРН [5]. За своїм статусом це фонд, що фінансується переважно з державного бюджету. Його завданням є перш за все фінансова підтримка науково-дослідних проектів в вузах і державних науково-дослідних установах, відбір проектів здійснюється на конкурсній основі.

Як згадувалося вище, німецький фонд є самоврядною установою, у зв'язку з чим, піднімалися питання, чи відповідає організаційно-правова форма фонду умовам його діяльності. Критиці піддавалися два основних аспекти: нерозкриття причин відхилення заявок і неможливість подати апеляцію в разі відхилення. Так, один із заявників, що отримав відмову в результаті експертизи, вимагав через суд надання йому експертного висновку за його проектом в письмовій формі. Він обґрунтував свою вимогу тим, що бажає використовувати зауваження експерта для вдосконалення майбутніх проектів. При цьому заявник посилався на те, що Німецьке науково-дослідницьке співтовариство є організацією, на яку розподіляються бюджетні кошти, отже, на неї поширюється вимога прозорості діяльності. Позов не був задоволений з посиланням на те, що

фонд є не державною установою, а приватною організацією, на яку, на відміну від державних установ, не поширює дію Закон про свободу інформації ФРН. Після такого інциденту з'явилося нове визначення Німецького науково-дослідницького співтовариство як «типової напівдержавної організації», у цьому випадку вона повинна відповідати вимогам прозорості [6, с. 202].

Отже, функціонування такого інституту, як Національний фонд досліджень має позитивно вплинути на становлення конкурентоздатного рівня української науки. Без сумніву такий інструмент підтримки наукової та науково-технічної діяльності потребує подальшого вдосконалення. Не тільки в частині збільшення обсягів фінансування наукових досліджень, а й поряд з цим у частині розроблення системи заходів, спрямованих на підвищення відповідальності органів виконавчої влади, академій наук та фондів підтримки наукової діяльності за цільове та ефективне витрачання бюджетних коштів.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Голос України*, від 13.07.1996, № 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2016. № 3 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
3. Положення про Про Національний фонд досліджень України: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.07.2018 № 528. *Урядовий кур`єр*, 10.07.2018, № 126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528-2018-п#Text>
4. Jonkers K. et al. Research Performance Based Funding Systems: a Comparative Assessment. Institute for Prospective Technological Studies, Joint Research Centre. 2016. № JRC101043
5. Deutsche Forschungsgemeinschaft : Mission Statement: офіційний сайт. URL: https://www.dfg.de/en/dfg_profile/mission/index.html
6. Водяницкая Е.А. Роль и место Немецкого научно-исследовательского сообщества в научной политике ФРГ. *Вестник МГИМО-Университета*. 2013. С. 197–205.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-41>

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Яремчук М. М.

*кандидат юридичних наук,
методист відділення забезпечення якості освіти
відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

При розгляді справ про адміністративні правопорушення досить часто виникає необхідність у використанні різноманітних засобів доказування в тому числі залучення до справи осіб, які мають спеціальні знання. Судова експертиза є одним із найважливіших засобів повного та об'єктивного дослідження обставин вчиненого правопорушення, але положення чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП), які регулюють порядок та підстави проведення експертиз є недосконалыми, тому є потреба в розробці пропозицій щодо усунення недоліків.

Відповідно до ст. 20 КУпАП Не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності була в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабумства чи іншого хворобливого стану[1].

У Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 4326 від 05.11.2020 року «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо проведення судово-психіатричної експертизи в адміністративному провадженні». Цим законопроектом пропонується внести зміни до ст. ст. 20, 38, 221, 268, 273, 277 КУпАП та доповнити КУпАП новою ст. 280-1 «Призначення судово-психіатричної експертизи», яка буде передбачати, що у разі наявності достатніх даних про те, що особа, яка притягується до адміністративної відповідальності, могла перебувати у стані неосудності під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності:

орган (посадова особа), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, призначає судово-психіатричну експертизу за згодою або клопотанням особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, або її законного представника.

У разі ненадання такої згоди протокол про адміністративне правопорушення разом з матеріалами справи для подальшого розгляду та прийняття рішення невідкладно, але не пізніше 24 годин, надсилається органом (посадовою особою) до суду;

– суд (суддя), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, призначає судово-психіатричну експертизу за клопотанням особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, або її законного представника чи на власний розсуд.

Вирішення питання щодо необхідності проведення судово-психіатричної експертизи здійснюється за обов'язковою участю захисника.

У разі коли особа, яка притягується до адміністративної відповідальності, щодо якої вирішується питання про проведення судово-психіатричної експертизи, не залучила захисника, орган (посадова особа), суд (суддя), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, залучає його через орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. Рішення органу (посадової особи), суду (судді), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, про залучення захисника негайно направляється відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, для виконання.

Достатніми даними відповідно до примітки слід вважати видані закладами з надання психіатричної допомоги або лікарями-психіатрами документи, які підтверджують відомості про надання особі, яка притягується до адміністративної відповідальності, психіатричної допомоги та/або поведінку особи під час або після вчинення протиправної дії чи бездіяльності, яка була або є неадекватною (затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо) [2].»

У зв'язку з цим призначення судово-психіатричної експертизи без згоди особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, можливе лише за рішенням суду, яке ґрунтується на підставі достатніх даних, але невизначеною залишається сама процедура та порядок отримання достатніх даних. Окрім визначених у проекті Закону можуть бути й інші дані, які ставлять під сумнів осудність особи, що притягується до адміністративної відповідальності. До прикладу це можуть бути дані про неадекватну поведінку особи до моменту вчинення адміністративного правопорушення, або ж перебування на обліку у лікаря нарколога з приводу вживання алкоголю чи наркотичних речовин, що також може провокувати розлади її психіки, але при цьому за допомогою до лікаря психіатра така особа могла ніколи не звертатися.

Невизначеною також залишається сама процедура призначення судово-психіатричної експертизи, оскільки не передбачено яким документом може її призначити орган (посадова особа) у провадженні яких перебуває справа про адміністративне правопорушення, зокрема органами Національної поліції, які через прогалину у КУпАП на даний час є позбавленими такої можливості. У судово-психіатричному відділенні Комунального некомерційного підприємства Львівської обласної ради «Львівська обласна клінічна психіатрична лікарня» за період 2017-2021 років проводилось декілька амбулаторних судово-психіатричних експертиз у справах про адміністративні правопорушення. Такі експертизи проводились або згідно Ухвали суду (як правило по епізодах ДТП), або згідно постанов органів дізнання прикордонних загонів (по справах незаконного перетину кордону) [3].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що оскільки перелік достатніх даних визначених приміткою до ст. 280-1 законопроекту «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо проведення судово-психіатричної експертизи в адміністративному провадженні» не є вичерпним, вважаємо за необхідне доповнити її словами: «, або інші дані про те, що особа, яка притягується до адміністративної відповідальності, могла перебувати у стані неосудності під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності». Також пропонуємо чітко визначити форму документа для призначення судово-психіатричної експертизи, що дасть змогу її призначати органам Національної поліції як органів у провадження якого перебуває справа про адміністративне правопорушення.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 15.04.2021 року)
2. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо проведення судово-психіатричної експертизи в адміністративному провадженні №4326 від 05.11.2020 URL:<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=70351&pf35401=537639>
3. Відповідь НКП ЛОР «Львівська обласна клінічна психіатрична лікарня» від 31.03.2021 №508/01.4.18 на 1 арк.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-42>

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИСЯГИ В УКРАЇНІ

Яфонкіна І. П.

*кандидат політичних наук,
викладач*

*Ірпінського державного коледжу економіки та права
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

Яфонкін А. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри військової підготовки*

*Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

Шевчук В. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри військової підготовки*

*Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

В сучасних умовах турбулентного падіння України у всіх сферах суспільного життя, наростаючої хвилі кризових явищ, подальшого економічного падіння, масового незадоволення громадянами держави різким падінням рівня свого життя та багатьма іншими обставинами, непрофесіоналізму влади, недотримання присяги особами, які за законодавством її складають, відіграє важливіше значення для подальшого існування держави.

Зважаючи на те, слід більш детально розглянути питання про притягнення до юридичної відповідальності осіб за порушення Присяги, яку вони складають під час вступу на відповідну посаду.

Слід зазначити, що **присяга – документ юридичної сили. Складання присяги – це офіційне публічне зобов'язання, що приймається з нагоди отримання певних особливо відповідальних обов'язків або вступу в особливий соціальний стан [1].** Вона має правову природу одностороннього, індивідуального, публічно-правового характеру, законодавчого зобов'язання. **Тексти присяги затверджені відповідними нормативно-правовими актами.** Порушення присяги має нести за собою різні види юридичної відповідальності.

Відомо, що згідно з вимогами законодавства і традиціями, присягу в Україні складають, зокрема: Президент України, народні депутати України, судді, члени Вищої ради юстиції, державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, особи начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, прокурори, поліцейські, службовці Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, службовці цивільного захисту, лікарі, військовослужбовці, члени Центральної, територіальної та дільничної виборчих комісій, члена Кабінету Міністрів України, члени дипломатичної служби, Уповноважений Верховної ради України з прав людини; судді Конституційного суду, олімпійці, пластуни та інші. До інших видів присяги, належать присяги, які складають учасники судових процесів: свідки, перекладачі та експерти.

Складення присяги дає можливість особі усвідомити повною мірою відповідальність, яку вона бере на себе, оцінити, чи здатна вона впоратися з поставленим завданням і зрозуміти, що прийняте одного разу рішення стане визначальним і найбільш значущим протягом усього її життя [1].

Присяга вважається складеною, якщо вона закріплена підписом особи, яка її склала. Документ про складання Присяги зберігається за місцем служби або в архіві.

Проведений аналіз текстів присяги свідчує, що майже усі вищевказані категорії присягають бути відданим Українському народові, зобов'язуються усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, дотримуватися Конституції та законів України, втілювати їх в життя, поважати та охороняти права, свободи і законні інтереси людини і громадянина, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників.

Однак, за результатами аналізу діяльності окремих осіб, складається враження, що багато з них не усвідомлює значення слів «бути вірним і відданим народові України», «дотримуватися Конституції України та законів України», «сумлінно виконувати свої посадові обов'язки», «боронити суверенітет і незалежність України», «поважати та охороняти права, свободи і законні інтереси людини і громадянина». Тому, на нашу думку, нерозуміння покладених на них функцій та обов'язків, низька кваліфікація внаслідок відсутності досвіду або спеціальних знань, відсутність достатнього рівня моральних якостей або використання посади за період перебування на ній в особистих інтересах, приводить до порушення її вимог.

Окремо слід констатувати, що в текстах присяги багатьох категорій немає слів про відповідальність за порушення Присяги що, на нашу думку, є суттєвим недоліком вітчизняної законотворчості. Це спонукає

їх до безвідповідального відношення до виконання своїх обов'язків, а відсутність покарання штовхає на всездозволеність.

Узагальнення судової практики про притягнення до відповідальності за порушення присяги свідчить, на нашу думку, про захист «честі мундира» внаслідок їх «м'яких» вироків.

Слід зазначити, що пріоритетною інстанцією, перед якою особи, які складають Присягу є Український народ. Враховуючи це, вони мають нести повну юридичну відповідальність за «зраду» українського народу, яка полягає в падінні рівня його життя, обмеженні прав і свобод, несправедливого судочинства до різних верств населення, обмеження доступу до якісного медичного обслуговування, освіти та інше.

Порівнюючи, наприклад, Військову Присягу часів Радянського Союзу та незалежної України хочу довести різницю текстів відносно ставлення до відповідальності за її дотримання.

Так, у тексті присяги військовослужбовців часів Радянського Союзу зазначено: «...Если же я нарушу эту мою торжественную присягу, то пусть меня постигнет суровая кара советского закона, всеобщая ненависть и презрение трудящихся»[2].

В тексті присяги військовослужбовців Збройних Сил України, який був затверджений Постановою Верховної Ради України 6 грудня 1991 року, зазначено: «Я, (прізвище, ім'я та по батькові), вступаю на військову службу і урочисто клянусь Українському народові завжди бути йому вірним і відданим, обороняти Україну, захищати її суверенітет, територіальну цілісність і недоторканість, сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок, накази командирів, неухильно дотримуватись Конституції і законів України, зберігати державну таємницю.

Присягаю виконувати свої обов'язки в інтересах співвітчизників.

Присягаю ніколи не зрадити Українському народові![3].

Щодо відповідальності за порушення Військової присяги у тексті Присяги не сказано ані слова. Так само й у текстах присяги (клятви) інших категорій осіб, які складають присягу.

На нашу думку, вкрай важливим є необхідність внесення в текст Присяги військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України та Національної поліції речення «Клянусь ніколи не застосовувати зброю проти народу та законно обраних ними органів влади». Це буде гарантією для військовослужбовців не бути притягненими вищими посадовими особами держави для вирішення внутрішніх проблем в країні.

За результатами діяльності окремих осіб, які склали присягу складається враження, що не всі вони усвідомлюють значення слів «бути

вірним і відданим народові України», «дотримуватися Конституції України та законів України», «сумлінно виконувати свої посадові обов'язки» та інші речення тексту Присяги.

Ознаками порушення Присяги є:

– скоєння проступку (вчинку) проти інтересів служби, який суперечить покладеним на нього обов'язкам;

– порушення як правових, так і етичних (моральних) засад проходження публічної служби;

– підрив довіри до нього як до носія влади, що призводить до пониження авторитету державного органу та унеможливує подальше виконання ним своїх обов'язків [4].

Сумнівним є теза, що припинення державної служби за порушення Присяги має застосовуватися за конкретні надзвичайно тяжкі проступки, як за фактом їх вчинення, так і за наслідками, до яких вони призводять [5]. За такі діяння, на нашу думку, наслідками для такої особи (осіб) мають бути тільки притягнення до суворої кримінальної відповідальності.

Отже, припинення державної служби з подальшим притягненням до відповідної юридичної відповідальності за порушення Присяги має бути невідворотною для державного службовця, який вчинив діяння під час перебування на посаді.

Література:

1. Маськовіта М. М. Теоретико-правовий аналіз поняття «Присяга» / М. М. Маськовіта // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. – 2015. – № 825. – С. 167-171.

2. Пусть меня постигнет суровая кара, всеобщая ненависть и презренье. Коммерсантъ. 21 января 2021: URL: <https://www.kommersant.ru/doc/321876>.

3. Про текст Військової присяги: Постанова Верховної Ради України/ *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. – 1992. – № 3. – Ст. 13

4. Поліщук В. Остання практика Верховного Суду з питань звільнення державних службовців за порушення Присяги /В. Поліщук. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/ostannya-praktyka-verhovnogo-sudu-z-rytan-zvilnennya-derzhavnyh-sluzhbovtsiv-za-porushennya-prysyagy/>.

5. Верховний суд України роз'яснив, коли державного службовця можуть звільнити за порушення Присяги. URL: https://zib.com.ua/ua/40950-vsu_rozyasniv_koli_derzhsluzhbovcya_mozhut_zvilniti_zaporus.html.

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY. CRIMINAL AND PENAL LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-43>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Акімов М. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Схвалення Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників [1] (далі – Конвенція) резолюцією 34/146 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 17 грудня 1979 року обумовило криміналізацію цього посягання майже у всіх державах світу. Природно, що особливості регламентації кримінальної відповідальності у конкретній державі залежать від характерних рис її правової системи, наявних традицій правотворчості та досвіду правозастосування.

Зокрема, якщо Україна приєдналась до Конвенції у 1987 році (ще коли була радянською республікою), то Республіка Польща зробила це набагато пізніше – у 2000 році – вже після прийняття у процесі розбудови державності нового Кримінального кодексу (далі – КК) 1997 року [2].

Можна стверджувати, що в нашій державі криміналізація захоплення заручників (з огляду на її сучасну регламентацію у КК 2001 року [3]) зберегла традиційний підхід, закладений попереднім КК України 1960 року [4]. Дійсно, вітчизняний законодавець, керуючись міркуваннями посилення кримінально-правової охорони людини, її найцінніших прав, свобод та законних інтересів, послідовно відніс відповідну норму до числа посягань проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи (стаття 123-1 КК України 1960 року була розташована у главі III «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи», стаття 147 КК України 2001 року наразі міститься у розділі III «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності людини» Особливої частини).

У той же час за Кримінальним кодексом Республіки Польща захоплення заручників (стаття 252) вважається посяганням на громадський порядок (глава XXXII «Злочини проти громадського порядку» Особливої частини). Вірогідно, це пов'язано не тільки із притаманною новому кримінальному законодавству низки держав Європи та Азії тенденцією до посилення кримінально-правової охорони суспільства як цінності, але і явно декларативним характером визнання пріоритету людини, її прав, свобод, законних інтересів без реального забезпечення безпеки суспільства та держави в цілому.

Дії, що складають об'єктивну сторону захоплення заручників, викладені у пункті 1 статті 1 Конвенції таким чином: «Будь-яка особа, яка захоплює або утримує іншу особу й погрожує вбити, завдати пошкодження або продовжувати утримувати іншу особу (далі називається «заручник») для того, щоб примусити третю сторону, а саме: державу, міжнародну міжурядову організацію, будь-яку фізичну, юридичну особу або групу осіб, – здійснити чи утриматись від здійснення будь-якого акту як прямої, так і опосередкованої умови для звільнення заручника». Водночас формулювання і у статті 147 КК України («Захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника»), і у статті 252 КК Республіки Польща («Той, хто захоплює або утримує заручника з метою примушування органу державної або місцевої влади, установи чи організації, юридичної чи фізичної особи або групи осіб до вчинення певних дій») у цій частині відрізняються від міжнародно-правового визначення. При цьому, адекватно відображуючи форми вчинення та мету захоплення заручників, обидві кримінально-правові норми взагалі не деталізують характер погроз.

Варто наголосити, що диспозиції статей обох КК, що розглядаються, фактично криміналізують позбавлення потерпілого волі з певною метою. Натомість конвенційне визначення вказує на безпосереднє зв'язок захоплення або утримання особи з певними погрозами на адресу конкретних адресатів. На наш погляд, останнє – найбільш істотний недолік статей КК обох держав. Адже захоплення заручників – складене діяння, окремий різновид незаконного позбавлення волі, і посягання на потерпілого тут насправді спрямоване не на позбавлення його свободи (фізичної, пересування, вибору місця перебування), а на отримання важелю впливу на третіх осіб (адресатів погроз). Відтак і момент закінчення діяння повинен бути пов'язаний не з позбавленням потерпілого свободи (позаяк це лише проміжний етап посягання),

а з висуненням винною особою певних вимог, виконання яких є умовою звільнення заручника.

Висунення вимог, із виконанням яких винна особа пов'язує звільнення заручника (або принаймні збереження його життя), є конститутивною ознакою даного злочину. Перелік адресатів таких вимог в українському та польському кримінальному законодавстві відрізняється від передбаченого Конвенцією («держава, міжнародна міжурядова організація, будь-яка фізична, юридична особа або група осіб»): за КК України це родичі затриманого, державна або інша установа, підприємство чи організація, фізична або службова особа, за КК Республіки Польща – орган державної або місцевої влади, установа чи організація, юридична чи фізична особа або група осіб. Як видно з наведеного, в обох випадках у переліку адресатів відсутня «міжнародна організація», проте польська кримінально-правова норма (на відміну від української) передбачає «групу осіб» і не містить «родичів затриманого» (що – з огляду на дискусійність формулювання та надто дріб'язкове уточнення – є безперечною перевагою). На користь статті 147 КК України треба відзначити, що зміст вимог винної особи охоплює спонукання як до вчинення, так і до утримання від вчинення певних дій як умови звільнення заручника (стаття 252 КК Республіки Польща передбачає лише примушування до вчинення певних дій).

Що ж до суб'єкта захоплення заручників, то відзначимо, що законодавці обох держав однаково підійшли до визначення віку настання кримінальної відповідальності за дане посягання – і в Україні, і в Республіці Польща він знижений (до 14 та 15 років відповідно), адже суспільна небезпека та протиправність цього діяння повинна бути зрозумілою і в такому віці.

Крім основного складу захоплення заручників, КК обох держав містять також і кваліфікований. Проте якщо польський кримінальний закон передбачає дві кваліфікуючі обставини (настання смерті особи або спричинення тяжкої шкоди здоров'ю), то український – чотири (вчинення злочину щодо неповнолітнього, або організованою групою, або поєднання його з погрозою знищення людей, або спричинення ним тяжких наслідків). Природно, що у даному аспекті КК України є більш прогресивним, ніж КК Республіки Польща.

З іншого боку, польський законодавець (на відміну від українського) включив до відповідної статті заохочувальну норму про спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності за захоплення заручників (якщо вчинене не спричинило смерть або тяжку шкоду здоров'ю особи та якщо винна особа відмовилась від задоволення висунутих вимог або звільнила заручника).

На завершення зазначимо, що регламентація відповідальності за захоплення заручників за КК України та Республіки Польща має деякі спільні риси, проте багато в чому відрізняється, що обумовлюється притаманними кожній державі законотворчими традиціями та слідчо-судовою практикою. Певні аспекти кримінально-правової характеристики цього посягання за польським законодавством (визначення об'єкта кримінально-правової охорони, перелік адресатів погроз, стимулювання позитивної посткримінальної поведінки тощо) становлять цікавість для України, а тому підлягають вивченню на предмет запозичення під час розробки нового вітчизняного КК.

Література:

1. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників : прийнята 17 грудня 1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087 (дата звернення: 14.04.2021).
2. Kodeks karny Rzeczypospolitej Polskiej : Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970880553> (дата звернення: 14.04.2021).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.04.2021).
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 28 грудня 1960 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (дата звернення: 14.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-44>

REGARDING FINLAND'S EXPERIENCE IN COMBATING CORRUPTION

Borovyk A. V.

*Candidate of Juridical Sciences, Docent,
Professor at the Department of Criminal-Legal
and Administrative-Legal Disciplines
Academician Stepan Demianchuk International University
of Economics and Humanities
Rivne, Ukraine*

Finland, as a member of the EU, is a party to all the main European Union legislation on combating organized crime and corruption. However,

the implementation of European laws in the national legal system is carried out by this country fairly well. The main principle of this process is the organic combination of national legislation of Finland with the general European one with the least possible changes of first. For the Finnish legal system, laws aren't characterized by the use of the term «struggle» with the definition of a particular type of crime.) [1, p. 39–40]. The Finnish legislator laid down the principles of prevention and caution in the commission of crimes in each normative-legal act, which determine the specific sphere of activity, and not the type of crime. According to the provisions of the Criminal Code of Finland, for the commission of actions that may qualify as «corruption», there are of the sanctions from fines to imprisonment for up to four years depending on the degree of public danger of a crime [2, p. 12].

A genuine guarantee of protection of persons who assist the authorities in combating corruption is also facilitated for the low level of corruption in public authorities and the administration of Finland [3, p. 45]. Concerning the implementation of the requirements of the Convention against Corruption in 2003, the United Nations Review Panel on the Prevention of Corruption [4] made observations on Finland that could be considered in terms of further development of the anti-corruption system, including those related to the Institute of exemption from liability (punishment) of persons for corruption crimes. In particular, for Finland is recommended to:

- to consider the possibility of exemption from punishment of persons who committed acts of corruption in the event of their voluntary and active cooperation with law-enforcement bodies;

- to consider extending the scope of the domestic law on mitigating punishments of persons who committed corruptive crimes in the event that they voluntarily and substantially assist law enforcement authorities in investigating crimes committed by other persons who are in one court cause and in a gathering evidence.

Importance has ethics, respect for work and disrespect for tricks, dishonesty, and unjustified agility in the enriched ones in Finland. Finns believe that taking a bribe means losing self-esteem even if nobody knows about it. There are municipalities with a population of only 200, but they have self-government. The principle of the election of local administrations really works here (corruption often flourishes at the local level) [5].

Thus, the experience of Finland confirms that in this country, however, as in other developed democracies, the main factor in counteracting corruption is, first of all, honest power. It is also a system of interaction between government, civil society, traditions and values of the nation. Honest power does not depend on personality, it is laid in the culture, mentality of the people. Actually, the Ukrainian state is trying to capture such an approach for its citizens. The conducted studies confirmed that this is the most effective and most powerful way.

References:

1. Vidpovidalnist za koruptsiini diiannia, pravovi zasady vidshkoduvannia zbytkiv, zavdanykh vnaslidok yikh vchynennia: navch.-metod. materialy / Yu. V. Baskakova, V. M. Havryliuk, P. V. Kachanova, H. O. Usaty ; uporiad. O. V. Zhur. Kyiv: NADU, 2013. P. 39–40.
2. Antykoruptsiine zakonodavstvo: mizhnarodni standarty ta yikh zaprovadzhennia v Ukraini : metod. posib. / uklad.: V. I. Hryhoriev, M. A. Mykytiuk, H. O. Honcharuk. Kyiv, 2013. P. 12.
3. Bocharnykov Y. V. Zarubezhnyi opyt protyvoдействиa korruptsyyi. *Analytycheskyi vestnyk Analytycheskoho upravleniia Apparata Soveta Federatsyi Federalnogo Sobranyia Rossyiskoi Federatsyi*. 2007. № 6 (351). P. 45.
4. Reziume stranovykh dokladov (zapyska sekretaryata OON), podhotovlennoe v ramkakh Konferentsyyi hosudarstv – uchastnykov Konventsyyi Orhanyzatsyyi Ob'yedynennykh Natsyi protyv korruptsyyi, Hruppoi po obzoru khoda osushchestvleniia Konventsyyi Orhanyzatsyyi Ob'yedynennykh Natsyi protyv korruptsyyi 7 yunია 2011 hoda (h. Vena) [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupa: http://sartracc.ru/Pub_inter/unvscorr.files/V1183527r.pdf
5. Nevmerzhytskyi Ye. Problemy retseptsii antykoruptsiinykh mekhanizmiv rozvynenykh krain v ukrainsku praktyku [Elektronnyi resurs]. *Viche*. 2011. № 19. Rezhym dostupa : <http://www.viche.info/journal/2731/>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-45>

**ВРАХУВАННЯ ОКРЕМИХ ПРИНЦИПІВ
КРИМІНАЛІЗАЦІЇ У ЧЕРГОВИХ ЗМІНАХ
ДО СТАТТІ 209 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Гладковський М. О.

*аспірант кафедри кримінального права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

З моменту прийняття Кримінального кодексу України (далі – КК) ст. 209 «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» можна віднести до переліку тих статей, що зазнали значної кількості змін. Останні зміни у цій статті відбулися у зв'язку з прийняттям Закону України від 6 грудня 2019 року № 361-IX «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження

зброї масового знищення» (далі – Закон) яким ця стаття була викладена в новій редакції.

Аналіз пояснювальної записки до проекту Закону України від 25 вересня 2019 року (реєстр. № 2179) (далі – законопроект), який згодом і став Законом, вказує на те, що законопроект розроблено на виконання, зокрема, пунктів 35 та 586 плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони; пункту 36е Меморандуму про співпрацю між Україною та МВФ та з метою імплементації норм четвертої Директиви (ЄС) 2015/849 «Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму». Як зазначено у пояснювальній записці законопроект спрямований на удосконалення та уточнення окремих норм законодавства з питань запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, а також узгодження та покращання положень законодавчих актів, що змінюються, забезпечення реалізації положень нових міжнародних стандартів у сфері протидії відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму. Для цього, зокрема, пропонується удосконалення законодавчих аспектів, які впливають на якість розслідування злочинів з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом

Отже, з пояснювальної записки до законопроекту слідує, що зміни, внесені до ст. 209 КК, обумовлені необхідністю додержання такого загальноправового системного принципу криміналізації, як принцип міжнародно-правової необхідності й допустимості криміналізації¹.

Втім більш прискіпливий аналіз міжнародних стандартів у сфері протидії відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму дозволяє зробити висновок, що цей принцип не було повною мірою враховано в кримінальному законодавстві України не лише у зв'язку із розробленням цілої низки міжнародно-правових актів у цій сфері, про які йдеться у пояснювальній записці до законопроекту, але й значно раніше.

Так, 17 листопада 2011 року Україною було ратифіковано Конвенцію Ради Європи від 16 травня 2005 р. про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (далі – Варшавська конвенція). Відповідно до п.

¹ Аналіз питань криміналізації здійснюється на підставі наукового дослідження «Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация» [3]. Як зазначено в цій роботі одним із загально правових системних принципів криміналізації є принцип міжнародно-правової необхідності й допустимості криміналізації [3, с. 228].

З ст. 9 «Злочини з відмивання грошей» Конвенції кожна Сторона може вживати таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинними відповідно до її внутрішнього законодавства всіх або деяких з діянь, зазначених у п. 1 цієї статті, в одному з наведених нижче випадків чи в обох, коли правопорушник: а) підозрював, що майно є доходом; б) повинен був припустити, що майно є доходом. Крім цього, відповідно до п. 5 цієї статті кожна Сторона забезпечує відсутність визнання попереднього або одночасного засудження за предикатний злочин як передумови для засудження за відмивання грошей. Кожна Сторона забезпечує можливість засудження за відмивання грошей відповідно до цієї статті, коли доведено, що майно, про яке йдеться в пп. «а» чи «б п. 1 цієї статті, походило з предикатного злочину, без необхідності точного встановлення якого саме (п. 6 ст. 9 Варшавської конвенції).

Отже, з моменту ратифікації Варшавської конвенції Україна, з одного боку, взяла на себе зобов'язання забезпечити відсутність визнання попереднього або одночасного засудження за предикатний злочин як передумови для засудження за відмивання грошей. З іншого боку Варшавська конвенція була ратифікована, зокрема, з таким застереженням згідно з яким «Україна відповідно до п. 2 ст. 53 Конвенції заявляє, що не буде застосовувати п. 6 ст. 9 Конвенції» (абз. 2 п. 2 Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму»).

Такий неоднозначний підхід до ратифікації міжнародно-правових зобов'язань не міг не відобразитись на ст. 209 КК у попередній редакції. Як слушно зазначає А.В. Айдинян попередня редакція ст. 209 КК містила примітку, в п. 1 якої розташовувалося визначення предикатного діяння [1, с. 309], а диспозиція ч. 1 цієї статті була сформульована таким чином, що вказувала на те, що відповідальність за легалізацію могла настати лише за наявності вироку за предикатний злочин².

² Щоправда в ч. 9 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) містилось положення про те, що досудове розслідування у провадженнях із легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, проводиться без попереднього або одночасного притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у кримінальних провадженнях за ст. 209 КК у разі, коли, зокрема: 1) суспільно небезпечне протиправне діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, вчинено за межами України, а легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – на території України;

А.В. Айдинян слушно звертає увагу на те, що чинна редакція ст. 209 КК не описує предикатне діяння, однак у диспозиції ч. 1 ст. 209 КК йдеться про «майно, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом». На її думку, навіть поверхневий аналіз внесених змін дозволяє зробити висновок, що нове формулювання розмите й позбавлене однозначного розуміння. Які це мають бути фактичні обставини? Яких фактичних обставин досить для того, щоб ставити питання про визнання майна таким, що одержане злочинним шляхом, а отже, для порушення кримінального провадження за його легалізацію (відмивання)? [1, с. 309].

Не вдаючись до полеміки щодо з'ясування змісту цього питання зазначимо, що відповідні зміни у ст. 209 КК відбулися у зв'язку з тим, що в нашій державі на законодавчому рівні була реалізована спроба (вдала чи ні покаже час та подальші наукові дослідження в цій сфері) можливості притягнення до кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом за відсутності вирку за предикатний злочин на підставі непрямих доказів, які вказують, що майно одержано злочинним шляхом.

У зв'язку з подальшою імплементацією положень п. 3 ч. 9 Варшавської конвенції, які були зазначені вище, також зазнали зміни ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209 КК. Якщо попередня редакція прямо не вказувала на психічне ставлення суб'єкта до вчинюваної ним дії по відмиванню майна, то чинна редакція конкретизує: «<...> якщо ці діяння вчинені особою, яка знала або повинна була знати, що таке майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом» [1, с. 310].

Внесені зміни також матимуть суттєвий вплив на такий принцип криміналізації, як принцип процесуальної здійсненності переслідування¹.

Під час вебінару в рамках експертного проекту White Collar Crime «Розслідування легалізації доходів одержаних злочинним шляхом та

2) факт вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, встановлений судом у відповідних процесуальних рішеннях. Разом із цим аналіз доволі незначної практики притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК, розміщеної в Єдиному державному реєстрі судових рішень, поки що не дав можливості віднайти хоча б один вирок, коли особу було притягнуто до кримінальної відповідальності за цією статтею у попередній редакції за відсутності попереднього або одночасного притягнення до кримінальної відповідальності за предикатний злочин. Законом зазначені положення були виключені з ч. 9 ст. 216 КПК.

можливість такого розслідування без доведення предикатного злочину» один з учасників цього вебінару Олександр Красноборов підсумовуючи свій виступ зазначив, що якщо йдеться про повноцінний змагальний процес, то притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК неможливо без встановлення хоча б якогось предикатного злочину, у результаті вчинення якого було одержано хоча б частину майна, що легалізується. Водночас єдиним практичним механізмом без-предикатного розслідування легалізації для сторони обвинувачення залишається інститут угод (глава 35 розділу VI КПК) або випадки повного визнання вини відповідним підозрюваним, що не потребує від сторони обвинувачення чіткого доведення предикатного злочину. В підтвердження цього свідчить судова практика, яка наразі існує [2].

На нашу думку давати остаточну відповідь на питання щодо відповідності змін до ст. 209 КК принципу процесуальної здійсненності переслідування ще зарано, оскільки пройшло замало часу з моменту внесення зазначених змін протягом якого мала б сформуватись відповідна судова практика.

Література:

1. Айдинян А.В. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 Кримінального кодексу України): Аналіз нової редакції (відповідно до Закону України № 361-ІХ від 06 грудня 2019 р.). Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 7. С. 308–311.
2. Вебінар в рамках експертного проекту White Collar Crime «Розслідування легалізації доходів одержаних злочинним шляхом та можливість такого розслідування без доведення предикатного злочину». URL: <https://www.facebook.com/lugovy.slava/videos/10225681636415988> (дата звернення: 18.04.2021).
3. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация» / Кудрявцев В. Н., Дагель П. С., Злобин Г. А. и др.; под ред. В. Н. Кудрявцева и А. М. Яковлева. Москва: Наука, 1982. 304 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-46>

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Денисов Г. О.

студент I курсу юридичного факультету

Науковий керівник: Сисосва В. П.

*доцент кафедри кримінального права і процесу
юридичного факультету*

*Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

Дослідження історії українського кримінального права є важливим напрямом сучасної вітчизняної кримінально-правової доктрини, його актуальність полягає у доведенні безперервності боротьби суспільства та держави із злочинністю в усіх її проявах в різні історичні етапи.

Процес зародження вітчизняного кримінального права тривав впродовж більш як половину тисячоліття – від перших зародків державності у східних слов'ян і, принаймні, до XI століття. Будучи усним звичаєвим, тогочасне право не знало жодних форм систематизації, а тим більше поділу на галузі. Тогочасне кримінальне право мало виражений релігійний характер: злочин вважався різновидом гріха, а покарання – священним обов'язком племені. Згодом кримінальні норми запозичувалися Руссю із візантійських правових збірників, зміст яких певним впливом позначається на розвитку законодавства. Кримінально-правові норми продукувалися в ході законодавчої діяльності київських князів (княжі та церковні устави) також значною мірою під впливом візантійської правової традиції та місцевих звичаєво-правових норм. У сучасній науці історії держави і права України утвердилася думка про те, що в цілому розвиток права на Русі здійснювався у напрямку створення норм, які поширювали чи змінювали звичаєві традиції і за своєю формою мало чим від них відрізнялися. Яскравий приклад цьому – «Руська правда» [1, с. 3–4].

Варто виділити такі характерні риси розвитку кримінального права Київської Русі: карне право князівського періоду пройшло певну еволюцію від приватного карного права, коли реакція на злочин і судочинство належали самому скривдженому шляхом помсти (таліону) та викупів (компенсації) до публічного права і державного судочинства у вигляді державних кар та їх комбінацій; об'єктом і суб'єктами злочинів визнавалися лише вільні люди; відсутність дефініції самого злочину. Під

злочином «Руська правда» розуміла «обиду», «кривду» (канонічне право «гріх»). Першим відомим кодифікованим збірником давньо-руських юридичних норм стала «Руська правда». В ній були виділені такі види злочинів: 1) проти життя (ненавмисне і навмисне убивство, або розбій, з наміром і без наміру); 2) проти тіла (каліцтво, тяжкі тілесні ушкодження, побої); 3) проти честі і свободи (удар мечем у піхвах або рукояткою); 4) проти майна (крадіжка, або татьба, грабунок, чи розбій, привласнення чужого майна, пошкодження чужої власності, розорення межі чи пошкодження межового знака, підпал, шахрайство, конокрадство); 5) проти громадських інтересів: а) проти релігії (чарівництво, волхвування, богохульство); б) проти родини (двоєнство та кровомішання, перелюбство); в) проти моралі (згвалтування, статеві збочення); 6) злочини проти держави. Варто звернути увагу також на те, що в Руській правді не було покарання у виді смертної кари, хоча можна було вбити злочинця на місці злочинця [2, с.52].

У Великому князівстві Литовському, до складу якого з середини XIV ст. входила значна частина проукраїнських земель, застосовувалися положення «Руської Правди», литовці на землях Русі дотримувалися принципу «Старини не рушити, новини – не вводити». Потреба в удосконаленні законодавства виникла лише в XV ст. Вона була втілена Великим князем Литовським Казимиром Ягайловичем в 1468 р. шляхом прийняття Судебника. В 1529 р. було укладено перший фундаментальний комплексний правовий акт – Перший «Литовський Статут», до складу якого входили 9 груп складу злочинів. Кожний склад злочину традиційно мав у своїй структурі систему об'єктивних і суб'єктивних ознак та санкцій, чітко вибудовану систему видів покарань. Редакція цього Статуту удосконалювалася в 1566 та 1588 рр. В останньому з названих років вперше було сформульовано принцип верховенства закону, реально діяв принцип гуманізму, допускалася заміна смертної кари позбавленням честі [2, с. 80–81].

Найвідомішою з кодифікацій українського кримінального права Української гетьманської держави першої половини XVIII ст. були «Права, по которым судится малороссийский народ» (1743) р., у якому крім інших положень було сформовано 8 сталих груп складу злочинів. У ньому вперше були закріплені норми, спрямовані на кримінально-правову охорону особи російського монарха-самодержця в період його перебування на території Гетьманщини, ця особливість обумовлювалася більшою жорстокістю політичного режиму, який існував в Україні під час її перебування під протекторатом Російської імперії [там само, с. 133–134].

На етнічних українських землях, що входили до складу Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX століття, розвиток права здійснювався у напрямку інкорпорації попередньої правової системи у загальноімперську. І якщо у сфері цивільно-правового регулювання самодержавство допускало урахування місцевих особливостей (Полтавська й Чернігівська губернії), то норми кримінального права якраз найменше враховували існуючі в російській Україні регіональні особливості. Кодифікація кримінального права як галузі у Російській імперії розпочалася лише з укладенням Зводу законів Російської імперії (1832 р.), у якому кримінальним нормам відвели 15 том. Важливе місце в системі джерел кримінального права в Росії відводилося Уложенню про покарання кримінальні й виправні 1845 р. (зі змінами і доповненнями у редакції 1885 року). У ньому злочинні дії поділялися на тяжкі злочини, злочини і проступки, за вчинення яких передбачалося 35 видів покарання – від осуду до смертної кари.

Пізніше, з початку XX століття, основним джерелом кримінального права Російської імперії було «Кримінальне уложення» (1903 р.), підписане імператором Миколою II. Кримінальне уложення поділяло злочинні діяння на три групи: тяжкі злочини (за них призначалися: смертна кара, каторга або заслання), злочини (каралися ув'язненням) та проступки (арешт або грошовий штраф). Покарання поділялися на головні (смертна кара, каторга, заслання, ув'язнення), додаткові (позбавлення прав стану, права займатися певними видами діяльності чи обіймати певні посади) й замінні. При визначенні покарання суд враховував станову належність злочинця і потерпілого. Смертна кара, що виконувалася публічно через повішення, не застосовувалася до осіб молодших за 17 і старших 70 років [1, с. 33–34].

Становлення і розвиток в Україні радянського кримінального права починається з так званого декретного періоду, а саме – прийняттям в Росії у грудні 1919 року «Керівних начал з кримінального права РСФРР» (офіційно введені у дію на території України 4 серпня 1920 р.). Російські «Керівні начала» (1919 р.), а також прийняті урядом УСРР впродовж 1921 р. нормативні акти, що спрямовувалися на боротьбу з бандитизмом (постанова «Про заходи боротьби з бандитизмом»), посадовими злочинами (постанова «Про заходи боротьби з посадовими злочинами»), хабарництвом (постанова «Про боротьбу з хабарництвом») стали основою для створення Кримінального кодексу УСРР – єдиного нормативного акта, який би відображав державну кримінально-правову політику [1, с. 57]. Пізніше, кримінальний кодекс редакції 1922 р. вже був прототипом сучасного кримінального законодавства: серед іншого, він складався із загальної та особливої частин. Проте диктаторські

схильності радянської влади призвели до посилення кримінальної репресії шляхом внесення змін до цього кодексу (кримінальний кодекс УСРР редакції 1927 р.), яке, зокрема, передбачало можливість застосування кримінальної репресії за вчинення діянь без вини; можливість застосування аналогії кримінального закону, яка розв'язувала руки виконавцям політики терору тощо.

Кримінальний кодекс редакції 1960 р. був спрямований на посилення кримінальної відповідальності за посягання на державний та суспільний лад. Ключовими положеннями цього КК УСРР були, наприклад, заборона аналогії в кримінальному праві; зменшення кількості діянь (бездіяльності), які раніше кваліфікувались злочинними; зменшення максимального терміну позбавлення волі з 25 до 15 років; скорочення переліку покарань, збільшення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність з 16 років, а за вчинення особливо тяжких злочинів з 14 років, без застосування смертної кари (розстрілу), яка призначалась лише за злочини проти держави; водночас, посилилась відповідальність за рецидивні злочини, фальшування грошей, крадіжки державного майна у великих розмірах, звалтування, хабарництво, посягання на життя працівника міліції, заподіяння злочином особливо великих збитків державі, суспільству, особі [2, с. 271–273].

Від часу здобуття незалежності впродовж наступних 10 років в Україні діяло пристосоване до нових реалій кримінальне законодавство колишньої УСРР [1, с. 83]. Слід зазначити, що чинний КК України редакції 2001 р. у незмінному вигляді містив лише 28 статей, які були також в КК УСРР редакції 1960 р. У цілому окремі запозичення становлять 17% від усієї чисельності статей. Чинний КК України, на відміну від КК УСРР редакції 1960 р., що розрізняв відповідальність за злочини проти державної, колективної та індивідуальної власності, містить лише один розділ – злочини проти власності. Крім цього, КК України редакції 2001 р. було приведено у відповідність до загальноприйнятих норм міжнародного права [2, с. 297].

Розглядаючи історію розвитку та становлення кримінального права, слід зазначити, що воно має генетичний зв'язок із сучасним кримінальним законодавством України, також воно має істотне значення для науки, бо історія розвитку кримінального права як безпосередньої складової кримінального права, дає розуміння сучасного стану, тенденцій і перспектив розвитку кримінального законодавства в Україні. З огляду на це можна побудувати структуровану система подальшого розвитку кримінального права України на принципах міжнародного співробітництва, і доведення проекту нового кримінального кодексу України до європейських стандартів.

Література:

1. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України : навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с.
2. Ухач В. З. Історія держави і права України : навчальний посібник (конспекти лекцій). Тернопіль: Вектор, 2011. 378 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-47>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ

Гльїна О. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правової політики

та кримінального права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Конституція України проголосила «людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ст. 3) [1]. Оскільки Конституція України має свою силу на всій території України та стосується всіх її громадян, можна з упевненістю сказати, що людина як найвища соціальна цінність має захищатися у всіх сферах її життя: побутовому, соціальному, правовому. Що стосується соціального життя людини та її комунікацій з іншими особами, вважаємо за необхідне згадати ст. 28 Основного Закону: «кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» [1]. Цитована стаття набуває особливого значення в сучасних умовах підвищення рівня підліткової агресії. Вчені наводять статистику, що «за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, Україна посідає четверте місце в світі за рівнем підліткової агресії, поступаючись лише Росії, Албанії та Білорусі» [2, с. 107].

Звертаючись до тлумачення терміну «булінг», вчені визначають, що він означає «цькування, залякування, агресивне переслідування одного з членів колективу з боку інших представників колективу» [2, с. 108]. «Булінг може проявлятися у вигляді психологічного тиску (образи,

182

приниження, погрози, ігнорування тощо) та фізичних знущань (удари, поштовхи, принизливий фізичний контакт, побиття та інше). Не рідко фізичний і психологічний тиск об'єднуються» [3]. Продовжуючи дослідження, варто зауважити, що термін «булінг» віднедавна став не тільки науковим або соціальним терміном, але і законодавчим.

Якщо спроектувати зроблені висновку у площину Кримінального кодексу України, то слід звернути увагу на такий склад кримінального правопорушення як катування: «Катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб» (ч. 1 ст. 127) [4]. Визначальною ознакою, яка є дуже схожою із характеристикою булінгу, на наш погляд, є заподіяння морального страждання шляхом насильницьких дій. Зрозуміло, що насильницькі дії можуть бути різного характеру, і не обов'язково це має бути фізичний вплив на особу. Фактично ми ведемо мову про те, що окремі прояви булінгу підпадають під визначення катування.

Окрім цього, як вже зазначалося, наслідком булінгу іноді стає самогубство, у зв'язку із чим слід звернути увагу на ч. 1 ст. 120 Кримінального кодексу України «доведення до самогубства: доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства» [4]. В даному складі кримінального правопорушення як наслідок булінгу може бути шантаж, систематичне приниження людської гідності. Фактично в цьому складі кримінального правопорушення може йти мова про булінг, який став причиною вчинення самогубства.

Як зазначають вчені, «таке кримінальне правопорушення як шантаж також доцільно відносити до психологічних катувань, адже він реалізується шляхом погрози, умовою не втілення в життя якої є вдавання потерпілого до певного вчинку» [2, с. 108]. Однак, варто пояснити, що такий склад кримінального правопорушення як «шантаж» відсутній у сучасному Кримінальному кодексі України. Цей термін міститься у інших складах кримінального правопорушення, зокрема, у ст. 120 «доведення до самогубства», ст. 149 «торгівля людьми», ст. 258-1

«втягнення у вчинення терористичного акту», ст. 303 «сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією» [4].

Також вважаємо за доцільне звернути увагу на такий склад правопорушення як «хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом» [4]. Як свідчить практика, булінг досить часто кваліфікується саме за цим складом кримінального правопорушення.

Не можна залишити поза увагою склад кримінального правопорушення, передбачений ст.166 Кримінального кодексу України «злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування». Фактично у даному складі кримінального правопорушення йдеться про відповідальність батьків за вчинення їх дітьми протиправних дій, зокрема, булінгу.

Щодо суб'єктного складу названих кримінальних правопорушень, слід звернути увагу на те, що «булінг» визначається як протиправна діяльність дітей шкільного віку. Водночас, відповідальність за кримінальне правопорушення у формі катування несуть особи у віці від 16 років. За статтею 120 «доведення до самогубства» відповідальність настає також лише з 16 років. І лише за вчинення хуліганства відповідальність настає з 14 років. Такий висновок ґрунтується на аналізі ст. 22 Кримінального кодексу України «вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність», за якою за загальним правилом «кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років» и лише у виключному переліку випадків передбачена відповідальність з 14 до 16 років [4]. Тобто наразі склалася проблемна ситуація: з одного боку булінг – це проблема саме школярів; з іншого – кримінальна відповідальність за вчинення дій, що фактично становлять собою булінг настає у більшості випадків з 16 років, коли школярі переважно закінчують школу. Вважаємо що проілюстрована ситуація має якнайшвидше вирішитися на законодавчому рівні. На наш погляд, рішенням може бути закріплення в Кримінальному кодексі України складу кримінального правопорушення «булінг», який буде відрізнятися за тяжкістю наслідків від аналогічного адміністративного складу правопорушення.

Література:

1. Конституція України. Офіційний вісник України. 2010. № 72/1. С. 15. Ст. 2598.

2. Соціальна та кримінально-правова характеристика булінгу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 3. Том 2. С. 107–110.

3. Що таке «булінг» та чому про нього треба знати всім батькам: пояснюють у центрі соціальних служб. URL: <https://bilyayivka.city/read/card/3080/scho-take-buling-ta-chomu-pro-nogo-treba-znati-vsime-batkam-royasnyuyut-u-centri-socialnih-sluzhb> (дата звернення: 28.07.2019).

4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-48>

ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПОРУШЕННЯ САНІТАРНИХ ПРАВИЛ І НОРМ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ІНФЕКЦІЙНИМ ХВОРОБАМ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Козерацька О. С.

*старший викладач кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Стрімке поширення світом гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 (далі – пандемія COVID-19), призвело до величезних економічних і людських втрат, що спонукало держави вжити радикальних заходів щодо захисту громадського здоров'я. Масштаби розповсюдження і ступінь тяжкості пандемії COVID-19 досягли такого рівня, коли, з точки зору охорони громадського здоров'я, деякі держави були вимушені ввести режим надзвичайного стану, як це передбачено національними конституційними нормами та відповідними Законами.

Урядами багатьох країн світу, з метою запобігання поширенню коронавірусної інфекції COVID-19, встановлено жорсткий карантин та запроваджено обмежувальні протиепідемічні заходи. Соціальне дистанціювання, режим самоізоляції, що представляють собою основну захисну міру по боротьбі з вірусом, та інші карантинні заходи, які були введені для стримування пандемії COVID-19, суттєво вплинули на світову економіку. Закриття магазинів, ресторанів і підприємств, що не

відносяться до категорії життєво важливих, призвело до безпрецедентно високого рівня безробіття і до різкого зниження доходів населення. Ці обмежувальні заходи викликали соціальну напруженість в суспільстві, несанкціоновані протести, порушення правил карантину та самоізоляції, правовий нігілізм з боку певних верст населення, що ставить під загрозу зусилля урядів, спрямовані на захист населення і боротьбу з пандемією.

Останні дані свідчать про те, що в багатьох країнах світу як і раніше спостерігається щоденний приріст числа нових випадків COVID-19. Деякі країни в тій чи іншій мірі розширили або знову ввели ряд жорстких обмежень на пересування і контакти. Третя хвиля коронавірусної інфекції, що послідувала за ослабленням обмежень, мутації вихідного вірусу SARS-CoV-2, які є більш заразними і швидше поширюються на регіональному рівні, а існуючі вакцини дають менш ефективний захист від них, створили додаткову невизначеність щодо ходу розвитку і тривалості пандемії COVID-19. Отже, очевидно, що попередження поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, має підкріплюватися жорсткими державно-владними заходами, серед яких особливе значення мають кримінально-правові засоби протидії поширенню цього небезпечного інфекційного захворювання. До числа таких засобів відносяться норми кримінального закону про порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам, зокрема, розповсюдженню гострої респіраторної хвороби COVID-19, недотримання правил карантину та самоізоляції. Крім того, у зв'язку із загрозою розповсюдження коронавірусної інфекції COVID-19, за певних обставин можливе вчинення інших правопорушень у період карантину, а саме: незаконне поширення конфіденційної інформації; грубе порушення громадського порядку під час здійснення евакуації громадян та забезпечення їм умов обсервації; дії, пов'язанні з нанесенням тілесних ушкоджень іншим особам; дії пов'язанні з завданням шкоди майну.

Криміналізація поширення коронавірусної інфекції COVID-19 має під собою досить міцне соціально-правове обґрунтування. Основним чинником, що свідчить про доцільність кримінально-правової протидії поширенню цього небезпечного інфекційного захворювання людини, виступає висока (кримінальна) ступінь суспільної небезпеки даного діяння, багато в чому обумовлена несприятливими тенденціями стрімкого збільшення кількості нових захворювань та летальних випадків унаслідок коронавірусної хвороби, а також довгостроковими наслідками після інфікування SARS-CoV-2 (біль у м'язах, втома та різноманітні психічні розлади, як-то страх та депресія). Підвищена суспільна небезпека масового поширення коронавірусної інфекції COVID-19 пов'язана ще і з тим, що національні системи охорони здоров'я були не

готові до боротьби з цією інфекційною хворобою, відсутністю дієвих противірусних препаратів та засобів індивідуального захисту, браком коштів на реалізацію відповідних медико-санітарних, протигігієнічних заходів тощо.

За час пандемії у багатьох країнах Європи і світу періодично виникали масові несанкціоновані протести, як реакція на рішення влади про чергове посилення карантинних заходів, які швидко переростали в зіткнення з поліцією. Особливе занепокоєння викликає той факт, що спочатку ці акції громадської непокори носили спонтанний характер, але з часом це перетворилося в «антикарантинний рух» у якому сплелися різні конспірологічні теорії, ковід-дисидентство, антивакцинаторські настрої та активність радикальних груп, переважно ультраправого спрямування. Отже, масштаб поширеності цих кримінально-протиправних діянь, значимість охоронюваних кримінальним законом цінностей, на які вони зазіхають, переважання позитивних наслідків криміналізації над негативними – є вагомою підставою для криміналізації поширення коронавірусної інфекції COVID-19.

Кримінальне законодавство держав-членів Європейського союзу та інших держав світу про відповідальність за поширення небезпечних інфекційних захворювань людини, зокрема коронавірусної інфекції COVID-19, характеризується різноманіттям підходів до вирішення даної проблеми. При цьому в числі особливостей слід позначити такі аспекти: розширена диференціація кримінальної відповідальності за зараження інфекційною хворобою в залежності від форми і виду вини; встановлення кримінальної відповідальності за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам як за створення загрози, так і за фактичне поширення небезпечного інфекційного захворювання; диференціація відповідальності за умисне і необережне поширення небезпечного інфекційного захворювання; наявність у кримінальних кодексах прямих кримінально-правових заборон на поширення небезпечних інфекційних захворювань; суттєве посилення кримінально-правової репресії за порушення карантинних вимог та розповсюдження неправдивої інформації щодо пандемії COVID-19 (Кримінальні кодекси Республіки Польща, Чеської Республіки, Республіки Молдова, Закон про кримінальне право Ізраїлю) [1, ст. 165; 2, ст.ст. 152, 153; 3, ст. 215; 4, ст.ст. 218, 287].

Крім кримінальних кодексів у багатьох країнах світу діють акти змішаного кримінально-епідемічного законодавства, не кажучи вже про те, що існує інститут кримінальної відповідальності за вчинення кримінально-караних деліктів поряд з відповідальністю за адміністративні правопорушення, вчинені в період дії карантинних заходів,

встановлених з метою запобігання поширенню інфекційних хвороб. Так, наприклад, правовою основою для введення на всій території Федеративної Республіки Німеччини жорстких і беззастережних обмежень через карантин, пов'язаний із загрозою подальшого поширення коронавірусу COVID-19, є федеральний «Закон про захист від інфекцій» (Infektionsschutzgesetz, IfSG). Зокрема, в параграфах § 73 і § 74 IfSG відображені види порушень, за які передбачено покарання у вигляді штрафів і позбавлення волі: максимально до 25.000 євро і до 5 років ув'язнення, відповідно [5, § 73 і § 74].

Застосування кримінального законодавства для регулювання поведінки людей та профілактики розповсюдження епідемічних та інших інфекційних хвороб – жорсткий і, з певної точки зору, радикальний підхід до того, щоб стримати розвиток пандемії COVID-19. Однак, зловживання санкціями кримінального законодавства нерідко має серйозні негативні наслідки і для конкретної людини, і для відповідних дій, і не враховує реалії життя людей. Використання кримінального законодавства може погіршити стигматизацію людей з вірусом, а страх стигматизації відштовхне інших людей від проходження тестування, і все це, в результаті, призведе до руйнування довіри між державою та суспільством. У надзвичайних ситуаціях, що загрожують здоров'ю населення, кримінальні закони часто тлумачаться розширено і розпливчасто, а їх застосування ризикує бути довільним і дискримінаційним. Але це зовсім не виключає необхідності криміналізації таких суспільно небезпечних діянь як порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам, зокрема гострої респіраторної хвороби COVID-19. Кримінальне право в силу свого призначення не може ігнорувати нові форми деструктивної соціальної активності. І якщо локалізувати їх без використання кримінальної репресії неможливо, то при дотриманні всіх вимог до криміналізації діянь включення в кримінальні кодекси нових кримінально-правових заборон буде, безумовно, виправданим.

Література:

1. Кримінальний кодекс Республіки Польща. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001600/U/D20181600Lj.pdf> (дата звернення: 18.04.2021).
2. Кримінальний кодекс Чеської Республіки. URL: <https://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/zakon-ze-dne-8-ledna-2009-trestni-zakonik-17001.html> (дата звернення: 18.04.2021).

3. Кримінальний кодекс Республіки Молдова. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923#pos=2637;-38 (дата звернення: 18.04.2021).
4. Закон про кримінальне право Ізраїлю. URL: <http://library.khpg.org/files/docs/1375279180.pdf> (дата звернення: 18.04.2021).
5. Федеральний «Закон про захист від інфекцій» (Infektionsschutzgesetz, IfSG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/ifsg/> (дата звернення: 18.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-49>

БЕЗПРЕДИКАТНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ ДЛЯ УКРАЇНИ

Красноборов О. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України,
адвокат
м. Київ, Україна*

Імплементація в національне кримінальне законодавство норм конвенцій Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, повинна мати неабияке превентивне значення у боротьбі не тільки з легалізацією (відмиванням) майна, а й з іншими тяжкими злочинами, кінцевою метою яких є можливість інвестування здобутих злочинним шляхом доходів у реальний сектор економіки та подальше безперешкодне володіння і розпорядження набутими таким чином активами.

Утім, каменем спотикання на шляху до приведення нормативно-правової бази України до європейських стандартів досі залишається питання запровадження механізму так званого безпредикатного розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, що безумовно значно спрощує процес доведення вини особи у вчиненні цього злочину.

Водночас, щоб зрозуміти готовність нашої держави до практичної реалізації вказаного механізму, необхідно визначитися зі змістовним наповненням самого поняття «безпредикатність», що дедалі частіше вживається при розслідуванні злочинів указаної категорії. Чи це повне звільнення сторони обвинувачення від необхідності доведення

злочинності походження доходів, що легалізуються (відмиваються), до прикладу, коли підозрювана особа банально не може надати жодних доказів законності набуття майна, яким вона фактично володіє; чи це тільки загальне обґрунтування кримінально протиправного (злочинного) шляху одержання майна, яке у подальшому легалізувалось (відмивалось), без необхідності точного встановлення конкретного злочину, внаслідок якого це майно було набуто?

Зазначене питання має сьогодні надважливе теоретичне та практичне значення, оскільки багато юристів, чуючи про безпредикатне розслідування легалізації, пов'язують його саме з першим випадком, коли нібито взагалі не потрібно доводити жодного предикатного злочину, а достатньо лише відсутності підтвердження законності одержання відповідних доходів (майна).

Усі вони до певної міри мають рацію, оскільки ратифіковані Україною і Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, від 8 листопада 1990 року [1], і Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 року [2] (далі – Варшавська конвенція) визначають «предикатний злочин» фактично як один зі складових елементів відмивання доходів, без якого легалізація взагалі неможлива.

З огляду на це, саме вживання терміну «безпредикатність» при розслідуванні легалізації (відмивання) доходів є не зовсім коректним, оскільки навіть в розумінні статті 209 Кримінального кодексу України [3] (далі – КК України) легалізованим (відмитим) може бути лише майно, одержане злочинним шляхом, тобто внаслідок вчинення якоїсь конкретної злочинної діяльності, в результаті якої й виникли доходи, що стали предметом подальшої легалізації.

Тож, оскільки суть відмивання доходів полягає у наданні набутому саме злочинним шляхом майну певного легального (законного) статусу, правильнішим, напевно, є розуміння безпредикатності саме в світлі встановлення певної кримінальної протиправності (злочинності) природи набуття відповідного майна, без необхідності точного встановлення конкретного злочину, в результаті якого це майно було одержано.

Не менш важливо зазначити й про інші аспекти, які й досі не дають можливості на практиці відмовитись від встановлення конкретного злочину чи злочинів, які передували легалізації, ставлячи під сумнів ефективне запровадження так званого безпредикатного розслідування легалізації в Україні.

Так, незважаючи на те, що остання редакція статті 209 КК України, яка набрала чинності 28 квітня 2020 року, нібито й позбулась одного з пунктів примітки, який зобов'язував сторону обвинувачення чітко доводити конкретний предикатний злочин, вказане положення фактично нікуди не зникло, а, дещо трансформувавшись, перемістилося у Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [4] (далі – Закон), яким й були внесені відповідні зміни.

Так, пункт 23 частини 1 статті 1 вказаного Закону чітко встановлює, що «доходи, одержані злочинним шляхом, – будь-які активи, одержані прямо чи опосередковано внаслідок вчинення злочину» [4].

І хоча частина 5 статті 9 Варшавської конвенції «забезпечує відсутність визнання попереднього або одночасного засудження за предикатний злочин як передумови для засудження за відмивання грошей» [2], вона жодним чином не звільняє сторону обвинувачення від необхідності обґрунтування кримінальної протиправності (злочинності) шляху одержання цих грошей.

Також не потрібно ігнорувати й Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму» [5], про який часто замовчують, оскільки Варшавську конвенцію було ратифіковано з певними заявами і застереженнями, в яких до статті 9 (Злочини з відмивання грошей) Україна заявила про те, що:

– «буде застосовувати пункт 1 статті 9 Конвенції тільки у випадках, коли за предикатний злочин передбачено покарання у вигляді позбавлення волі»;

– «не буде застосовувати пункт 6 статті 9 Конвенції» [5], в якому зокрема йдеться мова про так зване безпредикатне розслідування легалізації, тобто коли «кожна Сторона забезпечує можливість засудження за відмивання грошей відповідно до цієї статті, коли доведено, що майно, про яке йдеться в підпунктах «а» чи «б» пункту 1 цієї статті, походило з предикатного злочину, без необхідності точного встановлення якого саме» [2].

Крім вищезазначених законів частина 9 статті 216 Кримінального процесуального кодексу України [6] також фактично натякає на необхідність одночасного розслідування і легалізації (відмиванню) майна, і предикатного злочину, встановлюючи, що «у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтями 209 і 209-1 Кримінального кодексу України, досудове розслідування здійснюється слідчим того органу, який розпочав досудове

розслідування або до підслідності якого відноситься кримінальне правопорушення, що передувало легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом» [6].

Отже, аналіз чинного національного законодавства в сфері легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, дає підстави стверджувати, що притягнення будь-якої особи до кримінальної відповідальності за статтею 209 КК України наразі неможливе без встановлення хоча б якогось предикатного злочину. Звісно ж, якщо мова йде про повноцінний змагальний процес за активної участі в ньому сторони захисту.

Тож чи не єдиним практичним механізмом апробації безпредикатного розслідування легалізації в реальних умовах наразі може слугувати лише використання інституту угод у кримінальному провадженні, який передбачає випадки повного визнання винуватості підозрюваною особою, що теоретично дозволяє стороні обвинувачення обмежуватися незначним обґрунтуванням кримінальної протиправності (злочинності) природи походження майна та уникати чіткого встановлення конкретного предикатного злочину.

Утім, останні зміни в національному законодавстві про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, безумовно свідчать «про сталий курс до остаточної відмови вже у найближчому майбутньому від точного встановлення конкретного предикатного злочину, який передувало легалізації, що корелюється із прогресивними світовими тенденціями в сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму» [7, с. 205].

Література:

1. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом: Конвенція Ради Європи від 08.11.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029 (дата звернення: 05.04.2021).
2. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму: Конвенція Ради Європи від 16.05.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948 (дата звернення: 05.04.2021).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 05.04.2021).
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від

06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20> (дата звернення: 05.04.2021).

5. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму: Закон України від 17.11.2010 № 2698-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-17> (дата звернення: 05.04.2021).

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 05.04.2021).

7. Красноборов О. Ретроспектива законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 202–206. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/36.pdf> (дата звернення: 05.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-50>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ АКТИВ НЕЗАКОННОГО ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

Кундеус В. Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

В сучасному стані розвитку авіаційного транспорту акти незаконного втручання в діяльність цивільної авіації (далі – акти незаконного втручання) є найбільш небезпечними посяганнями на безпеку авіаційного транспорту. Визначення кола актів незаконного втручання регламентуються міжнародними конвенціями, учасником яких є Україна: Конвенція про злочини та деякі інші акти, що вчинюються на борту повітряних суден від 14.09.1963 року, Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16.12.1970 року, Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23.09.1971 року, Додаток 17 до Конвенції про

міжнародну цивільну авіацію 1944 року «Безпека. Захист міжнародної цивільної авіації від актів незаконного втручання», Керівництво з авіаційної безпеки (Doc 8973), а також іншими міжнародними актами та актами законодавства України.

Глава 1 Додатку 17 «Безпека: захист міжнародної цивільної авіації від актів незаконного втручання» до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 року дає визначення акту незаконного втручання як акту або спроби його, що створює загрозу безпеці цивільної авіації і включає: 1) незаконне захоплення повітряних суден; 2) руйнування повітряного судна, що перебуває в експлуатації; 3) захоплення заручників на борту повітряних суден або на аеродромах; 4) насильницьке проникнення на борт повітряного судна, в аеропорт або в розташування аеронавігаційного засобу чи служби; 5) розміщення на борту повітряного судна або в аеропорту зброї, небезпечного пристрою або матеріалу, призначених для досягнення злочинних цілей; 6) використання повітряного судна, що перебуває в експлуатації, з метою заподіяння каліцтва, інших ушкоджень здоров'ю, смерті фізичній особі або значної шкоди майну чи навколишньому природному середовищу; 7) повідомлення навмисно неправдивої інформації, що ставить під загрозу безпеку повітряного судна під час польоту або на землі, безпеку пасажирів, членів екіпажу, наземного персоналу, інших осіб в аеропорту чи в розташуванні засобів або підрозділу цивільної авіації (переклад наш – В.К.) [1]. Конвенція про боротьбу з незаконними актами по відношенню до міжнародної цивільної авіації від 10 вересня 2010 року уточнює перелік таких актів і додатково криміналізує замах, погрозу, організацію чи допомогу (співучасть) вчинення незаконних актів по відношенню до міжнародної цивільної авіації [2].

Стаття 1 Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23.09.1971 року визнає акти проти безпеки цивільної авіації злочином у випадку, якщо особа незаконно і навмисно: а) скоює акт насильства відносно особи, що перебуває на борту повітряного судна у польоті, якщо такий акт може загрожувати безпеці цього повітряного судна; б) руйнує повітряне судно, що перебуває в експлуатації, або заподіює цьому повітряному судну пошкодження, яке виводить його з ладу або може загрожувати його безпеці у польоті; в) розміщує або вчиняє дії, що приводять до розміщення на повітряному судні, що перебуває в експлуатації, будь-яким способом пристрій або речовину, яка виводить його з ладу, або спричиняє йому пошкодження, яке може загрожувати його безпеці у польоті; г) руйнує або пошкоджує аеронавігаційне обладнання або втручається в його експлуатацію, якщо такий акт може загрожувати

безпеці повітряних судів у польоті; е) повідомляє завідомо недостовірні відомості, створюючи тим самим загрозу безпеки повітряного судна у польоті (переклад наш – В.К.) [3].

Визначення актів незаконного втручання передбачено національним законодавством. Зокрема, ст. 86 Повітряного кодексу України [4] та п.п. 6) п. 2 Розділу II Державної програми авіаційної безпеки цивільної авіації від 21.03.2017 року [5] визначають акт незаконного втручання та включають до них ті самі дії, що визначені Додатком 17 Конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 року.

Слід вказати, що у правовій доктрині не визначено повного переліку актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації. Залишається неоднозначним визначення цього поняття. На наш погляд, найбільш повне визначення поняття «акти незаконного втручання в діяльність цивільної авіації» дає А.В. Філіппов, який пропонує визначити акти незаконного втручання як навмисні злочинні дії, а також погроза, спроба, організація, участь, допомога, змова чи сприяння щодо таких дій, спрямовані проти безпеки цивільної авіації та авіаційних об'єктів, які призвели або створили реальну загрозу настання тяжких наслідків, таких як загибель або тяжке чи середньої тяжкості тілесне ушкодження людини, значні майнові збитки, угон, захоплення, викрадення чи пограбування повітряного судна, або втрата законним експлуатантом контролю над повітряним судном іншим чином [6, с. 246].

Згідно ч. 3 ст. 3 Кримінального кодексу України (далі – КК) кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Частина 2 ст. 1 КК вказує, що КК визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили [7]. З урахуванням визначених міжнародним та національним законодавством видів актів незаконного втручання, кримінальна відповідальність передбачена за: незаконне захоплення повітряних суден ст. 278 КК «Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна»; захоплення заручників на борту повітряних суден або на аеродромах – ст. 147 КК «Захоплення заручників»; руйнування повітряного судна, що перебуває в експлуатації – ст. 277 КК «Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів»; насильницьке проникнення на борт повітряного судна, в аеропорт або в розташування аеронавігаційного засобу чи служби – ст. 296 КК «Хуліганство», ст. 257 «Бандитизм» тощо; розміщення на борту повітряного судна або в аеропорту зброї, небезпечного пристрою або матеріалу, призначених для досягнення злочинної мети – ст. 263 КК «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або

вибуховими речовинами», ст. 265 КК «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами», ст. 267 КК «Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами», ст. 269 КК «Незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин» тощо; використання повітряного судна, що перебуває в експлуатації, з метою заподіяння каліцтва, інших ушкоджень здоров'ю, смерті фізичній особі або значної шкоди майну чи довкіллю – ст. 115 КК «Умисне вбивство», 258 КК «Терористичний акт» тощо; повідомлення навмисно неправдивої інформації, що ставить під загрозу безпеку повітряного судна під час польоту або на землі, безпеку пасажирів, членів екіпажу, наземного персоналу або громадськості в аеропорту чи в розташуванні засобів або підрозділу цивільної авіації – ст. 195 КК «Погроза знищення майна», ст. 259 КК «Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності» тощо.

Висновок. Дослідження нормативних характеристик актів незаконного втручання дозволяє стверджувати, що до них належать суспільно небезпечні, протиправні діяння, пов'язані з посяганням на нормальну діяльність цивільної авіації та авіаційних об'єктів, що визначені нормами міжнародного та національного законодавства як акти незаконного втручання в діяльність цивільної авіації.

Кримінальна відповідальність за вчинення актів незаконного втручання передбачена статтями Особливої частини КК, що розташовані у різних розділах КК залежно від їх родового об'єкту. Підставою кримінальної відповідальності за вчинення актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації є наявність у діяннях особи складу кримінального правопорушення, передбаченого Кримінальним кодексом України.

Література:

1. Приложение 17 к Конвенции о международной гражданской авиации. Безопасность. Защита международной гражданской авиации от актов незаконного вмешательства // ИКАО. Издание десятое, апрель 2017 года. URL: <http://www.caakz.com/wp-content/uploads/2020/03/prilozhenie-17.-bezopasnost.-zashhita-mezhdunarodnoj-grazhdanskoj-aviaczii-ot-aktov-nezakonnogo-vmeshatelstva.pdf> (дата звернення: 12.04.2021).

2. Конвенція про боротьбу з незаконними актами по відношенню до міжнародної цивільної авіації від 10.09.2010 // База даних (БД) «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/954_013#Text (дата звернення: 12.04.2021).

3. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23.09.1971 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_165#Text (дата звернення: 12.04.2021).

4. Повітряний кодекс України: Закон України від 19.05.2011 № 3393-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17> (дата звернення: 12.04.2021).

5. Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації: Закон України; Програма від 21.03.2017 № 1965-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1965-19#Text> 17 (дата звернення: 12.04.2021).

6. Філіппов А.В. Поняття авіаційної безпеки: новели вітчизняного, та міжнародного права, проблеми гармонізації // Юридичний науковий електронний журнал. 3/2018. URL: http://lsej.org.ua/3_2018/70.pdf (дата звернення: 12.04.2021).

7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 12.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-51>

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНІВ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Луценко І. Г.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

м. Харків, Україна

Питання про вивчення жертви злочину на сучасному етапі розвитку суспільних відносин носить досить актуальний характер. Віддаючи належне існуючим фундаментальним науковим дослідженням у зазначеній сфері, сучасним науковцям доводиться стикатися з новими викликами як кримінального світу так і загально цивілізаційних процесів, які породжують, провокують та живлять злочинність, що призводить до збільшення жертв злочинів. Це пов'язано із соціальною природою

злочинності, яка будучи складовою будь якого суспільства є динамічним і прогресивним явищем. Збільшення і різноманітність кримінальних правопорушень безпосередньо впливає на віктимізацію суспільства, а отже і збільшення детермінант, як групового так і індивідуального характеру, які перетворюють особу (групу осіб) із потенційної в реальну жертву злочину.

Типологія жертв злочинів є важливим і водночас досить складним питанням, оскільки жертвою злочину, особливо в українських реаліях (високий рівень злочинності, корупція, анексія, збройний конфлікт, пандемія COVID-19), може стати будь-яка людина на шляху від народження і до смерті.

Теоретичне значення типології жертв злочинів полягає у визначенні ролі жертви злочину у механізмі злочинної поведінки, а також природи причин і умов, що сприяють виникненню та збільшенню рівня віктимності. Відповіді також потребують питання чому деякі люди частіше стають жертвами злочинів ніж інші і яку роль відіграють відношення між жертвою і злочинцем в генезисі кримінологічних механізмів. У практичній діяльності типологія жертв злочинів необхідна для розробки та впровадження заходів протидії віктимізації, спрямованих на потенційних жертв злочинів, а також для захисту від вторинної віктимізації реальних жертв злочинів.

Німецьким кримінологом Гансом фон Гентінгом, ім'я якого пов'язують зі створенням віктимології, у монографії «Злочинець і його жертва. Дослідження за соціобіологією злочинності» було запропоновано різні типи жертв злочинів: молоді (діти); жінки; люди похилого віку; іммігранти; представники національних меншин; алкоголіки; безробітні; психічно недорозвинені та хворі. Під психологічними типами жертв злочинів цей автор розуміє: 1) так звані «депресійних суб'єктів»; 2) осіб, схильних до неправомірного отримання вигоди; 3) осіб, схильних до надміри кохання; 4) самотніх осіб; 5) осіб, які надміру легко і агресивно проявляють своє незадоволення; 6) осіб, які потрапили у так звані «безвихідні ситуації» [1, с. 386–389]. Безумовно, запропонована типологізація жертв злочинів має важливе значення у часи зародження і становлення віктимології, проте її аналіз свідчить про необґрунтованість деяких позицій.

Так, наприклад, серед жертв, що постраждали від вияву кримінально-насильницької поведінки, жінки становлять 18 %, з них 89 % сприяли злочинному посягання через свою віктимну поведінку. Кількість чоловіків, постраждалих від кримінального насильства, становить 82 %, причому поведінка, що сприяла вчиненню насильницького злочину, спостерігалася в 90 % випадків. Отже, тільки щодо 11 % жінок і 10 % чоловіків, постраждалих від фізичного насильства, було встановлено нейтральну поведінку [2, с. 10].

У США ситуація складається наступним чином: чоловіки у 1,5–2 рази частіше, ніж жінки, можуть бути жертвою тяжкого злочину, проте жінки найбільш вірогідно стають жертвами насильства. З 1000 американців – 105, а з тієї самої кількості американок – лише 80 щорічно стають жертвами. Чоловіки в 2,5 рази частіше зазнають нападу за обтяжуючих обставин [3, с. 4].

Таким чином, можливість перетворитися на жертву злочину через статеvu приналежність безпосередньо залежить від виду злочинних посягань.

Творець віктимології і автор її назви Бенджамін Мендельсон поділяв типи жертв залежно від критеріїв вини жертви, а саме: 1) жертви, повністю не винні (наприклад, діти); 2) жертви з незначним ступенем ризику (наприклад, жінки, які прийняли рішення про здійснення аборту, внаслідок якого померли); 3) жертви, винні настільки ж, як і злочинець (наприклад, жертви самогубств); 4) жертви, більш винні, ніж злочинець (наприклад, особи, які спровокували злочинця або були надто необережними); 5) жертви, виключно винні у вчиненні злочину (наприклад, така ситуація може мати місце тоді, коли фактичний злочинець діяв у порядку крайньої необхідності); 6) уявна жертва (жертвами є особи, які страждають від розумових розладів, помилково приписуючи собі якість жертви) [4, с. 45].

Беззаперечна цінність і цієї типологізації, проте вона носить комплексний підхід щодо поділу жертв злочинів і має узагальнений вигляд, оскільки вина жертви злочину на пряму залежить від: вікової віктимності, віктимної патології, рольової (професійної) віктимності, віктимогенної ситуації та інших віктимологічних аспектів.

У свою чергу, польський кримінолог М. Куць пропонує проводити типологізації жертв злочинів за кримінально-правовими та кримінологічним критеріями [5, с. 96]. Таким чином, за кримінально-правовим критерієм типи жертв злочинів можуть бути такими: жертви убивств; жертви звалтувань; жертви крадіжок, жертви шахрайств і т.д. (в залежності від конкретних складів злочинів, передбачених кримінальним законом) або жертви злочинів про статевої свободи та статевої недоторканості, жертви злочинів проти власності, жертви злочинів проти довкілля (в залежності від розділів Особливої частини Кримінального кодексу України). За кримінологічним критерієм можна виокремити типи жертв злочинів за віком: діти; неповнолітні; особи похилого віку; за статтю: чоловіки, жінки; за видами злочинності: жертви агресивної, корисливої, рецидивної злочинності та інші.

На нашу думку, саме кримінологічний критерій типологізації жертв злочинів носить більш практичне значення, оскільки між діями злочинця і поведінкою жертви існує генетичний зв'язок (до/під час/після вчинення злочину), окрім ситуативного типу жертв (має місце збіг обставин), що дозволяє виділити і дослідити спільні детермінанти між злочинністю

(особою злочинця) та віктимністю (жертвою злочину) у біологічному, психологічному, соціальному та інших аспектах.

Уваги також заслуговує позиція Д. Рівмана, який пропонує виокремлювати жертв злочинів в залежності від їх активності, оскільки поведінка потенційної жертви досить часто має вирішальне значення у механізмі вчинення злочину, таким чином науковець виділяє: 1) агресивних потерпілих (це потерпілі, поведінка яких полягає у нападі на майбутнього злочинця або інших осіб (т.-зв. агресивні насильники) або у агресії в інших формах, наприклад, у образі, наклепі, знущанні (т.-зв. агресивні провокатори); 2) активних потерпілих (це потерпілі, поведінка яких не пов'язана з нападом або поштовхом у формі конфліктного контакту, але спричинення їм шкоди відбувається за їх активного сприяння (свідомі підбурювачі, необережні підбурювачі і т. д.); 3) ініціативних потерпілих (це потерпілі, поведінка яких має позитивний характер, але призводить до спричинення їм шкоди (ініціативні за посадою, ініціативні за соціальним становищем, ініціативні за особистими якостями); 4) пасивних потерпілих (це потерпілі, які не здійснюють опору або протидії злочинцеві у зв'язку з різними причинами (наприклад, постійно або тимчасово не здатні до опору); 5) некритичних потерпілих (це потерпілі, які проявляють необачність або невміння правильно оцінювати життєві ситуації (особи з низьким освітнім рівнем, особи з низьким інтелектом, неповнолітні, особи похилого віку, психічно хворі); 6) нейтральних потерпілих (це потерпілі, поведінка яких є абсолютно позитивною; вона не була жодним чином негативною і не викликала злочинних діянь; у межах своїх можливостей потерпілий критично сприймав ситуацію) [6, с. 55–56].

Типологізація, запропонована Д. Рівманом розкриває роль жертви злочину у соціально-психологічному аспекті і має практичне у проведенні девіктимізації на індивідуальному рівні.

Проаналізовані нами типологізації жертв злочинів свідчать про різноманітність підходів у дослідженні феномену «жертва злочину», проте зазначені позиції кримінологів лише доповнюють один одного і спрямовані на виявлення потенційних жертв задля профілактичної роботи із ними, усунення детермінант, що сприяють віктимності, а також допомоги реальним жертвам.

Принадібно зауважити, що розробка нових і вдосконалення існуючих типологізацій відбувається за різними критеріями, такими як особистісні якості жертви; характер поведінки жертви; рольовий статус жертви; за характером заподіяної шкоди; за кількістю посягань на жертву впродовж певного періоду часу та інші. Таким чином, всі типологізації об'єднані двоєдиною метою, по-перше, – визначення ролі і значення жертви у механізмі злочинної поведінки і, по-друге, – виявлення детермінант злочинності та протидії їй.

Література:

1. Von Henting H. The Criminal and His Victim. Studies in the Sociobiology of Crime: monograph. New York: Schocken Books, 1979. 461 с.
2. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття : монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.
3. Демографический профиль жертв пре ступлений. *Борьба с преступностью за рубежом*. 2014. № 4. С. 3–7.
4. Amin S. M. Ofiara przestępstwa we współczesnych systemach prawnokarnych ze szczególnym uwzględnieniem jurysprudencji Islamu. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1995. 267 с.
5. Kuć M. Wiktymologia. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2010. 176 с.
6. Ривман Д. Криминальная вiктимологія. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 304 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-52>

**ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ДІЙ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ ПРИ ВИКОНАННІ ПОЛОЖЕНЬ Ч. 2 СТ. 10
ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАПОБІГАННЯ
ТА ПРОТИДІЮ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ»**

Малиновська Т. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник*

*Науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Шорохова Г. М.

науковий співробітник

*Науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Україна розвивається як демократична, соціальна та правова держава. Конституція України проголосила, що основні права і свободи людини й громадянина є найвищою соціальною цінністю.

Широке розуміння конституційного права на свободу і особисту недоторканність охоплює такі конституційні можливості, як особиста свобода і безпека, недоторканність житла, недоторканність таємниці

листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, особистого і сімейного життя, честі й гідності, життя і здоров'я, свободи пересування, думки і слова, захисту в суді та інше.

Право на недоторканність житла та іншого володіння гарантується статтею 30 Конституції України і означає право на захист володіння людини від незаконних проникнень до них та будь-яких інших посягань [1]. Вхід у житло може відбутися тільки за згодою тих дієздатних осіб, які у ньому проживають. Ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якої метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених законом.

Законом України «Про Національну поліцію», у ст. 31 закріплені превентивні заходи, до переліку яких увійшло проникнення до житла чи іншого володіння особи (п. 7 ч. 1). Безпосередня деталізація даного заходу надана у ст. 38 Закону, зокрема встановлено, що поліція може проникнути до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду лише у невідкладних випадках, пов'язаних із: 1) рятуванням життя людей та цінного майна під час надзвичайних ситуацій; 2) безпосереднім переслідуванням осіб, підозрюваних у вчиненні злочину; 3) припиненням злочину, що загрожує життю осіб, які знаходяться в житлі або іншому володінні [2].

07.01.2018 року набрав чинності Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в якому частиною 2 статті 10 передбачено, що поліцейські можуть проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи.

Поняття «житло» у контексті змісту п. 1 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод охоплює не лише житло фізичних осіб. Воно може поширюватися на офісні приміщення, які належать фізичним особам, а також офіси юридичних осіб, їх філій та інші приміщення [3].

Відповідно до ст. 379 Цивільного кодексу України житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інші приміщення, призначені для постійного проживання. Цивільний кодекс України окремо визначає такі об'єкти права власності, як житловий будинок, садиба, квартира [4].

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або

тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення (ч. 2 ст. 233) [5].

Під **входженням** розуміється встановлений і загальноприйнятий спосіб прибуття в житлові та інші приміщення – через двері, ворота, в'їзди, хвіртки і інші місця, призначені для входу і виходу мешканців, персоналу, відвідувачів, або їх евакуації, а також в'їзду і виїзду транспортних засобів. Проникнення ж в разі необхідності може відбуватися також через вікна, стіни, паркани, підвали, горища, димоходи, каналізаційні, вентиляційні та інші інженерно-технічні системи, по землі, повітрю і будь-яким іншим обумовленим ситуацією шляхом.

Форми **проникнення** можуть бути різними: входження як таке, проникнення з використанням спеціальних пристосувань, технічних або транспортних засобів, в тому числі із застосуванням засобів руйнування перешкод, вогнепальної зброї, підручних засобів.

У той же час навряд чи доречно говорити про проникнення, якщо з урахуванням стану і зовнішнього вигляду об'єкту та організації його експлуатації знаходження на його території є можливим для необмеженого кола осіб (наприклад, земельна ділянка не огорожена, її межі не позначені, будова зруйнована і закинута).

Аналогічна ситуація виникає і у випадках, коли мова йде про приміщення юридичних осіб, призначених для прийому відвідувачів, або коли приватне домоволодіння або дачна ділянка влаштовані таким чином, що для звернення до проживаючих там особам уповноважена особа вимушена пройти якусь відстань по двору, веранді і т.п. [6].

Оскільки недоторканність житла чи іншого володіння особи є поняттям, яке включає в себе недоторканність приватного і сімейного життя особи, таємниці розмов у цьому житлі або іншому володінні й усього, що там відбувається та знаходиться, то під **проникненням у житло чи інше володіння** особи слід розуміти, як звичайне входження через двері та інші способи вторгнення, наприклад вторгнення через вікно, дах, стелю, підлогу чи стіну, так і складні форми вторгнення. Вилучення з житла чи іншого володіння особи будь-яких речей або підкидання таких речей за допомогою різного роду пристроїв, коли правопорушник перебуває поза межами житла чи іншого володіння [7].

Припинення вчинюваного акту домашнього насильства полягає в діях поліцейського, спрямованих на зупинення злочинної діяльності, що вже почалося, та на недопущення настання злочинного результату, що загрожує життю чи здоров'ю осіб, які знаходяться в житлі або іншому володінні. При цьому необхідно врахувати, що встановити наявність загрози для життя чи здоров'я через закриті двері оселі не завжди можливо [8].

Висновки. Загрози для життя чи здоров'ю людини встановлюється в кожному окремому випадку з урахуванням конкретних фактичних обставин. При вирішенні цього питання слід урахувати як суб'єктивний критерій (сприйняття погрози потерпілим), так і об'єктивний (спосіб та інтенсивність її вираження, особу винного, зв'язок і характер стосунків між ним і потерпілим тощо). Для визнання погрози вбивства реальною, необхідно встановити, що винний вчинив такі дії, які давали потерпілому підстави побоюватися її здійснення, і що поведінка винного та його стосунки з потерпілим об'єктивно свідчили про реальність погрози.

Проникнення до житла працівником поліції може бути здійснено за добровільною згодою особи. Разом з тим, нормативно-правовими актами не врегульовано питання у якій саме формі має бути викладена добровільна згода особи, яка є володільцем житла. Наприклад, особа (власник) може добровільно впустити працівника поліції до житла, а з часом відмовитись від своїх слів. Дії працівника поліції будуть вважатися як «незаконне проникненням до житла».

Для уникнення ускладнень в роботі органів Національної поліції, у разі коли особа спочатку надає таку добровільну згоду усно, тобто без перепон впускає до домовладіння поліцейського, краще щоб така згода була письмовою.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 14.04.2021).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 13.04.2021).

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 14.04.2021).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. // База даних «Законодавство України» / Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 14.04.2021).

6. Бугайчук К.Л., Федосова О.В. Проникнення до житла чи іншого володіння особи в частині дотримання прав і свобод людини і громадянина (стаття 38 Закону України «Про Національну поліцію»): наук.-практ. рекомендації / Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2019. 60 с.

7. Маляренко В.Т. Про недоторканність житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства // Верховний суд України. URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/75488B020FF6EC46C2257AF4003AE4E0](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/75488B020FF6EC46C2257AF4003AE4E0) (дата звернення: 15.04.2021).

8. Ташматов В.А. Проникнення до житла чи іншого володіння особи як превентивний поліцейський захід. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 1. С. 108–112.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-53>

ГРУПА ОСІБ ЯК ОСОБЛИВО КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

Митрофанова Ю. С.

*старший викладач кафедри кримінального права та кримінології
факультету № 6*

*Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Відповідно до ч. 1 ст. 28 Кримінального кодексу України (далі – КК) кримінальне правопорушення визнається таким, що вчинене групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою [1]. Згідно ч. 2 ст. 27 КК виконавцем (співвиконавцем) є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила кримінальне правопорушення, передбачене цим Кодексом. В науці кримінального права наголошується, що виконавцем (співвиконавцем) є особа, яка безпосередньо виконує діяння, що утворюють повністю чи частково об'єктивну сторону складу злочину [2, с. 186]. Отже, за змістом ч. 1 ст. 28 КК та ч. 2 ст. 27 КК кримінальне правопорушення може визнаватися вчиненим групою осіб, коли його вчиняють два співучасники як співвиконавці. Ознаками

групи осіб є: 1) участь у ній як співвиконавців не менш як двох суб'єктів; 2) безпосередня участь її співвиконавців у вчиненні хоча б однієї дії, що утворюють повністю чи частково об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення.

Однією з особливо кваліфікуючих ознак зґвалтування (ч. 3 ст. 152 КК) та сексуального насильства (ч. 3 ст. 153 КК) є вчинення зазначених кримінальних правопорушень групою осіб. В науці кримінального права зазначається, що зґвалтування та сексуальне насильство вчинені групою осіб вважаються, якщо у них брали участь декілька (два або більше) виконавців (співвиконавців), тобто співучасників, ознаки яких зазначено у частині 2 ст. 27 КК, при цьому виконавці (співвиконавці) діють узгоджено, з єдиним умислом, і кожен з них безпосередньо виконує діяння, що утворюють повністю чи частково об'єктивну сторону складу злочину [3, с. 144, 149]. Для інкримінування цієї кваліфікуючої ознаки не вимагається попередня змова між учасниками злочину; узгодженість дій співвиконавців може виникнути безпосередньо в процесі зґвалтування [4, с. 51–52].

Слід вказати, що попередня редакція ст. 152 КК «Зґвалтування» встановлювала кримінальну відповідальність за статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Попередня редакція ст. 153 КК мала назву «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом» та встановлювала кримінальну відповідальність за задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Ці злочини (ч. 3 ст. 152 КК та ч. 2 ст. 153 КК) передбачали однією з кваліфікуючих ознак «вчинення групою осіб». В науковій літературі щодо такої кваліфікуючої ознаки як «вчинене групою осіб» (в попередніх редакціях ст. 152 КК та ст. 153 КК) зазначалося, що зґвалтування вчинене групою осіб, має місце тоді, коли група з двох або більше осіб-співвиконавців діє узгоджено з метою вчинення статевих зносин з однією або кількома потерпілими особами. Узгодженість дій передбачає усвідомленість кожним учасником групи того, що його поведінка сприяє спільному вчиненню зґвалтування [5, с. 191, 205].

У п. 9 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30.05.2008 року № 5 зазначається, що злочин, передбачений ст. 152 чи ст. 153 КК, визнається вчиненим групою осіб,

якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців (співвиконавців), тобто співучасників, ознаки яких зазначені у ч. 2 ст. 27 КК. При цьому виконавці (співвиконавці) діють узгоджено, з єдиним умислом і кожен з них безпосередньо виконує діяння, що утворюють повністю чи частково об'єктивну сторону складу злочину. У разі, коли із групи осіб, які вчинили звалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, лише одна особа є суб'єктом злочину, а решта осіб внаслідок неосудності або у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, чи з інших підстав не можуть бути суб'єктами злочину, дії винної особи, яка за таких обставин притягується до кримінальної відповідальності, не можна розглядати як вчинення злочину групою осіб [6].

Таким чином, відповідно до попередніх редакцій ст. 152 КК та ст. 153 КК, звалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом вчинені групою осіб мали місце, якщо у них брали участь декілька (два або більше) виконавців (співвиконавців), тобто співучасників, ознаки яких зазначені у ч. 2 ст. 27 КК. При цьому виконавці (співвиконавці) діють узгоджено, з єдиним умислом і кожен з них безпосередньо виконує діяння, що утворюють повністю чи частково об'єктивну сторону складу злочину, тобто застосування фізичного насильства, погрози його використання та статевої зносини із потерпілою особою.

Чинні редакції ст. 152 та ст. 153 КК, передбачають іншу складову об'єктивної сторони складу кримінальних правопорушень. Так, згідно ч. 1 ст. 152 КК звалтування – це вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи. Згідно ч. 1. ст. 153 КК сексуальне насильство – це вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи. Отже, виконавцем (співвиконавцем) звалтування є особа, яка вчиняє дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи. А виконавцем (співвиконавцем) сексуального насильства є особа, яка вчиняє дії сексуального характеру, не пов'язані із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи. Слід додати, що на думку О.О. Дудорова та М. І. Хавронюка, як співвиконавство звалтування

може розглядатись і поведінка того, хто не вчиняв і не мав наміру вчинити сексуальне проникнення в тіло потерпілої особи, але забезпечуючи недобровільність вказаного проникнення іншою особою, вчинив дії, які позбавили потерпілу особу можливості уникнути сексуального проникнення (зокрема, застосував до потерпілої особи насильство – фізичне або психічне) тобто, співвиконавцем групового зґвалтування може виступити і той, хто не здатен бути суб'єктом індивідуального зґвалтування, – якщо цей злочин набуває вигляду гетеросексуального коїтусу за відсутності добровільної згоди (імпотент, жінка при зґвалтуванні особи жіночої статі тощо) [7, с. 140]. На кваліфікацію зґвалтування групою осіб як закінченого злочину для всіх співвиконавців не впливає те, чи вдалося кожному із гвалтівників здійснити сексуальне проникнення в тіло потерпілої особи [4, с. 43].

Таким чином, підсумовуючі викладене слід зробити наступні висновки:

1) зґвалтування або сексуальне насильство, вчинені групою осіб вважаються такими, якщо у їх вчиненні брали участь декілька (два або більше) співвиконавців, ознаки яких передбачені ч. 2 ст. 27 КК. При цьому співвиконавці діють узгоджено, з єдиним умислом, і кожен з них безпосередньо виконує діяння, що утворюють повністю або частково об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 152 або ст. 153 КК.

2) група осіб відсутня, якщо декілька суб'єктів вчиняють дії, передбачені ст. 152 КК чи ст. 153 КК, однак не узгоджують при цьому свої дії і не сприяють один одному у їх вчиненні.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/-show/2341-14> (дата звернення: 18.04.2021).

2. Кваша О. О., Харко Д. М. Виконавець злочину у структурі співучасті : монографія. Київ : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2015. 224 с.

3. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / А. А. Васильєв, О. О. Житний, Є. О. Гладкова та ін.; за ред. О. М. Литвинова. Харків : Право, 2020. 656 с.

4. Дудоров О.О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової

характеристики) : практ. порадник / О.О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с.

5. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т.1. Луганськ: видавництво «Еталон-2». 2012. 780 с.

6. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08#Text> (дата звернення: 18.04.2021 р.).

7. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) : за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-54>

ДО ПИТАННЯ ПРО СТРУКТУРУ, КОЕФІЦІЄНТ ЗЛОЧИННОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ, ХАРАКТЕР ТА ГЕОГРАФІО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ

Новіков О. В.

кандидат юридичних наук,

*асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності*

імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

м. Харків, Україна

Важливим етапом кримінологічного дослідження будь-якого різновиду злочинності є аналіз її показників. Показники злочинності підлягають вимірюванню для отримання уявлення про її розміри, міру змінюваності, ймовірність та величину майбутнього прояву, а також для

розроблення відповідно до цього предметних заходів щодо запобігання та протидії злочинним проявам [1, с. 156].

Проаналізуємо деякі з основних показників кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні за 2013–2020 рр., а саме: структуру, коефіцієнт злочинної інтенсивності, характер та географію. Почнемо з аналізу структури цих кримінальних правопорушень.

Під *структурою злочинності* розуміють розподіл та співвідношення (у відсотках) окремих одиниць сукупності до їх загальної кількості (генеральної сукупності) [2, с. 71]. У процесі вивчення структури злочинності й аналізу окремих її різновидів вираховується питома вага останніх – або їх частка – в загальній злочинності. У свою чергу, питома вага кількості окремих злочинів може вираховуватися також від загальної кількості злочинів відповідного різновиду [3, с. 104–105]. Отже, спочатку встановимо питому вагу кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту у структурі злочинності в Україні за 2013–2020 рр.

**Питома вага кримінальних правопорушень
проти безпеки руху та експлуатації транспорту
у структурі злочинності в Україні за 2013–2020 рр.**

Роки	Усього облікованих кримінальних правопорушень	Кількість облікованих кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту	Питома вага, %
2013	563560	19521	3,46
2014	529139	24497	4,63
2015	565182	23837	4,22
2016	592604	26010	4,39
2017	523911	21904	4,18
2018	487133	17375	3,57
2019	444130	17210	3,87
2020	360622	15795	3,94
Усього	4066281	166149	4,03

Як можна побачити, в середньому за досліджуваний період кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту склали 4,03% у структурі злочинності в Україні. А станом на 2020 р.

ззначена група кримінальних правопорушень займає 6 місце за поширенням у державі після кримінальних правопорушень проти власності (52,76%), кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи (10,35%), кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення (7,8%), кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальних правопорушень проти журналістів (5,71%), кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (5,27%) [4, с. 121].

Внутрішня структура кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту за 2020 р. зображена на діаграмі нижче.

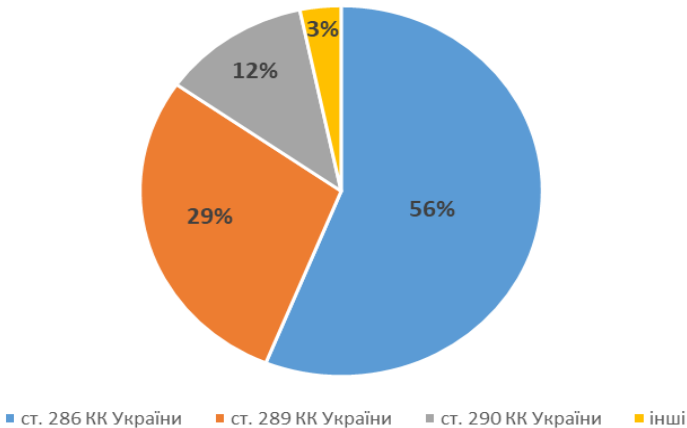

Рис. 1. Структура кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні за 2020 р.

Як можна побачити, найбільш поширеними серед цих правопорушень є: порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 ККУ України), незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 ККУ України) та знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290 ККУ України).

Тепер проаналізуємо коефіцієнт злочинної інтенсивності кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту за 2013-2020 рр.

Під *коефіцієнтом злочинної інтенсивності* розуміють відношення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень на певній території за визначений період часу до всього населення або певної

кількості населення в розрахунку на задалегідь обумовлену одиницю аналізу, як правило, 10 і 100 тис. населення [2, с. 70].

Коефіцієнт злочинної інтенсивності кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні в розрахунку на 100 тис. населення за 2013-2020 рр.

Роки	Чисельність населення (тис. осіб) станом на 1 січня поточного року	Кількість облікованих кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту	Коефіцієнт злочинної інтенсивності на 100 тис. населення України
2013	45553,0	19521	42,85
2014	45426,2	24497	53,93
2015	42929,3	23837	55,53
2016	42760,5	26010	60,83
2017	42584,5	21904	51,44
2018	42386,4	17375	40,99
2019	42153,2	17210	40,83
2020	41902,4	15795	37,69

Як бачимо, найбільше значення коефіцієнта злочинної інтенсивності аналізованих кримінальних правопорушень припадає на 2016 р. (близько 61 кримінальне правопорушення на 100 тис. населення), а найменше – на 2020 р. (близько 38 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення).

Характер злочинності – це якісний показник, що визначає питому вагу тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень у їх загальній кількості [2, с. 71]. Так, серед 15795 кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту за 2020 р. було обліковано: 746 особливо тяжких злочинів, 4940 тяжких злочинів, 5407 – нетяжких злочинів та 1884 кримінальних проступків. Отже, характер досліджуваних кримінальних правопорушень дорівнює 36%, тобто трохи більш ніж кожне третє кримінальне правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту є тяжким чи особливо тяжким. Майже 70% серед цих кримінальних правопорушень складають злочини та 30% – кримінальні проступки.

Географія злочинності – це показник, за яким досліджується територіальне розповсюдження злочинності за певний період, а також регіональні особливості кількісних та якісних показників злочинності [2, с. 73].

Що стосується географії кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту, то найбільша кількість цих кримінальних правопорушень виявляється у – м. Києві, Дніпропетровській, Одеській, Харківській, Київській та Львівській областях, а найменше у – Луганській, Чернігівській, Тернопільській, Кіровоградській та Хмельницькій областях.

Література:

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика. У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. 424 с.
2. Криминологія : підручник / [Б. М. Головкін, В. В. Голіна, О. В. Лисодед та ін.]; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2020. 384 с.
3. Криминология: учебник для вузов / Под общей ред. д. ю. н., проф. А. И. Долговой. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2007. 912 с.
4. Новіков О. В. Рівень, структура, динаміка кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Криминологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Криминол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2021. 464 с. С. 120–123.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-55>

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ПІДСТАВ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Пустова Н. О.

*аспірантка кафедри кримінального права і криминології
факультету № 1*

*Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Підстава – це основний чинник декриміналізації діянь, оскільки саме вона характеризує необхідність зміни кримінального законодавства. У філософії підстава визначається як необхідна умова виникнення буття, пізнання, думки, діяльності тощо [1, с. 614]. Підстава відрізняється від інших умов своєю необхідністю. Отже, підстава – це необхідна умова,

з якої обов'язково випливає висновок. Наявність підстави означає наявність дійсної суспільної потреби в кримінально-правовій нормі (або її скасування). Без підстави не можна декриміналізувати діяння. Однак це не означає, що при наявності підстави діяння буде обов'язково декриміналізоване, оскільки у цьому разі підстава є необхідна, але недостатня умова – існують також інші умови, що визначають доцільність декриміналізації діянь.

Науковець Злобін Г. А. переконаний, що підстави декриміналізації – це соціальні причини втрати нормою здатності адекватно впливати на регульовані суспільні відносини [2].

Суспільна небезпека є найважливішою підставою декриміналізації діянь. Погоджуюся із думкою Панова М. І. та Харитоновна С. О. про те, що суспільна небезпечність кримінально-протиправного діяння – соціальна (матеріальна) ознака кримінального правопорушення – полягає в тому, що це діяння заподіює чи створює загрозу заподіяння істотної шкоди правам та свободам людини і громадянина, власності, громадському порядку та громадській безпеці, доквітлю, конституційному устрою України, миру, та безпеці людства, іншим охоронюваним законом про кримінальну відповідальність суспільним відносинам. Тому шкода (шкідливість) становить сутність і зміст суспільної небезпечності як ознаки діяння, що визнається кримінальним правопорушенням, органічно притаманна йому, відображає соціальну сутність правопорушення і тому виступає його іманентною властивістю [3].

Слід зазначити, якщо діяння не є суспільно небезпечним, то воно не може бути криміналізоване. Будучи закріпленою в законі та маючи правове значення, ця якість існує об'єктивно й не залежить від волі законодавця або органу, який приймає закони. Діяння небезпечне не тому, що його так оцінив законодавець, а тому, що воно за своїм об'єктивним змістом суперечить нормальним умовам життя суспільства. Соціальну оцінку суспільної небезпечності діяння визначають економічні, політичні, соціально-психологічні, науково-технічні кримінологічні чинники [4].

Кудрявцев В. М. та Ємінов В. Є. визначають декриміналізацію як обґрунтоване виключення з кримінального закону тих діянь, які зараз не становлять суспільної небезпеки. Такі діяння можуть бути переведені в адміністративні проступки, цивільні делікти або взагалі не розглядатися як правопорушення. Підстав цих заходів декілька, причому деякі з них мають суперечливу спрямованість:

а) декриміналізація необхідна при серйозній зміні політичних і економічних відносин у країні;

б) декриміналізація потрібна, якщо кримінальний закон розходиться із суспільною моральністю;

в) декриміналізація можлива, якщо з небажаними формами поведінки можна вести боротьбу іншими, більш м'якими (і, можливо, більш діючими) засобами, ніж кримінальне покарання;

г) декриміналізація є вимушеною, якщо закон завзято не виконується значною частиною населення [5].

Варто зазначити, що у кримінально-правовій науці є позиції, які фактично ототожнюють підстави і причини декриміналізації. Наумов А. В. хоч і вважає, що підставою декриміналізації є переоцінка ступеня суспільної небезпеки відповідних діянь [6, с. 162], проте водночас переконаний, що причинами декриміналізації є:

1) переконання в неефективності боротьби з тими чи іншими діяннями кримінально-правовими засобами;

2) принципова зміна характеру суспільних відносин, які раніше перебували під охороною кримінального закону;

3) зміна уявлень щодо ступеня суспільної небезпечності діяння та його загальноприйнятої моральної оцінки;

4) виконання державою міжнародно-правових зобов'язань щодо охорони прав людини [6, с. 163].

Вважаю, що перераховані вище причини можуть бути віднесені до підстав декриміналізації.

Отже, у кримінально-правовій науці немає єдиного підходу до визначення підстав декриміналізації. Більшість дослідників погоджуються, що обов'язково слід враховувати суспільну небезпеку діяння. Підставами декриміналізації виступають ті явища чи соціальні процеси, які призводять до необхідності звуження рамок кримінально-правової заборони: визнання в певних умовах конкретної кримінально-правової норми неефективною чи необхідність її зміни, щоб певне коло діянь не вважалося кримінально караним. Крім того, недоцільність чи об'єктивна неможливість боротьби із окремо взятими суспільно небезпечними діяннями засобами кримінального права може також виступати підставою декриміналізації.

Література:

1. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002, 742 с.

2. Основания уголовного-правового запрета. Криминализация и декриминализация / П. С. Дагель, Г. А. Злобин, С. Г. Келина,

Г. Л. Кригер и др.; [отв. ред.: В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев]. Москва: Наука, 1982. С. 205.

3. Панов М. І., Харитонов С. О. Суспільна небезпечність діяння в системі ознак поняття «кримінальне правопорушення». *Проблеми законності*. 2020. Вип. 150. С. 130–131.

4. Прокументов Л.М. Общественная опасность как основание криминализации (декриминализации) деяния. *Вестник Воронежского института МВД России*. 2009. № 4. С. 19.

5. Кудрявцев В.Н., Еминов В.Е. Криминология и проблемы криминализации. *Журнал российского права*. 2004. № 12. С. 103–107.

6. Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекций: В 2 т. Т. 1: Общая часть. Москва. *Юридическая литература*. 2004. 496 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-56>

**ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ РИМСЬКОГО СТАТУТУ
У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ – ПРАВОВИЙ ЗАСІБ
ВИЗНАННЯ ЮРИСДИКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО
КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ**

Ситник В. А.

*аспірант кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Борисов В. І.

*доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

У 1998 році Генеральна Асамблея ООН скликала конференцію метою якої було утворення Міжнародного кримінального суду. 17 липня 1998 року було прийнято Римський статут, який вступив в силу 1 липня 2002 року після ратифікації 60 країнами, Цей нормативно-правовий акт став основою для заснування першого і постійно діючого кримінального суду.

Воєнні правопорушення є найпоширенішою складовою основних міжнародних злочинів. Також слід зазначити, що воєнні злочини були визначені в нормах міжнародного гуманітарного права та регулю-

вались низкою міжнародних документів ще до прийняття Римського Статуту. Найбільш застосованими документами у яких закріплена відповідальність за злочини є Женевські конвенції 1949 року про захист жертв війни та їх Додаткові протоколи що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів та жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру.

Стаття 8 Римського Статуту містить детальний перелік воєнних злочинів, на які розповсюджується юрисдикція Міжнародного кримінального суду, вчасності коли такі дії здійснені в рамках плану чи політики чи при широкомасштабному здійсненні таких злочинів. Відповідно до цієї статті воєнними злочинами вважаються серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-які діяння проти осіб та їх власності, визначені у пп.i) – xxvi) п.а) ч. 2 ст. 8 Римського статуту. Однак важливо зазначити що ця стаття не відтворює всі воєнні злочини, закріплені в Додаткових протоколах. П.d ч. 2 ст. 75 Протоколу I передбачає заборону колективних покарань, ч.4 ст 51 Протоколу I передбачає заборону нападів невибіркового характеру. Серйозними порушеннями відповідно до п.с ч.4 Ст. 85 Розділу II Частини V Протоколу I визнаються діяння, застосування практики апартеїду та інших негуманних або знищуючих діянь, припинюючих особистість, що засновані на расовій дискримінації.

Такі серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, як рабство та работоргівля в усіх її формах, заборона використовувати голод серед цивільного населення, як метод ведення воєнних дій передбачені у Статтях 4 та 14 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року.

У випадку серйозних порушень норм міжнародного гуманітарного права, коли держави не в змозі або не належним чином переслідують осіб звинувачених у злочинах проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, Міжнародний кримінальний суд виступає додатковим механізмом здійснення правосуддя. Згідно з пунктом 2 статі 4 Римського статуту Міжнародний кримінальний суд може здійснювати свої функції і повноваження на території будь-якої держави-учасника, що передбачено Статутом та на території іншої держави на підставі спеціальної угоди. Україна не є державою-учасницею Статуту, але є його підписантом починаючи з 01.07.2002 року. На підставі двох заяв від уряду України Міжнародний кримінальний Суд може здійснювати юрисдикцію щодо злочинів, передбачених Римським Статутом і вчинених на території України, починаючи з 21 листопада 2013 року і далі.

Відповідно до ч.3 Ст. 12 Римського Статуту після визнання юрисдикції Міжнародного кримінального Суду на підставі заяв, держава-

заявник здійснює співробітництво з Судом без затримання та виключення. Згідно з Частиною 9 Римського Статуту Україна проводить розслідування злочинів, що охоплені юрисдикцією Міжнародного кримінального Суду, здійснює кримінальне переслідування за ці злочини, забезпечує наявність правових процедур в національному праві для всіх форм співробітництва передбачених ч.9 ст. 93 Римського Статуту. На відміну від підписання, визнання юрисдикції на підставі заяв не надає державі-підписанту права мати представника в Асамблеї держав-учасниць, внесення правок до елементів злочину, приймати рекомендації для підготовчих комісій, та здійснювати інші функції, що сумісні з Римським Статутом або правилами процедури доказування [1].

Перша заява Верховної Ради України від 21.11.2013 року містить обмеження юрисдикції Міжнародного кримінального суду: часові – розглядати порушення що відбувалися у період з 30 листопада 2013 року по 22 лютого 2015 року; географічні – м. Київ та інші міста України де проводилися мирні акції [5].

У другій заяві від 04.02.2015 року було зазначено, що Україна визнає юрисдикції суду стосовно злочинів проти людства та військових злочинів передбачених статтями 7 і 8 Римського Статуту, вчинених починаючи з 20 лютого 2014 року і по сьогодні, тим самим продовжуючи часові рамки юрисдикції Суду на території України [6].

Ратифікація Римського Статуту Міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України дозволить розслідувати серйозні міжнародні злочини без заяв уряду про вчинення таких злочинів. Ратифікуючи Статут держава може набути прав учасника, що дозволить не лише виконувати запити про співпрацю, а й брати участь у формуванні, діяльності та подальшому розвитку Міжнародного кримінального суду.

Література:

1. Rome Statute of the International Criminal Court [Електронний ресурс] : [Веб сайт]. – <https://www.icc-cpi.int/resourcelibrary/official-journal/rome-statute.aspx> (дата звернення: 10.03.2021)
2. The Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, issues her annual Report on Preliminary Examination Activities (2019) [Електронний ресурс] : [Веб сайт]. – <https://www.icc-cpi.int/items/Documents/2019-PE-Report-UKR.pdf> (дата звернення: 05.02.2021)
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-вересень 2020 року // Офіс Генерального прокурора [Електронний ресурс] : [Веб сайт] https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=209818 (дата звернення: 20.01.2021)

4. Кримінальний Кодекс України: станом на 05.01.2017 р. / Верховна Рада України // Офіційний вісник України 2001, 21 від 08.06.2001. Ст. 920.

5. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду «про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року» [Електронний ресурс]: [Веб сайт] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text> (дата звернення: 12.03.2021)

6. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» [Електронний ресурс] : [Веб сайт] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text> (дата звернення: 12.03.2021)

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-57>

СЛУЖБОВІ ЗЛОВЖИВАННЯ У СТРУКТУРІ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Харченко В. Б.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Зміна пріоритетів у відносинах держави та особи, переорієнтація ставлення до особи як до вищої соціальної цінності й потреба у перетворенні України на «державу для людини» викликали необхідність розглядати органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб, з одного боку, як таких, що перебувають на службі у суспільства, а з іншого – як гарантів забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку й громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від зло-

чинних посягань [8, с. 176]. У цьому контексті актуалізується питання теоретичного обґрунтування та правового врегулювання сутності зловживання владою або службовим становищем у структурі корупційних кримінальних правопорушень.

Визначаючи зміст ознаки «шляхом зловживання службовим становищем», у першу чергу необхідно звернутися до положень ч. 2 ст. 19 Конституції України, яка визначає, що службові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, тобто наведена норма визначає порогові обмеження діяльності службових осіб: підстави, межі та спосіб, які встановлюються відповідним нормативним актом, що регламентує повноваження конкретної посадової особи або щодо загального кола її повноважень, або визначає конкретні права та обов'язки щодо ввірених їм чи наданих у безпосереднє відання предметів чи предметів, щодо яких службова особа має право оперативного управління. Такі повноваження службової особи можуть бути визначені Законами України «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про Національну поліцію» тощо.

У спеціальній літературі службові зловживання розглядаються як правило залежно від сутності суспільно небезпечного діяння, а саме: 1) зловживання владою; 2) зловживання становищем; 3) зловживання повноваженнями [1, с. 77–78]. В. Г. Хашев класифікує службові зловживання залежно від способу їх вчинення: 1) вчинене способом використання службовою особою наданої влади; 2) вчинене способом використання службовою особою свого службового становища [7, с. 41]. Саме таку позицію слід вважати більш обґрунтованою, адже термін «повноваження» має тлумачення як право, надане кому-небудь для здійснення чогось; права, надані особі або підприємству органами влади [9, с. 387], тобто під зловживанням повноваженнями буквально слід розуміти зловживання правом.

Водночас, термін «становище» визначається як ті чи інші обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває; умови існування кого-небудь; сукупність обставин, які створюють ту чи іншу ситуацію; посада; посідати провідне становище [9, с. 401]. Саме у такому значенні закон про кримінальну відповідальність і розглядає службові зловживання, що полягають у вчиненні службовою особою кримінально-протиправної поведінки в обстановці виконання такою особою покладених на неї обов'язків та реалізацію наданих їй прав, але з порушенням (недотриманням, перевищенням) конкретних юридичних приписів. Про зловживання саме службовим становищем як ознаки корупційних злочинів

наголошується і у примітці до ст. 45 КК України. На такий саме спосіб вчинення конкретних корупційних злочинів зазначається і у диспозиціях ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 262, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ст. 357 та ч. 2 ст. 410 КК України.

Водночас, вказівка у назві та диспозиції ст. 364 КК України на можливість зловживання не тільки службовим становищем, а і владою, обумовлює необхідність з'ясування сутності та співвідношення наведених понять. У доктрині кримінального права під зловживанням владою розуміють умисне використання представником влади або особою, яка виконує організаційно-розпорядчі обов'язки, всупереч інтересам служби наданих їй прав з пред'явлення вимог та прийняття рішень, обов'язкових для виконання іншими фізичними та юридичними особами [4, с. 71]. Порівнюючи обсяг наведених понять, М. І. Мельник обґрунтовано визнає зловживання службовим становищем більш широким поняттям, що охоплює за своїм змістом зловживання владою, оскільки використовувати всупереч інтересам служби службова особа може і владні права та можливості, якщо вона ними наділена [5, с. 280]. Таким чином йдеться про співвідношення наведених понять як частини та цілого як у назві, так й у диспозиції низки статей КК України.

Отже, службове зловживання – це будь-яке умисне використання службовою особою всупереч інтересам служби своїх прав і можливостей, що були їй надані для виконання своїх службових обов'язків. Таке використання припускає реалізацію тих прав і повноважень, якими службова особа наділена, займаючи відповідну посаду або здійснюючи певну службову діяльність і завжди пов'язане з соціально-правовим статусом службової особи (сукупністю його прав та обов'язків, що утворюють службову компетенцію винного) та його соціальним значенням (службовий авторитет особи або органу, який особа представляє і у якому вона здійснює свою службову діяльність, наявність пов'язаних із службовими повноваженнями можливостей, що обумовлені займаною посадою) [6, с. 15].

Саме тому, характеризуючи спосіб вчинення корупційних кримінальних правопорушень законодавець вказує на можливості їх вчинення саме шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. На цьому наголошується і в основних міжнародно-правових актах щодо протидії корупції. Так, ст. 19 «Зловживання службовим становищем» Конвенції ООН проти корупції, визначає, що кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисного зловживання службовими повноваженнями або службовим становищем, тобто здійснення будь-якої дії чи утримання від здійснення

дій, що є порушенням законодавства державною посадовою особою під час виконання своїх функцій з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи [2].

На обґрунтованість визнання зловживання службовою особою своїм службовим становищем найбільш широким способом вчинення як корупційних кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 262, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ст. 357 та ч. 2 ст. 410 КК України, так і суспільно небезпечних посягань, передбачених статтями 364 та 364-1 КК України, вказує і та обставина, що у разі буквального (адекватного) тлумачення способів вчинення наведеної кримінально протиправної поведінки, дійсний зміст норми закону про кримінальну відповідальність точно (буквально) відповідає її текстовому виразу (тексту та букві закону) [3, с. 198]. Відсутні підстави кримінальної відповідальності за корупційне кримінальне правопорушення у разі незаконного заволодіння предметами, передбаченими ч. 2 ст. 262, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ст. 357 та ч. 2 ст. 410 КК України, у разі, якщо таке заволодіння вчиняється шляхом їх привласнення або розтрати, адже примітка до ст. 45 КК зазначає саме на можливість вчинення кримінальних правопорушень цієї групи виключно шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

Література:

1. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків : Право, 2013. 424 с.
2. Конвенція ООН проти корупції: ООН : Міжнародний документ від 31.10.2003. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
3. Коханюк Т. С. Системне тлумачення кримінального закону : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2015. 263 с.
4. Кримінальна відповідальність за окремі злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Ударцова; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ : Правова єдність : Алерта, 2013. 179 с.
5. Мельник, Микола Іванович. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2002. 506 арк.
6. Мельникова В. Е. Должностные преступления. Вопросы уголовно-правовой квалификации: учебное пособие / отв. ред. Б. В. Здравомыслов. Москва, 1985. 97 с.
7. Хашев, Вадим Георгійович. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем : дис... канд. юрид.

наук : 12.00.08 / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2007. 258 арк.

8. Шиндель Ю. І. Зміст надання публічних послуг у складі злочину, передбаченому ст. 365-2 КК України // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Право. 2013. № 1082. С. 173–177.

9. Яковлева А. М. Сучасний тлумачний словник української мови : 55 000 слів. Харків : Торсінг, 2017. 672 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-58>

DEVELOPMENT OF SURVEILLANCE TECHNOLOGIES AS A FACTOR OF COMBATING CRIME BY COLLECTING INFORMATION OF PRIVATE CHARACTER

Khlopov A. A.

Postgraduate Student

Kharkiv National University of Internal Affairs

Kharkiv, Ukraine

In the modern world, technology has become an integral part of the life of mankind. This made it possible to redistribute some of the complex tasks for a person to perform on equipment, thereby saving time and effort. From purely pragmatic motives, the automation of production has created the prerequisites for rapid socio-economic development in the world and an increase in the well-being of the population in many regions. In parallel with this, a significant part of the technology is used to perform socially useful tasks, such as ensuring public safety and law and order. First of all, this applies to various camera-fixing devices, which have become widespread and are actively used to improve the law enforcement system and prevent the commission of crimes. However, as a result of their work, various kinds of information of private character are fixed, which leads to the disclosure of the sphere of his private life by the aspect. This creates additional risks of an attack on the rights and freedoms of citizens, as well as abuse by the competent authorities of the state. Therefore, the problem of using surveillance devices and analyzing their impact on privacy looks especially relevant today.

In general, the technological evolution of tracking devices has occurred in a relatively short period of time. The development of the project for the first video surveillance system is attributed to the German engineer Walter Bruch, which was later installed by Siemens in 1942. to monitor the testing of V-2 missiles (1, p. 60). In the future, such systems were actively used in testing

various kinds of rockets and launch vehicles in space programs of interested crane. However, gradually the range of applications expanded and shifted to the niche of the law enforcement and security sector. 1956-1960. In Germany, a system of street cameras is gradually starting to be put into operation to monitor urban traffic, and subsequently to detect violations of traffic rules and observe public assemblies. Subsequently, the idea was adopted by the London police, who in July 1960. installed two temporary cameras in Trafalgar Square to monitor the gathering during an official visit by the Thai royal family. A year later, the capital's railway station was equipped with a similar video surveillance system. Over the next years, such systems began to be actively used in public places to counter vandalism and were implemented on a commercial basis to reduce the level of theft in the retail sector (2). In addition to Europe, overseas began to take an interest in technological innovations in the field of observation. In the United States of America (hereinafter – the USA), the first deployment of video cameras for the purpose of combating crime began from the main street of Olean, New York in 1968. Several installed devices transmitted images to the local police station for 24 hours [1, p. 60]. Subsequently, such systems began to be mastered in various fields; in particular, cameras began to be placed on the buildings of local municipalities, in the premises of banks, and subsequently in shops. Given their rarity and size, it is fair to say that they are performing a certain preventive function. On the other hand, the possibility of fixing made it possible to identify illegal actions and helped to establish the identity of the offender, providing the formation of an evidence base for the investigating authorities.

As a result, over the past 79 years, humanity has made a significant leap towards the evolution of tracking devices, which are not perceived as something new today. Subsequently, this technique gained the ability to instantly identify a person's personality, which actually constitutes the problem. Since from that moment it became possible to collect precisely personalized information of private character about a particular citizen, and not to accumulate information about civil society without reference to its individual individuals. In parallel with this, the increase in the number of installed surveillance systems has created the risks of unjustified interference in the sphere of private life of a person and excessive control over society by governments. After all, all the functionality of this technique is aimed at fixing, processing, storing and transferring various kinds of information of a private nature concerning an individual. The People's Republic of China (hereinafter – PRC) holds the palm in the development of these technologies. In addition, significant progress has been made by specialists from India, The Russian Federation, The USA and a number of European countries (The Federal Republic of Germany, Great Britain, etc.). The reasons for this combination of circumstances are different. For example, in India it is

associated with the formation of a middle class stratum, which, in search of security, creates a request for a reduction in the crime rate. In the Russian Federation, this is due to the need to ensure public order and counter terrorist threats. That is, in each specific case, the spread of identification technologies is dictated by its own challenges facing the respective country and not necessarily related to the fight against crime.

Today, out of twenty cities in the world that have the largest network of cameras, eighteen are located in the PRC. The other two are London and Hyderabad. The first one takes the third position in the ranking and is the only city that is not located in Asia, and the second is one of the centers of high technologies in India (3). In PRC, one of the impetuses for the development of face recognition technologies was the street protests in Hong Kong in 2014. Then, the law enforcement system faced the problem of identifying the protesters, which was difficult in the conditions of smoke and the use of various means of disguise by the protesters. Since then, surveillance and identification technologies in the country have reached a new level. By the end of 2021, BBC news reports with reference to the Wall Street Journal in the PRC, about 560 million surveillance cameras will be installed; in terms of the country's population it will mean one device for 2.4 people. It is noteworthy that according to the publication for 2018 there were only 350 million of these cameras in the country, or one per 4.1 people. At the same time, similar indicators in the USA were at the level of 4.6; UK – 5.6 and 7.1 in Singapore. It is predicted that by the end of 2021 the global number of surveillance cameras will exceed 1 billion (4). At the same time, the results of research carried out by specialists in this area show that the correlation between the number of cameras and a decrease in crime rates is minimal, and the creation of a significant network of surveillance cameras does not always lead to a decrease in the crime rate (3).

If we count the number of cameras in relation to the population of the Earth, then there is a significant increase in the presence of surveillance cameras in our life. In 2018 there were 11.6 people per cell. At the same time the same indicator by the end of 2021 will be about 7.7. If such growth rates are maintained, in 10-15 years we can talk about equalizing the number of surveillance cameras to the world's population. That is, the risks of unjustified interference in the private sphere of human life and control by the government due to the expansion of the network of surveillance devices will only increase. It seems that these risks will be too high compared to the potential effect of such policies in the field of law enforcement, security and prevention of delinquency in society.

Conclusions:

Summing up, we can confidently assert that observation technologies have reliably entered the life of mankind. The indicated situation will only get worse over time, because these technologies allow not only maintaining law

and order, but also allowing solving a number of other acute problems today. For example, compliance with quarantine restrictions and social distance in a pandemic, countering the growing level of terrorist threats and other challenges.

That said this study shows that the focus on motivating the diffusion of such technologies has changed over time. The first installed devices recorded illegal actions and stored information that could be considered as evidence in the future. However, today, the active expansion of the coverage area has significantly quantitatively affected the benefits obtained. As a result, there has been an increase in the scope and volume of information received, including of private character. This led to a departure from the solution of single tasks at the local level to the implementation of a set of measures within the coverage system.

At the same time, based on open data and research carried out by specialists in this field, we can say that today the correlation between the number of installed cameras and the level of crime is minimal. That is, the effectiveness of combating crime does not lie exclusively in the plane of the continuous placement of cameras to the extent that it might seem at first glance. However, in some areas, surveillance systems have proven to be uncontested. For example, this concerns the issues of fixing traffic violations. Otherwise, the situation looks in such a way that the amount of information that is recorded, processed and stored creates disproportionately large risks for the sphere of a person private life. In this case, part of the information of private character falls into the use of the competent authorities without the will of the person. In fact, to date, surveillance technology does not seem to be a key factor in the possible formation of an effective criminal law policy for combating crime at the state level around it.

References:

1. Ogunyinka , O., Soyemi, J. and Soyemi, O.B. 2011. Security Surveillance Architecture: The Wireless Mesh Network Approach. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2, 6 (Nov. 2011), P. 59–65.
2. Video Surveillance Systems. The History. URL <http://info300.net/fmwangi/Brief1.html>
3. Surveillance camera statistics: which cities have the most CCTV cameras? VPN & Privacy. Blog. URL: <https://www.comparitech.com/vpn-privacy/the-worlds-most-surveilled-cities/>
4. The US, like China, has about one surveillance camera for every four people, says report. URL: <https://www.theverge.com/2019/12/9/21002515/surveillance-cameras-globally-us-china-amount-citizens>.

CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-59>

VIOLATION OF THE COMPETITIONS PRINCIPLE IN THE PRE-TRIAL INVESTIGATION: REALITIES AND PERSPECTIVES

Getman G. M.

PhD in Law,

Assistant at the Department of Criminal Procedure

Yaroslav Mudryi National Law University

Kharkiv, Ukraine

The development of quality social relations is based on certain aspirations and legal principles, which include the rule of law, legality, equality before the law, respect for human dignity, ensuring citizens' rights to freedom and personal integrity, and so on. Failure to comply with such requirements are the reasons for illegal actions, the development of corruption, degradation of certain segments of the population and others.

In addition, the level of proper completeness of information about the crime and its processing and use is one of the conditions for its successful investigation, detection and prevention, as well as the ability to quickly identify the perpetrator. In the current conditions of ongoing European integration, there has long been a need to reform the criminal justice system and improve their activities. The concept of criminal justice reform in Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine № 311 of 08.04.2008, outlines that «the criminal justice system is somewhat cumbersome, internally contradictory, not always scientifically substantiated and excessively complicated. The activities of its subjects are characterized by duplication of powers, lack of clear definition and delimitation of their competence, giving priority to tasks that are actually secondary, the use of unjustifiably complicated formal procedures. The bodies of criminal justice have imperfect functional capacity, which does not allow to ensure compliance with the principle of the rule of law in their activities» [1].

Consideration into account gaps and mistakes, finding ways to solve them is a priority of modern research, which is a prospect of positive legal practice in Ukraine.

Today's research conducted within the legal sciences allows us to conclude that the legal system is imperfect in the dimension of «law-practice», due to violation of the rights of the parties to criminal proceedings, which, in turn, violates the principles of adversarial proceedings.

The pre-trial investigation is accompanied by many investigative (search) actions aimed at collecting and verifying the evidence already obtained in adversarial criminal proceedings. At the same time, carrying out certain investigative (search) actions requires the involvement of specialists in certain fields of knowledge. Highlighting such an investigative situation, when the procedural action is carried out in relation to the suspect, it should be noted the effectiveness of its conduct, subject to the involvement of a knowledgeable specialist.

On the basis of studying the materials of judicial practice it is possible to reveal non-compliance with a number of norms of the current, in particular, criminal procedural legislation of Ukraine. An example is the violation of the adversarial principle, which manifested itself in the denial of the defense's request for a forensic examination (technical examination of documents) by an investigating judge during the investigation of a criminal offense under Part 4 Art. 190 of the Criminal Code of Ukraine.

Thus, in the criminal proceedings, the advocate, with the consent of the accused, filed a request for a forensic examination to establish the posts of parts of the text in the receipts and to establish what was primary and what was added (subject to finding added parts of the text in documents). The advocate counsel substantiated the arguments of the petition for the appointment of a forensic examination and expressed to the court the opinion that the examination could lead to the conclusion that the testimony of the defendant was true. However, the victims and the prosecutor objected to the appointment of a technical examination of the handwriting of the accused, as no such statement had been made in the pre-trial investigation, and the result of the expert examination was irrelevant in the case, which allegedly indicated that there was no need for an examination.

The court, after hearing the parties to the proceedings under discussion, the court provided for in Art. 242 of the Criminal Code of Ukraine, the grounds for the appointment of this examination are not established; the questions were discussed at the last court hearing and according to the court decision of 16.02.2018, a similar request of another advocate counsel to appoint a forensic examination of documents in the criminal proceedings under Part 4 of Art. 190 of the Criminal Code of Ukraine. Guided by Art. 242, 332, 376 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the court decided to deny the defense counsel's request to appoint a forensic examination of documents [2].

During the issuance of such a decision by the court – the refusal to satisfy the request of the defense to appoint a forensic examination of documents, without the right to appeal, violated a number of current criminal procedure legislation. According to Art. 22 of the Criminal Code of Ukraine, the adversarial principles were not observed, as the accused was deprived of the right to defend his innocence; also violated the right of the defense to collect evidence and ensure the submission to the court of appropriate and admissible evidence (Part 3 of Article 93 of the Criminal Code of Ukraine). In addition, the court did not take into account that the examination of documents requires special knowledge, which is not possessed by the victims and the prosecutor. All this indicates that the court violated the norm of Art. 94 on the evaluation of evidence, namely the lack of impartial attitude to the circumstances of the criminal proceedings.

In modern conditions of development of fight against crime in the conditions of adversarial criminal proceedings, realization of requirements and provisions of the Convention for protection of human rights and fundamental freedoms the improvement of the mechanism of legal regulation of public relations occupies a special place. One of the areas of its optimization is the ability to take into account the experience of other countries. A certain place in this dimension is occupied by psychology, which is becoming increasingly popular around the world not only in helping people in their daily lives, but also contributes to the investigation and prevention of crime. Judicial practice, there are a large number of such violations of applicable law. Detection and prevention of such decisions is one of the priority areas of our time, which in turn is the basis for promising research that can be the basis for a fair trial and trial.

References:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 08.04.2003 № 311. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008> (дата звернення: 09.04.2021).
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72993966> (дата звернення: 17.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-60>

**EFFECTS OF INADMISSIBILITY OF EVIDENCE:
THEORETICAL AND LEGAL FRAMEWORK**

Drozd V. H.

*Doctor of Law, Professor, Honoured Lawyer of Ukraine,
Head of the 3rd Research Department of Research Laboratory of Problems
of Legal and Organizational Support of the Ministry Activities
State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Havryliuk L. V.

*Candidate of Juridical Sciences,
Senior Researcher at Research Laboratory of Problems of Legal
and Organizational Support of the Ministry Activities
State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Havryliuk V. V.

*Bachelor's Degree Student
National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine*

Criminal procedure, as an activity, is cognitive. Therefore, the actors responsible for proving under the Art. 92 of the Criminal Procedure Code, with a view to taking a correct and well-founded decision in a case, seek to establish a reliable picture of the past event, to clarify all the circumstances and to establish the truth. It is on the basis of the totality of evidence, collected in criminal proceedings, the investigators, guided by the law and the professional legal awareness, during the pre-trial investigation, and the judges, during the trial, conclude that a crime has been committed or that there is no evidence of it, that the accused is guilty or innocent of the crime, that the facts relevant for the proper resolution of the criminal case have been established [1, p. 3]. Accordingly, every procedural decision taken by the investigator during the pre-trial investigation usually has legal effects that can be grouped into positive ones, enabling to establish all the facts of the case and punish the guilty parties, and negative ones, leading to inadmissibility of evidence. Moreover, inadmissible evidence cannot be used in procedural decisions, nor can it be invoked by a court in judicial decisions, etc.

The Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language defines the concept of «effect» as what derives, follows from something, or as a result [2, p. 581]. In our opinion, a more comprehensive concept is the «intangible effect,» which is interpreted as a variety of socially dangerous effects involving damage combined with the violation of some interests of participants in public relations, protected by criminal law, which is generally not connected with physical influence on a person as a subject of public relations or influence on material objects of the outside world (goods) in respect of which public relations exist [3, p. 178]. If social relations arising in the process of proving by actors authorized by the CPC of Ukraine is the object of our study, accordingly, the legal effects of inadmissibility of evidence during the pre-trial investigation should be the revocation of the investigator's decision by the prosecutor on the basis of the evidence, as well as the impossibility of using the evidence in the proceedings. That is, inadmissibility of evidence entails legal effects that depend on its evidentiary value in criminal proceedings.

In the CPC of Ukraine, some provisions determine the powers of participants in criminal proceedings, the grounds and procedure for conducting procedural, investigative (search) and covert investigative (search) actions, and expert reports; establish the parties to criminal proceedings responsible of proving in criminal proceedings, as well as legal effects in case of non-compliance with procedural provisions by participants in criminal proceedings. Accordingly, the set of criminal procedure provisions governing the investigator's performance, such as the collecting, verification and evaluation of evidence in order to establish the facts relevant to criminal proceedings, is an element of evidence.

According to the provisions of the CPC of Ukraine, procedural, investigative (search) and covert investigative (search) actions are related to the identification, recording and verification of evidence in criminal proceedings. In particular, their essence is both cognitive and regulatory. The cognitive character is determined by the cognitive techniques used by the investigator in their course. The regulatory character is the detailed guidance of the rules and conditions for their conduct, established by the criminal procedure legislation.

According to L. Loboiko's definition of the features of provisions governing investigative actions, each of their elements (hypothesis, disposition, sanction) has a certain specificity.

The hypothesis formulates a ground for an investigative action. In some cases, the law does not specify such grounds in the provision. However, this does not mean that the provision does not contain a hypothesis.

The disposition of the concept of investigation actions set out the procedure for conducting an investigative action, its participants, the place and time of carrying it out, etc.

Sanctions of investigative actions provision are grouped according to an actor whom they are addressed to. The first group includes those addressed to the investigator or other official conducting the proceedings, such as criminal legal ones and criminal procedural ones (revocation of procedural decisions taken on the basis of information obtained as a result of unlawful investigative actions). The second group includes those addressed to other participants in the investigation [4, p. 188].

That is, the regulatory force of the law means that legal provisions are generally binding rules of conduct established, authorized and enforced by the State, and the system of legal provisions constitutes an objective law. Accordingly, the provisions of criminal procedure oblige, prohibit, establish or permit rules of conduct, thus organizing social relations.

Therefore, the existence of provisions – the regulatory force of law – is one of its basic and necessary features. With regard to the provisions of criminal procedure, they will be a regulator of relations between parties to criminal proceedings if they are able to react to the negative effects of the performance of persons, conducting initial inquiries and pre-trial investigations. Otherwise, this function cannot be implemented. Accordingly, we advocate the perspective that inadmissibility of evidence is an important criminal procedure sanction applied in case of establishing criminal procedure violations in the course of taking and recording evidence, as a means of reaction by the person conducting the initial inquiry, the investigator, the prosecutor, the judge and a court to violations found. It entails negative legal effects, the range thereof is due to the materiality of inadmissible evidence in criminal proceedings and the powers of the assessor at an appropriate stage of inadmissibility of evidence [5, p. 186].

References:

1. Hroshevyi Yu.M., Stakhivskiy S.M. (2006) *Evidence and proving in criminal proceedings. Scientific and practical manual* [Dokazy i dokazuvannia u kryminalnomu protsesi. Naukovo-praktychnyi posibnyk]. Kyiv: KNT, Fursa S.Ya., 272 p. (in Ukrainian)
2. Busel, V. T. (Ed.) (2002) *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. K., Irpin: PTF Perun, 1440 p. (in Ukrainian)
3. Kyselov I.O., Shablysty V.V., Chorna V.O., Yakymenko L.H. (2017) *Slovnyk osnovnykh kryminalno-pravovykh terminiv* [Dictionary of basic

criminal law terms]. Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 388 p. (in Ukrainian)

4. Loboiko L. M. (2005) *Kriminalno-protsesualne pravo: kurs lekysii*. [Criminal procedure law: Teaching manual]. K.: Istina, 456 p. (in Ukrainian)

5. Basai N.M. (2012) *Vyznannia dokaziv nedopustymymy v kryminalnomu protsesi Ukrainy: pidstavy, protsesualnyi poriadok i pravovi naslidky* [Inadmissibility of evidence in the criminal procedure of Ukraine: Grounds, procedural order and legal effects] (PhD Thesis), Odessa.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-61>

ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ ВИСУНЕННЯ ПРОКУРОРОМ ДОДАТКОВОГО ОБВИНУВАННЯ В СУДІ

Глюшонок О. Ю.

*прокурор першого відділу процесуального керівництва
Харківської обласної прокуратури
м. Харків, Україна*

Існують випадки, коли під час судового розгляду кримінальної справи з'ясовуються обставини, які викривають обвинуваченого у вчиненні ще одного або декількох злочинів, за якими обвинувачення йому не було висунуто.

Наприклад, свідки, потерпілі, сам обвинувачений, або ж інші учасники процесу надають показання, що обвинувачений вчинив умисне вбивство, а після цього погрожував вбивством очевидцям злочину у разі розголошення ними цих фактичних даних і у свідків були реальні підстави побоюватися цієї погрози, але на досудовому слідстві останні про це не повідомляли.

Для таких випадків, які тісно межують зі зміною обвинувачення прокурором у суді, але мають свою особливість, законодавець передбачив для публічного обвинувача висунення додаткового обвинувачення.

Необхідно одразу зазначити, що свого часу запровадження можливості висунення прокурором додаткового обвинувачення у суді в тому вигляді, в якому воно пропонується чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), стало однією з його новел. І введена вона була замість інституту додаткового досудового розслідування, щоб прокурор міг виправити помилки, допущені під час слідства. Однак, на жаль, ця новела так і залишилась прогресивною новелою, яка повинна була зумовити ефективне використання часових і

людських ресурсів, а натомість фактично є майже мертвою статтею вже протягом семи років.

КПК України у ч.1 ст. 339 зазначає, що у разі отримання відомостей про можливе вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення, щодо якого обвинувачення не висувалось і яке тісно зв'язане з первісним та їх окремих розгляд неможливі, прокурор право звернутися до суду з вмотивованим клопотанням про розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним обвинуваченням.

Для прикладу, німецький прокурор також може доповнити обвинувачення. Відповідно до параграфу 266 розділу VI книги другої КПК Федеративної Республіки Німеччина якщо прокурор під час основного судового розгляду поширює обвинувачення на інші злочинні діяння підсудного, суд може постановою (ухвалою) долучити їх до цього провадження, якщо ці діяння йому підсудні і підсудний висловлює свою згоду. Додаткове обвинувачення може бути висунуте усно. Головуючий надає підсудному можливість для захисту [1, с. 276].

Як свідчать статистичні дані, прокурорами органів прокуратури України вкрай рідко висувається додаткове обвинувачення в суді першої інстанції. Так, впродовж 2013 року прокурорами висувалось додаткове обвинувачення при розгляді 4 кримінальних проваджень (0,002 % від загальної кількості кримінальних проваджень, розглянутих судами першої інстанції за участі прокурора), впродовж 2014 року – 12 (0,006 %), впродовж 2015 року – 8 (0,005 %), впродовж 2016 року – 8 (0,005 %), впродовж 2017 року – 8 (0,005 %), впродовж 2018 року – 14 (0,01 %), впродовж 2019 року – 5 (0,004 %), впродовж 2020 року – 5 (0,004 %) [2].

З наведеного вбачається, що відсоток кримінальних справ, розглянутих судами першої інстанції, де прокурором висувалось додаткове обвинувачення за весь час дії чинного КПК України не перевищував навіть 0,1 % від загальної кількості цих справ.

Попередній КПК, який діяв на території України, також визначав алгоритм дій суду у разі з'ясування у судовому засіданні, що підсудний вчинив ще й інший злочин, щодо якого обвинувачення не висувалось і яке тісно зв'язане з первісним та їх окремих розгляд неможливі. І при попередньому КПК такий алгоритм дій застосовувався частіше, ніж зараз.

На нашу думку вказане пов'язано перш за все з тим, що попереднім Кодексом було передбачено також і інститут додаткового розслідування.

Разом з цим вбачається, що на цей час сторона обвинувачення новим Кодексом поставлена у вкрай вузькі часові рамки: за загальним правилом стороні обвинувачення максимально надається 14 днів для проведення повного досудового розслідування, тоді як за чинності попереднього КПК вся справа поверталась на додаткове досудове слідство і

обмежувалось це слідство більш адекватними часовими рамками: строк додаткового слідства встановлювався прокурором, який здійснював нагляд за слідством, в межах одного місяця з моменту прийняття справи до провадження, подальше продовження зазначеного строку провадилось на загальних підставах.

Окрім цього, деякі судді та адвокати буквально тлумачать статтю 339 КПК України та вказують, що за цей час досудове розслідування не повинно проводитись повно, а проводяться лише дії та приймаються рішення, які передбачені статтями 276-278, 290-293 КПК України.

Таким чином, можливо здебільшого поодиноке застосування можливості висунення додаткового обвинувачення прокурором у суді зумовлено не дуже якісною регламентацією цього інституту у чинному КПК України.

Хоча мета включення до Кодексу положень щодо права прокурора на висунення додаткового обвинувачення є необхідною з огляду на завдання кримінального провадження та з урахуванням такої засади кримінального провадження, як розумність строків.

Передбачалось, що впровадження такого інституту позитивно відобразиться на ефективності досудового розслідування та судового розгляду: витратиться менше часу на розслідування, задіяна буде менша кількість слідчо-оперативних та прокурорських працівників, коштів з Державного бюджету на розслідування таких справ буде витрачатися також менше з огляду на стислість строків та обмеженість щодо доцільності проведення окремих слідчих дій. Окрім цього, якщо буде зареєстроване нове провадження, то воно одразу ж буде розкрито, або ж розкритим стане те, що було зареєстроване раніше і залишалось фактовим. Таким чином, у будь якому разі зменшувався б залишок кримінальних проваджень, у яких жодній особі не повідомлено про підозру. А якщо врахувати, що Єдиний реєстр досудових розслідувань працює таким чином, що залишок проваджень з кожним днем все збільшується, та, як наслідок, – збільшується навантаження на слідчих та процесуальних керівників, така новела КПК України є дійсно позитивним нововведенням.

Проте, як ми бачимо, цей інститут фактично не працює, вказане вплинуло і на той факт, що українська наукова література майже не має напрацювань з питань висунення додаткового обвинувачення прокурором у суді. І Вернидубов чи не єдиний науковець, хто приділяв увагу цьому питанню. Обмежено торкалися теми висунення додаткового обвинувачення у своїх наукових працях В. Гринюк, С. Меркулов, І. Єрьоменко та інші українські науковці. Проте, незначна кількість наукових досліджень не позбавляє нас можливості розглянути інститут висунення додаткового обвинувачення прокурором у суді першої

інстанції та перш за все визначити поняття висунення додаткового обвинувачення.

На наш погляд, висунення додаткового обвинувачення прокурором під час судового розгляду кримінальної справи у суді першої інстанції – це процесуальне рішення прокурора, затверджене судом під час судового розгляду кримінального провадження, яке полягає у складанні клопотання, в якому формулюються підстави для розгляду додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним та фактичною підставою якого виступає переконання прокурора про можливе вчинення обвинуваченим ще одного, або декількох злочинів, які тісно пов'язані з первісним обвинуваченням та окремих розгляд яких може негативно вплинути на всебічність, повноту та об'єктивність судового провадження.

Підстави висунення прокурором додаткового обвинувачення у суді ми пропонуємо розуміти як сукупність обставин, при наявності яких публічний обвинувач може скористатися правом на висунення додаткового обвинувачення.

Поділити ці підстави можна на фактичні та юридичні. До фактичних слід віднести наступне: отримання даних, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення, під час судового розгляду; додаткове вивчення матеріалів кримінального провадження; суб'єктивна позиція прокурора у кримінальному провадженні.

До юридичних підстав належать: клопотання прокурора, погоджене у порядку ст. 341 КПК України з прокурором вищого рівня; ухвала суду, якою задоволено клопотання прокурора про розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним обвинуваченням.

Підкреслюємо, що тільки за наявності сукупності вказаних підстав на цей час публічному обвинувачу можливо скористатися правом на висунення додаткового обвинувачення особі.

Таким чином, запровадження можливості висунення прокурором додаткового обвинувачення у суді впливає на ефективність та повноту судового розгляду та, як наслідок, – на дотримання конституційних прав та гарантій усіх учасників кримінального процесу.

Література:

1. Головненков П. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия. Strafprozessordnung (StPO). Науково-практичний коментар і переклад тексту закону. Universitätsverlag Potsdam, 2012. 404 с.
2. Форми № «П», Звіти про роботу прокурора за 12 місяців 2013-2020 років. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=104402 (дата звернення – 18.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-62>

**ЩОДО МОЖЛИВИХ ФОРМ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ
ДОСЛІДНО-ВИПРОБУВАЛЬНИХ ЛАБОРАТОРІЙ ДСНС
ДО УЧАСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
У СПРАВАХ ПО ПОЖЕЖАМ**

Климась Р. В.

*начальник відділу досліджень,
статистики пожеж та надзвичайних ситуацій
Інституту державного управління та наукових досліджень
з цивільного захисту
м. Київ, Україна*

В Україні питаннями розслідування та дослідження пожеж, проведення пожежно-технічних експертиз і досліджень займаються слідчі Нацполіції, експерти-пожежотехніки науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС, судові експерти науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту, спеціалісти підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Відповідно до покладених завдань [1] підрозділи Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) беруть участь у розслідуванні пожеж, причин виникнення надзвичайних ситуацій та невиконання запобіжних заходів, а також проведенні оцінки дій органів управління і сил щодо організації та проведення ними рятувальних і інших невідкладних робіт [1].

Безпосередньо ці завдання покладено на дослідно-випробувальні лабораторії територіальних органів ДСНС (далі – ДВЛ), основним напрямом діяльності яких відповідно до керівних документів [2, 3] є проведення робіт, пов'язаних із дослідженням пожеж і встановленням причин їх виникнення.

Впродовж останніх років у цілому над проблематикою залучення експертів і спеціалістів до розслідування кримінальних правопорушень працювали Азаров Ю.І., Белкін Р.С., Климась Р.В., Ковальов В.В., Коновалова В.Є., Лазебний А.М., Лук'янчиков С.Д., Махов В.М., Рафальський Є.О., Романюк Б.В., Сегай М.Я., Яремчук В.О.; зокрема, питання особливостей взаємодії слідчих з експертами та спеціалістами висвітлено в праці [4]; процесуальним аспектам залучення спеціалістів ДВЛ і використанням спеціальних знань у кримінальному провадженні присвячено роботи [5, 6]; безпосередньо проблематику залучення

спеціалістів ДВЛ до дослідження й експертизи пожеж досліджено в роботі [7].

Наразі, із введенням у дію 2012 року нового *Кримінального процесуального кодексу України* [8] повністю було змінено порядок залучення співробітників ДСНС, зокрема фахівців ДВЛ, до дослідження пожеж, а по суті органи ДСНС, що виконували функції дізнання у справах про пожежі, виявилися практично відстороненими від даного процесу. Про зниження кількості пожеж, досліджених ДВЛ, щороку свідчить аналіз їх службової діяльності [7].

Прийняття відповідно до *Кримінального процесуального кодексу України* [8] за ініціативи Головного слідчого управління Нацполіції з метою вдосконалення організації взаємодії посадових осіб Нацполіції, ДСНС та Експертної служби МВС на місці пожежі наказу МВС від 24.07.2017 № 621 [9], відповідно до якого територіальні органи ДСНС залучаються для установлення причин виникнення пожеж, а також обставин та умов, що сприяли їх виникненню, а посадові особи ДСНС виступають у якості спеціалістів, – у повній мірі не вирішило питання залучення спеціалістів ДСНС до дослідження пожеж і встановлення причин їх виникнення. Разом із тим, *Порядок спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами* [9] встановлює критерії [10], за якими слідчі мають залучати спеціалістів ДВЛ до дослідження пожеж, а саме: участі в огляді місця події, фіксації обставинки на місці пожежі, проведення пожежно-технічних досліджень (експертизи) та установлення обставин і причин виникнення пожежі.

Кримінальний процесуальний кодекс України [8], визначаючи спеціаліста як учасника кримінального провадження, значно розширює можливості використання слідчим його спеціальних знань і навичок, адже в ст. 128¹ Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року йшлося про участь спеціаліста лише у проведенні слідчих дій, а вже відповідно до ст. 71 чинного Кримінального процесуального кодексу України спеціаліст бере участь у кримінальному провадженні, складовими якого згідно з п. 10 ст. 3 [8] є досудове розслідування, судове провадження та процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом про кримінальну відповідальність.

Лук'янчиков Є.Д. у своїй роботі [6] звертає увагу на те, що окрім надання практичної допомоги слідчому в застосуванні технічних або інших засобів спеціаліст може бути залучений для надання консультацій і висновків під час досудового розслідування (ст. 71 [8]), а також під час 238

дослідження доказів у суді (ст. 360 [8]), що дозволяє стверджувати про процесуальний характер такої діяльності.

Виходячи із проведеного Лук'янчиковим Є.Д. аналізу норм чинного Кримінального процесуального кодексу України [6], можна виокремити такі форми залучення фахівців дослідно-випробувальних лабораторій ДСНС у якості спеціалістів до участі в кримінальному провадженні у справах по пожежам:

1) для надання безпосередньої технічної допомоги під час досудового розслідування та судового розгляду (ч. 2 ст. 71 [8]);

2) для надання консультацій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 71; ч. 1 ст. 360 [8]);

3) для надання висновків з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків (ч. 2, п. 7 ч. 4 ст. 71; п. 3, ч. 3 ст. 214 [8]);

4) для надання письмових роз'яснень під час дослідження доказів у суді (ч. 1 ст. 360 [8]).

Окремі вчені пропонують поділяти форми використання спеціальних знань на три групи: визначені та врегульовані [8]; визначені, але не регламентовані [8]; не визначені та не регламентовані законом. Зокрема, до першої групи можна віднести та вважати процесуальними такі дії, як участь в огляді місця події спеціаліста, запрошеного слідчим чи прокурором з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань (ст. 237 [8]). Цей поділ не можна вважати бездоганним. У той же час не викликає заперечень і думка, що слідчий, спеціаліст та експерт є тими учасниками провадження, для яких використання спеціальних знань і навичок є професійним обов'язком.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [11] визначає основні завдання пожежно-технічної експертизи та те, що перед нею можуть ставитися й інші завдання, пов'язані з провадженням у справі про пожежу, для розв'язання яких необхідні спеціальні знання в галузі пожежної справи; також передбачено, що під час оформлення матеріалів для проведення експертизи орган чи особа, які її призначили, можуть залучати спеціалістів для відбирання зразків. Саме ці завдання можуть, маючи певний досвід, спеціальні знання та навички, вирішувати спеціалісти ДВЛ.

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1052 «Про затвердження *Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій*» (Офіційний вісник України, 2015 р., № 102, ст. 3514).

2. Наказ Держтехногенбезпеки України від 18 травня 2012 р. № 133 «Про затвердження примірного *Положення про дослідно-випробувальну лабораторію територіального органу Держтехногенбезпеки України*».

3. Наказ Держтехногенбезпеки України від 21 грудня 2012 р. № 273 «Про затвердження *Настанови з організації роботи дослідно-випробувальної лабораторії територіального органу Держтехногенбезпеки України*».

4. Азаров Ю.І., Рафальський Є.О. Особливості взаємодії слідчого з експертом (спеціалістом) на початковому етапі досудового розслідування. *Науковий юридичний журнал: Юридична наука*. К.: № 10, 2014. С. 87–96.

5. Серета Д.В., Климась Р.В. Процесуальні аспекти залучення спеціалістів дослідно-випробувальних лабораторій територіальних органів ДСНС до участі в огляді місця події, пов'язаної з пожежею. *Науковий журнал: Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса: № 1, 2020. С. 165–167.

6. Лук'янчиков Є.Д. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий центр «Гельветика», 2020. Ч. 2. С. 176–180.

7. Климась Р.В. Проблемні питання залучення спеціалістів дослідно-випробувальних лабораторій ДСНС до дослідження пожеж і проведення експертиз по ним. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий центр «Гельветика», 2020. Ч. 2. С. 172–176.

8. *Кримінальний процесуальний кодекс України* від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013 р., № 9-13, ст. 88).

9. Наказ МВС України від 24 липня 2017 р. № 621 «Про затвердження *Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами*» (зарєєстрований в Мін'юсті 14.08.2017 за № 998/30866) (Офіційний вісник України, 2017 р., № 72, ст. 2216).

10. Климась Р.В. Запровадження критеріїв дослідження пожеж дослідно-випробувальними лабораторіями. *Запобігання надзвичайним ситуаціям і їх ліквідація*: матеріали науково-практичного семінару. Харків: НУЦЗ України, 2018. С 24–26.

11. Наказ Мін'юсту від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 «Про затвердження *Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень*» (zareєстрований в Мін'юсті 03.11.1998 за № 705/3145) (Офіційний вісник України, 1998 р., № 46, ст. 1715).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-63>

СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ: ПОНЯТТЯ, МЕТА І ЗАВДАННЯ

Курнаєва К. Г.

*ад'юнкт аспірантури кафедри кримінального процесу
та криміналістики*

*Донецького юридичного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Маріуполь, Донецька область, Україна*

Під час проведення досудового розслідування незалежно від ступеня тяжкості розслідуваного кримінального правопорушення нерідко виникає реальна необхідність у перевірці слідчих версій, усуненні суперечностей в матеріалах кримінального провадження, визначенні ступеню поінформованості злочинців про вчинену подію злочину тощо. У зазначених випадках головним засобом рішення даних проблем є проведення такої слідчої (розшукової) дії як «слідчий експеримент».

До недавнього часу слідчий експеримент разом із перевіркою показань на місці скоєння злочину були частиною слідчої (розшукової) дії, яка за Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України 1960 р. називалася «відтворення обстановки та обставин події». Таким чином законодавець України у КПК 2012 р. застосував найменування «слідчий експеримент», традиційно використовуване в країнах пострадянського простору.

Провівши ретельний аналіз вироків за результатами розгляду кримінальних проваджень усіх типів злочинів, розміщених на сайті Єдиного реєстру судових рішень, було встановлено, що за 2020 р. та три місяці 2021 р. суди України ухвалили 87610 даних вироків, з них 20646 по особливо тяжким злочинам, що складає 23,57 % від

загальної кількості ухвалених вироків. Із них у 9065 містяться посилання на результати слідчих експериментів, як на доказ (питома вага від загальної кількості вироків складає 10,35 %). В свою чергу, було звернено увагу на те, що із 20646 вироків по особливо тяжким злочинам слідчий експеримент за зазначений проміжок часу проводився лише у 3,12 % [1]. Такі низькі показники проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування вказують на те, що практичні підрозділи не завжди використовують його можливості, а також припускаються помилок під час проведення, які обумовлені ймовірно неповним розумінням змісту цієї слідчої (розшукової) дії і тих завдань, які вирішуються за її допомогою. Видається, що в умовах змагальності кримінального процесу слідчий експеримент повинен застосовуватися значно частіше для усунення можливості використання стороною захисту «неповноти» перевірки окремих обставин кримінального правопорушення.

Виходячи з вищезазначеного, доцільним є розгляд сучасних тлумачень поняття слідчого експерименту. Так, В. М. Стратонов визначає слідчий експеримент, як самостійну слідчу дію, яка проводиться з метою перевірки й уточнення наявних та отримання нових доказів шляхом відтворення обставин події та проведення дослідних дій за умов, у яких відповідні дії могли відбуватися [2, с. 7]. У свою чергу, О. І. Коток вважає, що слідчий експеримент – це процесуальна дія, метою якої є перевірка чи уточнення експериментальним шляхом фактичних даних, отриманих в ході слідства [3, с. 133]. Дещо ширше тлумачить слідчий експеримент Т. М. Балицький, який визначає його як слідчу (розшукову) дію, зміст якої полягає у здійсненні спеціальних дослідних дій з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, а також для перевірки висунутих гіпотез, версій та отримання нових доказів [4, с. 29]. Узагальнюючи думки зазначених авторів можна резюмувати, що слідчий експеримент виступає доволі складною слідчою дією за своєю формою та змістом, що можливо й обумовлює низьку частоту його проведення.

Не наводячи усіх викладених в літературі дефініцій поняття слідчого експерименту, зазначимо, що ст. 240 КПК України достатньо повно визначено його зміст та мету. Разом з тим видається необхідним більш широко висвітлити певні аспекти проведення цієї слідчої (розшукової) дії, акцентуючи увагу на забезпеченні повноти дослідження всіх обставин кримінального правопорушення. По-перше, потрібно більш змістовно розкрити мету слідчого експерименту. Законодавець зазначив, що «З метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент...» (ст. 240 КПК України) [5]. У даній редакції слідчий експеримент націлено тільки на перевірку й уточнення раніше відомих даних. Видається необхід-

ним уточнити формулювання даної норми та додати таку мету як експериментальну перевірку висунутих версій (на що доречно вказує Т. М. Балицький), та отримання нових відомостей та доказів, раніше невідомих слідству, як пропонують окремі вчені [6, с. 326]. Ця обставина уявляється досить важливою, адже під час судового розгляду сторона захисту використовує будь-які прогалини в матеріалах досудового розслідування для використання аргументу «неповноти слідства» в інтересах обвинуваченого (підсудного).

По-друге, законодавець використовує у вищезазначеній нормі термін «відтворення дій, обстановки і обставин події» як спосіб перевірки відомостей, що мають значення для кримінального провадження. Цією нормою встановлено, що слідчий експеримент здійснюється шляхом: 1) відтворення дій, обстановки, обставин певної події, 2) проведення необхідних дослідів чи випробувань. Але, як справедливо зазначають Л. Г. Дунаєвська і О. П. Пилипчук, «відтворення обстановки або обставин» само по собі не може називатися експериментальною дією – воно є лише передумовою для проведення експериментального дослідження шляхом штучного створення умов, що характерно для такої мети, як перевірка показань на місці [7, с. 29]. Таким чином точнішим було б пов'язувати поняття слідчого експерименту з такою метою, як перевірка показань на місці, коли це здійснюється шляхом проведення дослідних дій.

Викладені міркування дозволяють сформулювати поняття слідчого експерименту наступним чином. ***Слідчий експеримент** – це самостійна слідча (розиюкова) дія, яка полягає у здійсненні спеціальних дослідних дій, а у необхідних випадках – відтворення обстановки та обставин певної події, яке має дослідний характер, з метою перевірки й уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, а також для перевірки версій та отримання нових доказів.*

Виходячи з наведеного визначення поняття слідчого експерименту, його основними завданнями є:

- 1) перевірка та уточнення фактичних даних, одержаних за результатами раніше проведених слідчих дій;
- 2) усунення суперечностей у показаннях підозрюваних, свідків і потерпілих щодо окремих обставин;
- 3) отримання нових доказів;
- 4) встановлення точного механізму окремих обставин кримінального правопорушення;
- 5) перевірку висунутих версій, які по-різному пояснюють окремі обставини кримінального правопорушення;
- 6) встановлення умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що наведені завдання слідчого експерименту можуть виступати підставою для виділення окремих видів цієї слідчої (розшукової) дії, які дозволять визначати доцільність її проведення в певних слідчих ситуаціях.

Література:

1. Інтернет ресурс. URL : <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 10.04.2021).
2. Стратонов В. М. Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Харків, 2002.
3. Котюк О. І. Слідчий експеримент – процесуальні аспекти / О. І. Котюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 3 (137). С. 130–135.
4. Балицький Т. М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України : дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Т. М. Балицький. – Ірпінь, 2015. 216 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 12.04.2021).
6. Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2008. С. 326.
7. Дунаєвська Л. Г., Пилипчук О. П. Перевірка показань на місці як вид слідчого експерименту / Л. Г. Дунаєвська, О. П. Пилипчук // Вісник кримінального судочинства. 2018. № 4. С. 29.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-64>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Латиш К. В.

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Криміналістична характеристика кіберзлочину являє собою певну інформаційну модель (базис) з криміналістично значущими ознаками цього виду злочинів. Саме за допомогою цієї моделі можливе в подальшому вироблення криміналістичних рекомендацій щодо типових

слідчих ситуацій та побудови слідчих версій, вибору напрямку розслідування, особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій та вироблення рекомендацій щодо взаємодії між учасниками слідчої діяльності. Досвід побудови та використання цієї моделі бере свій початок щонайменше ще з 1924р., коли І.М. Якимов видав «Практическое руководство к расследованию преступлений» [1]. Безпосередньо термін «криміналістична характеристика злочину» вперше був використаний у 1967 р. в авторефераті докторської дисертації О.Н. Колесніченко «Наукові та правові основи розслідування окремих видів злочинів» [2].

Важливість розробки та використання криміналістичної характеристики кіберзлочинів підкреслюється ще й тим, що цей злочин не має національних кордонів. Через всесвітню мережу інтернет кіберзлочинці можуть вільно об'єднуватися у групи та обмінюватися досвідом. У той час, як правоохоронні органи таких держав позбавлені можливості оперативно відслідковувати такі кооперації та вживати заходів до викриття.

У науці вирізняють також кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-процесуальні характеристики злочинів, які істотно різняться від криміналістичної характеристики за змістом та метою формування.

До елементів криміналістичної характеристики кібервандалізму відносяться предмет злочинного посягання, спосіб злочину, у тому числі готування, вчинення та його приховування, обстановка, час та місце вчинення, особа злочинця та потерпілого, типові сліди злочину.

Способи та знаряддя вчинення кіберзлочинів, як і «слідова картина», що утворюється, є специфічними та нетрадиційними для криміналістики. Так, зокрема, це простежується у такій справі, коли «ботоферми» використовувались для спроби викрадення персональних даних шляхом розсилки спаму у месенджері на особисті номери працівників СБУ. У повідомленнях містилося посилання на веб-ресурс, після переходу на який скачувався архівний документ із вірусом. Він надавав доступ до інформації на уражених пристроях, зокрема до log-файлів з ключами доступу до банківської системи, поштових сервісів та облікових записів соціальних мереж тощо. В якості знарядь, які використовуються для вчинення кіберзлочинів, використовувалося спеціальне обладнання, понад тисяча SIM-карток українських мобільних операторів, GSM шлюзи на 78 онлайн-каналах, комп'ютерне обладнання зі шкідливим програмним забезпеченням, мобільні пристрої, флеш-накопичувачі та інші речові докази [3].

Криміналістично значущі ознаки кіберзлочинця можуть різнитися залежно від виду кіберзлочину. Деякі науковці пропонують виходити із розмежування наявних видів кіберзлочинів за формою прояву злочинного діяння на активні та пасивні. Так, до активних відносять кібертероризм, погроза фізичної розправи, кіберпереслідування, кібер-

сталкінг. До групи пасивних: кіберкрадіжки, кібервандалізм, кібершахрайство, кібершпигунство та поширення спаму і вірусних програм [4, с. 201]. Інші науковці поділяють кіберзлочинців на три категорії: до першої групи належать особи, в яких простежується поєднання комп'ютерного професіоналізму та програмування з елементами своєрідного фанатизму і винахідливості, які сприймають засоби комп'ютерної техніки як виклик своїм творчим і професійним знанням; до другої групи відносяться особи, які страждають на інформаційну (комп'ютерну) залежність; до третьої групи входять професійні «комп'ютерні» злочинці з яскраво вираженими корисливим мотивами [5].

Типові сліди кіберзлочинців представлені у вигляді традиційних матеріально-фіксованих слідів та віртуальних (електронних). Відносно матеріально-фіксованих слідів є багато досліджень, які об'єднані у таку галузь криміналістичної техніки, як трасологія. Що стосується віртуальних слідів, то тут точаться дискусії з приводу формування визначення, поняття та змісту цієї категорії. Так, у теорії криміналістики є різні думки про те, що варто розуміти під віртуальними слідами: 1) віртуальні сліди як зміна автоматизованої інформаційної системи; 2) віртуальні сліди з точки зору фізичної і квантової теорії; 3) віртуальні сліди як результат логічних і математичних операцій з двійковим кодом і багато інших [6, с. 305].

Отже, на цей час у науці відсутня превалююча думка з приводу поняття віртуальних слідів, що потребує подальших розробок. При цьому необхідно враховувати не лише сліди, залишені на комп'ютерних та інших стаціонарних джерелах такі, як сліди на жорсткому диску, магнітній стрічці, оптичному диску, на дискеті; сліди в оперативних запам'ятовуючих пристроях ЕОМ, периферійних пристроях, комп'ютерних пристроях зв'язку і мережевих пристроях; сліди в дротяних та інших електромагнітних системах і мережах зв'язку [7, с. 159–160], але й у більш широкому сенсі – щодо усіх цифрових носіїв та хмарних сховищ, які не мають матеріалізованої форми.

Під час вчинення кіберзлочинів активно використовуються технології блокчейн, що є новим для криміналістичної методики. Електронні гроші, криптовалюти та електронні платіжні системи (зокрема, таких, як «Яндекс. Деньги», «Qіwі-гаманець», Perfect Money та інші) все активніше використовуються для розрахунку між злочинцями, що значно ускладнює процес ідентифікації та процес розслідування.

Переважає більшість теоретичних та практичних аспектів розслідування кіберзлочинів залишаються нерозробленими та потребують постійного оновлення відповідно до сучасних тенденцій практики. Кіберзлочини не мають кордонів та комунікація між злочинцями є вільною та латентною. Саме сформована криміналістична характеристика кіберзлочинів стане інформатизованим провідником для слідчих під час розслідування злочинів цієї категорії.

Література:

1. Якимов И. Н. Практическое руководство к расследованию преступлений. – М., 1924.
2. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений. Автореф. дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – Харьков: Юрид. институт, 1967. – 28 с.
3. У Львові викрито діяльність «ботоферм», які використувувалися для викрадення персональних даних працівників СБУ. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/news?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=293792
4. Ткачова О.В., Науменко К.В. Кримінологічна характеристика кіберзлочинця. Юридичний науковий журнал. 2018. №2. С. 200–204.
5. Романюк Б., Гавловський В., Гуцалюк М., Бутузов В. Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються у сфері інформаційних технологій: наук.-практ. посібник / за заг. ред. Я. Кондратьєва. К.: Вид. А.В. Паливода, 2004. – 144с.
6. Найдъон Я. Поняття та класифікація віртуальних слідів кіберзлочинів. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 5. С. 304-307.
7. Волеводз А.Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества. Москва: ООО «Издательство «Юрлитинформ», 2001. 496 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-65>

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ**

Мазур М. Р.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

У 2012 році в Україні було ухвалено новий Кримінальний процесуальний кодекс (КПК України) [1]. Незважаючи на схвальну оцінку даного законодавчого акту як вітчизняними науковцями і практиками, так і міжнародною спільнотою, досі низка його інститутів потребує

суттєвого вдосконалення. Зокрема, йдеться про інститут потерпілого у кримінальному провадженні.

Приділивши суттєву увагу правам підозрюваних, законодавець відсунув права потерпілих на другий план. Хоча у кодексі наведено значний перелік прав потерпілого, часто на практиці ці права залишаються без достатніх гарантій [2].

В Україні, як і більшості пострадянських країн, досі діє так звана «ретрибутивна система», основною метою якої є покарання особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Натомість мало уваги приділяється захисту потерпілих, які потребують фізичної, фінансової, юридичної підтримки, а також психологічної реабілітації [3].

Українське законодавство містить широкий перелік прав потерпілого для активної участі в розслідуванні злочину та подальшому судовому процесі. Проте на практиці багато з них залишаються декларативними.

Відповідно до статті 55 КПК України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого.

Протягом кримінального провадження потерпілий має право:

1) бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені КПК України;

2) знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування;

3) подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду;

4) заявляти відводи та клопотання;

5) за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла;

6) брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях; брати участь у судовому провадженні;

7) давати пояснення, показання або відмовитися їх давати;

8) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду;

9) мати представника (адвоката) та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг;

10) давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження;

11) на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом;

12) знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, а також знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження;

13) застосовувати з додержанням вимог закону технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь;

14) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

15) користуватися іншими правами, передбаченими КПК України.

На всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення.

З системного аналізу чинного законодавства та практики його застосування [4], в контексті забезпечення прав потерпілих у кримінальному провадженні, можемо виділити наступні проблеми.

По-перше, це стосується моменту набуття статусу потерпілого. Хоча у КПК України й проголошено, що потерпілий набуває своїх прав з моменту подання заяви/повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, більшість слідчих і прокурорів вважають цим моментом вручення пам'ятки про права потерпілого. Крім того, непоодинокими є випадки винесення постанов про визнання потерпілим (практика КПК України 1960 р.), що не передбачено чинним КПК України.

По-друге, інформування потерпілого про його права та хід розслідування відбувається здебільшого формально. Така процедура як вручення пам'ятки про права потерпілого, на практиці, часто здійснюється без належного їх роз'яснення.

По-третє, існують складнощі з реалізацією прав потерпілого пов'язані з більш обмеженими (порівняно із підозрюваними/обвинуваченими) можливостями залучення адвокатів, зокрема безоплатної правової допомоги. Потерпілі не є окремими суб'єктами безоплатної правової допомоги, а тому самотужки не завжди спроможні повною мірою реалізувати свої права у кримінальному провадженні [4].

По-четверте, відсутність системного підходу до захисту потерпілих. Незважаючи на широкий перелік відповідних способів (таких як фізична охорона, зміна анкетних даних) рівень їх застосування дуже низький. Причинами цього є, зокрема, недостатньо чіткі законодавчі механізми, неналежне матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів і судів, тощо.

По-п'яте, сьогодні можемо констатувати критичну ситуацію з відшкодуванням (компенсацією) шкоди завданій потерпілому кримінальним правопорушенням. Серед усіх прав потерпілих право на відшкодування шкоди забезпечено в Україні чи не найгірше. Крім того, досі не вироблено державного механізму, який гарантував би компенсацію такої шкоди потерпілим [4].

Наявна практика визначення розмірів моральної шкоди є також далекою від досконалості. Часто розміри компенсацій, які присуджуються за рішенням суду, є надто низькими і не відповідають важливості цінностей, на які спрямовані кримінальні правопорушення. У першу чергу, йдеться про посягання на життя та здоров'я потерпілого.

Сьогодні все більшої популярності набуває так званий *victim oriented approach* (підхід, орієнтований на потерпілого). У ЄС його почали широко використовувати після ухвалення у 2012 році Директиви 2012/29/EU про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину [5]. Згідно *victim oriented approach*, особлива увага звертається на психологічний, фізичний, матеріальний та юридичний захист потерпілих від кримінального правопорушення. Видається дуже доречним, наближення українського кримінального процесуального законодавства до стандартів даного підходу, тим самим надаючи потерпілому, його правам та законним інтересам більш пріоритетного місця у кримінальному провадженні.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17> (дата звернення: 10.04.2021).
2. Крісткова В., Човган В. Чому в Україні жертви злочинів страждають двічі. *Українська правда*. 2019. URL: <http://https://life.pravda.com.ua/columns/2019/03/27/236234/> (дата звернення: 10.04.2021).
3. Не помста злочинцеві, а підтримка жертви. Як в Україні захищають потерпілих від насильницьких злочинів? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/prava-poterpilyh-vid-nasylnytskykhzlochyniv/31171524.html> (дата звернення: 30.03.2021).

4. Права потерпілих від насильницьких злочинів в Україні: міжнародні стандарти та національні практики / Орлеан А., Павлюковець Т., Крапивін Є., Лотюк Д., Човган В. Київ: «Видавничий дім «Артект», 2020. 206 с.

5. Directive 2012/29/eu of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029> (last accessed: 30/03/2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-66>

ЗНАЧЕННЯ ЗАСАДИ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОВЕДЕНОСТІ ВИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Парасюк М.В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 129 Конституції України, ст. 17 КПК України однією з засад кримінального судочинства презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини. У юридичній літературі відмічається, що реалізація конституційної вимоги щодо забезпечення вини можлива за умови дотримання таких вимог : 1) вимога імперативного характеру щодо «забезпечення», виявом якої в кримінальному процесі є його публічність; 2) вимога щодо дотримання презумпції невинуватості як конституційної гарантії прав і свобод осіб, залучених до кримінального процесу; 3) доведеність вини як результат доказування, що врівноважує публічні та приватні інтереси суб'єктів кримінального процесу.

Саме унеможливлення притягнення до відповідальності невинних осіб являється основною метою принципу презумпції невинуватості, яка в свою чергу є однією із основних засад дотримання прав людини в демократичному суспільстві [1, С. 114].

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 91, ч. 1 ст. 92 КПК України обов'язок доведення вини підозрюваного, обвинуваченого покладається на слідчого, прокурора. «Зміст цього обов'язку полягає, – як слушно зазначає Л.

М. Лобойко, – у необхідності доводити вину, а не довести її. Інакше на службових осіб державних органів довелось б покласти юридичну відповідальність за невиконання обов'язку. Відповідальність компетентних службових осіб встановлена лише за невжиття всіх заходів для встановлення вини особи. Тобто за неналежне здійснення процесу доказування, а не за отриманий в ході законного і об'єктивного доказування результат – не встановленням вини обвинуваченого» [2, с. 88].

Так, слідчий може вручити особі письмове повідомлення про підозру тільки за наявності доказів, достатніх для прийняття цього рішення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України). Це означає, що в розпорядженні слідчого має бути така сукупність належних, достовірних та допустимих доказів, які переконують його у тому, що : – розслідуване суспільне небезпечне діяння мало місце; – його вчинено умисно або необережно саме даною особою; – у цьому діянні є всі передбачені кримінальним законом ознаки складу певного злочину.

Поки слідчий на підставі зібраних та перевірених доказів не дійде достовірного висновку про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення та не сформулює його у обвинувальному акті, він зобов'язаний в силу вимог ч. 1 ст. 62 Конституції України, ч. 1 ст. 17 КПК України виходити з припущення про невинуватість підозрюваного.

З такого припущення повинен виходити і прокурор, підтримуючи державне обвинувачення у суді, хоча він приходить до суду, щоб довести обґрунтування свого твердження про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, довести істинність висновків обвинувального акту і достовірність фактів, що лежать в його основі.

Тягар доказування вини покладається на потерпілого й у випадку, передбаченому ст. 338 КПК України. Дійшовши до переконання, що обвинувачення потрібно змінити, прокурор складає обвинувальний акт та викладає обґрунтування прийнятого рішення. Якщо в обвинувальному акті зі зміненним обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, головуючий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі.

Нормативне положення про те, що особа, яка обвинувачується у вчиненні злочину, вважається невинуватою доки її вину не буде встановлено у визначеному законом порядку, знайшло своє відображення у найважливіших міжнародно-правових актах, які закріпили універсальні стандарти основних прав і свобод людини, зокрема: Загальній декларації прав людини (п. 1 ст. 11); Міжнародному пакті про громадянські

і політичні права (п. 2 ст. 14); Європейській конвенції прав людини і основоположних свобод (п. 2 ст. 6). Власне, перелічені міжнародні нормативно-правові акти визначили той універсальний перелік прав і свобод, який у своїй єдності має забезпечити нормальну життєдіяльність людини в суспільстві і який знайшов своє закріплення переважно в основних законах держав, що визнали названі акти, в тому числі і в Конституції України. При цьому слід підкреслити, що право особи на презумпцію невинуватості у вітчизняній Конституції визначено більш повно і чіткіше, аніж у перелічених міжнародно-правових актах. [3, с. 7].

Презумпція невинуватості розглядається у вузькому та широкому значеннях, або іншими словами, на двох різних рівнях – при розгляді кримінальної справи в суді (англ. criminal trial) та в кримінальному процесі у більш загальному значенні³. Вужча концепція охоплює відомий принцип, відповідно до якого при обвинуваченні особи у вчиненні злочину (чи кримінального проступку) тягар доведення вини несе сторона обвинувачення (прокурор), і доведення має бути поза розумним сумнівом (англ. beyond reasonable ground).

Нормативне закріплення презумпції невинуватості – необхідна, проте недостатня умова її дотримання. Практика свідчить, що заходи, які вживаються урядами навіть держав «старої демократії» при виконанні однієї з головних функцій сучасної держави – гарантуванні належного захисту громадян від злочинних посягань – демонструють намагання обійти, знівелювати, применшити презумпцію невинуватості задля «громадської безпеки» (англ. public safety), перевага якій надається над правами людини.

В Україні презумпцію невинуватості найчастіше порушують у 3 випадках: при виголошенні публічних заяв політиками і прокурорами про чийсь винуватість задовго до закінчення судового процесу, коли судове рішення, що не є обвинувальним вироком, відображає думку про винуватість особи, та під час затримання осіб, підозрюваних та/або обвинувачуваних у вчиненні злочину, і обранні щодо них запобіжного заходу [4, с. 47].

Таким чином, переконання названих осіб на суб'єктивному рівні (внутрішнє переконання) не спростовує презумпції невинуватості. Для її спростування необхідне зовнішнє переконання у наявності вини обвинуваченої особи, переконання всіх, яке настане лише після встановлення вини особи судом в результаті розгляду та вирішення кримінального провадження (справи) і ухвалення ним обвинувального вироку. Визнати ж особу винною у вчиненні злочину, а також піддати її кримінальному покаранню інакше як за вирок суду в демократичній державі неможливо.

Література:

1. Кошель В.В., Павлов Р.В. Сучасні аспекти презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини як засади кримінального провадження. Молодий вчений» • № 11 (63) • листопад, 2018 р. С. 114–117.
2. Лобойко Л. М. Кримінальний процес / Л. М. Лобойко : підруч. К. : Істина, 2014. 432 с.
3. Нор В.Т. Презумпція невинуватості як конституційна засада кримінального судочинства та її застосування в практиці Європейського суду з прав людини. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2011. № 1(3). С. 1–24
4. Фулей Т. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. Засади і принципи судочинства. Слово національної школи суддів України № 1(1). 2012 С. 39–53

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-67>

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ПОНЯТИХ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Піддубна А. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства
факультету № 1*

*Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Одним із проблемних питань кримінального процесу України є теоретичне переосмислення та практичне застосування процесуального інституту понятих, який було поновлено у 2012 році при прийнятті чинного КПК України. Питання статусу та залучення понятих як учасників кримінального провадження до участі у проведенні слідчих (розшукових) дій досліджували у своїх працях такі відомі вчені правознавці, як: Ю. П. Аленін, Ю. І. Азаров, В. П. Бахін, І. М. Бацька, А. Р. Белкіна, Р. С. Белкін, О. Л. Булейко, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, В. О. Коновалова, А. А. Котова, Є. Д. Лукиничков, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький,

С. М. Стахівський, В. М. Тертишник, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило, Ю. М. Фролов, О. В. Хітров та інші. В той же час, питання оновлення статусу понятих після 2012 року та їх участь в кримінальному провадженні концептуально не досліджувалися.

У зв'язку з цим, процесуальний статус понятих в Україні розглядається як один із найбільш дискусійних напрямів у сфері кримінального процесуального права, тому що їх залучення до участі у кримінальному провадженні здійснюється з метою гарантування та забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників процесу, створення необхідних умов для забезпечення повного, швидкого та неупередженого розслідування, що є безпосереднім завданням кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Однак, законодавець, закріпивши у ч. 25 ст. 3 КПК України понятяго учасником кримінального провадження та наділивши його відповідними правами [1, с. 12], не приділив достатньої уваги інституту понятяго в окремому розділі КПК України, присвяченому учасникам кримінального провадження, що є прогалиною чинного кримінального процесуального законодавства. Зокрема, не визначено: поняття «поятягий»; його правовий статус; вік з якого особа може бути поятягим; порядок запрошення осіб до участі у слідчих (розшукових) діях в якості поятягих; обов'язок або права слідчого, дізнавача, прокурора перевіряти документи, що засвідчують особу поятягого, підстави для відводу та юридичну відповідальність поятягого, на відміну від інших учасників кримінального провадження.

Крім цього, виникає проблемне питання щодо законодавчого встановлення вимог до якісного складу поятягих (компетентність, сумлінність, доброчесність та порядність). У правозастосовній діяльності виникають певні труднощі у слідчих і дізнавачів при запрошенні осіб у якості поятягих. Вказане підтверджується результатами проведеного нами опитування слідчих в ході підвищення кваліфікації. Так, 89,9% проанкетованих нами слідчих вказали на складність запрошення громадян для участі як поятягих; 91,3% з них вказали на необхідність залучення осіб поятягими у віці понад 20 років; 95,8% зазначили про доцільність запрошення таких осіб, які проживають невіддалено від місця розташування органу досудового розслідування чи дізнання. Результати нашого дослідження підтверджено частково й дослідженнями Є. Д. Лук'янчикова та Б. Є. Лук'янчикова, згідно якого 78 % слідчих вказали на проблеми при запрошенні саме добропорядних осіб [2, с. 57–63]. Як свідчить правозастосовна діяльність, необхідність участі поятягих змушує слідчих та дізнавачів запрошувати різних осіб, які, в більшості, випадково опинилися на місці проведення слідчої (розшукової) дії, мешкають або працюють поруч і погодилися на таке

запрошення або особисто виявили ініціативу. Однак, існує проблема-тичне питання щодо: по-перше, встановлення об'єктивної незацікавленості таких осіб на момент запрошення не завжди можливо; по-друге, у слідчого, дізнавача не завжди є можливість перевірити особисті дані про таких осіб (документи, що засвідчують їх особу не завжди є в наявності), що може призвести до повідомлення неправдивих даних про себе. Іншим проблемним питання є труднощі запрошення понятих у нічний час, а також для участі у складних або тривалих за часом слідчих (розшукових) діях [3, с. 232], що ми підтримуємо, але вважаємо доцільним додати й інші проблемні питання. Так, складно або взагалі неможливо залучити понятих при проведенні необхідних заходів у віддалених та важкодоступних місцях (наприклад, при проведенні огляду місця події, слідчого експерименту, огляду або обшуку місцевості, зокрема: під водою, у гірській місцевості, об'єктах, на яких відбулися техногенні аварії чи катастрофи). Водночас, слід звернути увагу й на інші обставини, які унеможливають участь осіб як понятих та підлягають врахуванню слідчим та дізнавачем, а саме: недосягнення особою повнолітнього віку, дієздатність, фізичний та психічний стан (алкогольне або інше сп'яніння, поганий зір або слух, явні розумові та інші відхилення або неадекватна поведінка), незнання мови, якою проводиться слідча (розшукова) дія, відсутність громадянства, віддалене місце фактичного проживання особи (чи взагалі його відсутність). Враховуючи закріплені положення у чинному КПК України в частині застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії (безперервний відеозапис), законодавець встановлює виняток і допускає проведення відповідних слідчих (розшукових) дій без участі понятих, якщо слідчий, дізнавач та прокурор вважатимуть це недоцільним (ч. 7 ст. 223 КПК України). Таким чином, підсумовуючи, слід зазначити, що необхідно вдосконалити положення про чинний процесуальний інститут понятих з врахуванням вищезазначених проблемних питань. Так, з метою удосконалення піднятих проблемних питань було б доцільним: по-перше, визначити та закріпити у п. 13-1 ч. 1 ст. 3 КПК України поняття «понятий», в яком зазначити що понятий це повнолітня, дієздатна фізична особа, яка не перебуває у стані алкогольного або іншого сп'яніння; не має фізичних або психічних недоліків, що перешкоджають сприйняттю змісту та результатів слідчої (розшукової) дії або заважають робити заяви і зауваження (наприклад, з вадами: німі, поганий зір та слух), яка добровільно залучається до проведення слідчої (розшукової) дії у кримінальному провадженні з метою засвідчення своїм підписом відповідності записів у протоколі виконаним діям, за якими вона спостерігала після пред'явлення уповноваженій особі документу, який

засвідчує особу, її громадянство, зареєстроване або фактичне місце проживання не віддалене від місця проведення досудового розслідування. По-друге, вважаємо за доцільне доповнити § 5 глави 3 КПК України окремими статтями «Понятій» та «Відповідальність понятого», в яких визначити процесуальний статус понятого як учасника кримінального провадження. Зокрема, необхідно зауважити: про особу, яка може залучатися до участі в якості понятого, яка матиме права та обов'язки під час проведення слідчої (розшукової) дії (право надавати зауваження щодо відповідності записів у протоколі виконаним діям, обов'язок на пред'явлення особистих документів слідчому, дівнавачу та прокурору, інформування про особисті зв'язки та відносини з іншими учасниками кримінального провадження, зацікавленість в результатах кримінального провадження), порядок запрошення особи до участі в якості понятого, перелік слідчих (розшукових) дій під час яких участь понятих є обов'язковою, а під час яких є альтернативною, відповідальність понятого у разі залишення розпочатої слідчої (розшукової) дії або за відмову без поважних причин надавати свідчення під час судового розгляду. По-третє, необхідно доповнити п. 3 ч. 1 ст. 118 та ст. 122 КПК України положеннями щодо витрат, пов'язаних із залученням потерпілого (прізд, наймання житла та добові, у разі переїзду до іншого населеного пункту; компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять, тощо).

Втім, підняті питання не є остаточними та підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню. Пропоную учасникам конференції прийняти участь в обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 18 вересня 2020 р. Харків. Право. 2020. 428 с.
2. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Законодавче регулювання інституту понятих. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 57-63.
3. Михайлова Н.В. Проблеми участі понятих у кримінальному процесі України. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 231–233. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_6_48 (дата звернення: 06.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-68>

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ,
УПОВНОВАЖЕНИХ НА ВЧИНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ
В ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ**

Рибицька О. М.

*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету*

*Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Кримінальне провадження в екстериторіальному просторі – провадження, яке здійснюється за територіальними межами України, а саме на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, з визначенням колом процесуальних дій, повноваженнями для здійснення яких наділені спеціальні суб'єкти, визначені в законі.

Досліджуючи проблематику кримінального провадження в екстериторіальному просторі, важливими питаннями є визначення екстериторіального простору, кола суб'єктів, уповноважених на вчинення процесуальних дій, та повноважень, якими вони наділені під час цих дій. Зважаючи на те, що кримінальне процесуальне законодавство не регламентує у повній мірі питання суб'єктів, уповноважених на вчинення процесуальних дій, а наукове співтовариство веде дискусії та не прийшло до одного варіанту вирішення цієї проблематики, в цьому і полягає актуальність дослідження.

У кримінальному процесуальному кодексі України, прийнятому у 2012 році (далі – КПК України), передбачений цілий розділ для регламентації питань щодо кримінального провадження в екстериторіальному просторі.

Згідно із ст. 519 КПК України службовими особами, уповноваженими на вчинення процесуальних дій, є:

1) керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України або визначена ним службова особа – у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном.

2) капітан судна України – у разі вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що

перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан судна України зобов'язаний призначити іншу службову особу, уповноважену на вчинення процесуальних дій, якщо він є потерпілим внаслідок вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Службові особи, які здійснювали процесуальні дії, залучаються як свідки до кримінального провадження після його продовження на території України. Вони зобов'язуються надавати пояснення слідчому, прокурору щодо проведених процесуальних дій [1].

Досліджуючи зміст даної статті, можна стверджувати про суперечність відповідних положень кримінального-процесуального законодавства. Так, у ч. 1 ст. 519 КПК України законодавець зазначає: «службовими особами, уповноваженими на вчинення процесуальних дій, є: «і далі ми розуміємо, що йдеться про керівника дипломатичного представництва чи консульської установи, капітана повітряного, морського, річкового судна. Спираючись на це, можна було б дійти висновку, що ніби-то і визначено вказане коло суб'єктів, уповноважених на вчинення процесуальних дій, але як зазначається у п. 1 і п. 2 ч. 1 ст. 519 КПК України службовими особами є керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан повітряного, морського чи річкового судна або визначена ним службова особа. Ось тут і прослідковується вищевказана суперечність, і не тільки лінгвістична, але і юридична, адже формулюючи визначення службової особи, законодавець називає службову особу, але не конкретизує її. Як для наукової спільноти, так і для правоохоронних органів законодавець створює дисперсію в розумінні і чіткому визначенні суб'єктів, уповноважених на вчинення процесуальних дій у кримінальному провадженні в екстериторіальному просторі. Також у ч. 2 ст. 519 КПК України вказується на обов'язковість призначення іншої службової особи, уповноваженої на вчинення процесуальних дій, якщо вказані службові особи (керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан судна) стали потерпілими внаслідок вчинення відповідного кримінального правопорушення. Аналізуючи це положення, законодавець обумовлює ще більше запитань, ніж дає відповідей, адже якщо ми говоримо про таке кримінальне правопорушення як вбивство керівника дипломатичної установи чи, наприклад, капітана повітряного судна, ці службові особи фізично не зможуть визначити службову особу, уповноважену на вчинення процесуальних дій. Хто за таких обставин з дипломатичного представництва чи екіпажу судна буде наділений відповідними повноваженнями? Дослі-

джуючи дану проблематику, ні в кримінальному процесуальному законі, ні в іншому національному законодавстві, ні в міжнародних договорах, ратифікованих Верховною Радою України, регламентація механізму заміщення однією службовою особою на іншу, уповноважену на вчинення процесуальних дій, відсутня. Доречно постає питання – як юридично має відбуватись призначення однією службовою особою іншої службової особи? Який процесуальний документ має бути складений? Чи вистачить для цього лише усної заяви?

Досліджуючи ст. 19 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року, а саме, якщо пост глави представництва вакантний або якщо глава представництва не може виконувати своїх функцій, тимчасово виконуючим обов'язки голови представництва є тимчасовий повірений у справах. У тих випадках, коли жоден дипломатичний співробітник представництва не знаходиться в державі перебування, член адміністративно-технічного персоналу може, за згодою держави перебування, бути призначений акредитуючою державою, відповідальним за ведення поточних адміністративних справ представництва [2]. Також проаналізувавши ст. 15 Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року, в якій зазначається, що якщо керівник консульської установи не може виконувати своїх функцій, у разі, якщо посада керівника консульської установи є вакантною, функції керівника консульської установи можуть тимчасово виконуватись виконуючим обов'язки керівника консульської установи [3].

Вище вказане дає можливість сформулювати висновок, згідно з яким наявна відповідна суперечність та не визначеність у законодавстві. Враховуючи можливість заміщення посади керівника дипломатичного представництва та керівника консульської установи України у вищевказаних Віденських конвенціях вважається доречним внесення відповідних змін до кримінального процесуального законодавства України, а саме – конкретизувати і розширити коло суб'єктів, уповноважених на вчинення процесуальних дій на території дипломатичного представництва чи консульської установи України. Таким чином, п. 1 ч. 1 ст. 519 КПК України пропонується викласти в наступній редакції:

Службовими особами, уповноваженими на вчинення процесуальних дій, є:

1) керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України або визначена ним службова особа (тимчасовий повірений у справах, член адміністративно-технічного персоналу, виконуючий обов'язки керівника консульської установи в разі його відсутності) – у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном».

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04. 2012р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 01.04.2021).
2. Віденська конвенція про дипломатичні зносини: Конвенція від 18.04.1961 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text (дата звернення 01.04.2021).
3. Віденська конвенція про консульські зносини: Конвенція від 24.04.1963 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047#Text (дата звернення 01.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-69>

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДОКАЗУВАННЯ:
УКРАЇНА, ФРН, США****Савчук М. А.**

orcid.org/0000-0002-3467-4690

*викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького юридичного інституту
Мінстерства внутрішніх справ України,
адвокат
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Часова Т. О.

orcid.org/0000-0002-0293-6123

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Академії праці, соціальних відносин і туризму,
адвокат
м. Київ, Україна*

Центральне місце у кримінально-процесуальному праві відведено інституту доказування. Доказування є складним за процедурою механізмом, який складається з декількох етапів: збирання, оцінка та застосування доказів під час розслідування. Дотримання належної процедури фактично допомагає встановити що саме належить до категорії доказів, яким чином їх слід процесуально закріпити та в подальшому, щоб це призвело до їх використання у судовому процесі.

Слід зазначити, що досвід країн, серед яких ФРН та США, необхідно досліджувати та позитивні моменти процедурної діяльності адаптовувати під українські реалії доказування.

Наукові та практичні працівники приділяють увагу розгляду питань кримінально-процесуального доказування, в тому числі дослідженню процесу доказування в ФРН та США. До числа таких науковців слід віднести: Вапнярчук В., Кубарев І.В., Молдаван А.В., Савченко В.А., Садова Т.В. При цьому, низка питань потребує наукового уточнення та додаткового дослідження.

Вапнярчук В. особливо увагу приділяє дослідженню терміна «стандарт доказування», зазначаючи, що в Україні немає єдиного підходу до визначення суті питання, але для англосаксонської правової системи відіграє важливу роль. У США, виділяють стандарт доказування, який називають «ясні та переконливі докази» (clear and convincing evidence). Суть його в тому, що сторона повинна переконати присяжних (або суддю), що достовірність факту, який розглядається, є досить ймовірною, або викликати в них тверде переконання, що факт правдивий [1, с. 102]. У КПК України, як і в більшості країн континентальної Європи, сприйнятий, так званий, суб'єктивний стандарт доказування «за внутрішнім переконанням», який полягає в тому, що тягар доказування визначає зобов'язання щодо визнання чи невизнання фактів встановленими (тобто, по суті, є об'єктивним правилом доказування) [1, с. 106].

Кубарев І.В. наголошує, що позитивним є досвід запозичення практики розвинутих країн, яка внаслідок правильного та однозначного застосування здатна сприяти значній процесуальній економії під час розслідування тяжких й особливо тяжких злочинів, наприклад в частині укладення угод про визнання винуватості [2, с. 193].

Доказування у ФРН має свої особливості в рамках проведення розслідування, серед яких: чітке та вільне доказування. Чітке доказування має на меті встановлення фактів, які мають значення для вини та покарання. Чітке доказування характеризується суворим дотриманням норм доказового права. Вільне доказування має на меті вірогідність встановлення фактів та не має необхідності у застосуванні засад кримінального процесу. Особливістю є те, що стадія попереднього розслідування не регламентована кримінально-процесуальними нормами [3, с. 147].

У США тягар доказування покладено на сторону обвинувачення, яка повинна довести: 1) обвинувачений вчинив злочин, що розглядається; 2) у обвинуваченого існував злочинний намір щодо кожної з інкримінованих злочинних дій. Обвинувачений, в свою чергу, повинен

оспорювати доводи обвинувачення; у разі виявлення процедурних порушень тягар доведення покладено на обвинуваченого.

Обов'язок доказування за законом ФРН на стадії попереднього розслідування покладається на прокуратуру, в судовому провадженні – тільки на суд. КПК України обов'язок доказування показує на слідчого, прокурора, інколи – потерпілого.

У кримінальному процесі США експертизу може провести будь-яка зі сторін процесу за власною ініціативою. Якщо одна зі сторін провела експертизу, то інша сторона процесу за власною ініціативою. Якщо одна зі сторін провела експертизу, то інша сторона процесу має рівні права провести контр експертизу. У кримінальному процесі ФРН діяльність експерта визначається концепцією, згідно з якою експерт не лише засіб доказування, але й помічник судді; він несе відповідальність за розслідування і вирішення справи [3, с. 158].

Законодавство ФРН передбачає обов'язкове призначення експертизи в таких випадках: для встановлення причин смерті; для встановлення психічного стану обвинуваченого; за підозрою в отруєнні; при підробці грошей та інших цінних паперів [3, с. 151]. За законодавством України кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових технічних та інших спеціальних знаннях [3, с. 145].

У ФРН до джерел доказів відносять: показання свідків; показання обвинуваченого; висновки експертів; речові докази; документи. Законодавство США джерелами доказів визначає: показання свідків, потерпілого, підозрюваного, обвинувачених, експертів тощо. В свою чергу, КПК України визначає доказами: показання, речові докази, висновки експертів, документи.

У США речові докази – це об'єкти матеріального світу, які були знаряддями чи засобами вчинення злочину. Під речовими доказами в кримінальному процесі ФРН розуміють об'єкти огляду (всі речі, живі особи, трупи) та документи (будь-який предмет, на якому зафіксована думка за допомогою письмових знаків).

КПК України передбачає, що речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містить інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінального кримінально протиправних дій (гроші цінності та інші речі набуті кримінально протиправним шляхом). Документи є речовими доказами [4].

Процес доказування безпосередньо пов'язаний з дотриманням прав і свобод у кримінальному провадженні. Важливість цього пояснюється сутністю кримінально-процесуального права, яка виступає тією галуззю права, яка містить найбільшу кількість заходів примусу та тих процесуальних дій, що в процесі збирання доказів обмежують свободи та права людини і громадянина [5].

Доцільно зробити висновок, що впровадження позитивного досвіду розвинутих країн в кримінально-процесуальне законодавство України слід вважати етапом вдосконалення таких процесуальних норм. Саме тому, окрему увагу необхідно приділяти вивченню кримінально-процесуального доказування ФРН та США, в частині збирання, закріплення, оцінки та використання доказів. Розроблення злагодженого механізму доказування є окремим пріоритетом законодавчих органів, а його застосування вирішить проблеми кримінально-процесуального доказування на практиці.

Література:

1. Вапнярчук В. Стандарт кримінально-процесуального доказування. / Вісник Національної академії правових наук України № 1 (80), 2015. – С. 100-112
2. Кубарев І.В., Барган С.С. Закордонний досвід регламентації співпраці підозрюваного зі стороною обвинувачення. / Правовий часопис Донбасу № 3 (72), 2020. – С. 188–195
3. А.В. Молдаван, В.А. Савченко, Т.В. Садова. Кримінальний процес: Україна, ФРН, США. Навчальний посібник. – К: Алерта, 2014. – 334 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17).
5. Доказування у кримінальному провадженні: навч.-практ. посібн. / кол. авт. – К.: Національна академія прокуратури України, 2017. – 346 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-70>

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ У СИСТЕМІ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Слюсарчук Х. Р.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Питанню правового регулювання інституту судових рішень у кримінальному провадженні присвячено главу 29 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – «КПК України»).

Відтак, аналізуючи ч. 2 ст. 369 КПК України, можемо бачити, що законодавець, виокремлюючи види судових рішень, зазначає: «судове рішення, у якому слідчий суддя, суд вирішує інші питання (які не пов'язані із вирішенням кримінального провадження по суті), викладається у формі ухвали» [1]. На підставі буквального тлумачення цієї норми, можемо стверджувати, що ухвали слідчого судді є судовими рішеннями. Однак, виникає запитання: чи відповідають ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні правовій природі судових рішень?

Для початку, не оцінюючи правовий статус ухвал слідчого судді у кримінальному провадженні, варто зазначити, що відповідна законодавча норма викликає зауваження. Зокрема, законодавець іменує ст. 369 КПК України «Види судових рішень». Разом з цим, слід наголосити, що назва цієї статті не відповідає її змісту, оскільки аналізуючи норми, які вказані у відповідній статті КПК України, можемо зробити висновок, що законодавець виокремлює не стільки види судових рішень, скільки їхні форми, а саме: вирок, ухвали, постанови. Відповідний висновок можемо зробити ще й тому, що усі рішення у кримінальному провадженні приймаються у «формі», а не у «виді». Форма рішення – це зовнішній вираз (об'єктивізація) рішення у дійсності, своєю чергою, вид рішення – це одна з одиниць класифікації рішень у кримінальному провадженні. «Вид» рішення є похідним від «форми» рішення. Тобто, фактично, вид судового рішення є якісно відокремленою формою у відповідності до конкретного критерію класифікації судових рішень у кримінальному провадженні.

Крім цього, видається недолугою законодавча техніка формулювання ч. 1 ст. 369 КПК України, відповідно до якої: «судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку», оскільки обвинувачення по суті вирішується судом також і у випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності та за наявності підстав для закриття кримінального провадження, своєю чергою, відповідне рішення у кримінальному провадженні приймається у формі ухвали, а не вироку. Відтак, не зрозуміло, чому законодавець обмежив питання вирішення кримінального провадження по суті лише формою вироку.

Повертаючись до визначення правової природи ухвал слідчого судді у кримінальному провадженні та доцільність їх віднесення до судових рішень у контексті тлумачення глави 29 КПК України, принагідно варто наголосити, що первинно ст. 369 КПК України не передбачала слідчого суддю, як суб'єкта прийняття саме судових рішень у кримінальному провадженні. Зокрема, шляхом внесення змін до відповідної статті КПК України лише від «04» жовтня 2019 року законодавець відніс слідчого суддю до суб'єктів прийняття судових рішень у кримінальному провадженні. Такі дії законодавця були логічно пов'язані із низкою не вирішених ним питань щодо визначення правового статусу ухвал слідчого судді у кримінальному провадженні, зокрема: питань, пов'язаних із виконанням відповідних ухвал, можливості їх роз'яснення, виправлення помилок та описок у тексті тощо.

Проте, чи можемо ми стверджувати, що обраний законодавцем «легкий шлях», – банальне віднесення слідчого судді до суб'єктів прийняття саме судових рішень у кримінальному провадженні, вирішив наведені вище проблемні питання правового регулювання? Очевидно, що такий «легкий шлях» не може увінчатись якісним результатом. Більше того, відповідна логіка законодавця спричинила більш глибокі доктринальні дискусії.

Відтак, на підставі тлумачення низки норм КПК України (ст. 21, ст. 24, ст. 26, ст. 27, ст. 110, ст. 129, ч.3 ст. 157, ст. 164, ч. 5 ст. 173, ст. 190, ст. 196, ст. 367, ст. 368, глава 29 (ст.ст. 369-380); ст. 418, ст. 419), можемо стверджувати, що КПК України послуговується такими поняттями, як:

- 1) «рішення» у кримінальному провадженні,
- 2) «процесуальне рішення» у кримінальному провадженні,
- 3) «рішення судді» у кримінальному провадженні,
- 4) «судове рішення» у кримінальному провадженні («рішення суду»).

Відповідний перелік наведений у порядку зростання рішень за обсягом, виходячи із правової природи поняття «рішення», яке може розглядатись у декількох аспектах (значеннях):

- 1) як внутрішнє переконання суб'єкта, який прийняв рішення,
- 2) як вольовий акт (внутрішньо-вольова дія) суб'єкта,
- 3) письмовий акт (документ) – процесуальне рішення.

Досліджуючи питання щодо визначення місця ухвал слідчого судді у системі судових рішень у кримінальному провадженні, крізь призму вищенаведених тверджень, варто зазначити, що законодавець у ст. 369 КПК України ототожнює поняття «рішення судді» та «судові рішення». Проте, відповідний підхід законодавця видається помилковим, оскільки саме поняття «рішення судді» за суб'єктним складом поширюється на слідчого суддю та суд, а поняття «судові рішення» – винятково на суд, що логічно тотожне поняттю «рішення суду» (у контексті визначення поняття «суд», яке надане законодавцем у ст. 3 КПК України).

Разом з цим, слід наголосити, що на відмінність відповідних правових понять вказує низка висновків, які можна отримати на підставі системного тлумачення КПК України, та звісно, керуючись здоровим глуздом, зокрема:

1) видається, що законодавець не спроста розмістив главу 29 КПК України у розділі IV КПК України під назвою «Судове провадження у першій інстанції». Таким чином, за логікою побудови КПК України судові рішення повинні прийматись саме у судовому провадженні (у стадії підготовчого провадження, судового розгляду, апеляційного провадження, касаційного провадження та провадження за нововиявленими обставинами);

2) функції слідчого судді та суду, які ними реалізуються у кримінальному провадженні, є кардинально різними за правовою природою та призначенням відповідних суб'єктів у кримінальному провадженні. Відтак, суд здійснює функцію правосуддя, своєю чергою, на слідчого суддю покладається обов'язок здійснювати судовий контроль за дотриманням прав та свобод людини у стадії досудового розслідування кримінального провадження. Таким чином, правова природа рішень слідчого судді та рішень суду у кримінальному провадженні є різною, ба більше, такою, – що унеможливило угруповання цих рішень під «єдиний знаменник» – судових рішень у кримінальному провадженні;

3) рішення слідчого судді безумовно є процесуальними рішеннями, які приймаються у кримінальному провадженні. Проте, слід пам'ятати, що не всі рішення, які приймаються суддею у кримінальному провадженні, варто було б вважати судовими рішеннями у контексті «духу»

глави 29 КПК України (до внесених змін від «04» жовтня 2019 року у ст. 369 КПК України).

Варто наголосити, що безпосереднє врахування фактів, що рішення приймається особою, яка перебуває на посаді судді; що рішення приймається у судовому засіданні; та що рішення приймається у будівлі суду, не можуть автоматично надавати ухвалам слідчого судді статуту «судового рішення» у кримінальному провадженні.

Таким чином, враховуючи усе вищенаведене, можна стверджувати, що обраний законодавцем шлях вирішення проблемних питань щодо правового регулювання ухвал слідчого судді у кримінальному провадженні не відповідає правовій природі інституту судових рішень. Як видається, нагальним питанням є необхідність передбачити у КПК України окрему главу, яка була б присвячена питанням правового регулювання виконання, роз'яснення, внесення змін до ухвал слідчого судді, з врахуванням особливостей правового статуту слідчого судді у кримінальному провадженні та покладений на нього функцій.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9 – 10, № 11 – 12, № 13. – Ст. 88. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-71>

ВИКОРИСТАННЯ ЗНАНЬ КРИМІНАЛІСТИКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ І ДІЗНАННЯ У ПРОТИДІІ ЗЛОЧИННОСТІ

Юхно О. О.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Протидія злочинності складається із системи та комплексного впливу на злочинність та окремі її чинники. Так, А. А. Майоров, визначає, що способи реагування на злочинність можна представити у вигляді системи

протидії злочинності, яка включає в себе заходи профілактичного і попереджувального впливу, як на окремі види злочинів, так і на злочинність в цілому. Вона має включати в себе засоби, способи і прийоми, що застосовують не тільки правоохоронні органи, але й органи місцевого самоврядування, громадські та інші організації, а також самі громадяни. Очікуваний результат протидії злочинності може бути досягнуто тільки на основі використання широкого комплексу загально-соціальних і спеціальних заходів попередження, [1, с. 57]. Криміналістика є наукою про судові докази і вона є діалектикою кримінального процесу, це процедура в динаміці, передбачає використання творчого підходу, ситуаційної зумовленості, наявності альтернативи в обранні певних шляхів, методів, прийомів, методик, є самостійною галуззю наукового знання, яка допомагає встановити істину, проникнути у невідоме минуле, а її становлення супроводжувалось гострими дискусіями. У сучасному стані є наукові позиції відносно предмету криміналістики, зокрема, що це : 1) наука про розслідування злочинів і проступків; 2) наука про сукупність технічних засобів, тактичних прийомів та методичних рекомендацій. Всі вищезазначені позиції звужують реальний предмет криміналістики і закономірності, які вона вивчає, але підкреслюють її забезпечувальний характер. Вказане поняття враховувало основний зміст предмету криміналістики. Криміналістика розглядає «двоєдиний» об'єкт пізнання, зокрема : злочинну діяльність (злочинну поведінку), діяльність з розкриття і розслідування та встановлення істини у кримінальному провадженні. Панівним визначенням слід вважати наукову позицію В.Ю. Шепітька, що криміналістика це нука про закономірності злочинної діяльності та її відображення в джерелах інформації, що слугують основою для розроблення засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінки та використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та попередження злочинів [2, с. 7–8]. Теоретичні напрями криміналістики потребують свого переосмислення з урахуванням реформування правоохоронних органів, експертних установ, появи з липня 2020 року нових учасників кримінального провадження – дізнавача, керівника органу дізнання та ін. і напрацювання її нових концепцій. Розвиток криміналістики характеризується формуванням загальної та окремих теорій, розробкою і запровадженням сучасних науково-технічних розробок, засобів зв'язку, телекомунікаційних та інших інформаційних мереж і технологій, що пов'язано з удосконаленням прийомів криміналістичної тактики та розробкою сучасних методик їх розслідування. Накопичення нових знань на історичних етапах призводить до змін наукової парадигми криміналістики, зокрема зміни систем пануючих ідей. Вона удосконалюється в динаміці, змінюються її межі, сфери впливу,

запроваджуються нові напрями та пропонуються нові теорії. Одним із напрямів криміналістичного забезпечення є запровадження сучасних інновацій. Їх запровадження зумовлено вирішенням значної кількості задач у розумні, але обмежені строки; браком технічних засобів, що є на озброєнні слідчих; наявними проблемами у координації та взаємодії з спеціалістами різних галузей знань та оперативними працівниками; дефіцитом інформації про розслідувану подію в минулому; обмеженість джерел отримання інформації; протидією розслідуванню зі сторони зацікавлених осіб. Цей напрям сприяє підвищенню ефективності розслідування, неможливленню помилок і може здійснюватись в наступних заходах: а) розробці та запровадженні у практичну діяльність новітніх науково-технічних засобів з метою виявлення, збирання, фіксування та оцінювання і попереднього дослідження доказів; б) опрацювання пропозицій щодо впровадження нових телекомунікаційних та інших інформаційних технологій в діяльності слідчого, дізнавача, прокурора; в) розроблення нових прийомів, тактики, методик проведення окремих слідчих (розшукових) дій та розслідування у цілому. За визначенням В. Гончаренка розвиток криміналістики постійно характеризувався залученням, удосконаленням або пристосуванням для своїх потреб досягнень природничих і технічних наук [3, с. 75–76]. Криміналістична техніка є розділом криміналістики, який виник внаслідок запровадження досягнень природничих і технічних наук для виявлення слідів злочинів та отримання іншої криміналістично необхідної інформації. Розширення переліку науково-технічних засобів, що використовуються у цьому напрямі при дотриманні кримінального процесуального механізму, виносить питання про доцільність перевірки їх науковості, заборону використання антинаукових прийомів, та тих що не відповідають принципу доктринальності криміналістики і процесу. Для того, щоб науково-технічні засоби при розслідуванні злочинів сприяли підвищенню ефективності розслідування пропонується більш широко застосовувати допомогу спеціалістів. В КПК України введено новели : ст. 71 «Спеціаліст» і ст. 72 «Відповідальність спеціаліста» [4]. У районних відділах поліції та при регіональних слідчих управліннях згідно наказу Голови Національної поліції України від 24.12.2020 року «Про організаційно-штатні зміни» посади «інспекторів-криміналістів» перейменовано на «спеціалістів-криміналістів», завдання яких є надання допомоги слідчим при проведенні оглядів місць події злочинів, при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та ін. Найбільш важливим досягненням ХХ століття в даній сфері є розроблення і впровадження методів ДНК-аналізу для проведення судових експертиз, а також з метою збирання, дослідження, оцінки та використання орієнтуючої та доказової інформації у кримінальному процесі. У криміналістиці раніше не

приділялось належної уваги питанням ДНК (молекулярно-генетичним дослідженням), що сприяла відсутність таких методик та навчально-методичної літератури. Не було здійснено і єдиного підходу щодо визначення місця молекулярно-генетичного аналізу в судовій експертизі, тому наразі паралельно розвиваються у криміналістичний і судово-медичний науках аспекти цієї проблематики. В Україні молекулярно-генетичні експертизи почали проводити у 1988 році експертом П. Івановим у справі розумово відсталого бродяжки Сопова, якого було викрито у звалтуванні та вбивстві двох літніх жінок [5]. Разом з тим, за визначення Степанюка Р.Л., Перліна С.І., Кікінчука В.В. у слідчий діяльності молекулярно-генетичні дослідження з кожним роком відіграють все більшу роль у протидії тяжким злочинам проти життя та здоров'я громадян, проти статевої свободи і статевої недоторканності, проти власності та ін. В умовах військових дій на сході України та збільшення терористичних загроз вагоме значення має застосування можливостей таких досліджень з метою встановлення особистості невпізнаних і обгорілих трупів і їх частин та ін. Методи ДНК-аналізу ефективно використовуються у цивільному судочинстві при вирішенні справ про встановлення батьківства, визначення біологічної спорідненості людей у випадках виявлення бездомних дітей та неповнолітніх, осіб які втратили пам'ять та ін. і таким чином, судова молекулярна генетика, по суті є міждисциплінарною сферою наукових знань, досягнення якої активно використовується в криміналістиці і судовій медицині. Її криміналістичне значення є особливо важливим, оскільки ідентифікація особи за її генетичними ознаками відноситься до числа найбільш точних методів ототожнення людини. Генотипоскопія як розділ криміналістичної техніки має зайняти гідне місце у структурі криміналістичної науки, а відповідні положення стати частиною фахової підготовки юристів, зокрема майбутніх слідчих, прокурорів, адвокатів і суддів [6, с. 7–8]. Актуальним напрямом удосконалення діяльності слідства є його комп'ютеризація, тому, що вона не може працювати без створення інтегрованих баз даних, зокрема криміналістичних, а також інформаційних систем, які можуть в багато разів спростити пошук, аналіз, передання та оброблення інформації. Слідчі та експертні установи використовують різні інформаційні системи. Сталися суттєві зміни у визначенні предмету криміналістичної тактики, а її розвиток характеризується нерівномірністю розвитку, гіперболізацією окремих її частин і напрямів. В минулі часи була тенденція до вивчення тактики злочинної діяльності, вивчення особи і типу злочинця, пізніше набув напрям слідчої тактики та напрацювання прийомів слідчої діяльності. Криміналістичне забезпечення діяльності слідства складається із напрацювання і впровадження систем тактичних прийомів проведення окремих слідчих (розшукових)

дій, їх систем у вигляді оперативних комбінацій, тактичних операцій та ін. За визначенням В.Ю. Шепітька сучасний стан криміналістичної теорії дає змогу поставити питання щодо необхідності розроблення і застосування систем тактичних прийомів, які виступають оптимальним засобом виявлення доказової інформації та її використання у судово-слідчій практиці [2, с. 112]. Так, І.М. Комаров зазначив, що проанкетовані працівники слідства заявили що у 75,5% випадках застосовують криміналістичні операції та вказали на таку необхідність при розслідуванні злочинів. Згідно нашого анкетування 89% працівників слідства поліції вказали про таку практику та 93,7% працівників Державного бюро розслідування. Синтезуюче значення та значну роль виконує криміналістична методика, що поєднує рекомендації криміналістичної техніки та тактики які допомагають розслідуванню окремих видів злочинів. Вони є частиною криміналістики в якій розглядаються методи і засоби, що використовуються при розкритті та розслідуванні окремих видів та груп злочинів на підставі криміналістичної характеристики і типових слідчих ситуацій [7, с. 33–39]. В. Журавель зазначає, що криміналістична методика як система знань і самостійний розділ криміналістики має вдосконалюватись через узагальнення та теоретичне пояснення накопиченого емпіричного матеріалу і пізнання наукових фактів, що належать до сфери вчинення, розкриття та попередження кримінальних правопорушень ..., доцільно викладати методичні рекомендації у найбільш доступній для сприйняття формі, в тому числі у вигляді певних алгоритмічних схем, що реалізуються на базі сучасних комп'ютерних технологій. [8, с. 177–178]. Таким чином криміналістичне забезпечення роботи слідчого у протидії злочинності можна класифікувати за такими напрямками : техніко-криміналістичний – за рахунок запровадження і розроблення нових науково-технічних засобів, техніко-криміналістичних прийомів, телекомунікаційних та інших сучасних інформаційних технологій; організаційно-тактичний – за рахунок напрацювання відповідної тактики досудового розслідування і слідчих дій при запровадженні новітніх тактичних прийомів і алгоритмів та їх систем, використання при цьому тактичних операцій і оперативних комбінацій; методичний – формування і запровадження окремих криміналістичних методик. Системне криміналістичне забезпечення досудового розслідування, яке проводиться слідчим і дізнавачем, сприяє удосконаленню розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, здійсненню протидії злочинам відповідно до наукових пропозицій і рекомендацій з організації їх службової діяльності. Втім, підняті питання не є остаточними та підлягають окремому дослідженню.

Література:

1. Майоров А. В. Виктимологическая модель противодействия преступности : монография. Москва : Юр-литинформ. 2014. 224 с.
2. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків. Харків юрид. 2007. С. 7-8; 112.
3. Гончаренко В.И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном производстве (Методологические вопросы) : монография. Киев. Вища школа. 1980. С. 75–76.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 18 вересня 2020 р. Харків. Право. 428 с.
5. Мостовщиков Е. Профессор на тропе войны. *Русский репортер*. № 4 (342). 10.04. 2014.
6. Степанюк Р.Л., Перлін С.І., Кікінчук В.В. Криміналістичне дослідження ДНК : технології та можливості: навчальний посібник. Харків. ФОП Панов А.М. 2019. 144 с.
7. Герасимов И.Ф. Общие положения методики расследования преступлений. Криминалистика : учебник. Под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. Москва. Высшая школа. 1994. С. 325.
8. Журавель В.А. Сучасні концепції формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. Вісник Академії правових наук України. 2007. Вип. 2(49). С. 177–184.

EUROPEAN UNION LAW. INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-72>

MONITORING PROCEDURE WITHIN THE COUNCIL OF EUROPE

Abbakumova D. V.

*Ph.D. in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the International Law Department
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine*

Monitoring the fulfillment of commitments by member states is one of the main types of powers exercised by the principal organs of the Council of Europe. The monitoring procedure plays an important role in ensuring the proper functioning of the legal framework of the organization. It is not enough just to conclude an international treaty, it is necessary that its provisions are fulfilled by the parties. Only under such conditions it will be really effective.

Since the founding of the Council of Europe in 1949, it has remained the chief overseer of human rights on the European continent. Not the least role in this process is played by the monitoring procedure carried out by the main institutions of the Council of Europe. Its main purpose is to monitor the compliance of member states of the Council of Europe with their obligations and the provisions of international treaties concluded within its framework. Such activity is quite important, as it helps countries to overcome inconsistencies and gaps in their legal systems, that has a positive impact on their level of respect for human rights in general.

As monitoring is carried out by various bodies of the Council of Europe, it provides an opportunity to comprehensively consider the problems that exist in the states and find ways to overcome them. Regardless of which body carries out the monitoring procedure, it examines, analyzes and evaluates the situation in each state in detail. This is done in order to have an objective understanding of what the state should do to improve the situation and fulfill its obligations. Pointing out a breach of a specific obligation or international treaty by the member state, the Council of Europe's bodies provide recommendations on possible ways to remedy the situation and fulfill state's obligations. Of course, the success of the monitoring procedure depends on the ability and willingness of the state to engage in dialogue and fulfill its obligations. But in most cases

states has a positive attitude to the advice provided by the Council of Europe and try to rectify the situation with the fulfilment of their commitments.

By joining the Council of Europe, states have undertaken a number of commitments that they have agreed to fulfill. This applies to the obligation to comply not only with the Statute of the Council of Europe and the European Convention on Human Rights, but also with other conventions to which they are parties. Within the Council of Europe, the main monitoring powers are vested in the Parliamentary Assembly and the Committee of Ministers. These powers are not enshrined in the Charter for any of the Council of Europe's bodies. It doesn't even mention them. This situation can be explained by the fact that monitoring of the implementation of member states' obligations was absent in the practice of the Council of Europe until 1993. Therefore, there are no relevant provisions in the Charter of the Council of Europe or in other documents of the initial period of the organization.

The monitoring procedure began to be applied only in the early 90's, as it was during this period that new states from Central and Eastern Europe began to join the organization. Due to the long existence of the communist regime in the countries, the level of democracy in them was very low. There was also a discrepancy between their legal systems and those in Western European countries. For these reasons, the Parliamentary Assembly was the first principal organ of the Council of Europe, that introduced a monitoring procedure. It was called upon to monitor the fulfillment of obligations not only by the new states, but also by those that had been members of the Council of Europe for a long time. In its Order № 488 of 1993, the Parliamentary Assembly instructed two of its committees (the Political Affairs Committee and the Committee on Legal Affairs and Human Rights) to monitor the honouring of commitments by the new member states of the Council of Europe [1]. Subsequently, the Parliamentary Assembly has made some additions to this procedure and in 1997 established a Committee on the honoring of obligations and commitments by member states of the Council of Europe (Monitoring Committee). Thus, the Parliamentary Assembly structure now has a special body that deals exclusively with monitoring issues.

Following the example of the Parliamentary Assembly, the Committee of Ministers launched its own monitoring procedure in 1994. This became possible after the adoption of the Declaration on compliance with commitments accepted by member states of the Council of Europe [2]. It should be noted that the activities of both organs in the field of monitoring are complementary. This is a unique feature of the Council of Europe, which, among other things, demonstrates the interaction of two key bodies of this organization – the representative and the executive [3, p. 98].

The competence of the Committee of Ministers and the competence of the Parliamentary Assembly in the sphere of monitoring do not contradict each

other. This is due to certain differences in the manner of conducting the monitoring. Thus, the Parliamentary Assembly focuses on scrutinizing each state's compliance with its commitments. While the Committee of Ministers usually monitors country by a separately chosen topic for all states simultaneously. Consequently, it can choose any topic and monitor the existence of mechanisms to ensure the implementation of treaty obligations and the level of their effectiveness in the states (for example, freedom of expression and information, freedom of assembly, protection and access to social rights of vulnerable groups).

At the same time, the Committee of Ministers may carry out the monitoring procedure of certain States. It has previously been applied to Azerbaijan, Bosnia and Herzegovina, Armenia, Georgia, Moldova, the Russian Federation, Serbia, Ukraine and Montenegro. For example, in 2001, the Committee of Ministers set up a Monitoring Group (the Ago Group) to monitor Azerbaijan and Armenia. At this time, immediately after the accession of these countries to the Council of Europe in 2000, the Parliamentary Assembly began its monitoring procedure. If we carefully analyze the reports of the Ago Group of the Committee of Ministers [4] and the reports of the Parliamentary Assembly Monitoring Committee [5], we can see that they focus on almost the same issues. And here the right question immediately arises: isn't this a duplication of powers? The answer is likely to be positive. Indeed, it is not clear why the two statutory organs of the Council of Europe simultaneously monitored the commitments taken by states at the time of their joining the organization. From our point of view, such a situation is unacceptable and must be resolved. A special working group should be created within the Joint Committee, which will make consultations with the relevant structures of both bodies to delineate the powers of each of them in this area.

At the same time, it should be emphasized that the Committee of Ministers is more focused on monitoring the implementation of treaties that have been adopted within the Council of Europe and on thematic monitoring. Due to the existing steering committees in its structure, it copes well with this work. The main monitoring activity of the Parliamentary Assembly is the supervision of the fulfillment of commitments, which states undertook at the time of joining the organization.

Thus, the monitoring procedure plays an important role in ensuring that states fulfill their obligations, as well as the conventional norms of the Council of Europe. It contributes to the observance of the legal standards on which a true European democracy must be built. The recommendations, which were made during the monitoring process provide an opportunity to understand and correct the shortcomings in the national legal system, which contributes to a common understanding of the conventional heritage of the Council of Europe.

References:

1. Order 488 (1993) Honouring of commitments entered into by new member states URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=13691&lang=en> (Last accessed: 19.04.2021).
2. Declaration on compliance with commitments accepted by members states of the Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 10 November 1994 at its 95th Session) URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=525835&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383> (Last accessed: 19.04.2021).
3. Hnatovskyy M. M. Yevropeyskyy pravovyy prostir. Kontseptsiya ta suchasni problemy: monohrafiya. Kyivskyy natsionalnyy universytet imeni Tarasa Shevchenka, Instytut mizhnarodnykh vidnosyn. Kyiv: Promeni, 2005. 224 p.
4. CM(2006)100 final, Monitoring Group (GT-SUIVIAGO) – 7th Progress report (Adopted at the 971st meeting of the Ministers’ Deputies on 12 July 2006) URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1017441&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383> (Last accessed: 19.04.2021).
5. AS/Mon(2008)10 rev, Honouring of obligations and commitments by Azerbaijan, 18 March 2008 URL: http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2008/20080318_amondoc10r.pdf (Last accessed: 19.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-73>

**IMMUNITET PAŃSTWA –
UCZESTNIKA STOSUNKÓW CYWILNOPRAWNYCH**

Babina W. A.

*Kandydat nauk politycznych,
doktor habilitowany w Katedrze Stosunków Międzynarodowych i Prawa
Politechniki Odeskiej
Odessa, Ukraina*

Popazowa M. S.

*Studentka II roku Wydziału Humanistycznego
Politechniki Odeskiej
Odessa, Ukraina*

W związku z aktywnymi procesami współpracy gospodarczej, politycznej i kulturalnej znacznie rozszerzył się zakres udziału państw zarówno w stosunkach prawa prywatnego, jak i publicznego, skomplikowanych

elementem obcym. Na wszystkie te wielkoskalowe relacje wpływa jedna z najważniejszych instytucji międzynarodowego prawa prywatnego – instytucja immunitetu państwa.

Immunitet państwa jest zasadą prawa międzynarodowego wynikającą z zapewnienia niezależności państwa, dla zrozumienia której jej natura ma ogromne znaczenie.

W słownikach termin „immunitet» jest najczęściej rozpatrywany w znaczeniu biologicznym i prawnym. Termin ten pochodzi od łacińskiego *immunitas* (*immunitatis*), co oznacza wyzwolenie od czegoś, nienaruszalność, niezależność [1, s. 698]. Pod względem prawnym termin „immunitet» był znany w starożytnym Rzymie i odnosił się do zwolnień z podatków lub obowiązków obywatelskich, w tym pełnienia służby wojskowej na stałe lub na określony czas, nadawanych jednostce, kategorii społecznej lub społeczności przez Senat, a później cesarza.

Następnie instytucja immunitetu prawnego została przekształcona, a niektóre jej aspekty ukształtowały instytucję immunitetu państwowego. Należy zauważyć, że początkowo immunitet państwa opierał się na niezależności i podlegał głównie prawnym zwyczajom. Jednym z takich zwyczajów jest zasada *comitas gentium*. Przypominamy sobie jedno z pierwszych orzeczeń sądu holenderskiego z 1688 roku, które tylko potwierdziło istnienie legalnych zwyczajów. W decyzji uznano immunitet obcego państwa: trzy hiszpańskie okręty wojenne zostały zatrzymane w obcym porcie w związku z prywatnymi roszczeniami wobec hiszpańskiego króla, ale aresztowanie zostało zniesione i uznane za nielegalne, ponieważ naruszało zasady grzeczności wobec obcej suwerenności. Innym przykładem jest orzeczenie Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych z 1812 r. w sprawie „*The Schooner Exchange v. M'Faddon*«, który wskazywał na istnienie międzynarodowego zwyczaju prawnego: „Ta pełna równość i absolutna niezależność suwerenów i tych wspólnych zainteresowań, zachęcanie ich do wzajemnych stosunków, a także wzajemna wymiana dobrych usług zapoczątkowała różnorodność spraw sądowych, że każdy suweren odmawia wykonywania części tej pełnej, wyłącznie terytorialnej jurysdykcji, która jest uważana za własność każdego państwa».

Opierając się na doktrynie międzynarodowego prawa prywatnego, możemy wyróżnić 5 głównych elementów immunitetu państwa:

- immunitet sędziowski (immunitet jurysdykcyjny) – państwo nie podlega bez jego zgody jurysdykcji sądu państwa obcego;
- immunitet bez uprzedniego zabezpieczenia roszczenia – zakaz stosowania jakichkolwiek środków w celu wstępnego zabezpieczenia roszczenia;

– immunitet od wykonania orzeczenia sądu zagranicznego – zakaz wydawania środków przymusu na wykonanie orzeczenia sądu (arbitrażu) przez organ państwa obcego;

– immunitet majątkowy państwowy – nienaruszalność majątku państwowego znajdującego się na terytorium państwa obcego;

– immunitet umów państwowych – do umów zawieranych przez państwo i osobę fizyczną lub prawną prawo państwa powinno mieć zastosowanie, jeżeli nie ma innych umów [2, c. 658].

Należy zauważyć, że istnieją dwie podstawowe koncepcje odporności państwa – absolutna i funkcjonalna (ograniczona).

Ze względu na koncepcję absolutną państwo ma prawo do pełnego korzystania z immunitetu, ze wszystkimi jego elementami, co dotyczy wszelkiej działalności i majątku państwa. Koncepcja ta opiera się na zasadzie równości państw, zgodnie z którą państwo nie może sprawować swojej jurysdykcji nad innym państwem obcym (*par in parem non habet jurisdictionem*). Immunitet absolutny, choć może służyć jako środek ochrony państwa, ale jego stosowanie może negatywnie wpływać na relacje innych państw, co nie zapewni funkcjonowania gospodarki. Pojęcie odporności funkcjonalnej (ograniczonej) jest narzędziem uniwersalnym. Koncepcja ta oparta jest na zasadach prawa prywatnego, co oznacza, że w państwie w relacji, w której nie ma podporządkowania, strony muszą być równe [3, c. 317].

Jeśli chodzi o umowy, istnieją 3 umowy: Konwencja brukselska o ujednoczeniu niektórych zasad dotyczących immunitetu statków państwowych z 10 kwietnia 1926 r., Europejska konwencja o immunitecie państw (1972 r.), Konwencja ONZ o jurysdykcji państw i ich własności (Konwencja Narodów Zjednoczonych o immunitetach jurysdykcyjnych państw i ich własności). Jest za wcześnie, aby mówić o istnieniu wspólnej konwencji, ale widać trend, że wszystko idzie do pojawienia się takiego aktu.

W wyniku globalizacji i rozwoju ponadnarodowych organizacji międzynarodowych rola państw stopniowo się zmienia. Istnieją pewne różnice między politycznym, gospodarczym i prawnym rozumieniem suwerenności na obszarach dotkniętych regionalizacją i globalizacją. W dzisiejszym świecie niezależność państw może być ograniczona ich zobowiązaniami lub delegowana w określonych ramach organizacjom międzynarodowym na podstawie dobrowolnie podpisanych i ratyfikowanych przez parlamenty narodowych traktatów.

Zatem historyczną podstawą doktryny i praktyki przyznawania immunitetów jurysdykcyjnych w prawie międzynarodowym są podstawowe zasady, które są właściwe każdemu państwu – zasada suwerennej równości i niezależności państw. Praktyka sądowa, zwyczaje prawne, międzynarodowe umowy prawne i prawo krajowe są źródłami immunitetu państwowego.

Literatura:

1. Grafsky V. G. Ogólna historia prawa i państwa: Podręcznik dla uniwersytetów. Moskwa, 2003, 744 s.
2. Międzynarodowe prawo prywatne / red. Dmitrieva G.K. 2nd ed., Poprawione i uzupełnione. Moskwa. 2004, 688 s.
3. Druzhenko Yu.M. Główna doktryna immunitetu państwa // Czasopismo Uniwersytetu Prawa w Kijowie: ukraińskie naukowo-teoretyczne czasopismo / Kijowski Uniwersytet Prawa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, In-t of Powers and Laws. V.M. Korecka Narodowa Akademia Nauk Ukrainy. Kijów, 2010, S. 317–320.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-74>

**ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗАХОДІВ ЄС
ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ПЕРЕСУВАННЯ
В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19**

Веригенко Д. І.

студентка III курсу

Університету державної фіскальної служби України

Гончаренко М. В.

студентка III курсу

Університету державної фіскальної служби України

Кот Ю. В.

студентка II курсу

*Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

Світ зіткнувся з безпрецедентною кризою, основу якої заклала надзвичайна ситуація в сфері охорони здоров'я. Пандемія COVID-19 – глобальний виклик для держав, який потребує термінових, глобальних заходів з боку міжнародного співтовариства. У зв'язку з великою кількістю хворих на коронавірус та зважаючи на стрімке поширення хвороби, більшість держав світу здійснили низку профілактичних та протиепідемічних заходів із запобігання поширенню COVID-19. Серед них – здійснення додаткових обмежень деяких груп прав (економічних, соціальних і культурних тощо). Так, в межах Європейського Союзу було

застосовано заходи щодо обмеження свободи пересування в умовах пандемії COVID-19. Зокрема, Рада ЄС ухвалила ряд рекомендацій щодо здійснення заходів обмеження свободи пересування.

В цій ситуації видається важливим визначити, наскільки ці обмеження є допустимими, чи відповідають вони встановленим нормами міжнародного права критеріям. Ще у травневій заяві 2020 року Ради Європейського Союзу згадано, що «за надзвичайних обставин міжнародне право прав людини дозволяє державам обмежувати певні права людини за умови, що заходи є необхідними, пропорційними, тимчасовими за своєю суттю та недискримінаційними» [1].

Ситуація у світі з COVID-19 (після оголошення ВООЗ спалаху цієї хвороби пандемією) фактично засвідчила наявність цих надзвичайних обставин, як можливої підстави для запровадження таких обмежень. В зазначених умовах основним завданням всіх країн став пошук «потрібного балансу між охороною здоров'я, запобіганням економічних і соціальних збоїв і повагою прав людини» [2]. Тому спробуємо на прикладі права на свободу пересування проаналізувати, як країнам-членам ЄС вдається на практиці реалізувати це складне завдання.

Право свободи пересування регламентується низкою міжнародних угод різного рівня. Так, Загальна Декларація прав людини 1948 року, зокрема стаття 13, декларує, що «кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави» [3]. Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлює, що кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави може вільно обирати місце проживання у межах цієї території [4].

Рада Європейського Союзу в жовтні 2020 року прийняла рекомендацію щодо скоординованого підходу до обмежень вільного пересування у відповідь на пандемію COVID-19. Зазначимо, що при цьому Рада наголосила, що заходи, які будуть здійснені стосовно обмеження свободи пересування мають бути пропорційними та недискримінаційними. Окремо підкреслено, що вони мають бути негайно скасовані, коли епідеміологічна ситуація нормалізується. Такі застереження засвідчують неухильне дотримання регіональних нормативних вимог стосовно критеріїв допустимості обмежень, що вводяться.

Відповідно до згаданої Рекомендації на держав-членів покладається обов'язок надавати Європейському центру з профілактики та контролю захворювань (ECDC) таку інформацію: 1) дані, щодо кількості нових випадків COVID-19 на 100 000 населення за останні 14 днів; 2) дані, щодо здійснених тестів на 100 000 населення за останній тиждень; 3) дані, щодо відсотку позитивних тестів за останній тиждень.

На основі отриманих статистичних відомостей ECDC формує зонування регіонів держав-членів на зелену, помаранчеву, червону та сіру

зони. Відповідно до позначення регіону, держави-члени не можуть обмежувати свободу пересування осіб до зеленої зони або з неї. Стосовно країн, що потрапили в зони, позначені іншими кольорами, держави отримали право на запровадження певних обмежень щодо осіб, які бажають в'їхати на їх територію із цих зон. Маються на увазі такі обмеження як карантин або здійснення тестування після прибуття [5]. Але відзначимо, що Рекомендації Ради ЄС не є юридично обов'язковим документом, і тому остаточне рішення використовувати їх чи ні залишається на розсуд та відповідальність держав-членів.

Зважаючи на стрімкий розвиток пандемії, 1 лютого 2021 року Рада ЄС представила оновлені рекомендації стосовно заходів, що впливають на вільне пересування. Одним із найважливіших є запровадження нової епідеміологічної зони – темно червоної. Тепер таким кольором позначаються регіони з найвищим рівнем захворюваності. Тобто ті зони, в яких показники хворих на COVID-19 за 14 днів складають 500 осіб на 100 000 людей і більше. Також серед рекомендацій зазначено, що держави-учасниці мають по можливості обмежити всі не важливі пересування та подорожі до червоних та темно червоних зон, але не перешкоджати руху планових перевезень. Темно червона зона підпадає під такі ж обмеження пересування як і червона, тобто при виїзді з неї, особа має здати тест на COVID-19, а після прибуття в місце призначення, відправитися на карантин або самоізоляцію. Крім того, через високий відсоток захворюваності та швидке розповсюдження COVID-19 державам рекомендується проведення аналогічних заходів і щодо подорожуючих з помаранчевих та сірих зон.

В рекомендації також приділено увагу пересуванню осіб, що живуть біля кордонів різних епідеміологічних зон. Наголошується, що пересування таких осіб, з причин навчання, роботи або сімейних обставин, не може бути ускладнене проходженням тестів або карантину. Як бачимо, до цієї категорії населення, карантинні обмеження, що стосуються свободи пересування, не застосовуються. Передбачений виняток цілком зрозумілий, і може бути оцінений як виправданий. В іншому випадку життя згаданої групи осіб було б фактично повністю паралізовано. Проте запровадження обмежень свободи пересування залишається актуальним в складних умовах сьогодення [6].

Отже, можна зробити висновок, що правова регламентація здійснення заходів в ЄС щодо обмеження свободи пересування в період пандемії COVID-19 проводиться належним чином: ЄС стрімко реагує на зміну епідеміологічної ситуації та запроваджує нові заходи. Однак, надані Рекомендації державам-учасницям не є обов'язковими, внаслідок чого, держави на власний розсуд вирішують, здійснювати заходи, запропоновані інституційною структурою ЄС чи ні.

Література:

1. European Council of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/05/05/declaration-by-the-high-representative-josep-borrell-on-behalf-of-eu-on-human-rights-in-the-times-of-the-coronavirus-pandemic/>
2. ВООЗ пояснила причини оголошення пандемії COVID-19. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/12/novyna/svit/vooz-poyasnyla-prychyny-oholoshennya-pandemiyi-covid-19>
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103.
4. The Council Of Europe, Protokol №4 to the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms. 02 May 1968. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_059#Text.
5. European Council of the European Union. *Draft Council Recommendation on a coordinated approach to the restriction of free movement in response to the COVID-19 pandemic* 2020/0256. 12 October 2020. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11689-2020>
6. European Council of the European Union. *Council Recommendation amending Council Recommendation (EU) on a coordinated approach to the restriction of free movement in response to the COVID-19 pandemic* 2021/0021. 28 January 2021. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/48122/st05716-en21-public.pdf>.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-75>

TURKEY – EU: A LONG WAY TO NOWHERE?

Halan V. O.

Ph.D. in Law,

*Associate Professor at the International Law Department
Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv*

Maryniv I. I.

Ph.D. in Law,

*Associate Professor at European Union Law Department
Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv*

The history of European integration contains many examples of practical implementation with varying degrees of success. Over the centuries, various attempts have been made to unite such dissimilar but identical peoples of the

European continent. These include ambitious militant attempts, such as the Crusades, attempts to violent unite by Charlemagne, Emperor Napoleon, William II, and Hitler. To some extent, such forms of unification as unions (Polish-Lithuanian and Kalmar) have become successful, albeit short-lived. The Customs Union of the German states in 1833 and the creation of a personal customs regime between France and Great Britain in 1869 became an integration with an economic connotation.

Turkey has almost always played a special role in the integration process on the European continent, initially as a reason for uniting European states to resist the imperial encroachment of the Ottoman country. Later, as a partner in trade issues or even a member of integration associations (project of I. Podebrat) [1, p.30]. Geographical location in the postwar period also played a significant role in Turkey's place in European international politics: the Marshall Plan, which provided funding for Eastern Europe and Turkey to strengthen the right side of the confrontation in the bipolar world, NATO membership, OSCE, association with the Western European Union.

From the very beginning of the creation of the European Communities, the possibility of expanding the number of members of the community was envisaged, and almost immediately Turkey took steps towards joining the community. As early as 1959, it applied for association with the EU (it was concluded in 1963). This marked the beginning of the country's longest path to EU membership, which has not yet been completed. Thus, in 1987, Ankara applied for membership, but only in 1999 received candidate status and only in 2005 dates the start of formal negotiations on EU accession.

Turkey has always been considered by Brussels as an important economic and political partner. This is evidenced by the expanded interpretation of the articles of the EU's founding treaties on the geographical criterion (enshrining the right of every European country to apply for membership) and the acceptance of such an application by Turkey, only 4% of which is located in Europe.

An attempted military coup in the summer of 2016 changed the vectors of Erdogan's government's domestic and foreign policies. On July 15, 2016, a state of emergency was imposed, which actually lasted for two years and significantly restricted some of the fundamental rights and freedoms. Its abolition on July 18, 2018 was followed by the adoption by the Turkish Parliament of a law that retained many elements of the state of emergency for another three years. The large-scale and collective nature and disproportionate measures taken after the coup attempt in the state of emergency, such as mass dismissals, arrests and detentions, have raised serious concerns on the part of the EU. This could not but affect the course of negotiations on future EU membership. The commission's findings in recent years have contained

largely negative rhetoric in assessing Turkey's compliance with the criteria for democracy, freedom of speech, justice, human rights and fundamental freedoms, and non-discrimination, emphasizing the limited and fragmented pace [2, 3]. And the events surrounding the Oruç Reis exploration vessel in general have provoked sharp attacks by European politicians on both Ankara's foreign policy and Turkey's membership of the European Union as a whole. In particular, Austrian Chancellor S. Kurz accused Turkey of «unacceptable behavior» and stated the need to suspend accession talks with Turkey [4]. Subsequently, such statements were heard from other heads of state – member states (Greece, Germany). The next few years were marked by an unprecedented cooling of bilateral relations in the Ankara-Brussels format, the suspension of negotiations on the Comprehensive Air Transport Agreement, the abolition of the Association Council and subsequent high-level dialogues between the EU and Turkey, including the EU sanctions regime [5]. Only the easing of the development of gas fields off the coast of Greece led to some shifts in diplomatic confrontation in late 2020 – Turkish officials have expressed a desire to restore relations with the EU, negative rhetoric has been significantly softened, and activities in the Eastern Mediterranean, which contrary to the interests of EU Member States, terminated. The EU Commission's report on EU-Turkey relations identified four main issues of tension that will define bilateral relations: the maritime disputes in the Eastern Mediterranean; settlement of the Cyprus issue; Libya and Syria, including, inter alia, the goals and escalation of regional conflicts and, in particular, the issue of democratic standards in Turkey [6].

In early 2021, the European Council launched a process that could mark a new era in EU-Turkey relations. EU leaders prepared high-level dialogue meetings on the renewal of the Customs Union and other key areas, including the resumption of cooperation with Turkey, as well as strengthening cooperation in the field of migration management. However, official Ankara is taking another «two steps back» – closing the opposition People's Democratic Party, depriving its member O.M. Gergerlioglu his seat in parliament and parliamentary immunity. And on March 20, 2021, R.T. Erdogan signs a decree on Turkey's withdrawal from the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, signed in 2011 in Istanbul. Thus, Turkey, the first country to ratify this Convention, became the first country of the Council of Europe to declare its withdrawal. The European Union reiterated its concern about the recent actions against the People's Democratic Party (HDP) and the restrictions of fundamental rights in Turkey, noting that this undermines confidence in the Turkish authorities' commitment to reform. «As a candidate country for EU membership and a member of the Council of Europe, Turkey urgently needs to

respect its basic democratic commitments, including respect for democracy, human rights and the rule of law» [7]. EU leaders also call on Turkey to overturn its decision to withdraw from the 2011 Istanbul Convention. Following the results of the last EU-Turkey meeting, the main directions for strengthening cooperation in which the EU and Turkey will be mutually beneficial were re-outlined. These include strengthening economic ties [8]. The second one is for sure public health. We have been discussing the COVID-19 situation. The third topic we have been discussing is that the European Commission will explore ways to strengthen cooperation on people-to-people contacts and mobility. And the fourth area of cooperation is concerning refugees and migration [9]. There is no talk of resuming membership negotiations.

Turkey's inconsistent position on democratic society, protection of rights and fundamental freedoms and non-discrimination calls into question the possibility of a progress in its EU membership negotiations. Significant gains in meeting the political criteria for membership, which were gained in the reform process in the early 2000s, were almost offset by Ankara's government decisions in response to the coup attempt. And subsequent events in the Mediterranean, the arrest and imprisonment of political opposition leaders, the severe restriction of political parties and the media, and Turkey's withdrawal from the 2011 Istanbul Convention, once again demonstrate Ankara's inconsistency in its intentions and in constructive approach to building a democratic society in general, and in relation to their own European integration aspirations in particular.

References:

1. Yakovyuk I. V. Legal basis of integration in the EU: general-theoretical analysis: monograph. Kharkiv: Pravo, 2013. – 760 p.
2. Report Commission staff working document Turkey 2018. URL: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/20180417-turkey-report.pdf>(дата звернення: 29.03.2021).
3. Turkey 2019 Report European Commission staff working document, Brussels, 29.5.2019, SWD(2019) 220 final {COM(2019) 260 final}. URL: https://www.europa-nu.nl/id/vkz1yldo4czm/commission_staff_working_document_turkey.
4. Austria's Kurz urges EU sanctions against Turkey, October 1, 2020. URL: <https://www.reuters.com/article/eu-summit-kurz-int-idUSKBN26M6CR> (дата звернення: 08.04.2021).
5. Council Decision (CFSP) 2019 of concerning restrictive measures in view of Turkey's unauthorised drilling activities in the Eastern Mediterranean,

Brussels, 8 November 2019. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/41313/st13262-en19.pdf>. (дата звернення: 08.04.2021).

6. Key findings of the 2020 Report on Turkey. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/country_20_1791 (дата звернення: 08.04.2021).

7. Turkey: Joint Statement by High Representative/Vice-President Josep Borrell and Neighbourhood and Enlargement Commissioner Olivér Várhelyi on latest actions regarding the Peoples' Democratic Party (HDP). STATEMENT 18 March 2021. URL: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/varhelyi/announcements/turkey-joint-statement-high-representativevice-president-josep-borrell-and-neighbourhood-and_en (дата звернення: 08.04.2021).

8. Turkey: Statement by High Representative / Vice-President Josep Borrell on Turkey's withdrawal of the Istanbul Convention / Brussels, 20/03/2021. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/95380/turkey-statement-high-representativevice-president-josep-borrell-turkey%E2%80%99s-withdrawal-istanbul_en (дата звернення: 08.04.2021).

9. Statement by President von der Leyen following the meeting with Turkish President Erdoğan, 6 April 2021, Ankara. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_21_16_03 (дата звернення: 08.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-76>

ВПЛИВ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ НА ВНУТРІШНЄ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄС

Гуменюк Т. І.

*доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри права
Університету Короля Данила
м. Івано-Франківськ, Україна*

У контексті взаємодії національних правових систем здійснюються пошуки вдалих правових рішень, рецептуються ефективні правові механізми та конструкції, котрі продемонстрували власну ефективність упродовж тривалого часу при розв'язанні споріднених проблемних питань, спостерігається поступова відмова від неоптимальних юридичних архаїзмів, навіть якщо вони відомим чином визначають

традиційні особливості правової системи чи навіть правової сім'ї, відбувається взаємовплив юридичної практики, абстрактних ідей і доктрини в цілому та системна робота по зближенню законодавства тощо [7, с. 58]. Відповідні процеси зовнішньої та внутрішньої правової конвергенції спрямовані здебільшого на забезпечення належного юридичного унормування відповідних ринкових економічних процесів. Щодо цього можна погодитися з думкою, що економічна сфера життя суспільства, яка виступає ядром або квінтесенцією будь-якої інтегративної активності сучасного світу, використовує можливості національної, міжнаціональної та наднаціональної юриспруденції з метою упорядкування різноманітних процесів конвергенції таким чином, щоб першочергово досягався саме економічний ефект, що виражається в сучасних умовах за допомогою єдиного та головного критерію – надприбутку [10, с. 90]. Сама природа економічної інтеграції ЄС побудована на принципах прийнятності міграції, її використання для економічного зростання окремих країн, перетворення на потужну рушійну силу економіки через інструменти обміну досвідом. Враховуючи те, що держави суверенні в своєму виборі здійснення міграційної політики, міжнародним співтовариством визнано за необхідне дотримання певних правових норм і стандартів, які й були закріплені у відповідних міжнародних договорах на дво- і багатосторонній основі, а також у документах міжнародних організацій. Ратифікуючи міжнародні конвенції, країни, які регламентують процес трудової міграції, визнають пріоритети міжнародного права над національним законодавством, що має важливе значення як для самої країни, з точки зору її інтеграції у світове співтовариство, так і для мігрантів, чиї права за кордоном потребують захисту.

Еволюція політики ЄС щодо питання врегулювання міграції відповідає тим викликам, що несуть в собі глобальні соціально-економічні процеси. Закладаючи в якості базового принципу ЄС вільний рух робочої сили, згодом установи та керівні органи Союзу дещо змінили підходи до регулювання міграційних процесів. Нині існує загальноєвропейська тенденція щодо створення більш жорстких механізмів контролю за міграційними процесами. Правове регулювання міграційних відносин в ЄС виходить із принципу раціональності міграції та її корисності для економічного зростання окремих країн і ЄС в цілому. При цьому принципи, на яких базується загальноєвропейська міграційна політика, за своєю сутністю покликані створити необхідні передумови для забезпечення захисту легальної міграції від нелегальної. Останнє явище, до речі, все частіше стає каталізатором більш жорстких засобів правового

регулювання міграційних відносин, а також наріжним каменем проблем у ЄС [4, с. 327].

Міграційне право ЄС передбачає досить сприятливий порядок в'їзду та перебування на території країн Євросоюзу. Громадяни третіх країн не зазнають значних обмежень у разі міграції до ЄС, що цілком відповідає принципам свободи пересування та вибору місця проживання. Така міграційна політика призвела до великої кількості громадян третіх країн, що бажають переселитися на територію країн Європи. Неконтрольований потік мігрантів призвів до перевантаження Європи їх фінансовим забезпеченням, а також до суспільних конфліктів на ґрунті зіткнення різних культур та релігій [8, с. 304]. Фактор кризи зменшив бажання держав-членів підтримати нові законодавчі ініціативи Комісії ЄС з питань міграції, які, як вони підозрювали, обернуться суттєвими витратами на імплементацію директив, адаптацію чинних систем до нових правил. Ще один фактор, що не дав змоги підвищити ефективність імміграційної політики ЄС – нова роль популістських партій і рухів у багатьох державах-членах. Усе більше виборців по всій Європі вважають, що їх уряди втратили контроль над імміграцією, не можуть належним чином регулювати приплив іммігрантів і їх асиміляцію серед місцевого населення. Популістські партії, від Нідерландів до Греції, підвищили політичні рейтинги на подібних настроях. На рівні ЄС зростання впливу правих партій також ускладнює роботу міністрів внутрішніх справ, які змушені вести переговори в Раді ЄС, виходячи із ситуації та суспільних настроїв щодо питань міграції, які склалися в середині їх країн [3, с. 29-30]. Недосконала політика інтеграції емігрантського населення у європейське суспільство призводить до загострення взаємин між корінним населенням європейських держав та іммігрантами, зростання антиіммігрантських настроїв та масових протестів європейців проти міграційної політики національних урядів. Останнім часом національні уряди окремих європейських держав застосовують все більше дискримінаційних обмежень щодо окремих груп мусульманського населення. Політична активність європейських мусульман значно активізувалась, зокрема, вони є членами Європейського парламенту, представлені в національних та місцевих радах. У багатьох європейських державах, зокрема, у Франції, ФРН, Великобританії, Нідерландах та Бельгії рівень участі мусульманського населення у політичному процесі неухильно зростає [6, с. 44].

З початком європейської міграційної кризи 2015 року окремі країни ЄС стали відчувати надмірний тиск на свої кордони, адже деякі держави, що формують зовнішні кордони ЄС, припинили реєстрацію через неможливість прийняти відповідну кількість біженців. Все це говорить

про неспроможність Дублінської угоди ефективно регулювати питання надання притулку. Через нерівномірний розподіл мігрантів у Європейському союзі і надмірне навантаження на Італію та Грецію з'явилась можливість застосування ч. 3 ст. 78 Лісабонського договору, що стало лише частковим вирішенням цієї проблеми. Ця стаття передбачає, що у разі якщо один чи більше членів ЄС зіштовхнулися з надзвичайною ситуацією, пов'язаною з напливом громадян третіх країн, Європейська рада за пропозицією Європейської комісії може прийняти запобіжні заходи. Тому ЄС розробив принцип квотного розподілу мігрантів, що, внесло ще більше суперечностей у відносини між державами – учасницями ЄС (Чехія, Угорщина та ряд інших країн Південної Європи довгий були проти прийняття системи квот) [2, с. 278].

Міграційна криза, попри свої зовнішньополітичні передумови, значно впливає на внутрішнє функціонування ЄС. Так, вона вперше поставила під сумнів єдність європейських країн та дієвість Шенгенських угод – одного з наріжних каменів європейської інтеграції, що забезпечує свободу пересування в межах ЄС, особливо для тих країн, які стали частиною транзитного маршруту потоку шукачів притулку з Близького Сходу [1, с. 336]. Підхід ЄС до питання міграції був і є євроцентричним. ЄС демонструє свої слабкі сторони, що полягають у відсутності реального союзу між державами-членами, і насамперед відсутність співпраці між ними дає зрозуміти, що ЄС ще не можна вважати інтегрованим політичним союзом. У цьому питанні ЄС виявляється неефективним і роз'єднаним, протиставляючи держави-члени одна одній і розпалюючи націоналістичні та антимусульманські настрої. Вони розглядають феномен міграції як певну загрозу для боротьби, замість того, щоб протидіяти їй [1, с. 337]. Європейським країнам слід об'єднатися, звернути увагу на власні проблеми та думки населення країн, які проти доволі привітної політики заохочення біженців. У політичних керівних настановах нової Європейської Комісії 2019–2024 рр., поданих Європейському Парламенту новообраною Головою Комісії Урсулою фон дер Ляйен, відзначено, що потребує модернізації Спільна європейська система притулку. ЄС матиме стабільні зовнішні кордони лише в тому випадку, якщо надаватиме достатню допомогу державам-членам, які зазнають найбільшого тиску через їх місце на карті [9, с. 39-40]. Загалом же міжнародній спільноті варто докласти максимум зусиль, щоб розробити універсальні міжнародні угоди та вдосконалити національне законодавство для захисту такої вразливої групи населення, як біженці. Міграція є неминучим явищем сучасності, тому слід шукати ефективні правові шляхи управління нею [5]. Здебільшого керівні органи Євросоюзу

повністю усвідомлюють необхідність структурної конвергенції – подолання структурних та циклічних розбіжностей серед економік країн – членів єврозони, а також основні та другорядні ризики дивергенції як деструктивного явища, здатного порушити усталений суспільний, політичний, правовий та економічний порядок у рамках ЄС.

Література:

1. Алгаш В., Піттель А. Сучасна міграційна криза як виклик для Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 334–338.
2. Безушко М.С. Міграційна політика ЄС: виникнення та проблеми сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 276–278.
3. Бондарчук В. В. Європейська міграційна криза та стабільність ЄС. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. Випуск 2 (02). С. 28–31.
4. Демчишина В.В. Принципи міграційної політики Європейського Союзу. *Часопис Київського університету права*. 2018/4. С. 325–328.
5. Концепція «безпечної третьої країни» в умовах міграційної кризи ЄС. *Юридичний вісник України*. 2019. URL: <https://lexinform.com.ua/v-sviti/kontseptsiya-bezpechnoyi-tretoy-i-krayiny-v-umovah-migratsijnoyi-kryzy-yes/>
6. Луцишин Г. Міграційна криза в ЄС: проблема безпеки зовнішніх кордонів та загострення міжетнічних. *Humanitarian vision*. 2015. Vol. 1, Num. 2. С. 41–46.
7. Онуфрієнко О. В. Процеси конвергенції та дивергенції правових систем сучасності: досвід постановки проблеми. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2012. Вип. 3. С. 57–66.
8. Проценко О. Міграційна політика Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 302–306.
9. Рудік О. Порядок денний Європейської Комісії 2019–2024 рр.: нові орієнтири європеїзації. *Public Administration and Local Government*, 2019, issue 3(42). С. 39–45.
10. Сунегін С.О. До питання про визначення основних засад сучасної правової конвергенції. *Правова держава*. Випуск 29. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. С. 88–96.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-77>

**СТРАТЕГІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ
З ЄВРОПЕЙСЬКИМ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ ОФІСОМ
У ГАЛУЗІ ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ
ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ**

Казік Т. В.

*аспірантка другого року навчання
за науковою спеціальністю «081-Право»
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, Україна*

На сучасному етапі поглиблення інтеграційних процесів у різних сферах життя, вирішення питання протидії та боротьби з організованою злочинністю, що набуває нових форм із застосуванням складних механізмів реалізації, набуває все більш важливого значення для кожного суб'єкта міжнародних відносин.

Загальновідомо, що між країнами-учасницями Європейського Союзу (далі – ЄС) фактично поняття «внутрішнього кордону» перестає існувати, тому як громадянин країни, що входить до ЄС має можливість до вільного пересування без проходження прикордонного контролю з іншою державою-членом ЄС. А отже, для майже всіх європейських країн організована злочинність немає конкретної території дії та стає загрозою для будь-якої держави.

В цьому аспекті для країн-учасниць ЄС актуально вести протидію та боротьбу на глобальному – транснаціональному рівні, не тільки в межах інтеграційного об'єднання, а й зосереджувати увагу на співпраці з іншими державами. Саме для вирішення вищезазначених питань було створено Європейський поліцейський офіс (далі – Європол). Так, підтвердженням такої думки є праця І. К. Гришко [1], в якій автор визначає, що злочинність сьогодення набуває нових форм та виходить за межі кордонів конкретної держави, що і надає їй транснаціонального характеру.

В. С. Полянська [2] наголошує на активізації глобальної загрози через відкриття економічних ринків, яка в сукупності негативно впливає на соціальний, економічний, політичний та, навіть, культурний розвиток держави. Правовому аспекту регулювання міжнародного співробітництва нашої країни з Європолом задля подолання злочинності

особливу увагу приділяють М. М. Сірант [3], І. І. Маринів та П. С. Мохончук [4].

Стратегічне співробітництво Європолу з Україною було започатковане у 2004 році шляхом організації двостороннього діалогу відповідно до поставленої задачі Радою Європейського Союзу. Так, договірно-правова база включає наступні міжнародні документи: 1) Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво [5], що почала діяти з 16.11.2010 року та втратила чинність на підставі прийняття правонаступного акту; 2) Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво [6], що ратифіковано 12.07.2017 року.

Відповідно до Статті 1 кожного із актів, де визначається мета угоди, варто зауважити те, що Угода від 2010 року закріплювала саме посилення взаємодії України та держав-членів ЄС, де Європол виступає як діюче агентство, через яке виконується співпраця, тоді як в Угоді від 2017 року Європол виступає вже як самостійний незалежний підрозділ, що представляє інтереси держав-учасниць ЄС.

Так, розглядаючи, вищевказану обставину, доцільно зауважити, що вона виникає через проблеми правосуб'єктності Європолу та подальшу еволюцію міжнародно-правового статусу даного відомства. Адже, починаючи з травня 2017 року, Європейський парламент розширює повноваження Європолу для функціонування як окремого підрозділу ЄС у якості юридичної особи для оперативного реагування, тому як попередній статус вимагав постійного ратифікаційного процесу державами-членами ЄС. У зв'язку з цим, співробітництво України з Європолом з 2017 року набуває нового формату тісної взаємодії з розширеними можливостями кожної сторін у правовому аспекті.

Доцільно відмітити появу нового розділу, а саме «Визначення», де надається трактування «інформації», що підлягає обміну, як персональні та неперсональні дані. А отже, дане визначення є повністю антонімічним порівняно з Угодою від 2010 року, де в пункті 2 Статті 1 зазначається, що договір не надає уповноваженим органам кожної із сторін функцій «на передачу даних, які стосуються встановленої особи чи особи, яку може бути встановлено» [5]. Порівняно з першим документом, у преамбулі другого [6] вже просліджується вживання проблеми організованої злочинності з транснаціональним характером. Таким чином, просліджується розширення компетенцій для більш ефектної співпраці та результативності у розслідуванні справ.

Отже, розглянемо результати співробітництва більш предметно. Серед останніх резонансних справ транснаціонального характеру в галузі протидії організованої злочинності, що було викрито у співробітництві

України з міжнародними партнерами, включаючи Європол, слід згадати міжнародну спецоперацію «ЕМОТЕТ» (січень 2021 рік) [7] та міжнародну шахрайську схему злочинного заволодіння коштами фізичних осіб (грудень 2020 рік) [8]. У кожній операції Європол відіграв роль координаційного центру [9] та працював в рамках спеціальної 4-х річної програми (оригінальна назва – EU Policy Cycle) щодо боротьби з найбільш актуальними злочинними, загрозами Європейського Союзу – ЕМРАСТ.

За масштабами ці дві справи насправді досить різні, однак просліджується одна важлива риса – серед організаторів встановлено причетність громадян України. Як наслідок, для блокування злочинних дій міжнародна кооперація базувалася на розслідуваннях, що провели відповідальні органи з української сторони. У першій справі було залучено Департамент кіберполіції, Головне слідче управління та Генеральну прокуратуру України. Для викриття другої справи – Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України.

Аналізуючи зведені показники за двома справами слід зазначити, що негативні наслідки та збитки від діяльності злочинного угруповання у першій справі є більш серйозними, тому як хакери почали атаку ще з 2014 року та мали стійку та розгалужену систему, що включала більше як 90 серверів у різних куточках світу. Як висновок, злочинна організація може бути викрита через місяць або рік, а деякі злочини з транснаціональним характером займають аж до 7-8 років. Так, найбільшої загрози, в період інформаційної епохи, представляють саме кіберзлочини, для яких не існує кордонів та меж. Саме тому, дуже важливо спільними зусиллями не тільки на міждержавному рівні, а й на рівні міжнародних організацій об'єднуватися для подолання найбільш болючого питання – протидії організованій злочинності.

Література:

1. Гришко І. К. Питання боротьби зі злочинністю в праві Європейського Союзу. *Інституційний репозитарій eNULAUIR Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15145/1/Grushko.pdf> (дата звернення: 10.04.2021).

2. Полянська В. С. Питання європейського співробітництва в протидії транснаціональній організованій економічній злочинності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). С. 67–79. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/13484/1/8.pdf> (дата звернення: 10.04.2021).

3. Сірант М. М. Поліцейське співробітництво України і Європейського Союзу – правовий аспект. *Національний університет «Львівська політехніка». Наукові журнали та конференції*. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5753/vnulpurn201685054.pdf> (дата звернення: 10.04.2021).

4. Маринів І. І., Мохончук П. С. Роль агенції Європейського Союзу з правоохоронного співробітництва в боротьбі з міжнародною організованою злочинністю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск 55. Том 2. С. 157–159. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16398/1/Maruniv_Mohonchuk_157-159.pdf (дата звернення: 10.04.2021).

5. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_954#Text (дата звернення: 10.04.2021).

6. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#Text (дата звернення: 10.04.2021).

7. Кіберполіція викрила транснаціональне угруповання хакерів у розповсюдженні найнебезпечнішого в світі комп'ютерного вірусу «EMOTET». *Офіційний сайт Національної поліції*. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/kiberzlochyni/kiberpolicziya-vikrila-transnacionalne-ugrupovannya-xakeriv-u-rozprovsyudzhenni-najnebezpechnishogo-v-sviti-komp-yuternogo-virusu-EMOTET/> (дата звернення: 10.04.2021).

8. Нацполіція спільно з Офісом Генпрокурора та німецькими колегами викрили міжнародну шахрайську «схему» з місячним оборотом у 10 мільйонів євро. *Офіційний сайт Національної поліції*. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/majnovi-zlochyni/naczpolicziya-spilno-z-ofisom-genprokurora-ta-nimeczkimi-kolegami-vikrili-mizhnarodnu-shahrajsku-sxemu-z-misyachnim-oborotom-u-10-miljoniv-jevro/> (дата звернення: 10.04.2021).

9. World's most dangerous malware emotet disrupted through global action. *Europol*. URL: <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/world%E2%80%99s-most-dangerous-malware-emotet-disrupted-through-global-action> (дата звернення: 10.04.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-78>

**THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
TRANSFORMATIONAL PROCESS OF MODERN
INTERNATIONAL LAW DEVELOPMENT**

Karvatska S. B.

*Doctor of Sciences in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of European Law
and Comparative Law Studies
Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University*

Chepel O. D.

*Ph.D. in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of European Law
and Comparative Law Studies
Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University
Chernivtsi, Ukraine*

At the present stage of its development, international law is undergoing serious changes caused by the processes of globalization, the transformation of value and scientific paradigms [7, s. 151–156]. But the phenomenon of international law is that, despite its respectable age, international law is a «living» evolving legal system. One of the tendencies of modern international law is an increasingly convincing view of it not as a static, once defined by the legislator set of rules, but as a flexible system of legal regulation that can effectively change, adapt to the requirements of its subjects. In this dynamism of modern international law, its main function must remain an inviolable constant – respect for all subjects of international law to human rights, freedoms and dignity, which consists in the legal protection of human rights and freedoms at the international and national levels [2, s. 113].

Defining the nature and essence of modern international law, the French prof. F. Attar quite rightly stated that such a definition as «rights of states» is currently not self-sufficient, and therefore gradually goes out of scientific circulation. Conversely, a revived designation such as the «law of nations» used by jurists at the beginning of the last century is now seen as a definition that reflects the true meaning of the concept of «international law.» In other words, the etymology of this phrase is reflected in the linguistic construct «international law» – the law that operates «between nations». In the conceptual sense, the concept of *jus gentium*, as convincingly noted in this

regard at the beginning XX century prof. George M. Bourquin, manifests itself as the right of human society [6, p. 18]. For this reason, it is quite logical to define international law not through the term *jus gentium*, but through the concept of *jus inter gentium* [10, p. 56–63; 1, s. 187–194].

The well-known authority of the science of international law, Professor Yale University M. S. McDougall in the context of his conceptual position in favor of the formation of international law with a focus on human dignity in a free world community advocated a «politically oriented» approach to international law analysis [9, p. 137–142]. Modern international law aims to promote the construction of international law on the basis of the rule of law [5, p. 239]. In the parameters of the goals declared by the UN, the protection and protection of human rights at the universal level are already marked as postulates of proper behavior of the member states of the world community. And under these conditions, the creation of a qualitatively new in nature, politically oriented to the formation of the right to human dignity of international law, has become an urgent need.

Until recently, the provision that international law is an exclusively fundamentally positive law, ie a law that is effectively exercised by states and provided in the mode of existing international judicial and arbitration institutions, was considered well-established. Positivism in the doctrine of international law is manifested in the fact that it denies the very idea of the emergence of international law before the emergence of the state and appeals to the thesis that international law is nothing more than a set of principles and norms governing relations between states, thus removing from research history of international law is a valuable layer of the era of human development until its organization into a state institution. In other words, it is possible to state a certain incoherence of positivism (with all its advantages and disadvantages) to ensure a holistic and objective understanding of complex processes and phenomena that arise in the international legal reality. At the same time, different perspectives on the study of modern international law give rise to a wide range of its characteristics, which, it should be emphasized, are not so much competing as complementing each other.

Today, it is an indisputable fact that modern international law, as it appears in its real capacity as the law of the world community, does not fit into the conceptually illustrative «right of coordination» preached by such authoritative positivist scholars as Triepel, Antsilotti, Cavaglieri, Ellinek, Kaufmann, Hold-Femeck, and now has supporters. And Professor G. Lauterpacht was absolutely right in his reasoned critique of the «right to coordinate» when he said that in one case – (Triepel, Ancilotti, Cavagier) the theory of «the right to coordinate» leads to a «dead end of positivism», and in another – (Ellinek, Kaufman, Hold-Fernek) – to the denial of international law [8, p. 209–213].

Therefore, it is becoming increasingly clear that positivism, despite its achievements in history, no longer sufficiently meets the norms of modern international law. This view has been convincingly developed in the position that «the objective social reality and the current state of development of international law indicate that the source of legally binding force of international law is the agreement, the will of states and the general agreement of the international community with the basic imperative principle of international law, which is confirmed in international practice, including judicial.

Today there is a shift of the exclusively positivist concept of the nature of international law (voluntarism) towards a positive-objective concept, which indicates the regularity of its development. After all, it cannot be categorically denied that international law is of a mixed nature. On the one hand, the matter of international law mainly consists of elements of positive law in origin, and on the other – an integral part of international law are also categories of natural law theory. Therefore, as scholars note, the further development of international law will be carried out under the influence of active interaction of elements of positivism [4, s. 71–77].

But the core of the new research dimension is that at the present stage of development of international law and international law it becomes rational and promising not to find what divides the international legal order, such as contrasting the traditions of different legal systems, but rather to find a «common denominator» – those values that in the XXI century will serve the benefit of the international community. This conceptual emphasis demonstrates how convincingly Prof. Repetsky that the need for international law exists not for confrontation, but for cooperation, for the development of the most favorable conditions in the international arena and for the development of mankind in general. This is where the purpose and social value of modern international law manifests itself [3, s. 169–174].

Such a theoretical and methodological transformational phase of the development of modern international law is extremely necessary today, as it appears as a kind of «road map» that can provide meaningful actualization of the subject of study, and at the same time avoids ambiguous but quite common conflicts in legal sciences. the same phenomenon is given different semantic features, or different legal nature and essence of legal phenomena are denoted by the same semantic markers. This is also due to the fact that today, the accents in understanding the logic of cognition are changing dramatically: the previous logic of deductive synthesis and deductive following of accepted axioms and postulates is replaced by the logic of argumentation.

In this case, it is not a matter of overemphasizing priorities, but of revising the very hierarchy of contemporary values of international law. Modern

international law, created on the basis of the will of states in a mode of reciprocity, is no longer just a horizontally valid right of coordination, but an institutionally arranged law of the world community. In this sense, modern international law has in its positive legally regulated system of coercive measures, in particular the UN Security Council. The UN Charter, acting in an objective manner in relation to all countries of the world, objectively builds a new position of vertical-horizontal influence of law. Due to its creation, modern international law, as it identifies itself in the parameters of the law of the world community, establishes its binding force even in relation to states that have not yet directly agreed to it. In the objective understanding of its essence as the law of the world community, international law is represented in the legal system in accordance with the generally accepted conceptual understanding of law.

References:

1. Дрьоміна-Волок Н. В. Норми *jus cogens* – сучасне *jus gentium intra se*. *Юридична наука*. 2011. № 1 (1). С. 187–194.
2. Мицик В. В. Права національних меншин у міжнародному праві: монографія. Київ: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2004.
3. Репецький В. Соціальна цінність міжнародного права. Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». 2012. Вип. 30. С. 169–174.
4. Цимбрівський Т. С. Позитивістська концепція міжнародного права. *Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. № 4. С. 71–77.
5. Чепель О.Д. Звернення з заявою до Європейського суду з прав людини: теоретико-правові аспекти. *Науковий журнал «Право і суспільство»*. 2018. Випуск № 2. С. 239–241.
6. Bourquin M. Règles générales du droit de la paix. Académie de Droit international. Recueil des cours. Paris, 1931. T. 35.
7. Karvatska S. Interdisziplinäre Perspektive der Entwicklung von modernen interpretativen Ansätzen im Völkerrecht. *European Journal of Humanities and Social Sciences*. 2018. Iss. 3. S. 151–156. DOI: <https://doi.org/10.29013/EJHSS-18-3-151-155>
8. Lauterpacht H., Lauterpacht E. International Law: Being the Collected Papers of Hersch Lauterpacht. London: Cambridge Univ. Press, 1970. Vol. 1. The general works. P. 209–213.
9. McDougal M. S. International Law, Power and Policy: A Contemporary Conception. Leyde: A. M. Dijthoff, 1953. T. 82. P. 137–142.
10. Sherman G. E. Jus Gentium and International Law. *The American Journal of International Law*. 1918. Vol. 12. No. 1 (Jan.). P. 56–63.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-79>

ДО ПИТАННЯ ПРО РІШЕННЯ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЙОГО ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Колесник В. Ю.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри міжнародного та митного права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Чернівці, Україна*

Слід погодитись із тим, що в Європейському Союзі (далі – ЄС) створена унікальна система регулювання суспільних відносин, відмінна від класичних систем внутрішньодержавного та міжнародного права, що пов'язано із гетерогенністю та багаторівневністю структури інтеграційного об'єднання, яка обумовила гнучкість та різноманітність способів формування норм права, а також засобів їх вираження та фіксації – джерел права [1, с. 84].

Під поняттям «джерела права» (у формально-юридичному значенні) традиційно розуміють зовнішню форму вираження і закріплення правових норм [2, с. 46]. Зважаючи на правову природу та особливості функціонування ЄС, під «джерелами права ЄС» необхідно розуміти зовнішню форму вираження та закріплення юридичних норм, прийнятих інституційним механізмом ЄС та його країнами-учасницями, із метою регулювання відносин інтеграції, відповідно до яких суб'єкти права ЄС прямо чи опосередковано наділяються правами та виконують зобов'язання. При цьому, складна правова природа Євросоюзу обумовлює гнучкість і різноманітність способів формування правових норм, а також засобів їх вираження та фіксації у формі джерел права [3, с. 212]

Характеризуючи джерела правового регулювання освітньої політики ЄС, не можливо оминати увагою рішеннях Суду ЄС. Адже цей інститут відіграє надзвичайно важливу правотворчу роль у Союзі. Цілком слушно щодо цього висловились Т. В. Комарова, яка зазначає, що можна спостерігати активізм Суду ЄС, який виявляється в унікальному та послідовному тлумаченні права ЄС, скерованому на зміцнення компетенцій, що забезпечує сталий розвиток усієї системи Союзу та відбиває унікальність інтеграційного правопорядку. Спостерігається, що позиція Суду ЄС еволюціонувала від судового органу, який здійснював технічне

тлумачення установчих договорів, до органу, що впливає на політику держав-членів. Така позиція Суду досить часто об'єктивно суперечила політичним та економічним інтересам держав-членів і породжувала політичний супротив усередині європейських співтовариств, але врешті-решт, держави-члени її визнавали. Суд ЄС виходив із того, що держави-члени мають слідувати його практиці щодо основоположних для правопорядку ЄС питань навіть у тих сферах, які належать до виключної компетенції держав (сама такою сферою є освіта). Держави-члени мають реалізовувати свою компетенцію відповідно до права ЄС, і саме тому відбуваються суттєві зміни в політиці держав.

Більше того, науковиця вважає, що саме активізм Суду ЄС став наріжним інструментом інституційної динаміки ЄС, створив у ЄС нерозривний зв'язок між правовою та політичною інтеграцією, а його рішення дуже часто використовуються як основа не лише для актів первинного чи вторинного права ЄС, а й як певні межі для формування національної політики [4, с. 263].

Дійсно Суд ЄС зіграв вирішальну роль і у становленні правових основ освітньої політики ЄС, адже перші установчі акти не містили згадки про цю сферу, а подальші чітко не розподіляли повноваження між інституціями ЄС у цій сфері. І хоча спостерігалось поступове формування як нормативних, так і інституційних основ співпраці держав ЄС у сфері освіти. Втім відсутність відповідних положень в установчих договорах викликала низку проблем, зокрема щодо наявності відповідних повноважень поглиблювати міждержавне співробітництво за допомогою впровадження освітніх програм. Вирішити цю проблему зміг Суд ЄС через широкую інтерпретацію у своїх рішеннях відповідних положень установчих договорів. Так, у справі *Casagrande* Суд встановив, що Співтовариство має можливість розширювати власні повноваження задля досягнення бажаних результатів, навіть якщо вони прямо не передбачені установчими договорами [5]. Зауважимо, що саме з цього рішення розпочинається процес ухвалення переломних судових рішень. У подальших рішеннях це твердження підкріплювалось, що дало право таким інституціям ЄС як Європейська комісія та Рада ЄС приймати нормативні акти у сфері освіти та, окрім того, на їх базі стало можливим здійснювати розмежування повноважень у галузі освіти поміж інститутів Співтовариства [6; 7; 8; 9].

Враховуючи це, цілком слушною є думка М. М. Микієвича та І. М. Яворської, що на заміну буквальному тлумаченню прийшло контекстуальне та телеологічне тлумачення, підходи, що відповідають здійсненню квазіконституційного правосуддя та забезпечують виконання завдань, що стоять перед ЄС [10, с. 21].

Окрім того, Суд ЄС не залишився осторонь при вирішенні питання співвідношення таких понять як «освіта» (англ. *education*) та «професійне навчання» (англ. *vocational training*) у *acquis EU*. Адже, текстуальний аналіз положень установчих договорів ЄС, а саме відповідного розділу Договору про функціонування ЄС «Освіта, професійна підготовка, молодь і спорт» створював підстави стверджувати про існування двох окремих напрямів діяльності Союзу – сфери освіти та професійної підготовки/навчання/освіти. При цьому, ані установчі договори, ані норми права ЄС не давали чіткої відповіді щодо співвідношення вказаних понять. Як слушно зауважує знаний фахівець права ЄС С. Ю. Кашкін, питання співвідношення цих понять можливо з'ясувати, звернувшись до практики Суду ЄС [11, с. 510]. Так, справді, в декількох своїх судових рішеннях Суд ЄС звертав увагу на ці поняття. До прикладу, у справі *Gravier* Суд встановив: «Будь-яка форма освіти, яка готує до здобуття кваліфікації відповідної професії, виду діяльності або яка забезпечує отримання необхідних навиків та підготовки для такої професії або виду діяльності є професійним навчанням, незалежно від терміну та рівня навчання учня чи студента, навіть якщо програма підготовки включає усі елементи загальної освіти» [6]. У справі *Blaizot* Суд зазначив: «Вивчення ветеринарної медицини в університеті підпадає під значення «професійне навчання...» [8] і тим самим встановив, що, в принципі, будь-яка освіта, що здобувається у закладах вищої освіти, може бути професійною освітою (навчанням). Таким чином, простежується певне співвідношення понять «освіта» та «професійне навчання»: професійне навчання входить до поняття «освіта». Це ж стосується і особливостей правового регулювання цих сфер та, відповідно, заборони гармонізації як у сфері освіти, так і професійного навчання.

Таким чином, можемо констатувати, що Суд ЄС відіграє чимало правотворчу роль у освітній політиці Союзу, оскільки існує чимало рішень, які прямо чи дотично стосуються питань освіти та, які виступають джерелами правового регулювання його освітньої політики. Загалом, їх можна було б систематизувати за критерієм цілей правового регулювання і виділити, такі: 1) формування понятійного апарату, зокрема, поняття «освіта», «професійне навчання» тощо; 2) тлумачення положень установчих договорів та інших актів; 3) розмежування юрисдикції права ЄС та права держав-членів; 4) забезпечення доступу до освіти; 5) регулювання міжнародної мобільності тощо.

Література:

1. Форманюк В. В. Система джерел права Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 83–88.
2. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс): Экзаменационный справочник. О.: Юрид. л-ра, 2004. 184 с.
3. Яковюк І. Система джерел права Європейського Союзу: загальна характеристика. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 209–220.
4. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія. Харків: Право. 2018. 528 с.
5. Judgment of the Court of 3 July 1974. – Donato Casagrande v Landeshauptstadt München. – Preliminary ruling requested by the Verwaltungsgericht München – Germany. Case 9-74. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61974CJ0009> (дата звернення: 05.04.2021).
6. Judgment of the Court of 13 February 1985. – Françoise Gravier v City of Liège. – Reference for a preliminary ruling: Tribunal de première instance de Liège – Belgium. – Non-discrimination – Access to vocational training. Case 293/83. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61983CJ0293&from=EN> (дата звернення: 05.04.2021).
7. Judgment of the Court of 2 February 1988. – Bruno Barra v Belgian State and City of Liège. – Reference for a preliminary ruling : Tribunal de première instance de Liège – Belgium. – Non-discrimination – Access to non-university education – Repayment of amounts unduly paid. Case 309/85. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:d44e2392-df7c-447c-b27a-7143e699cff7.0002.03/DOC_2&format=PDF (дата звернення: 05.04.2021).
8. Judgment of the Court of 2 February 1988. – Vincent Blaziot v University of Liège and others. – Reference for a preliminary ruling : Tribunal de première instance de Liège – Belgium. – Non-discrimination – Access to university education – Repayment of fees improperly charged. Case 24/86. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:4abfa84a-686a-48a4-af9a-ed3c6950795b.0002.03/DOC_2&format=PDF (дата звернення: 05.04.2021).
9. Judgment of the Court of 30 May 1989. – Commission of the European Communities v Council of the European Communities. – European Community action scheme for the mobility of university students (Erasmus) – Action for annulment – Legal basis – Vocational training. Case 242/87. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:045f528c-5158-434a-9c54-b954f2058f30.0002.06/DOC_2&format=PDF (дата звернення: 05.04.2021).

10. Микієвич М. М., Яворська І. М. Правотлумачна діяльність суду Європейського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115(2). С. 17–22.

11. Право Европейского Союза. В 2 т. Т.2. Особенная часть: учебник для бакалавров / под. ред. С. Ю. Кашкина. 4–е изд., перерб. и доп. М.: Издательство Юрайт. 2013. 1023 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-80>

НАПРЯМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СКИДАННЯ РЕЧОВИН В УКРАЇНСЬКЕ ВОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Уberman В. І.

*кандидат технічних наук,
провідний науковий співробітник лабораторії формування
та регулювання якості вод
Науково-дослідної установи «Український науково-дослідний інститут
екологічних проблем»
м. Харків, Україна*

Васьковець Л. А.

*кандидат біологічних наук, доцент,
професор кафедри безпеки праці і навколишнього середовища
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

1. Лімітування надходження забруднюючих речовин (ЗР) у водні об'єкти України шляхом правого регулювання їх скидання (головним чином із зворотною водою точкових джерел) є найбільш ефективним шляхом законодавчого забезпечення якості поверхневих вод. Сучасна українська система регулювання скидання ЗР (РСЗР) базується на застарілій та внутрішньо суперечливій постсоціалістичній еколого-правовій концепції. Таке становище не змінилося навіть після формального переходу до європейського управління водними ресурсами за басейновим принципом, головні етапи якого виконано у 2019 р. Правові норми охорони поверхневих вод від забруднення та забезпечення їх якості зосереджено в *підінститутах РСЗР* еколого-правових

комплексних інститутів якості води та її регулювання екологічного законодавства ЄС та водного законодавства України [1] відповідно. **Ядро підінституту РСЗР утворюється законодавчими вимогами до обмеження скидання (або емісії) у воду хімічних речовин (ХР), які надходять із точкових джерел, тобто лімітаційним регулюванням.** Першочерговим завданням щодо імплементації європейського підінституту РСЗР у водне законодавство України слід вважати усунення поняттєво-категоріальних розбіжностей між українським підінститутом та його європейським відповідником. Загальна структура українського РСЗР встановлена у рамковому Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ЗУПОНПС), Водному кодексі України (ВКУ), низці підзаконних нормативно-правових актів. Спеціальні вимоги містяться у суміжних законодавствах: про охорону здоров'я, про рибне господарство та інших.

2. До головних особливостей еколого-правових концепцій українського РСЗР належать наступні. **Об'єктом правового лімітування** є ЗР, які у ВКУ: 1) не мають чіткого фіксованого поділу за екологічними властивостями, поведінкою у воді та місцевими особливостями, окрім **несистемних для РСЗР** згадок про токсичні (ст. 71, 103), нафтові (ст. 100, 101), радіоактивні (ст. 36, 99, 102) та деякі ін. ХР; 2) поняття ЗР є не абсолютним, а релятивним або умовним, тобто у загальному випадку будь-яка ХР у зворотній воді не може бути наперед визнана як ЗР за її назвою або хімічною формулою без додаткових досліджень приймаючої води. У головному щодо РСЗР підзаконному акті [2, п. 4] використано поділ ЗР на **основні**, до яких належать 9 найбільш поширених у складі води речовин, та **додаткові**. **Нормативними регуляторами** у ВКУ є нормативи гранично допустимого скидання ЗР (ГДС) (ст. 1, 35), які характеризують склад зворотної води. **Метою регулювання** визначено поетапне «досягнення екологічного нормативу якості води» (ЕНЯВ) (ст. 36). Слід зазначити, що ЕНЯВ (ст. 37) є однозначним емпірикологічним конструктом, який інтегрує у своїй структурі «науково обґрунтовані значення концентрацій забруднюючих речовин та показники якості води у водних об'єктах (загальнофізичні, біологічні, хімічні, радіаційні)». Тобто у загальному випадку ЕНЯВ характеризує **не одну, а багато ЗР** у приймаючій воді. Крім того, задекларована поетапність досягнення ЕНЯВ у ВКУ ніяк не визначається. ЕНЯВ не згадується серед екологічних нормативів у ст. 33 ЗУПОНПС. Авторами виявлено, що зазначена у ВКУ **екологічна мета** ГДС фактично змінюється чинними підзаконними актами і залишається господарською та санітарно-гігієнічною у практичній правозастосовній діяльності. Це викликано тим, що у [2, п. 3] неприпустимо викривлено мету

встановлення ГДС: до ЕНЯВ додаються «санітарно-гігієнічні норми і правила ... «які у ВКУ належать до іншої категорії екологічних нормативів. Ще більшу плутанину викликає [3, п. 18], де до санітарно-гігієнічної мети ГДС додається вимога дотримання рибогосподарських нормативів без будь-якої згадки про ЕНЯВ. В акті [4] визначено, що до промислових ділянок рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) належать майже усі масиви поверхневих вод України. Тим самим цільові ЕНЯВ фактично замінюються на рибогосподарські ГДК. Важливою особливістю виробничих установок скидання є *властивість інженерної нерегульованості* вмісту ЗР у зворотній воді переважної більшості з них, які давно побудовано та донині існують в Україні. При періодичному перегляді (переоформленні) нормативів ГДС ця технологічна особливість *ігнорується*. Крім того, за [3, п. 16] *розрахункове визначення* лімітів правового регулювання здійснюється у напрямі ЕНЯВ → ГДС, тобто нормативи ГДС є похідними.

3. За головним документом водної політики ЄС Директивою 2000/60/ЄС (ВРД) [5] європейський підінститут РСЗР характеризується наступними концептуальними особливостями та відмінностями від українського водного законодавства. У подальшому розгляді використовуються переклади, які найбільш відповідають українській науковій термінології та суспільній практиці. *Об'єктами правового регулювання* у ВРД є «забруднювачі», тобто хімічні речовини. Зміст цього поняття є абсолютним і відрізняється від ВКУ. Забруднювачі поділяються на «пріоритетні речовини» (зокрема, «небезпечні») (ПР) та «специфічні речовини» (СР). ПР регулюються за однаковими вимогами усіма державами-членами ЄС, а СР є басейновими та локальними і можуть регулюватися за внутрішнім національним законодавством. До *нормативних регуляторів* у ВРД належать «засоби регулювання скидів» та «граничні значення викидів» (ГЗВ), друге з яких за формою збігається з ГДС. Кінцевою *метою регулювання* є «добрий хімічний стан поверхневої води», а до складових цієї мети належить «стандарт якості доквілля» (СЯД), який за еколого-правовим змістом принципово відрізняється від нормативів екологічної безпеки водокористування у ВКУ. СЯД не має аналогів у ВКУ і є суто екологічним нормативом для речовини або групи речовин, що визначає їх концентрацію, яка не має перевищуватися у воді, осадах чи біоті. На відміну від ВКУ у ВРД (ст. 10) визначено *спосіб регулювання* скидання: «комбінований підхід» (КП), за яким європейське регулювання також принципово відрізняється від українського. За КП головним засобом лімітування ПР є обмеження їх емісії до ГЗВ, які відповідають «найкращим доступним технікам» (НДТ). Поняття НДТ та ГЗВ у ВКУ відсутні. Якщо задля досягнення визначеної цілі якості або

СЯД таке обмеження виявиться недостатнім, то вимагаються більш жорсткі методи регулювання, зокрема, визначені у ст.4 Directive 2008/105/EC (ДСЯД). Зокрема, при скиданні ПР за спеціальним переліком, *надається можливість використовувати властивості прилеглої до скиду частини масиву води, так званої зони змішування (ЗЗ), для розбавлення концентрації речовини у викиді до рівня СЯД на межі поширення ЗЗ*. У цьому випадку ГДВ є найбільшим значенням, яке після розбавлення скинутої ХР водою ЗЗ забезпечує не перевищення СЯД поза ЗЗ. Наразі кількість ПР у переліку дорівнює 45, до яких додаються ще 8 речовин, що не належать до ПР і визначені іншими джерелами. Отже, ЗЗ слід визнати важливим еколого-правовим засобом та інструментом підінституту РСЗР стосовно ПР.

Пропонуються зміни у ВКУ, які дозволять максимально наблизити український еколого-правовий підінститут РСЗР до його європейського відповідника. Першими кроками у напрямі зближення мають бути зміни поняттєвого-категоріального апарату ВКУ та виправлення деяких термінологічно некоректних перекладів ВРД, а першочергові нормативні вимоги мають стосуватися: 1) визначення переліків ПР та СР для українських річкових басейнів; 2) законодавчого запровадження системи національних СЯД; 3) законодавчого запровадження та нормативно-довідкового забезпечення КП; 4) розроблення та нормативно-довідкового супроводу системи НДТ; 5) створення вимог до визначення та встановлення ЗЗ.

Література:

1. Уberman В. І., Васьковець Л. А. Поетапне наближення українського еколого-правового інституту якості вод та її регулювання до законодавства Європейського Союзу. Чаp. in book: Legislation of EU countries: history, shortcomings and prospects for the development : Collective monograph. Frankfurt (Oder) : Izdavnictva «Baltija Publishing», 2019. P. 334–354. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/304678851.pdf> . (дата звернення 27.03.2021).

2. Про затвердження Порядку розроблення нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та перелік забруднюючих речовин, скидання яких у водні об'єкти нормується (затв. постановою Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1996 р. № 1100 (в редакції Постанови КМ № 1091 (1091-2017-п) від 13.12.2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1100-96-п> . (дата звернення 27.03.2021).

3. Правила охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами (затв. постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня

1999 р. № 465). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-99-п> (дата звернення 27.03.2021).

4. Перелік промислових ділянок рибогосподарських водних об'єктів (їх частин). (затв. постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 1996 р. № 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-96-п> (дата звернення: 27.03.2021).

5. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23 жовтня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962#Text (дата звернення 27.03.2021).

6. Directive 2008/105/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008, on environmental quality standards in the field of water policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/105/oj> (дата звернення 27.03.2021).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-81>

МІЖНАРОДНІ РЕГІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ТА БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Щерба В. Ю.

магістр права,

уповноважена з антикорупційної діяльності

*Державної установи «Територіальне медичне об'єднання
Міністерства внутрішніх справ України по Вінницькій області»
м. Вінниця, Україна*

Міжнародна спільнота розглядає поняття «корупція» як комплексне, соціальне, економічне, політичне та культурне явище, яке справляє негативний вплив на всі сфери людського життя, у тому числі порушення основних прав людини та громадянина, спотворення демократичних процесів у державі, створення реальної загрози національній безпеці та перешкод для нормального розвитку демократичних країн світу.

В силу свого складного та комплексного характеру питання протидії та боротьби з корупцією регулюється нормативно-правовими актами міжнародного універсального, регіонального та національного рівнів. Акти універсального та регіонального рівнів, де визначені основні правила, механізми та принципи протидії та боротьби з корупцією, зазвичай містять у собі обов'язки або рекомендації для їх застосування державами у національних антикорупційних законодавствах.

Якщо корпус міжнародного універсального антикорупційного законодавства закріплює найбільш загальні «правила-механізми», то регіональний рівень, який представлений урядовими та неурядовими організаціями, не лише встановлює, а й проводить чіткий моніторинг та аналіз виконання державами-учасницями взятих на себе зобов'язань щодо впровадження механізмів протидії та боротьби з корупцією.

З огляду на вищезазначене, варто зупинитись та більше детально розглянути питання саме активізації антикорупційного співробітництва держав на регіональному рівні, де результатом плідної співпраці стало прийняття низки міжнародних договорів антикорупційного характеру такими організаціями як Рада Європи (РЕ), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Європейський Союз (ЕС), Африканський Союз (АС) та Організація американських держав (ОАД). Вказані регіональні інструменти різняться за своєю юридичною силою та механізмами протидії та боротьби з корупцією, проте єдиною метою для всіх є загальні стандарти, що країни-члени зобов'язані імплементувати на державний рівень.

На регіональному рівні відбулась криміналізація корупції, встановлено обов'язок держав щодо прийняття та виконання антикорупційного законодавства, закріплена співпраця держав у сфері протидії та боротьби з корупцією. Так, Комітетом Міністрів Ради Європи було прийнято Програму дій по боротьбі з корупцією у листопаді 1996 року; на 21-ій Конференції міністрів юстиції європейських країн прийнята Резолюція № 1 [1], яка закликає до швидкого впровадження Програми дій проти корупції та рекомендує, зокрема, якнайскоріше укласти кримінальну конвенцію, яка передбачала б скоординоване визнання злочинів, пов'язаних із корупцією, злочинними, посилення співробітництва у галузі переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні таких злочинів, а також ефективний механізм для подальших дій, відкритий для держав-членів і держав, які не є членами Ради Європи, на рівних засадах.

6 листопада 1997 року на 101 сесії Комітет міністрів прийняв основоположний документ, який став поштовхом для розробки наступних нормативно-правових актів у сфері протидії та боротьби з корупцією, – «Двадцять керівних принципів у сфері боротьби з корупцією», що були розроблені Мультидисциплінарною групою по корупції (ГМС) [2]. Варто зауважити, що вказані принципи є джерелом «м'якого» права, але саме вони першочергово вказали на необхідність створення та функціонування спеціалізованих превентивних антикорупційних органів поряд зі спеціалізованими правоохоронними інституціями. Так, принцип 3 вказує, аби забезпечити, щоб особи, які відповідають за запобігання, розслідування, кримінальне переслідування і судовий розгляд справ про корупцію, мали незалежність та авто-

номність відповідно до їхніх функцій, не зазнавали неправомірного впливу і мали у своєму розпорядженні ефективні засоби для збирання доказів, захисту осіб, які сприяють органам влади у боротьбі проти корупції, а також для забезпечення конфіденційності розслідувань. Принцип 7 визначає сприяння спеціалізації осіб або органів, які відповідають за боротьбу проти корупції, та забезпечення їх відповідними засобами і підвищення рівня їхньої професійної підготовки, які необхідні для виконання відповідних завдань. Надалі Двадцять керівних принципів у сфері протидії корупції лягли в основу Кримінальної конвенції про боротьбу проти корупції.

Величезний вплив на формування механізмів протидії та боротьби з корупцією справляє створення та діяльність міжурядових та неурядових організацій, котрі здійснюють моніторинг та аналіз практики застосування антикорупційних норм державами певного регіону, та, відповідно, координацію та уніфікацію законодавчої бази для всіх держав-учасниць відповідної організації.

Для Східної та Центральної Азії такою платформою для обміну антикорупційними реформами слугує ОЕСР. Саме вона є головним координатором політики протидії транснаціональній корупції у регіоні. У 1999 році завдяки роботі ОЕСР вступила в силу Конвенція з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав при здійсненні міжнародних комерційних операцій [3]. Крім цього, у 2003 році у Стамбулі підписано План дій по боротьбі з корупцією для Азербайджану, Вірменії, Грузії, Російської Федерації, Таджикистану та України[4]. Сам План дій являє собою програму взаємних оцінок та моніторингу, в якому беруть участь перераховані країни. Учасники самостійно проводили оцінку ситуації в себе в країні та готували відповідні доповіді, використовуючи Методичні посібники, які були розроблені Секретаріатом спеціально для цієї цілі. Оцінка охоплювала основні напрямки: Антикорупційна політика та організації; Криміналізація корупції та правозастосування; Заходи щодо запобігання корупції в системі державного управління. Моніторинг передбачалось проводити у три раунди, де завданням останнього була допомога у здійсненні державами-учасницями вимог Конвенції ООН проти корупції та інших міжнародних антикорупційних норм та стандартів, прописаних в інструментах ОЕСР та РЄ, а також впровадження передових міжнародних механізмів в цій сфері.

У 1999 році Радою Європи було створено Групу держав проти корупції (ГРЕКО). Головною ціллю даної організації визначено моніторинг виконання стандартів боротьби та протидії корупції, розроблених Радою Європи, шляхом взаємної оцінки та тиску з боку інших держав-учасниць. Важливо, що учасниками ГРЕКО є не лише

країни Європи. Її склад налічує 48 країн, серед яких і Україна, а також Сполучені Штати Америки [5].

Свій моніторинг ГРЕКО проводить у два етапи: перший – це оцінювання, за результатами якого надаються практичні рекомендації щодо законодавчих, інституційних та інших реформ у державі; другий – виконання державами рекомендацій та оцінка проведених заходів з протидії та боротьби з корупцією.

Хоча міжнародні організації проводять політику уніфікації стратегій протидії та боротьби з корупцією, в країнах-членах ЄС підходи до запобігання корупції можуть різнитись надзвичайно. Так, у Фінляндії, де, згідно з даними Transparency International, рівень сприйняття корупції є одним із найменших у світі, відсутня антикорупційна стратегія та спеціальне антикорупційне законодавство. Натомість принципи відкритості, транспарентності, гласності державного управління, а також високий рівень правової культури та правосвідомості громадян слугують надійним превентивним механізмом протидії та боротьби корупційним проявам [6].

Тому, аби досягти соціально прийнятної рівня корупції у країні, варто застосовувати власні та комплексні механізми протидії та боротьби, які запроваджені організаціями різним рівнів нормотворення. Регіональні інституції впроваджують та стандартизують антикорупційні заходи, відбиваючи у собі специфіку певного регіону. Вони є незамінною платформою для співпраці та обміну стратегіями та новачками у сфері протидії та боротьби з корупцією.

Література:

1. Проект Конвенції з питань корупції, Проект від 06.11.1997. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_140#Text.
2. Резолюція (97) 24, прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 6 листоп. 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco>.
3. Конвенція з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
4. Стамбульський план дій проти корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_001-04#Text.
5. Участь України в міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії корупції [Електронний ресурс] : лист Міністерства юстиції України від 22 черв. 2011 р. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0042323-11>.
6. Буряк К. Особливості антикорупційного законодавства в країнах Європейського Союзу // Підприємництво, господарство і право. 2020. № 2. С. 356–360.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-82>

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДО ЇХ ВИРІШЕННЯ

Ястремська Н. М.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Донецького юридичного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Міграційні процеси мають динамічний характер і в сучасних реаліях світового розвитку потребують значної уваги, постійного їх дослідження, аналізу та розв'язання ряду проблем, пов'язаних з цим процесом.

Значна роль міграції в житті суспільства та держави полягає в її впливі на зовнішню і внутрішню політику, економічну і політичну стабільність та соціальну захищеність населення. Розробка ефективної міграційної політики, зводиться до вибору певних норм права, що мають врегулювати міграційні процеси і повинні стати частиною внутрішньої і зовнішньої політики держави, сприяти її соціально-економічному розвитку, національній безпеці, територіальній цілісності та захисту прав людей [1].

Однією з умов становлення правової держави на сучасному етапі є визначення напрямів її міграційної політики, вдосконалення системи державного управління міграційними процесами відповідно до європейських та міжнародних стандартів у сфері реалізації прав людини. Конституцією України затверджено основні положення та норми щодо міграційної політики України, спрямованої на: впорядкування міграційних потоків, усунення несприятливих, невпорядкованих і неконтрольованих проявів та процесів міграції; гарантування та реалізацію прав мігрантів, їх політичної, юридичної, соціально-економічної та культурної інтеграції в національне середовище проживання, забезпечення прав і свобод людини та громадянина та ін. [2].

Фундаментом нормативно-правової бази міграційної політики України виступають: міжнародні угоди України: Конвенція про захист прав людини та основних свобод, Конвенція про статус біженця 1951 року та Протоколу 1967 року (2002) [3], Декларація про державний суверенітет; закони України та нормативно-правові акти: «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців та осіб, які

потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про імміграцію», «Про громадянство України» (2001), «Про Державну прикордонну службу України» (2003), «Про Концепцію державної міграційної політики» (2011), «Про затвердження плану заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» (2018), «Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України» (2014), «Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року» (2019), розпорядження «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції інтегрованого управління кордонами» (2011) та ін.

Між тим, попри широкий перелік нормативно-правових документів, низка питань дотепер залишається відкритою. Реалізація міграційної політики України, передусім передбачає вирішення наступних першочергових проблем, пов'язаних з: недосконалою нормативно-правовою базою; тривалою політичною кризою в суспільстві; спадом економіки; фрагментарністю української міграційної політики, відсутністю комплексності і системності міграційних проблем; відсутністю комплексної, узагальненої, достовірної інформації щодо всіх видів міграційних процесів, їх тенденцій та наслідків; недосконалістю напрямів оптимізації міграційної політики; не завершеністю формування цілісної системи державного регулювання трудової міграції в Україні (влади та громадських організацій); незабезпечення умов для реалізації можливостей своїх економічно активних громадян (відтік молоді, працездатного населення, низький рівень оплати праці в порівнянні з країнами ЄС); недостатня робота з іноземцями щодо навчання і подальшої роботи в Україні; військовий конфлікт; суттєвим дефіцитом фінансових ресурсів, необхідних для вирішення численних міграційних проблем; неврегульованість міграційних питань, що потребує укладання двосторонніх або багатобічних міжнародних договорів і угод тощо [1, 4, 5].

Зважаючи на це українська міграційна політика потребує суттєвих перетворень та подальшої адаптації у відповідності до європейських стандартів та визнаних міжнародних механізмів регулювання міграційних процесів у рамках реалізації стратегії євроінтеграції України [1,5]:

Аналіз і врахування загальносвітових та європейських міграційних тенденцій є одним із важливих чинників формування власної міграційної політики української держави. Сьогодні, за геополітичним становищем Україна знаходиться на перетині різносторонніх і різнопланових масових міграційних потоків, наша держава гостро потребує вивчення досвіду Європейського Союзу у врегулюванні міграційних процесів, розробки та вдосконалення власного, відповідного міжнародним стандартам, міграційного законодавства.

Стандарти Європейського Союзу в регулюванні міграційних процесів	
→	Орієнтація міграційної політики й правових норм країн ЄС на використання системного підходу; виводується в рамках дотримання прав людини на право вільного пересування
→	Розробка концепції державної політики в сфері інтелектуальної міграції - курс на розширення міжнародного співробітництва, кооперація з науково-дослідницькими фондами розвинених країн
→	Людський капітал здобуває особливу значимість, іммігранти стають одним з важливих факторів зростання й успіхів у конкурентній боротьбі, відбувається перехід від політики обмеження до політики гнучкого керування міграційними процесами
→	Розвиток співробітництва з третіми країнами: інвестицій в окремі галузі економіки, підтримка виробництва, створеного колишніми іммігрантами, угод про трудовий найм тощо
→	Інтеграція розглядається як двосторонній процес. З одного боку, допомога трудовим мігрантам, біженцям і особам за програмами воз'єднання родин зі сторони країни-реципієнта. З іншого - іммігранти повинні прагнути інтегруватися в нове суспільство, поважати його традиції й культуру
→	Політика залучення кваліфікованих фахівців стає усе більше вибірковою - підвищений попит на високий рівень освіти (полегшення іноземним фахівцям доступ на національні ринки праці, однак для середньої та низької кваліфікації залишається досить жорстким)
→	Розвиток навчальної міграції - приносить іноземні інвестиції в національну систему освіти, за рахунок висококваліфікованих кадрів, що вже пройшли адаптацію в країні навчання
→	Політика в сфері імміграції заснована на розумінні необхідності залучення країн до міжнародного ринку праці, підготовка та укладання двосторонніх угод по міжнародному трудовому обміну з основними країнами-міграційними партнерами
→	Стратегічний підхід до управління процесами імміграції: активне вживання заходів, спрямованих на протидію розповсюдження нелегальної міграції й кримінальних дій, пов'язаних з переміщення людей. Щодо внутрішньої міграції - усунення інституціональних бар'єрів для прискорення економічних міграцій і перерозподілу трудових ресурсів по території країни

Рис. 1. Механізми регулювання міграційних процесів у відповідності до міжнародних стандартів та вимог Європейського Союзу

Підсумовуючи зазначене вище, необхідно посилити роботу державних органів влади в напрямі вдосконалення міграційної політики: 1) чітко визначити стратегію і тактику у формуванні та реалізації міграційної політики органами державної влади, стратегію підготовки фахівців у цій галузі; 2) довершити формування нормативно-правової бази в сфері міграційної політики, створити правові і соціально-економічні засади регулювання трудової міграції; 3) розробити ефективну, скореговану концепцію міграційної політики держави, забезпечити її впровадження та функціонування; 4) скоротити виїзд з України та сприяти поверненню мігрантів, які виїхали раніше; мобілізації трудового потенціалу держави шляхом стимулювання імміграції з-за кордону; забезпечення умов для результативного використання праці тимчасових працівників з-за кордону в інтересах української економіки; захист прав та свобод мігрантів, у т.ч. вимушених, та запобігання незаконній міграції; 5) поглибити наукові дослідження у сфері міграції та удоско-

налення міграційної статистики; б) посилити розвиток міжнародного співробітництва, співпрацю з громадянським суспільством, асоціаціями мігрантів в Україні і за кордоном [1, 6].

Незважаючи на значний прогрес у розвитку, формуванні та реалізації міграційної політики України, що відбувається останніми роками, чіткого, цілеспрямованого, всебічного регулювання міграційних процесів все ще недостатньо. Реалізація міграційної політики держави, що відповідає сучасним вимогам, набуває стратегічного значення і повинна: формуватися прозоро; мати комплексний характер; базуватися на поглибленому розумінні міграційної ситуації в державі; конкретній та достовірній міграційній статистиці, наукових дослідженнях; реалізовуватися на основі чітко скоординованої роботи різних урядових структур, місцевої влади, соціальних партнерів, неурядових організацій та характеризуватися єдністю поглядів на всі міграційні потоки та стадії міграційного процесу, а також включенням міграційних питань в усі інші сфери діяльності держави. Від успішного забезпечення та вирішення якої залежатиме подальший політичний, соціально-економічний та культурний розвиток нашої держави.

Література:

1. Міграційна політика сучасної держави: сутність та шляхи впровадження URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/2449>.pdf

2. Боднар С. Міграційна політика України та її виклики. // *Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації*: Матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. С. 71–73

3. Супруновський А.І. Проблеми формування міграційної політики України // *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. С. 401–406 URL: <http://www.apdp.in.ua/v52/66.pdf>

4. Іншин М. Про основні засади державної міграційної політики України // *Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації*: Матеріали I Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 23 жовтня 2020 р.). – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. С. 61–63

5. Завора Л.І., Власенко В.А. Проблеми міграційної політики України та шляхи її вирішення URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/9862/1/%D0%97%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B0.pdf>

6. Малиновська О. Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам. Аналітична записка М/1, 2014 URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf

NOTES

NOTES

NOTES

The project was implemented with the support of

CENTER
for Ukrainian and European
Scientific Cooperation

The Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation is a non-governmental organization, which was established in 2010 with a view to ensuring the development of international science and education in Ukraine by organizing different scientific events for Ukrainian academic community.

The priority guidelines of the Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation

1. International scientific events in the EU

Assistance to Ukrainian scientists in participating in international scientific events that take place within the territory of the EU countries, in particular, participation in academic conferences and internships, elaboration of collective monographs.

2. Scientific analytical research

Implementation of scientific analytical research aimed at studying best practices of higher education establishments, research institutions, and subjects of public administration in the sphere of education and science of the EU countries towards the organization of educational process and scientific activities, as well as the state certification of academic staff.

3. International institutions study visits

The organisation of institutional visits for domestic students, postgraduates, young lecturers and scientists to international and European institutes, government authorities of the European Union countries.

4. International scientific events in Ukraine with the involvement of EU speakers

The organisation of academic conferences, trainings, workshops, and round tables in picturesque Ukrainian cities for domestic scholars with the involvement of leading scholars, coaches, government leaders of domestic and neighbouring EU countries as main speakers.

Contacts:

Head Office of the Center for Ukrainian and European Scientific Cooperation:
88000, Uzhhorod, 25, Mytraka str.
+38 (099) 733 42 54
info@cuesc.org.ua

www.cuesc.org.ua

International scientific and practical conference «Legal sciences: research and European innovations»

April 23–24, 2021

Izdevniecība «Baltija Publishing»
Valdeķu iela 62 – 156, Rīga, LV-1058
Iespiests tipogrāfijā SIA «Izdevniecība «Baltija Publishing»
Parakstīts iespiešanai: 2021. gada 27. aprīlis
Tirāža 100 eks.